

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ, ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ, ΙΔΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ

ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

**Ανίχνευση της σχέσης τους μέσα από τα σχολικά βιβλία ιστορίας
(1991-2012)**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Λούτα Καίτη

Τριμελής εξεταστική επιτροπή:
Γαζή Έφη, Επίκουρη Καθηγήτρια, Επιβλέπουσα
Βεντούρα Λίνα, Αναπληρώτρια καθηγήτρια
Καρακατσάνη Δέσποινα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια

Κόρινθος, Ιούνιος 2012

Copyright © Λούτα Καίτη, 2012.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα. Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και μόνο.

**Στην Ευγενία και τον Αργύρη ,
για να συνεχίσουν να αμφισβητούν
τις «αλήθειες » μου.**

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ευχαριστώ θερμά την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου κ. Γαζή Έφη, για τις ώρες που αφιέρωσε ,ώστε να διαλευκάνει απορίες μου ,να με καθοδηγήσει σωστά σε ένα εν πολλοίς άγνωστο για μένα πεδίο , να μου προτείνει βιβλία και ιδέες και να μου διορθώνει με άπειρη κατανόηση και υπομονή τα σφάλματά μου.

Ευχαριστώ ιδιαιτέρως και τις δύο επιβλέπουσες καθηγήτριες που δέχτηκαν πρόθυμα να μπουν στην τριμελή επιτροπή για την αξιολόγηση της εργασίας μου.

Η ολοκλήρωση της εργασίας αυτής δεν θα ήταν εφικτή εάν δεν είχα στη διάθεσή μου τη βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου. Η κ. Τζένη Χοροδίζου φρόντιζε με υποδειγματική αυστηρότητα για την καλή κατάσταση των βιβλίων, ώστε να είναι σίγουρη ότι θα μπορούν να τα χρησιμοποιήσουν το ίδιο εύκολα και οι μελλοντικοί φοιτητές και η κ. Άλκη Τσάκωνα ήταν πάντα στη διάθεσή μας ,με ένα χαμόγελο, για να εξυπηρετήσει κάθε επιθυμία μας. Για τους λόγους αυτούς τις ευχαριστώ και τις δύο.

Περίληψη : Ο κύριος σκοπός της παρούσης έρευνας είναι να εξετάσει πώς η εθνικιστική ιδεολογία αποτυπώνεται στα σχολικά βιβλία ιστορίας της τρίτης γυμνασίου στο χρονικό διάστημα των τελευταίων είκοσι χρόνων. Παράλληλα διερευνά πώς το περιεχόμενο των βιβλίων αυτών διαμορφώνει τη σκέψη των μαθητών για το δικό τους έθνος , για τα άλλα έθνη και τις σχέσεις τους με αυτά .Η έρευνα βασίστηκε στην ανάλυση του λόγου των σχολικών βιβλίων και σε ερωτηματολόγιο που δόθηκε σε μαθητές. Στην πορεία της έρευνας εξετάστηκαν οι κυριότερες θεωρίες που έχουν διατυπωθεί γύρω από το έθνος , ο τρόπος συγκρότησης του ελληνικού έθνους -κράτους και τα κυριότερα χαρακτηριστικά γύρω από τα οποία δομείται το εθνικό αφήγημα στα βιβλία σχολικής ιστορίας. Το θεωρητικό αυτό πλαίσιο αποτέλεσε τη βάση πάνω στην οποία στηρίχτηκε η ανάλυση των σχολικών εγχειριδίων.

Λέξεις κλειδιά: εθνικισμός ,έθνος , σχολική ιστορία , βιβλία ιστορίας .

Abstract : The dissertation studies the existence of elements of nationalism in the school books of modern history used in the third grade of the Greek high schools during the period 1992- 2012. Additionally, it studies the way that the content of these books affects the perception of the students for their nation and the other nations and the interrelation between these two perceptions. Our research was based on the discourse analysis of the narration of the school books and on a questionnaire given to the students. During the course of this research, the main theories of nationalism, how the Greek nation-state was created and how the nationalist narration is expressed in the history textbooks, were examined. On this theoretical context the analysis of the school textbooks was based.

KEY-WORDS : nationalism ,nation , school history, history school textbooks .

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	σελ. 9-13
ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ	
Η χρήση των εννοιών έθνος και nation στο παρελθόν	σελ.14-15
Εν αρχή ην το έθνος	σελ. 15-16
Το έθνος ως καθημερινό δημοψήφισμα	σελ. 16-18
Το έθνος ως επινόηση των Ευρωπαίων διανοητών	σελ. 18-22
Το έθνος ως αναγκαία συνέπεια της βιομηχανικής εποχής	σελ. 22-27
Έχουν τα έθνη ομφαλούς;	σελ. 27-32
Φαντασιακές κοινότητες	σελ. 32-39
Εδώ είναι ανατολική Ευρώπη	σελ. 39-42
Το έθνος ως επινόηση	σελ. 42-49
Η αλληγορία του έθνους ως οικογένεια και ο ρόλος των γυναικών	σελ. 49-52
Η ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ	
Γενικοί παράγοντες που επιδρούν στη συγκρότηση της ελληνικής εθνικής ταυτότητας	σελ 53-54
Σπέρματα μιας «πρωτο-εθνικής » ταυτότητας	σελ.54-55
Ο όρος Έλληνας στους χρόνους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας	σελ.55-58
Το ζήτημα της ελληνικής εθνικής ταυτότητας κατά τον αγώνα της ανεξαρτησίας	σελ. 58-61
Η επινόηση της ελληνικής συνέχειας και η σφυρηλάτηση της εθνικής ενότητας	σελ. 61-66
Ο ελληνικός εθνικισμός αντιμέτωπος με τους βαλκανικούς εθνικισμούς	σελ .66-71
Το ελληνικό κράτος και οι εθνοτικές ομάδες	σελ.71-72
ΕΘΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	
Η ιδεολογική χρήση της ιστορίας	σελ .73-78
Τα ένοχα μυστικά	σελ .78-80
«Αντικειμενική ιστορία» ή «ιστορία ως κατασκευή»	σελ. 80-83
Το κοινό τρίπτυχο κατά τη συγγραφή των βιβλίων : γεγονοτολογική αφήγηση ,χρονολογική ακολουθία και εμβληματικές προσωπικότητες. ΈΗ «ιζηματώδης προσέγγιση » της Ιστορίας	σελ. 84-90

Σχολική ιστορία και «δημόσια ιστορία»	σελ. 90-93
ΙΣΤΟΡΙΑ ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΤΟΥ Β. ΣΦΥΡΟΕΡΑ	
Το ιστορικό και πολιτικό πλαίσιο συγγραφής του βιβλίου	σελ. 94-96
Η σκοποθεσία του βιβλίου	σελ.96-98
Η έννοια του έθνους στο σχολικό βιβλίο του Σφυρόερα	σελ. 99-105
Ο Ελληνισμός «μόνο αντιστέκεται και ακτινοβολεί»	σελ. 105-107
Ο εθνικός «εαυτός» και ο «Άλλος»	σελ. 107- 111
Το έθνος ως θύμα	σελ. 111-115
Εθνική ομοιογένεια και εθνοπολιτισμικές κοινότητες	σελ.115-122
Οι «εξέχουσες προσωπικότητες» και τα απόντα κοινωνικά υποκείμενα	σελ.122-130
Το ρητό , το υπόρρητο νόημα και η ηχηρή σιωπή	σελ. 130-134
Γενική αποτίμηση του βιβλίου	σελ. 134-141
ΙΣΤΟΡΙΑ ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΤΩΝ ΛΟΥΒΗ-ΞΙΦΑΡΑ	
Το ιστορικό και πολιτικό πλαίσιο συγγραφής του βιβλίου	σελ. 142-143
Η σκοποθεσία του βιβλίου	σελ.143-144
Οι καινοτομίες του βιβλίου	σελ.144-146
Η έννοια του έθνους στο σχολικό βιβλίο των Λουβή - Ξιφαρά	σελ.146-156
Η διαιώνιση των μύθων	σελ. 156-158
Ο εθνικός εαυτός και οι «Άλλοι»	σελ. 158-162
Εθνική ομοιογένεια και εθνοπολιτισμικές ομάδες	σελ.162-166
Οι«εξέχουσες προσωπικότητες» και τα συλλογικά κοινωνικά υποκείμενα	σελ.166-70
Ο ευρωκεντρισμός της ιστορίας	σελ. 170-171
Γενική αποτίμηση του βιβλίου	σελ.171-173
ΕΡΕΥΝΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΡΟΠΟ ΠΡΟΣΛΗΨΗΣ ΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΓΝΩΣΕΩΝ ΑΠΌ ΤΟΥΣ	
ΜΑΘΗΤΕΣ./ΤΡΙΕΣ	
Σκοπός της έρευνας	σελ. 174
Μεθοδολογία της έρευνας	σελ.174-177
Αποτελέσματα έρευνας	σελ.177-180
Συμπεράσματα έρευνας	σελ.180-189
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	σελ.190-193
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	σελ.194-200
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	σελ.200-212

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι πνευματικές μας αναζητήσεις υπαγορεύονται συχνά από τις προσωπικές καθημερινές μας ανάγκες. Η διδασκαλία της ιστορίας στην Τρίτη γυμνασίου σε όλο και περισσότερο μαθητές με μεταναστευτικό υπόβαθρο έστρεψε στο ενδιαφέρον μου στο περιεχόμενο των σχολικών βιβλίων. Κυρίως με απασχόλησε το περιεχόμενο των σχολικών βιβλίων ιστορίας και πώς προσλαμβάνεται το περιεχόμενο αυτό από τους αλλοεθνείς μαθητές. Πώς μπορούν να διδαχθούν αλληλοσυγκρουόμενες εθνικιστικές επιδιώξεις σε μαθητές που έχουν εθνική καταγωγή από χώρες που συγκρούστηκαν με την Ελλάδα; Τι γίνεται, επίσης, στην περίπτωση που οι μαθητές προέρχονται από χώρες στις οποίες δεν γίνεται καμία αναφορά στα σχολικά βιβλία; Πώς θα σχηματίσουν την εθνική τους ταυτότητα και πώς θα τους αντιμετωπίσουν οι συμμαθητές τους, όταν κατά τη διάρκεια της φοίτησής τους διαπιστώνουν ότι οι αλλοεθνείς συμμαθητές τους προέρχονται «από λαούς χωρίς ιστορία»;

Τα ερωτήματα αυτά αποτέλεσαν το εναρκτήριο λάκτισμα για την εκπόνηση αυτής της εργασίας. Μόνο που εργασία αυτή, ίσως, θεωρηθεί καθυστερημένη, αφού οι σχολικές αίθουσες αδειάζουν σιγά σιγά από τους αλλοεθνείς μαθητές και αποκτούν τη μονοχρωμία της εθνικής ομοιογένειας. Ίσως πάλι να αποδειχθεί αυτή, όπως και οι ανάλογες εργασίες, περισσότερο επίκαιρη από κάθε άλλη φορά, αφού σε συνθήκες κρίσης, διατάραξης της οικονομικής ευημερίας και κοινωνικής ευδαιμονίας, αποδυνάμωσης των κοινωνικών θεσμών και γενικευμένης ρευστότητας και αβεβαιότητας το έθνος αποτελεί για πολλούς το μοναδικό καταφύγιο και η διάσωσή του από τις επιβουλές των εξωτερικών εχθρών ύψιστο καθήκον και μέγιστη αυτοθυσία.

Το προσωπικό βίωμα ήταν η αφορμή για την έρευνα αυτή. Σκοπός της συγκεκριμένης εργασίας ήταν να ερευνηθεί το περιεχόμενο των σχολικών βιβλίων ιστορίας της τρίτης γυμνασίου της τελευταίας εικοσαετίας για να εξετάσει κατά πόσο και με ποιον τρόπο ο εθνικιστικός λόγος διαχέεται σε αυτά και πώς παράλληλα ο λόγος αυτός μπορεί να επηρεάσει τις αντιλήψεις των μαθητών για το δικό τους έθνος για τα άλλα έθνη και για τις μεταξύ τους σχέσεις.

Η υπόθεση εργασίας ήταν ότι τα βιβλία ιστορίας θα απηχούσαν εθνικιστικές απόψεις και θα ανύψωναν έμμεσα ή άμεσα το ελληνικό έθνος .Παράλληλα σκοπός θα ήταν να ανιχνευτεί ποιος είναι για τι ελληνικό έθνος ο «Άλλος» στην εξεταζόμενη ιστορική περίοδο και πώς αυτός απεικονίζεται μέσα στα βιβλία ιστορίας ,αφού η εθνική εικόνα αποτελεί το ανεστραμμένο είδωλό του. Αν η αρχική υπόθεση εργασίας επαληθευόταν επόμενο βήμα ήταν να διερευνηθεί με ποιους τρόπους το μοντέλο της εθνικής εξύψωσης διαπερνούσε την ιστορική αφήγηση και μέσα από ποιες μορφές επιτυγχανόταν η υποτίμηση του εθνικά «αλλότριου». Καταληκτικό σημείο της έρευνας θα αποτελούσε η εξέταση των αντιλήψεων των ίδιων των μαθητών για την εθνική ομοιογένεια , για τα σημεία σύγκλισης του αγώνα της ελληνικής ανεξαρτησίας με τους αγώνες των άλλων, κυρίως ,βαλκανικών λαών.

Ως ερευνητικά εργαλεία για την υλοποίηση της έρευνας θεωρήθηκε σκόπιμο να χρησιμοποιηθούν η ανάλυση του λόγου των σχολικών εγχειριδίων και το ερωτηματολόγιο που απευθυνόταν στους μαθητές .Προϋπόθεση για την ανάλυση του λόγου των βιβλίων κρίθηκε ότι θα πρέπει να είναι πρώτον η μελέτη και παράθεση των κυριότερων θεωριών για τη συγκρότηση των εθνών. Η μελέτη του φαινομένου του εθνικισμού θα αποτελούσε και έναν αξιόπιστο θεωρητικό οπλισμό για την κατανόησή του, τη σύγκριση του με τις άλλες ευρωπαϊκές αλλά και βαλκανικές χώρες και τέλος την ανίχνευση του εθνικιστικού λόγου στα σχολικά βιβλία. Παράλληλα το θεωρητικό αυτό πλαίσιο κρίθηκε αναγκαίο να προηγηθεί της ανάλυσης για να καταδειχθεί η πλαστικότητα της έννοιας του εθνικισμού. Ο εθνικισμός δεν παρουσιάζει τα ίδια μόνιμα και σταθερά χαρακτηριστικά σε όλες τις χώρες και σε όλες τις ιστορικές περιόδου . Τα χαρακτηριστικά αυτά ποικίλλουν ακόμα και μέσα στο ίδιο το έθνος. Η μεγαλύτερη δυσκολία, όμως , στην προσέγγιση και ανάλυση του εθνικισμού είναι ότι διαπερνά κάθε πτυχή της ατομικής και κοινωνικής μας ζωής ,ότι η ατομική μας ταυτότητα συνυφίνεται άρρηκτα με την εθνική μας και το πιο σημαντικό είναι ότι συνεχής επανάληψη των εθνικιστικών σημάτων συμβάλλει καθοριστικά στην ασύνειδη αποδοχή του μηνύματός τους και στον εναρμονισμό της στάση μας με βάση αυτά. Η διάχυση του εθνικιστικού λόγου και στις πιο ασήμαντες πλευρές της καθημερινότητας καθώς και οι συχνές

εκκλήσεις της πολιτικής ηγεσίας για τη σωτηρία του έθνους δυσχεραίνουν την αποστασιοποίηση απ' αυτόν ,γεγονός που με η σειρά του παρεμποδίζει την αντικειμενική πρόσληψή του και ανάλυσή του. Συνεπώς ,το θεωρητικό πλαίσιο για τον εθνικισμό θα αποτελούσε και το πρώτο βήμα για την άρση των δυσκολιών στην κατανόηση του.

Ως δεύτερο βήμα θεωρήθηκε αναγκαία η εξέταση του τρόπου με τον οποίο συγκροτείται η ελληνική εθνική ταυτότητα. Η ελληνική ταυτότητα δε θεωρήθηκε δεδομένη και αυθύπαρκτη αλλά αποτέλεσμα ιδεολογικών επιλογών σε συγκεκριμένη ιστορική περίοδο. Οι επιλογές αυτές ήταν και η τελική έκβαση συγκρούσεων ,αντινομιών και αντιθέσεων αλλά και αποτέλεσμα εν μέρει σύμπλευσης με την εικόνα των ευρωπαίων για το ελληνικό έθνος. Εξετάζονται κυρίως οι διεργασίες που έλαβαν χώρα κατά το 18^ο και 19^ο αιώνα, αφού αφενός τα ιστορικά γεγονότα τους αιώνες αυτούς είναι καθοριστικά για τη συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας και αφετέρου αποτελούν το μεγαλύτερο μέρος της διδαχθείσας ύλης στα σχολικά βιβλία. Με το κεφάλαιο αυτό η συγκρότηση του ελληνικού έθνους - κράτους εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο του εθνικισμού και δεν αντιμετωπίζεται ως ιδιοφυές φαινόμενο του ελλαδικού χώρου.

Το θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας ολοκληρώνεται με την εξέταση της σχέσης της εθνικής ιστορίας και εκπαίδευσης. Ο εθνικιστικός λόγος μορφοποιείται με συγκεκριμένους τρόπους, κοινούς στα σχολικά βιβλία ιστορίας ,έτσι ώστε ακόμα και όταν το εθνικιστικό μήνυμα δεν ευκρινές ή οφθαλμοφανές να είναι παρόν με έναν λανθάνοντα τρόπο. Με τη μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας εντοπίστηκαν οι κοινοί αυτοί τρόποι ,οι οποίοι αποτέλεσαν και την πυξίδα για την ανάλυση του λόγου των σχολικών βιβλίων.

Η έρευνα επικεντρώθηκε στην ανάλυση του λόγου των σχολικών βιβλίων της τρίτης γυμνασίου των τελευταίων είκοσι χρόνων. Η επιλογή αυτή έγινε αφενός, όπως προαναφέρθηκε ,με βάση την προσωπική ανάγκη και αφετέρου γιατί η διδακτέα ύλη της τάξης αυτής αναφέρεται στην ιστορική περίοδο κατά την οποία το ελληνικό έθνος –κράτος συγκροτείται. Δε θεωρήθηκε αναγκαίο στην εξέταση να συμπεριληφθούν τα βιβλία του δημοτικού ,που εξετάζουν την ίδια ιστορική περίοδο, αφού για το περιεχόμενό τους έχει ήδη χυθεί πολύ μελάνι στον τύπο τα τελευταία χρόνια. Δε συμπεριλήφθησαν και τα αντίστοιχα βιβλία του λυκείου,

αφού η επίδραση των βιβλίων αυτών στο σχηματισμό της εθνικής συνείδησης είναι μάλλον αμελητέα. Οι μαθητές των λυκείων αγνοούν επιδεικτικά την ύλη των μη εξεταζόμενων στις πανελλήνιες εξετάσεις μαθημάτων και αντιμετωπίζουν με αδιαφορία το περιεχόμενο τους. Η έρευνα περιορίστηκε στα δύο βιβλία των τελευταίων είκοσι χρόνων, αφού μια εκτενέστερη μελέτη βιβλίων και παρελθόντων ετών θα υπερέβαινε κατά πολύ τα ασφυκτικά χρονικά πλαίσια της συγκεκριμένης εργασίας. Παράλληλα η ανάλυση των σχολικών βιβλίων ιστορίας πριν το 1991 έχει αποτελέσει το αντικείμενο έρευνας άλλων αξιόλογων προσπαθειών.

Τέλος η παρούσα εργασία ολοκληρώνεται με το ερωτηματολόγιο. Η σύνταξη του ερωτηματολογίου βασίστηκε στη διδακτέα ύλη της ιστορίας της Γ' γυμνασίου. Σκοπός δεν ήταν να εξεταστεί ποιες από τις διδαχθείσες γνώσεις είχαν γίνει κτήμα των μαθητών αλλά να ανιχνευτούν συστοιχίες ή αναντιστοιχίες ανάμεσα στις γνώσεις που αποκομίζουν οι μαθητές από το βιβλίο και στις προϋπάρχουσες γνώσεις ή γνώσεις που αποτελούν το αποτέλεσμα της δικής τους κριτικής επεξεργασίας. Μια ομάδα ερωτήσεων στρέφεται γύρω από τους παράγοντες που επιδρούν στη συγκρότηση του ελληνικού έθνους κράτους και μία άλλη γύρω από τις παρεμφερείς διαδικασίες στα βαλκανικά κυρίως έθνη.

Τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής συμφωνούν με τα πορίσματα των προηγηθεισών ερευνών, ομοιότητα η οποία πρέπει να προκαλέσει μεγαλύτερη ανησυχία από μια απόκλιση. Ο βαθιά εντυπωμένος στην ιστορική αφήγηση των σχολικών βιβλίων εθνικιστικός πυρήνας θα πρέπει να αποτελέσει σημείο ουσιαστικού προβληματισμού όχι μόνο των ειδημόνων και των πανεπιστημιακών καθηγητών αλλά και των διδασκόντων στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Μέλημά μας δεν θα πρέπει να είναι η επιτυχής μετάδοση των γνώσεων που προκρίνονται από την εκάστοτε ηγεσία του Υπουργείου Παιδείας αλλά η κριτική διύλιση των γνώσεων αυτών. Αν βασική επιδίωξη μας είναι οι μαθητές μας να είναι σκεπτόμενα άτομα, με κριτικά στάση απέναντι στην ιστορία και στην τρέχουσα πραγματικότητα -ακόμα και αν δεν συμφωνούμε με τις πολιτικές και ηθικές επιλογές τους - τότε πρώτοι εμείς πρέπει να μην επαναπαυόμαστε στην αυθεντία του βιβλίου και στη συνέχεια οφείλουμε να

καλλιεργούμε ,να ενθαρρύνουμε αλλά και να αποδεχόμαστε μια κριτική στάση στους μαθητές μας.

Απαιτείται ακόμα μακρύς δρόμος για φτάσουμε από την «ιστορία - αφήγηση», που δεσπάζει σήμερα στις αίθουσες διδασκαλίας , στην «ιστορία –πρόβλημα» ,που θα κινητοποιεί δημιουργικά τους μαθητές, θα εξάπτει τη φαντασία τους και θα προβληματίζει πραγματικά. Μέχρι τότε ας προσπαθήσει να ανοίξει ο καθένας από εμάς ένα μικρό μονοπάτι .

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

Η χρήση των εννοιών έθνος και nation στο παρελθόν

Η γλώσσα λειτουργεί ως μυθοποιητικός μηχανισμός δια του μεθύτερου χαρακτήρα των λέξεων και των ονομάτων. Αυτό στην πράξη σημαίνει ότι από τη στιγμή που κάτι ονομασθεί δημιουργείται η αυταπάτη ότι υπήρχε ανέκαθεν. (Δεμερτζής ,1994).Ο μηχανισμός αυτός που δίνει αιώνια υπόσταση στα σημαινόμενα επιτρέπει να θεωρηθεί το έθνος και οι συναφείς όροι ως αιώνιοι. Μια ιστορική αναδρομή στη χρήση ,όμως των όρων καταδεικνύει ότι το νόημα των λέξεων μεταβάλλεται με πέρασμα των χρόνων και δεν παραμένει αναλλοίωτο.

Στον Όμηρο χρησιμοποιείται ο όρος έθνος για να περιγράψει μεγάλες, αδιαφοροποίητες ομάδες είτε στρατιωτικών ,είτε ζώων , με μεγάλα μεγέθη, άμορφη δομή και απειλητική κινητικότητα .Επίσης μπορεί να περιέγραφε ένα πλήθος ή ένα σμήνος. Ο Αισχύλος χρησιμοποιεί τον όρο για τις Ερινύες και για τους Πέρσες. Ο Σοφοκλής για τα άγρια ζώα και ο Πίνδαρος για να περιγράψει ομάδες από όμοιους ανθρώπους αλλά και ανθρώπους που η τοποθεσία και η συμπεριφορά τους τοποθετείται κατά κάποιο τρόπο έξω από τη σφαίρα της ελληνικής κοινωνικής ομαλότητας . Ο Ξενοφώντας τον χρησιμοποιεί για τη φυλή ,το γένος , τη συντεχνία ή την επαγγελματική ομάδα. Ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί τον όρο για ξένες και βάρβαρες ομάδες που αντιτίθενται στους Έλληνες. Οι Έλληνες χρησιμοποιούσαν τον όρο έθνος εναλλακτικά με τον όρο γένος. Οι Ρωμαίοι τον χρησιμοποιούν για να περιγράψουν επαρχίες στις οποίες δεν είναι Ρωμαίοι, το *proculus* .

Αργότερα η λέξη έθνος στην Καινή Διαθήκη σημαίνει τους μη χριστιανούς , τους μη Εβραίους. Και η παράγωγη λέξη εθνικός αρχικά σήμαινε τους βαρβάρους και ύστερα έγινε συνώνυμη με τη λέξη ειδωλολάτρης. Η λέξη αυτή αντικαταστάθηκε στη συνέχεια από τη λέξη *gentile* ,που χρησιμοποιήθηκε ευρέως από την εκκλησία.

Η λέξη *natio* προέρχεται από τη λατινική λέξη *nasci* που σημαίνει γεννιέμαι . Στο παρελθόν χρησιμοποιούνταν ο όρος για δηλώσει ανθρώπους που προέρχονταν από μια συγκεκριμένη περιοχή , μέλη ενός αποκαλούμενου έθνους που συμμετείχαν σε μια εκκλησιαστική σύνοδο ή σήμαινε ένα

πανεπιστημιακό έθνος. Στο μεσαίωνα η λέξη nation έχει νομική έννοια και υποδηλώνει μια οργανωμένη κοινότητα ή μοναστικό τάγμα μέσα στα εκκλησιαστικά συμβούλια ή τα πανεπιστήμια. Οι αγγλοσάξονες προτεστάντες θεωρούν τον ίδιο τον εαυτό τους nation ,ενώ τους μετανάστες ethnic. Ο όρος χρησιμοποιείται από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα και σήμαινε μια ομάδα ανθρώπων με κοινά χαρακτηριστικά. Μετά το 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο γενικεύεται η χρήση του όρου. (Tonkin El., McDonald M. Charman M.,1996) Στις ΗΠΑ ο όρος «Ethnics» χρησιμοποιείται ως πολιτικός όρος για να δηλώσει τους κατώτερους Εβραίους, Ιρλανδούς ,σε σύγκριση με την κυρίαρχη ομάδα με βρετανούς απογόνους. (Eriksen ,1996)

Εν αρχή ην το έθνος

Ο αρχεγονισμός εθνικισμός είναι μια θεωρία για τον εθνικισμό που υποστηρίζει ότι η ανθρωπότητα αποτελείται εκ φύσεως από έθνη και η αρχή της αυτοδιάθεσης είναι η μόνη νόμιμη μορφή διακυβέρνησης.

Το έθνος θεωρείται ως αρχέγονο , με προέλευση που χάνεται στα βάθη των αιώνων. Είναι αμνημόνευτο και αιώνιο ,συνομήλικο με την καταγεγραμμένη ιστορία. Είναι η επέκταση των αρχέγονων συγγενικών ομάδων ,με κοινούς προγόνους και κοινά βασικά στοιχεία ,όπως η γλώσσα ,η φυλή, η θρησκεία ,τα ήθη και έθιμα(Puigi,2004)Τα κοινά αυτά στοιχεία αποτελούν τα διαφοροποιητικά γνωρίσματα ανάμεσα στα έθνη και ταυτόχρονα τα στοιχεία εκείνα πάνω στα οποία σφυρηλατούνται οι εθνικοί δεσμοί. Οι δεσμοί είναι ακατανίκητοι και άφατοι σε ποιότητα. Δεν αναλύονται σε σχέση με την κοινωνική διάδραση, αλλά τα μέλη της ομάδας αναγκαία αισθάνονται προσκόλληση σε αυτή. (Eller J, Goughlan R,1996)Η αίσθηση ότι τα μέλη του έθνους προέρχονται από μια κοινή οικογένεια στο παρελθόν αποτελεί μια απτή και πραγματική βάση ,η οποία εγγυάται την αυθεντικότητα των συναισθημάτων . Τα κοινά αυτά γνωρίσματα ασκούν μια πρωταρχική και καθοριστική επίδραση στις ζωές των ανθρώπων ,τέτοια που καθίσταται απρόσβλητη στο «λογικό» ενδιαφέρον και στον πολιτικό υπολογισμό.(Smith,1996) Το έθνος αποτελεί μια πραγματικότητα ,άλλοτε εν

εγρηγόρσει και άλλοτε εν υπνώσει. Έργο των εθνικιστών είναι η αφύπνιση των εθνών ,τα οποία βρίσκονται σε κατάσταση ληθάργου.

Το έθνος αποτελεί μια πραγματικότητα γι' αυτό και τα εθνικά συναισθήματα δεν κατασκευάζονται αλλά έχουν μια πραγματική, απτή ,μαζική βάση που βασίζεται στο αίσθημα συγγένειας , στην αντίληψη ότι τα μέλη του έθνους αποτελούν μέλη μιας ευρύτερης κοινότητας.(Smith,1996)

Συγκεκριμένα για τους γερμανούς ρομαντικούς η αληθινή ελευθερία του ατόμου συνίσταται στην απορρόφηση της ατομικής θέλησης στη συλλογική θέληση της κοινότητας ή του κράτους. Η εκπαίδευση αλλά και η καλλιέργεια της καθομιλουμένης γλώσσας μπορούν να συμβάλουν στην επίτευξη του αυτού του στόχου. Μάλιστα ο Herder θεωρεί ότι οι διαφορετικές γλώσσες είναι έκφραση του θεϊκού σχεδίου και γι' αυτό πρώτιστο μέλημα πρέπει να είναι η διατήρηση τους και η καλλιέργειά τους Η γλώσσα μπορεί να ενισχύσει τη συνοχή της ομάδας ,όπως παρατηρεί ο Φίχτε «όσοι μιλούν την ίδια γλώσσα συνδέονται ο ένας με τον άλλο με πλήθος αόρατων δεσμών από την ίδια τη φύση πριν αρχίσει οποιαδήποτε τέχνη» (παρατίθεται στο Woolf,1999:21) . Η γλώσσα αποτελεί την αυθεντική έκφραση και εμπειρία. (Smith ,2000)

Ο αρχεγονισμός αντιπροσωπεύει μια στατική και φυσιοκρατική άποψη της εθνότητας και γι' αυτό δεν μπορεί να ερμηνεύσει τις αλλαγές που συντελούνται στο έθνος. Δε λαμβάνει υπόψη του την πλαστικότητα της εθνικής ταυτότητας, την επικάλυψη με άλλου είδους ταυτότητες και την ικανότητα των ατόμων να υιοθετούν διαφορετικές ταυτότητες σε διαφορετικές καταστάσεις. (Hutchinson,1996) Οι εθνικές ταυτότητες ανανεώνονται, και ξαναφτιάχνονται σε κάθε γενιά ,δεν είναι αυτο-διαιωριζόμενες. Επίσης, οι αρχεγονιστές παραγνωρίζουν ότι τα συναισθήματα δεν είναι αρχέγονα και αναγκαστικά αλλά έχουν μια καθαρή και αναλύσιμη κοινωνιογένεση. (Eller J., Coughlan R. ,1996)

Το έθνος ως καθημερινό δημοψήφισμα

Το έργο του Ερ.Ρενάν *Τι είναι το έθνος;* εκδόθηκε το 1882 ,ένα αιώνα μετά τη γαλλική επανάσταση και 8 χρόνια μετά το θάνατο του Μισελέ ,γάλλου ιστορικού που συνέγραψε την ιστορία της γαλλικής επανάστασης και

προσπάθησε να ανασύρει τους νεκρούς από τη λήθη και να μιλήσει εξ' ονόματός τους .

Ο Ρενάν προσπαθώντας να απαντήσει στο ερώτημα τι είναι το έθνος εξετάζει πρωτίστως εάν η φυλή ,η γλώσσα, η θρησκεία τα υλικά συμφέροντα και τα γεωγραφικά σύνορα μπορούν να αποτελέσουν κριτήρια για τον ορισμό του έθνους ,για να καταλήξει ότι κανένα απ' αυτά και κυρίως μόνο του δεν αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για τη δημιουργία του έθνους. Απορρίπτει τα κριτήρια αυτά ως μη βασικά για τον ορισμό του έθνους, αφού η πλειοψηφία των κυριάρχων ευρωπαϊκών εθνών έχει « ανάμικτο αίμα» , λόγω των συνεχών και διαφορετικών κατακτήσεων και επιγαμιών ,και η γλώσσα ,ως ιστορικός σχηματισμός δε δίνει σαφείς πληροφορίες για το αίμα αυτών που την ομιλούν και αν και προσκαλεί τα άτομα να ενωθούν δεν τα αναγκάζει. Η θρησκεία και η άσκηση των θρησκευτικών τελετουργιών ,ιδιαίτερα στη σύγχρονη εποχή, αποτελούν θέμα προσωπικής επιλογής και απασχολούν τη συνείδηση του καθενός. Τα κοινά συμφέροντα αποτελούν ισχυρό δεσμό ανάμεσα στα άτομα για το σχηματισμό όμως ενός Zollverein και όχι μιας Patrie.Τέλος , τα φυσικά γεωγραφικά σύνορα όχι μόνο χωρίζουν τους πληθυσμούς αλλά και τις ενώνουν.

Τι είναι, λοιπόν, το έθνος; Το έθνος είναι μια πνευματική αρχή, το αποτέλεσμα βαθύτερων περιπλοκών της ιστορίας . Δυο στοιχεία συγκροτούν την αρχή αυτή. Το ένα βρίσκεται στο παρελθόν και είναι η κατοχή μιας πλούσιας παράδοσης από μνήμες και το άλλο στο παρόν και είναι η καθημερινή συναίνεση , η επιθυμία των ατόμων να ζήσουν μαζί και να διαιωνίσουν τις κληρονομημένες από το παρελθόν αξίες. Το έθνος είναι σύμφωνα με τη δημοφιλή έκφραση του Ρενάν , «ένα καθημερινό δημοψήφισμα, όπως και η ατομική ύπαρξη είναι μια αιώνια επιβεβαίωση της ζωής» Η θέληση των ατόμων αποτελεί και το μοναδικό κριτήριο νομιμοποίησης του. «Το έθνος είναι ένα αίσθημα αλληλεγγύης που διαμορφώνεται από την αίσθηση των θυσιών που κάποιος έχει κάνει στο παρελθόν ,καθώς και όσων πρόκειται να κάνει στο μέλλον.»(

Ρενάν

στο

[http://ig.cs.tu-](http://ig.cs.tu-berlin.de/oldstatic/w2001/eu1/dokumente/Basistexte/Renan1882EN-Nation.pdf)

[berlin.de/oldstatic/w2001/eu1/dokumente/Basistexte/Renan1882EN-Nation.pdf](http://ig.cs.tu-berlin.de/oldstatic/w2001/eu1/dokumente/Basistexte/Renan1882EN-Nation.pdf)

,προσπελάστηκε στις 15-11-2011)

Ένα σημαντικό στοιχείο στη δημιουργία του έθνους είναι η ικανότητα του να ξεχνά και όπως συγκεκριμένα αναφέρει «το ιστορικό λάθος είναι ένας ουσιαστικός παράγοντας στη δημιουργία του έθνους και αυτός είναι ο λόγος γιατί η πρόοδος στις ιστορικές σπουδές αποτελεί έναν κίνδυνο για την εθνικότητα » (Ρενάν στο <http://ig.cs.tu-berlin.de/oldstatic/w2001/eu1/dokumente/Basistexte/Renan1882EN-Nation.pdf>, προσπελάστηκε στις 15-11-2011)Γι' αυτό και από τη στιγμή που δημιουργείται το έθνος βασίζεται στη συλλογική αμνησία.

Το έθνος ως επινόηση των Ευρωπαίων διανοητών

Οι αυτονόητες ιδέες του εθνικισμού προήλθαν από την ευρωπαϊκή φιλοσοφική παράδοση και από συγκεκριμένη ιστορική περίοδο , υποστηρίζει ο Κεντούρι. Συγκεκριμένα οι διαφωτιστές υποστήριζαν τη σημασία του κοινωνικού συμβολαίου ,που καθορίζει τα αμοιβαία δικαιώματα και υποχρεώσεις των αρχόντων και των αρχόμενων ,ως το μέσο για την εξασφάλιση της κοινωνικής ευημερίας. Οι ηγεμόνες θα πρέπει να μεριμνούν για διασφαλίζουν την ευημερία των υπηκόων τους και η αγάπη αυτών προς την πατρίδα θα είναι ανάλογη των ευεργετημάτων τους.

Οι ιδέες αυτές κυριαρχούσαν, όταν ξέσπασε η γαλλική επανάσταση , η οποία άλλαξε ριζικά τον τρόπο νομιμοποίησης της εξουσίας, αφού δίνεται πλέον στο λαό το δικαίωμα αντικατάστασης των ηγεμόνων τους. Η μήτρα για την ανάπτυξη του εθνικισμού ήταν η ιδέα ότι η κυριαρχία ανήκει στο έθνος. Αν και η έννοια του έθνους χρησιμοποιούνταν για συλλογικότητες και γενικά με απαξιωτική χροιά , από το 18^ο σημαίνει σώμα ανθρώπων έναντι των οποίων η κυβέρνηση είναι υπόλογη μέσω της νομοθετικής εξουσίας. Αν η εξουσία δεν αντλεί τη νομιμότητα της από το έθνος τότε θεωρείται ότι την έχει σφετεριστεί. Η αρχή αυτή επηρεάζει τις διακρατικές σχέσεις ,χωρίς όμως να μπορεί να διευθετήσει τις διαφορές αυτές με ειρηνικό τρόπο. Αντίθετα η υπεράσπιση της πατρίδας και η αγάπη για αυτή , η επιδίωξη του καλού μπορεί να είναι υπαίτια και για τις μεγαλύτερες βαναυσότητες,.

Οι απόψεις των διαφωτιστών για την κυριαρχία του φυσικού δικαίου και την αξία του ορθού λόγου κλόνιζαν τα παλιά εδραιωμένα φιλοσοφικά συστήματα.

Η πίστη στη κυριαρχία των αισθήσεων ως του ασφαλούς τρόπου σύλληψης της πραγματικότητας δημιούργησε κενά και αντιφάσεις, αφού η απατηλή τους και υποκειμενική τους φύση δεν μπορούσε να εξηγήσει πειστικά τους φυσικούς νόμους ή την ύπαρξη των αναφαίρετων δικαιωμάτων. Τη λύση στο πρόβλημα αυτό δίνει με σολομώντειο τρόπο ο Καντ, ισχυριζόμενος ότι τα ηθικά ζητήματα δεν μπορούμε να τα διαυγάσουμε με τις μεθόδους των φυσικών επιστημών και ότι η ηθική πρέπει να διαχωρίζεται από τη γνώση. Η ηθική προκύπτει από οικουμενικούς νόμους και όχι από τα επιφαινόμενα. Ο άνθρωπος με ελεύθερη βούληση υπακούει τους ηθικούς νόμους. Η αυτόνομη βούληση επιτρέπει τον αυτοκαθορισμό του ατόμου ως ελευθέρου, αυτεξούσιου και αυτόβουλου όντος. Προεκτεινόμενες στο χώρο της πολιτικής οι απόψεις αυτές σήμαιναν ότι και οι νόμοι θα έπρεπε να αποτελούν έκφραση της αυτεξούσιας βούλησης των πολιτών. Για τον Καντ η αυτοδιάθεση των ατόμων αποτελεί το υπέρτατο πολιτικό αγαθό στο οποίο μπορούν να θυσιαστούν τα άλλα στοιχεία της κοινωνικής ζωής.

Την αντινομία της καντιανής φιλοσοφίας ανάμεσα στα πράγματα καθ'εαυτά και τις προϋπάρχουσες νοητικές κατηγορίες επιλύει ο μαθητής του Καντ, Φίχτε που εισάγει την έννοια της καθολικής συνείδησης. Πολιτική προέκταση της ιδέας αυτής είναι ότι προηγείται το όλον από τα μέρη του και η αυτοπραγμάτωση του ατόμου μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο όταν το άτομο αφομοιωθεί πλήρως στην καθολική συνείδηση. Σύμφωνα με την άποψη αυτή το κράτος παύει να αποτελεί ένα απλό άθροισμα ατόμων που επιδιώκουν την εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους και συνιστά κάτι ανώτερο από τα άτομα και προηγείται αυτών. Επομένως η ταύτιση του ατόμου με το κράτος αποτελεί προϋπόθεση για την πραγμάτωση της ελευθερίας του. Το κράτος, σύμφωνα με το Φίχτε, είναι πολιτιστικός οργανισμός και ο πολιτισμός είναι η διαδικασία η οποία συμβάλλει στην πραγμάτωση του ανθρώπου. Το κράτος πρέπει να καταργήσει την ευνοιοκρατία, ώστε να μπορέσει να χρησιμοποιήσει την πλεονασματική δύναμη όλων των πολιτών για να προάγει του σκοπούς τους. Οι ιδέες αυτές αποτελούν έκφραση και των επιδιώξεων των υποστηρικτών τους που έβλεπαν την αυστηρή και άκαμπτη κοινωνική διαστρωμάτωση ιδίως της πρωσικής κοινωνίας να στέκεται εμπόδιο στην προσωπική τους ανέλιξη.

Αν το άτομο πραγματώνεται μέσα στο κράτος η εγκαθίδρυση μιας οικουμενικής μοναρχίας θα ήταν ουτοπική ,γιατί οι λαοί χωρίζονται από τη φύση με βάση τη θρησκεία και τη γλώσσα. Οι διαφορές αυτές ανάμεσα στα κράτη αποτελούν και τη βασική αιτία των πολεμικών συγκρούσεων μεταξύ τους , μόνο που η πολεμική αναμέτρηση , ο αγώνας για υπερίσχυση έναντι του ανόμοιου πολιτισμικά , όπως και ο ατομικός αγώνας θεωρούνται από το Φίχτε ως μέσα για την αυτοπραγμάτωση. Τα κράτη που νικούν στις αναμετρήσεις αυτές θεωρούνται ανώτερα στην πολιτισμική ιεραρχία γι' αυτό η καθυπόταξη σ' αυτά δεν θα πρέπει να θεωρείται αιτία οδυρμού και λύπης. Οι ιδέες αυτές ενοποιούνται με τη φιλοσοφική συμβολή του Χέρντερ που υποστήριζε ότι η ιστορία είναι μια διαδικασία συνεχούς πάλης ,το αποτέλεσμα της οποίας είναι η βελτίωση. Εκτός από την πάλη βασικό χαρακτηριστικό του σύμπαντος είναι η ποικιλομορφία, η οποία είναι εκδήλωση του θεϊκού σχεδίου. Η ποικιλομορφία αντίκειται στην ομοιομορφία και την κανονικότητα που απορρέει από το Φυσικό νόμο. Ως έκφραση της θεϊκής δημιουργίας η ποικιλομορφία οφείλει να διατηρηθεί ,γι' αυτό κάθε πολιτισμός θα πρέπει να καλλιεργεί τα δικά του ιδιαίτερα γνωρίσματα. Με βάση τις απόψεις αυτές το έθνος θα μπορούσε να οριστεί ως η φυσική υποδιαίρεση του ανθρωπίνου είδους ,προικισμένη από το Θεό με ιδιαίτερο χαρακτήρα , τον οποίο οι πολίτες θα πρέπει να τον διατηρούν αναλλοίωτο ,σε αντίθεση με τον ορισμό του έθνους που βασιζόταν στις κατακτήσεις της Γαλλικής επανάστασης και όριζε ως έθνος το συλλογικό σώμα που εκφράζει τη βούλησή του για αυτοκυβέρνηση. Τη θεϊκή διάζευξη θα πρέπει οι πολίτες του κάθε έθνους να τη σέβονται , αποφεύγοντας επιμιξίες με άλλους λαούς. Η επιμονή στην εθνική πολιτισμική ιδιαιτερότητα και μάλιστα στη γλώσσα εκφράζει και την πικρία των γερμανών διανοούμενων για την ευρεία χρήση της γαλλικής από τους αριστοκράτες.

Η γλώσσα ως το πρόδηλο σημάδι των εθνικών διαφορών αποτελεί βασικό κριτήριο για την αναγνώριση μιας συλλογικότητας ως έθνους για τη θεμελίωση του δικαιώματός της να αποκτήσει το δικό της κράτος. Ο Φίχτε εισάγει μάλιστα μια διάκριση ανάμεσα σε αρχέγονες και δευτερογενείς γλώσσες με τις πρώτες να διακρίνονται για την αυθεντικότητά τους και την γνησιότητά τους ,όπως τα γερμανικά, και να αποτελούν το αδιαμφισβήτητο

κριτήριο για την ύπαρξη έθνους. Όταν , όμως το έθνος δεν έχει το δικό του κράτος τότε είναι αναμενόμενη η αφομοίωσή του από το έθνος που κυριαρχεί στο κράτος. Παράλληλα ,εάν τα άτομα της ίδιας γλωσσικής κοινότητας βρίσκονται διασκορπισμένα σε διαφορετικά κράτη, τότε τα σύνορα που τα χωρίζουν είναι αυθαίρετα και αφύσικα. Οι απόψεις αυτές δικαιολογούν η μεν πρώτη αποσχιστικές κινήσεις και η δεύτερη αλυτρωτικές .

Το εθνικιστικό δόγμα ,αναγνωρίζοντας γλωσσικές, φυλετικές, πολιτιστικές και θρησκευτικές ιδιαιτερότητες, εκτιμά ότι αυτές είναι εκφάνσεις της αρχέγονης οντότητας του έθνους.

Η κατά γράμμα, όμως, εφαρμογή , της εθνικιστικής ιδεολογίας οδηγεί σε ανεξήγητες και εξοργιστικές ανωμαλίες και η γλωσσική, θρησκευτική, πολιτισμική ή φυλετική ομοιογένεια που απαιτείται για τη συγκρότηση εθνικών κρατών δε διαβεβαιώνει ότι οι υπόλοιπες κοινωνικές διαφορές εξαφανίζονται.

Η γαλλική επανάσταση και οι ναπολεόντειοι πόλεμοι έδειξαν ότι οι επαναχαράξεις συνόρων ήταν πλέον εφικτές και ότι η ισχύς των δυναστικών θεσμών εξασθενούσε. Την τάση αυτή δεν μπόρεσε να περιορίσει ούτε το Συνέδριο της Βιέννης, παρ' όλο που επανέφερε τα σύνορα στην πρότερη μορφή, υποκύπτοντας στις δυναστικές απαιτήσεις. Τις νέες ιδέες τις ασπάζονται πρωτίστως οι νέοι που θεωρούν ότι ο αγώνας τους πρέπει να στρέφεται ενάντια στα παρωχημένα σχήματα του παρελθόντος ακόμα και ενάντια στους ίδιους τους γονείς τους. Ενδεικτικό είναι ότι τα εθνικιστικά κινήματα ονομάζονται Νέα Ιταλία, Νεότουρκοι, Νέα Αίγυπτος. Ο Εθνικισμός δεν είναι κίνημα μόνο της μεσαίας τάξης ,αν και αυτό ισχύει για τη δυτική Ευρώπη ,αφού στον υπόλοιπο κόσμο η καταρρέουσα φεουδαρχία και η γοργή βιομηχανική ανάπτυξη δεν είναι βασικά χαρακτηριστικά τους. Ο εθνικισμός ,ως κίνημα που ευαγγελιζόταν την επαναχάραξη συνόρων με βάση τα εθνικά αιτήματα δημιούργησε νέα προβλήματα και υποδαύλισε νέες συγκρούσεις ,αφού πολλές εθνότητες ήταν διάσπαρτες σε διαφορετικά κράτη. Ακόμα και οι παραχωρήσεις στον πολιτισμικό τομέα δεν αρκούν για να κατευνάσουν τις πολιτικές επιδιώξεις. Η δημιουργία ανεξάρτητου κράτους ανάγεται σε μέγιστη επιδίωξη. .

Στα κατατεμαχισμένα ανάμεσα στις αυτοκρατορίες έθνη η προσπάθεια για τη συγκρότηση ανεξάρτητου κράτους θα αποτελούσε εστία συγκρούσεων. Όμως δεν είχαν αναπτύξει όλοι οι κάτοικοι των περιοχών εθνική αυτοσυνείδηση και υπάρχουν περιπτώσεις στις οποίες αντίκεινται στην εθνική προσπάθεια που προερχόταν από τους αριστοκράτες. Οι συνθήκες του 1918 θέτουν την αρχή της αυτοδιάθεσης ως απαραίτητη προϋπόθεση και παράλληλα θεσπίζουν το θεσμό των εντολών και αργότερα της κηδεμονίας για τα προς αυτοδιάθεση έθνη. Η αρχή όμως της αυτοδιάθεσης δεν σηματοδότησε το τέλος των συγκρούσεων αλλά ο εθνικισμός που τροφοδοτήθηκε απ' αυτήν προκάλεσε μια σειρά από νέες βίαιες πολεμικές αναμετρήσεις. Άλλωστε τα εθνικά κράτη που προήλθαν από εφαρμογή της αρχής αυτής δεν έδειξαν και ιδιαίτερο σεβασμό απέναντι στις μειονότητες που συμπεριλάμβαναν. Το πρόβλημα των γερμανικών μειονοτήτων πυροδότησε και την έκρηξη του Β' Παγκοσμίου πολέμου.

Τα έθνη ως αναγκαία συνέπεια της βιομηχανικής εποχής.

Γεννημένος , ο Gellner ,στο Παρίσι από εβραίους γονείς ,που μιλούσαν γερμανικά ,μεγάλωσε στην τριο –πολιτισμική Πράγα, φοίτησε αρχικά σε τσεχικό σχολείο και μετά σε αγγλικό. 13 χρονών, καθώς ο Χίτλερ καταλαμβάνει την εξουσία, αναγκάζεται αυτός η οικογένεια του να εγκαταλείψουν την Πράγα και να εγκατασταθούν στο Λονδίνο. Σπούδασε φιλοσοφία και Πολιτικές και οικονομικές επιστήμες τις οποίες διέκοψε για να υπηρετήσει στη πρώτη τεθωρακισμένη τσεχοσλοβακική μεραρχία και φοίτησε για ένα μικρό χρονικό διάστημα στο Πανεπιστήμιο της Πράγας. Προβλέποντας την ανάληψη της εξουσίας από τους κομμουνιστές εγκατέλειψε την πόλη και επέστρεψε την Αγγλία και τις σπουδές του. Οι αλλαγές αυτές τον έκαναν να στοχαστεί πάνω στη συγκυριακή φύση του εθνικισμού και να αμφισβητήσει την άποψη ότι τα έθνη είναι δεδομένα. Αν και συχνά τα άτομα ,όπως στην περίπτωση της Τσεχοσλοβακίας ,έχουν να επιλέξουν ανάμεσα σε αντιμαχόμενους εθνικισμούς ,ο εθνικισμός , υποστηρίζει ο Gellner σε αντίθεση με τον Κεντούρι , είναι αναπόδραστη αναγκαιότητα.

Την άποψη του Κεντούρι ,που θεωρεί τον εθνικισμό αποτέλεσμα των Διαφωτισμού αντιμετωπίζει με σκεπτικισμό ο Gellner , σχολιάζοντας μάλιστα ότι

«τα έθνη όπως και τα κράτη ,είναι ένα τυχαίο ενδεχόμενο, και όχι μια καθολική αναγκαιότητα», που δημιουργήθηκε από τη σκέψη των ευρωπαϊών διανοητών. (Gellner 1992:22) Αν και αποδέχεται την ιδέα του Καντ ότι ο αυτοκαθορισμός είναι αποτέλεσμα της αυτόνομης βούλησης ,υποστηρίζει ότι ο Καντ θεμελιώνει το συλλογισμό του στην ιδέα ότι η δομή του πνεύματος των ανθρώπων είναι δεδομένη και άκαμπτη. Έτσι οι βάσεις της ηθικής και της επιστήμης απελευθερώνονται από την αυθαιρεσία του «καπρίσιου» , που θα μπορούσαν να θέσουν σε κίνδυνο τη φερεγγυότητα και την αξιοπιστία τους. Η δομή αυτή είναι ταυτόσημη και καθολική σε όλους τους ανθρώπους , γι' αυτό δεν μπορεί εύκολα να συνυπάρξει με τις εθνοτικές και πολιτισμικές ιδιαιτερότητες. Εντοπίζει ο Gellner μια αντίφαση ανάμεσα στην καθολικότητα του πνεύματος, που υποστηρίζει ο Καντ ,και στη μεροληπτική αφοσίωση των γερμανών ρομαντικών στοχαστών στο έθνος. Η αντίθεση αυτή τον οδηγεί στο εκ διαμέτρου συμπέρασμα από τον Κεντούρι. «Το έθνος δεν είναι μια συμπτωματική επινόηση ,ένα παραπροϊόν της προχειρολογίας μιας ομάδας στοχαστών σε μια συγκεκριμένη ιστορική κατάσταση » αλλά « αναγκαία συνέπεια ή συνάρτηση ορισμένων κοινωνικών συνθηκών » της νεότερης εποχής, της βιομηχανικής.(Gellner ,2002:27)

Η μετάβαση από την αγροτική κοινωνία στη βιομηχανική κοινωνία συνοδεύτηκε από πλήθος αλλαγών. Οι σταθερές και άκαμπτες σχέσεις της αγροτικής κοινωνίας με τα ανυπέβλητα στεγανά, που συχνά νομιμοποιούνταν ή καθαγιάζονταν από τη θρησκεία ,δίνουν τη θέση τους σε μια κινητική και ασταθή κοινωνία. Η βιομηχανική κοινωνία επιδιώκοντας τη συνεχή και μέγιστη ανάπτυξη ,τη διαρκή καινοτομία απαιτεί ένα νέο καταμερισμό εργασίας ,σύνθετο και διαρκώς συσσωρευτικά μεταλλασσόμενο. Οι συνεχείς αλλαγές στο καταμερισμό εργασίας επιτάσσουν και την κινητικότητα των εργαζομένων. Η κάθετη και αυστηρή ιεράρχηση της αγροτικής κοινωνία καθίσταται αντिलειτουργική στις βιομηχανικές συνθήκες και οι κοινωνικές θέσεις σπάνια μεταβιβάζονται ή κληρονομούνται.

Απαραίτητη προϋπόθεση για την απρόσκοπτη κινητικότητα των εργαζομένων αλλά ταυτόχρονα και ουσιαστικό χαρακτηριστικό της

βιομηχανικής κοινωνίας είναι η καθολική εγγραμματοσύνη. Η εκπαίδευση δεν αποτελεί προνόμιο μιας κλειστής κάστας ατόμων, αλλά αντίθετα διαδίδεται σε όλα τα κοινωνικά στρώματα και γίνεται καθολική. Το περιεχόμενό της είναι γενικό και τυποποιημένο, ώστε τα άτομα να αποκτούν τις ίδιες βασικές γνώσεις για να μπορούν να ανταποκριθούν αποτελεσματικά στις διαρκείς αλλαγές στον εργασιακό χώρο και στην ανάγκη αναδιάταξής τους σε συνεχώς νέα καθήκοντα. Παράλληλα η καθολική εγγραμματοσύνη εξασφαλίζει τη σαφή επικοινωνία, χωρίς να είναι απαραίτητα τα συμφραζόμενα, στο εργασιακό περιβάλλον, αφού τα άτομα δε χειρίζονται πλέον πράγματα αλλά νοήματα. Απ' τη στιγμή που η εκπαίδευση παρέχει τη δυνατότητα εξέρευσης εργασίας και εξέλιξης σε αυτήν, αποτελεί την πολυτιμότερη επένδυση των ατόμων και στην ουσία την ταυτότητά τους. Από την εκπαίδευση εξαρτώνται ο αυτοσεβασμός και η αξιοπρέπεια των ατόμων.

Την ιδιαίτερα υψηλή δαπάνη για την καθολική εκπαίδευση την αναλαμβάνει το κράτος. Το κράτος μέσω της εκπαίδευσης και των θεσμών του καλλιεργεί μια υψηλή κουλτούρα, την οποία προσπαθεί να διαδώσει και να επιβάλλει στην κοινωνία, ώστε αυτή να ικανοποιεί τις απαιτήσεις της γραφειοκρατικής και τεχνολογικής επικοινωνίας. Η κουλτούρα αυτή αντικαθιστά το θρησκευτικό δόγμα με τον απόλυτο χαρακτήρα του και τις λαϊκές παραδόσεις και γίνεται μια κουλτούρα για όλους, επιτυγχάνοντας με τον τρόπο αυτό την ομοιογένεια του κοινωνικού συνόλου. Η ομοιογένεια, επιβεβλημένη από τις επιταγές της βιομηχανικής κοινωνίας, στην οποία τα άτομα θα πρέπει να είναι ανώνυμα, χωρίς δηλαδή να προσδιορίζονται από τοπικούς και συγγενικούς δεσμούς και αντικαταστά, εμφανίζεται με τη μορφή του εθνικισμού.

Ο εθνικισμός, αν και δεν είναι το μόνο, είναι ένα βασικό επακόλουθο της βιομηχανικής κοινωνίας, στην οποία τα βασικά χαρακτηριστικά της είναι η ρευστότητα, η κινητικότητα, η εγγραμματοσύνη, η ομοιογένεια και η ανωνυμία. Ο εθνικισμός επιδιώκει να συνταυτίσει τον πολιτισμό με την πολιτεία, να αποκτήσει ο πολιτισμός τη δική του πολιτική στέγη. Εθνικισμός είναι, σύμφωνα με τον Gellner, « μια πολιτική αρχή, που υποστηρίζει την εναρμόνιση της

πολιτικής και της εθνικής οντότητας. Είναι μία θεωρία πολιτικής νομιμότητας , η οποία απαιτεί τα εθνικά όρια να μη διαφέρουν από τα πολιτικά και το κυριότερο να μην χωρίζουν τους κρατούντες από τους υπολοίπους.»(Gellner 1992:14) Ο εθνικισμός είναι αυτός που γεννάει τα έθνη και όχι αντίστροφα ,όπως συχνά υποστηρίζεται. Χρησιμοποιεί από την πληθώρα των πολιτισμών, που κληροδοτήθηκαν ιστορικά , τα στοιχεία που αυτός επιλέγει ή επινοεί και κατασκευάζει νέα. Τα έθνη δεν είναι ωραίες κοιμωμένες που αφυπνίζονται από τον εθνικισμό , εγγενές στοιχείο της ανθρώπινης ιδιότητας ,μια καθολική αναγκαιότητα αλλά ένα τυχαίο ενδεχόμενο της νεοτερικής εποχής .

Χρησιμοποιώντας τους παράγοντες που υπεισέρχονται στη συγκρότηση της σύγχρονης κοινωνίας ο Gellner δημιουργεί σε μια τυπολογία των εθνικισμών. Πρώτος παράγοντας είναι η εξουσία και κυρίως αυτό που αξιοποιείται για τη τυπολογία του είναι το ποιοι έχουν πρόσβαση στην εξουσία και ποιοι δεν έχουν. Ο δεύτερος παράγοντας είναι η εκπαίδευση και εξετάζεται ποιοι έχουν ή δεν έχουν πρόσβαση στην εκπαίδευση. Η πρόσβαση στην εκπαίδευση είναι βασικό στοιχείο για την ερμηνεία του εθνικισμού ,ίσης ή και μεγαλύτερης σπουδαιότητας με τη μαρξιστική ιδέα για το ποιο έχουν κατέχουν τα μέσα παραγωγής. Τέλος , καθοριστικός για τον ίδιο τον εθνικισμό παράγοντας είναι ο πολιτισμός με την έννοια ως ξεχωριστός τρόπος συμπεριφοράς και επικοινωνίας μιας δεδομένης κοινότητας. Με βάση τον πολιτισμό οι κοινωνίες μπορεί να διακρίνονται για την πολιτισμική ενότητά τους ,όταν είναι μονοπολιτισμικές ή για την πολιτισμική δυαδικότητα ,όταν οι κρατούντες ανήκουν σε διαφορετικό πολιτισμό από τους κρατούμενους. Οι εθνοτικές συγκρούσεις προκύπτουν, όταν τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά είναι ορατά και μπορούν να λειτουργήσουν ως ανασχετικοί παράγοντες στην εγγενή εντροπία της βιομηχανικής κοινωνίας.

Ο πρώτος τύπος εθνικισμού είναι ο εθνικισμός τύπου Αψβούργων. Οι κρατούντες έχουν πρόσβαση σε έναν υψηλό πολιτισμό ,ενώ οι προνομιούχες ομάδες προσπαθούν να επινοήσουν ή να ανακαλύψουν ,με τη βοήθεια των διανοούμενων που μεριμνούν για την καλλιέργεια της εθνικής συνείδησης, έναν παραδοσιακό πολιτισμό και να τον αναγάγουν σε ψηλό . Η μορφή αυτή εθνικισμού εμφανίστηκε κυρίως στην ανατολική Ευρώπη ,όπου δεν υπήρχαν εθνικά κράτη ή εθνικές κουλτούρες. Συχνά τα εθνικιστικά κινήματα ήταν βίαια

και η εθνική ομοιογένεια αποτέλεσε εθνοκάθαρση ή αφομοίωση ,τόσο ώστε να είναι παροιμιώδης η φράση ότι « η φρίκη του εθνικισμού είναι εγγενής ανατολικά της Τεργέστης».

Η δεύτερη μορφή εθνικισμού εμφανίζεται κυρίως στα εδάφη της πρώην Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και αφορά συγκεκριμένα την περίπτωση του ιταλικού και του γερμανικού εθνικισμού. Και οι δύο εθνικές ομάδες διέθεταν υψηλό πολιτισμό και επεδίωκαν να αποκτήσουν μια πολιτική στέγη καθώς και θεσμούς που θα συνέβαλαν στη διατήρησή του και στη διάδοσή του. Ο εθνικισμός αυτός επιδιώκει την ενοποίηση σε αντίθεση με τη προηγούμενη μορφή εθνικισμού που διακρίνεται για τις αποσχιστικές του τάσεις.

Ένας τρίτος τύπος εθνικισμού είναι ο εθνικισμός της διασποράς. Τα μέλη των διασπορικών κοινοτήτων, ενώ επιτελούν σημαντικές οικονομικές και διοικητικές λειτουργίες στον κρατικό μηχανισμό, είναι στιγματισμένα. Όσο οι κοινότητες αυτές προσφέρονται για απομύζηση τα οικονομικά τους μονοπώλια διατηρούνται. Όταν ,όμως το κράτος θεωρεί συμφέρον να απογυμνώσει τη ομάδα αυτή από τα προνόμιά της, τότε της ασκεί πιέσεις και διωγμούς και η ομάδα γίνεται δέκτης της δυσαρέσκειας του γενικού πληθυσμού, Η κοινότητα έρχεται αντιμέτωπη με την επιλογή της αφομοίωσης ή της δημιουργίας δικού της κράτους . Χαρακτηριστική περίπτωση εθνικισμού της διασποράς είναι η δημιουργία του κράτους του Ισραήλ.

Τέλος μια ιδιαίτερη μορφή εθνικισμού εμφανίζεται τα τελευταία χρόνια, αν και οι ομοιότητες με τις παλαιότερες μορφές εθνικισμού είναι πολλές ,στα εδάφη της Ανατολικής Ευρώπης που είχαν κομμουνιστική διακυβέρνηση.

Αξίζει να αναφερθεί ότι στα δυναστικά κράτη της Δυτικής Ευρώπης τα σύνορα συνέπιπταν λίγο ή πολύ με τα πολιτισμικά ή γλωσσικά σύνορα των εθνοτικών ομάδων που διοικούσαν ,γι' αυτό και η μορφή του εθνικισμού δεν ήταν οξεία και βίαιη.

Ο εθνικισμός είναι ένα ιστορικό φαινόμενο ,που μπορεί να ερμηνευτεί και να κατανοηθεί μόνο σε συνάρτηση με τις αλλαγές που συντελέστηκαν τα τελευταία χρόνια στις βιομηχανικές κοινωνίες. Αποτελεί σήμερα μια πραγματικότητα ,αλλά η εμφάνισή του και η επικράτησή τους δεν ήταν νομοτελειακά προδιαγεγραμμένη. Ο εθνικισμός έχει το χαρακτήρα του Ιανού.

Είναι προμηθειικός , αφού μάχεται σθεναρά για την επιβολή της εθνικιστικής επιταγής και είναι ταυτόχρονα αντιπρομηθειικός, επειδή η αφοσίωσή του και η μεροληψία του στα συγκεκριμένα εθνικιστικά ιδεώδη τον οδηγούν στο να παραμερίσει την αφηρημένη ηθική των διεθνιστών και των ανθρωπιστών.

Σε αντίθεση με το βασικό αξίωμα του Gellner, η αιτιακή συσχέτιση της βιομηχανικής κοινωνία και του εθνικισμού δεν επιβεβαιώνεται σε όλες τις περιπτώσεις ,αφού αναπτύχθηκαν εθνικιστικά κινήματα σε περιοχές ,στις οποίες η βιομηχανική ανάπτυξη δεν είχε κάνει ούτε τα πρώτα της βήματα (Hall J. ,2006, Hroch,1996) και ούτε ο εθνικισμός μπορεί να αναχθεί σε μια απλή λειτουργία της βιομηχανοποίησης . Επίσης η υψηλή κουλτούρα όσο κι αν συμβάλλει στην ενοποίηση και στην ομογενοποίηση, δεν μπορεί να εξαλείψει πλήρως τις ανισότητες ,μια που και η δική της η φύση είναι πλουραλιστική και άνιση. (Puri ,2004)

Έχουν τα έθνη ομφαλούς;

Μαθητής του φιλοσόφου και ανθρωπολόγου Gellner , ο Smith δεν μοιράζεται την άποψή του για τον εθνικισμό στη μακρά διάρκεια. Δημιούργησε μια προσέγγιση του εθνικισμού που ονομάζεται εθνοσυμβολισμός και αποτελεί μια σύνθεση των μοντέρνων και των παραδοσιακών απόψεων πάνω στο αντικείμενο. Υποστηρίζει ότι το έθνος ,όπως και οι συλλογικές ταυτότητες , πρέπει να εξεταστούν στη μακρά διάρκεια. Αν και οι ανάγκες και οι αντιλήψεις του παρόντος καθορίζουν τις απόψεις για το παρελθόν ,το παρελθόν δεν παύει να διαμορφώνει το παρόν .

Ο Gellner στην προσπάθειά του να πάρει θέση στη διαμάχη ανάμεσα στους αρχεγονιστές και τους νεωτεριστές διατύπωσε το ερώτημα εάν τα έθνη έχουν ομφαλούς. Αν και η δική του θέση είναι ξεκάθαρα ότι τα έθνη είναι νεοτερικό φαινόμενο και στα στοιχεία της νεοτερικότητας στο παρόν και όχι στο παρελθόν θα πρέπει να στηρίζεται η προσπάθεια κατανόησής τους ,υποστηρίζει ότι «κάποια έθνη διαθέτουν αυθεντικούς αρχαίους ομφαλούς ,αλλά έχουν ομφαλούς που επινοήθηκαν για χάρη τους από την ίδια την εθνικιστική τους προπαγάνδα και άλλα δεν έχουν καθόλου ομφαλούς » (Gellner ,2002:144 ,145) Την άποψη αυτή προσπαθεί να ανασκευάσει ο Smith ,ο οποίος , αν και

συμφωνεί ότι τα έθνη έχουν μοντέρνο χαρακτήρα και εμφανίζονται μόνο όταν οι νέες συνθήκες και το πνεύμα της μοντερνικότητας λειτουργούν ως διαλύτες για την παραδοσιακές κοινωνίες ,υποστηρίζει ότι πρέπει να εξεταστεί η ιστορία και οι συλλογικές ταυτότητες ,όπως και το έθνος στη μακρά χρονική διάρκεια. Το έθνος είναι αποτέλεσμα ιστορικών διαδικασιών που με το πέρασμα του χρόνου σχημάτισαν μια ξεχωριστή πολιτισμική κοινότητα.

Σε αντίθεση με το Gellner που πιστεύει ότι το παρόν διαμορφώνει το παρελθόν ,ο Smith υποστηρίζει το παρελθόν επηρεάζει το εθνικό παρόν μέσα από τις θεσμοποιημένες συνέχειες ,όπως η οι κοινοί μύθοι , η ενοποιητική κουλτούρα ,η νομική τυποποίηση και την επανάληψή τους και οικειοποίησή τους από τις επόμενες γενεές. Έτσι , ανάμεσα σε αυτούς που υποστηρίζουν την αρχέγονη φύση των εθνών και σε αυτούς που θεωρούν τη δημιουργία των εθνών αποτέλεσμα της συγκυρίας υπάρχει η προσέγγιση που δίνει έμφαση στα ιστορικά και συμβολικά – πολιτισμικά χαρακτηριστικά της ταυτότητας.(εθνοσυμβολισμός) Ο Smith εισάγει τον όρο εθνοτικές κοινότητες (ethnies) ,οι οποίες δεν ταυτίζονται με το έθνος ,ούτε νομοτελειακά οδηγούνται όλες στη δημιουργία εθνικών κρατών, αλλά αποτελούν τη βάση για τη συγκρότηση του έθνους.

Με βάση τη διάκριση ανάμεσα στο έθνος και στην εθνοτική κοινότητα ο ο Smith ορίζει το έθνος ως «έναν ανθρώπινο πληθυσμό με συγκεκριμένο όνομα που καταλαμβάνει μια ιστορική περιοχή ή πατρίδα και μοιράζεται κοινούς μύθους και μνήμες ,μια μαζική δημόσια κουλτούρα ,μια ενιαία οικονομία, κοινά δικαιώματα και καθήκοντα για όλα τα μέλη » (Smith ,2000:3) και την εθνοτική κοινότητα (ethnie) ως «έναν κατανομασμένο ανθρώπινο πληθυσμό με μύθους από κοινούς προγόνους ,που μοιράζεται ιστορικές μνήμες ,ένα ή περισσότερα στοιχεία κοινής κουλτούρας, έναν σύνδεσμο με την πατρίδα και ένα μέτρο αλληλεγγύης τουλάχιστον ανάμεσα στις ελίτ.»(Smith, 2000:65) Σημασία έχει ,τονίζει ο Smith , ο μύθος της κοινής καταγωγής και όχι η ίδια η καταγωγή. Μορφή μύθου μπορούν να προσλάβουν και κοινές ιστορικές μνήμες και η σύνδεση με μια συγκεκριμένη επικράτεια, αφού συχνά η διαχωριστική γραμμή μεταξύ μύθου και ιστορίας είναι δυσδιάκριτη. Οι εθνοτικές κοινότητες διαφοροποιούνται από τα έθνη ,γιατί τα δεύτερα καταλαμβάνουν ένα ιστορικό

έδαφος, έχουν μια μαζική, δημόσια και λαϊκή κουλτούρα ,κοινούς νόμους και περιλαμβάνουν πολιτικά στοιχεία. Στα έθνη ο δεσμός με το έδαφος είναι υλικός και πραγματικός , ενώ στις εθνοτικές κοινότητες είναι πρωτίστως ιστορικός και συμβολικός.

Για την επιβίωση των εθνοτικών κοινοτήτων θετικά λειτουργούν η αίσθηση της συνέχειας ανάμεσα στα μέλη της ,η οποία μπορεί να διατηρείται ακλόνητη ακόμη και σε αντίξοες συνθήκες όπως πόλεμος ή διασπορά, η συγκρότηση κράτους , η στρατιωτική κινητοποίηση και η οργανωμένη θρησκεία, ιδιαίτερα όταν αυτή συνυφάνεται με μύθους του εκλεκτού λαού. Η θρησκεία ,όμως, μπορεί και να λειτουργήσει αρνητικά για την εθνική κοινότητα ,εάν μετατραπεί σε ένα απολίθωμα, σε στείρες τελετουργίες ,χωρίς ουσιαστικό αντίκτυπο στους πιστούς.

Αν ο ρόλος της θρησκείας είναι αμφίσημος για τη συντήρηση της εθνοτικής κοινότητας , η θρησκευτική μεταρρύθμιση αποτελεί έναν από τους μηχανισμούς αυτό-ανανέωσής της. Στην αυτό- ανανέωση συμβάλλουν ,επίσης, τα πολιτισμικά δάνεια, η λαϊκή συμμετοχή και ο μύθος της εθνοτικής εκλογής. Αυτοί οι ενοποιητικοί μηχανισμοί δομούν τον «εθνοτικό πυρήνα » δηλαδή συνεκτικές και συνειδητά διακριτές εθνοτικές κοινότητες. Οι πυρήνες αυτοί αποτέλεσαν τη βάση πάνω στην οποία τα ισχυρά κράτη έστησαν το διοικητικό ,στρατιωτικό, δικαστικό ,οικονομικό μηχανισμό τους . Ο εθνοτικός πυρήνας διαμόρφωσε τα όρια αλλά και το χαρακτήρα του έθνους.'

Ο Smith διακρίνει δύο είδη εθνοτικών κοινοτήτων ,την «πλευρική» και την «κάθετη». Τα μέλη της πλευρικής εθνοτικής κοινότητας είναι κυρίως η αριστοκρατία και ο κλήρος ,ενώ μπορούν , επίσης, να συμπεριλαμβάνονται ανώτατοι διοικητικοί αξιωματούχοι , ή πλούσιοι έμποροι. Περιορίζεται στα ανώτατα κοινωνικά στρώματα ,αλλά επεκτείνεται γεωγραφικά , ώστε να δημιουργεί στενούς δεσμούς με τα αντίστοιχα κοινωνικά στρώματα των γειτονικών εθνικών κοινοτήτων. Οι πλευρικές αυτές εθνοτικές κοινότητες κατόρθωσαν να κινητοποιήσουν , αξιοποιώντας το γραφειοκρατικό κράτος και τους διοικητικούς του , στρατιωτικούς και οικονομικούς μηχανισμούς, τις μεσαίες τάξεις και να διαχύσουν σε αυτές τις δικές τους πολιτισμικές αξίες ,σύμβολα , μύθους και παραδόσεις. Οι μορφές αυτές πλευρικών κοινοτήτων

εμφανίστηκαν κυρίως στη δυτική Ευρώπη , σε χώρες όπως η Αγγλία ή Γαλλία , η Ισπανία και η Σουηδία και ειπώθηκε γι' αυτές ότι το κράτος δημιούργησε το έθνος. Το κράτος δε δημιούργησε το έθνος αλλά οι διαδικασίες που δημιουργήθηκαν μέσα στα κρατικά πλαίσια ευνόησαν τη δημιουργία του έθνους. Η οικονομική επανάσταση ,που ευνόησε τη δημιουργία μεγάλων εμπορικών δικτύων και η πολιτισμική και εκπαιδευτική επανάσταση επέτρεψαν την ενσωμάτωση των απομακρυσμένων περιοχών στην κυρίαρχη κουλτούρα.

Η δεύτερη μορφή εθνοτικής κοινότητας είναι η «κατακόρυφη ». Ο τύπος αυτός είναι περισσότερο συμπαγής και λαϊκός και η εθνοτική κουλτούρα διαχέεται σε διάφορα κοινωνικά στρώματα και τάξεις. Στις εθνότητες αυτές η θρησκεία λειτουργεί ως μηχανισμός επιβίωσης, όσο προσπαθούν να προσαρμοστούν σε ένα εχθρικό περιβάλλον . Από τη στιγμή ,όμως ,που θα προκύψει το πρόβλημα της μεταμόρφωσης ο ρόλος των διανοούμενων είναι καθοριστικός. Αυτοί πρέπει να ξαναδημιουργήσουν μια επιλεκτική εθνική ταυτότητα και ένα παρελθόν από τις λαϊκές πολιτιστικές πρακτικές ,ώστε να κινητοποιήσουν ένα εθνικιστικό κίνημα. Για το σκοπό αυτό οι διανοούμενοι εφοδιάζουν την κοινότητα με «χάρτες» της ιστορίας και «ήθος» κατάλληλο να εμπνεύσει τις νέες γενιές. Τα ιστορικά μνημεία, που ανήκαν σε άλλη ιστορική εποχή « πολιτογραφούνται» ως φυσικά στοιχεία, αφού , όπως τονίζει ο R.Barthes “ η ιδεολογία μιλάει με τη φωνή της φύσης » (Barthes παρατίθεται στο Billig , 1995:37) ,ώστε να τονιστεί η σημασία τους στη διαμόρφωση του εθνικού χαρακτήρα . Μια χρυσή εποχή από το παρελθόν ανακαλύπτεται και προβάλλεται, η οποία παρέχει το μέτρο σύγκρισης αλλά αποτελεί ταυτόχρονα και πηγή εθνικής περηφάνιας.

Οι εθνοτικές κοινότητες αποτέλεσαν την πρώτη ύλη από την οποία άντλησε το υλικό του ο εθνικισμός . Ο εθνικισμός εξαρτάται από τα προγενέστερα οράματα και ιδεώδη.

Ο εθνικισμός είναι , σύμφωνα με το Smith , “ «ένα ιδεολογικό κίνημα για την επίτευξη και τη διατήρηση της αυτονομίας ,της ενότητας και της ταυτότητας ενός πληθυσμού ,που από ένα μέρος των μελών του γίνεται αντιληπτό ως πραγματικό ή εν δυνάμει «έθνος.» (Smith 2000:111) και ως ιδεολογία δεν είναι περισσότερο «επινοημένος» από ότι οι άλλες ιδεολογίες.

Βασικά στοιχεία της εθνικιστικής ιδεολογίας είναι :

1. Ο κόσμος διαιρείται σε έθνη καθένα από τα οποία διαθέτει ξεχωριστό χαρακτήρα ,ιστορία, πεπρωμένο
2. Το έθνος είναι πηγή κάθε πολιτικής ή κοινωνικής εξουσίας και η πίστη σε αυτό είναι ανώτερη από κάθε άλλη αφοσίωση
3. Όλα τα ανθρώπινα όντα πρέπει να ταυτίζονται με κάποιο έθνος αν επιθυμούν την ελευθερία τους και την αυτοπραγμάτωσή τους.
4. Η ελευθερία και η ασφάλεια των εθνών αποτελεί προϋπόθεση για αν επικρατήσει η ειρήνη στον κόσμο. (Smith ,2000:112)

Ο εθνικισμός ακολούθησε κυρίως δύο διαδρομές για τη συγκρότηση του έθνους . Η πρώτη διαδρομή ακολουθήθηκε πρωτίστως από τις «πλευρικές » εθνοτικές κοινότητες και ονομάζεται «αυτοκρατορική». Η μορφή αυτή του εθνικισμού πέτυχε μέσα από το γραφειοκρατικό μηχανισμό την ενσωμάτωση των μεσαίων τάξεων και οδήγησε στη δημιουργία εθνών που θεμελιώνονταν στην έννοια του πολίτη και του εδάφους.

Υποδιαίρεση του «αυτοκρατορικού » εθνικισμού είναι ο «αποικιακός» εθνικισμός . Στις πρώην αποικίες η συγκρότηση των εθνικών κρατών δεν προέκυψε από την αναδόμηση ενός εθνοτικού πυρήνα ,ούτε επινοήθηκαν από τους διανοούμενους, γιατί τα σύνορα των νέων ανεξάρτητων κρατών ήταν τα σύνορα που χάραξαν οι αποικιοκρατικές δυνάμεις και μέσα σε αυτά δεν υπήρχε μια κυρίαρχη πολιτισμικά και πολιτικά εθνοτική ομάδα, που θα μπορούσε να διαμορφώσει το χαρακτήρα του αναδυόμενου έθνους.

Η δεύτερη μορφή εθνικισμού είναι ο δημόδης , «εθνοτικός» εθνικισμός , που εμφανίστηκε το 19^ο αιώνα στην ανατολική Ευρώπη και στη Μέση Ανατολή. Τα εθνικιστικά αυτά κινήματα κινητοποίησαν τα μεσαία και κατώτερα στρώματα προς την κατεύθυνση της λαϊκής κουλτούρας και στη συνέχεια προσπάθησαν να αποσχιστούν από τις πολυεθνικές αυτοκρατορίες. Η μορφή αυτή εθνικισμού λειτουργεί αντιστικτικά με τον «αυτοκρατορικό» εθνικισμό και δεν απαιτείται για την εμφάνισή του κάποιο συγκεκριμένο κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο. Ο εθνοτικός εθνικισμός επιδιώκει να δημιουργήσει μια «υψηλή » κουλτούρα και ,όταν αυτή απουσιάζει, να την ανακαλύψει, να την αναπλάσει ή να την κατασκευάσει. Επιδιώκει να διαμορφώσει ένα πολιτισμικά ομοιογενές κράτος

και να εξασφαλίσει στην αρχή μια αναγνωρισμένη πατρίδα με απώτερο στόχο τη δημιουργία ανεξάρτητου κράτους. Τέλος, προσπαθεί να μεταμορφώσει την εθνοτική κοινότητα σε πολιτικά ενεργή κοινότητα, ενθαρρύνοντας τη συμμετοχή και αναγνωρίζοντας τα δικαιώματα του πολίτη.

Ένας τρίτος τύπος εθνικής κοινότητας δημιουργήθηκε στις ΗΠΑ ,που ονομάζεται αποσπασματικός ή μεταναστευτικός. Το έθνος εκεί σφυρηλατήθηκε από θραύσματα των μεταναστευτικών εθνοτικών κοινοτήτων.

Ο Smith θεώρησε ότι οι μύθοι και τα σύμβολα παίζουν ένα σημαντικό ρόλο στην ενοποίηση του πληθυσμού και στην εξασφάλιση της συνέχειας μέσα από πολλές γενιές αλλά υποβίβασε τις υλικές πλευρές (Hutchinson, 1996) και δεν έλαβε υπόψη του ότι οι εθνοτικές ομάδες δεν είναι ομοιογενείς και ότι συγγενικές, ηλικιακές ή ταξικές διαφορές μπορούν να αποτελέσουν εστία συγκρούσεων (Brubaker ,2004) Τέλος, ο πολιτισμός αντιμετωπίζεται ως δια-ιστορικός (transhistorical) αντί για πρακτικές και πίστεις που συνεχώς υφίστανται αλλαγές και πρέπει συνεχώς να αναδημιουργούνται, ,ώστε να έχουν νόημα. Οι εθνικές κοινότητες και τα έθνη δημιουργήθηκαν σε διαφορετικές εποχές και γι' αυτό έχουν διαφορετικές σημασίες .(Puri ,2004)

Φαντασιακές κοινότητες

Γεννημένος το 1936 ο Άντερσον στην Κίνα από αγγλίδα μητέρα και άγγλο ιρλανδό πατέρα μεγάλωσε στην Καλιφόρνια και σπούδασε πολιτική επιστήμη στο Καίμπριτζ. Οι σπουδές του επικεντρώθηκαν στην πολιτική κατάσταση στην Ινδονησία ,γεγονός που του στοίχισε την απαγόρευση εισόδου στη χώρα από τον αιμοσταγής δικτάτορα Σουχάρτο. Το 1983 δημοσίευσε το βιβλίο του «Φαντασιακές Κοινότητες» ,που μελετά από τη σκοπιά του μαρξισμού τους κύριους παράγοντες που συμβάλλουν στην εμφάνιση και την κυριαρχία του εθνικισμού τους τελευταίους αιώνες.

Ο Άντερσον συμμερίζεται τις απόψεις του Σέτον Γουότσον ότι είναι δύσκολο να επινοηθεί «ένας επιστημονικός ορισμός» για το έθνος , αφού δεν υπάρχει ομογνωμία ανάμεσα στους ιστορικούς ,που θεωρούν ότι τα έθνη δημιουργήθηκαν στη νεότερη εποχή και τους εθνικιστικές που είναι πεπεισμένοι για την παλαιότητά τους. Μια άλλη δυσκολία για τον ορισμό του

έθνους είναι η αντίθεση ανάμεσα στην εθνικότητα ως καθολική έννοια , από την άποψη ότι όλοι ανήκουν σε μια εθνικότητα και τη μερικότητα των εθνικιστικών διακηρύξεων. Τέλος , η προσπάθεια ορισμού του έθνους δυσχεραίνεται από την πολιτική ισχύ του εθνικισμού και την ανεπαρκή φιλοσοφική τεκμηρίωση του.

Λαμβάνοντας υπόψη του τις παραπάνω δυσκολίες ο Άντερσον προτείνει τον εξής ορισμό του έθνους : Το έθνος « αποτελεί μια ανθρώπινη κοινότητα που φαντάζεται τον εαυτό της ως πολιτική κοινότητα εγγενώς οριοθετημένη και ταυτόχρονα κυρίαρχη» (Άντερσον ,1997:26)

Το βασικό στον ορισμό αυτό είναι ότι η κοινότητα φαντάζεται τον εαυτό της, γιατί δεν μπορεί κανένα μέλος ,ακόμη και στις πιο μικρές κοινωνίες, να γνωρίσει όλα τα άλλα μέλη. Αν και τα μέλη της κοινότητας δεν γνωρίζονται μεταξύ τους ,έχουν ,ωστόσο την αίσθηση του συνανήκειν. Το έθνος φαντάζεται τον εαυτό του ως οριοθετημένο ,με ευδιάκριτα σύνορα ,πέρα από τα οποία υπάρχουν άλλα έθνη. Φαντάζεται, επίσης τον εαυτό του ως κυρίαρχο και θεωρεί ότι εγγυητής της εθνικής κυριαρχίας και της ελευθερίας είναι το κράτος. Τέλος το έθνος συλλαμβάνεται με τη φαντασία ως κοινότητα ,γιατί ανεξάρτητα από τις όποιες ανισότητες υπάρχουν στην κοινότητα «νοείται πάντα ως μια βαθιά οριζόντια συντροφική σχέση. » (Άντερσον, 1997:28)

Ο εθνικισμός αναδύεται στη Δυτική Ευρώπη το 18^ο αιώνα σε μια εποχή που η σημασία της θρησκείας βρίσκεται σε καθοδική πορεία και οι θρησκευτικές βεβαιότητες κλονίζονται . Το πλαίσιο μελέτης που προτείνει ο Άντερσον είναι να εξεταστεί το φαινόμενο του εθνικισμού σε σχέση με τα πολιτισμικά συστήματα που προηγήθηκαν του εθνικισμού και με τα οποία ήρθε σε αντιδιαστολή , δηλαδή με τη θρησκευτική κοινότητα και το δυναστικό καθεστώς.

Οι θρησκευτικές κοινότητες μπορούσαν δυνητικά να επεκταθούν απεριόριστα και τα μέλη τους ,αν και μιλούσαν διαφορετικές γλώσσες , μπορούσαν να συνεννοηθούν μεταξύ τους χάρη στην κοινή ιερή τους γλώσσα. Αν η ιερότητα της γλώσσας ενοποιούσε τα μέλη της θρησκευτικής κοινότητας ,η ίδια η γλώσσα μπορούσε να αποκλείσει από την κοινότητα όσους δεν ήταν κοινωνοί αυτής της γλώσσας.

Τα ιερά κείμενα προσέδωσαν ιδιαίτερη ευρύτητα και πειστικότητα στην κοινότητα, όμως, αυτοί που πραγματικά μπορούσαν να τα διαβάσουν ήταν λίγοι. Οι εγγράμματοι, αυτοί που κατανοούσαν τόσο την ιερή γλώσσα όσο και την καθομιλούμενη, ήταν οι διαμεσολαβητές ανάμεσα στη γη και στον ουρανό.

Η συνοχή των θρησκευτικών κοινοτήτων κλονίζεται τον ύστερο μεσαίωνα. Η πρώτη αιτία ήταν η εξερεύνηση του μη ευρωπαϊκού κόσμου, αφού η επαφή με άλλες γεωγραφικές περιοχές και πολιτισμούς σχετικοποίησε τις αντιλήψεις τους για τη δική τους θρησκεία, που μέχρι τότε θεωρούνταν ο φορέας της μιας και μοναδικής αλήθειας. Οι ιερές γλώσσες, καθώς σταδιακά αυξάνεται ο αριθμός των εντύπων που είναι γραμμένα στην καθομιλουμένη, υποβαθμίζονται. Οι αλλαγές αυτές οδήγησαν προϊόντος του χρόνου στον κατακερματισμό των θρησκευτικών κοινοτήτων σε επιμέρους δόγματα που αναπτύχθηκαν σε συγκεκριμένες εδαφικές περιοχές.

Αλλαγές υπέστησαν και τα δυναστικά καθεστώτα. Η νομιμότητα των καθεστώτων αυτών πήγαζε από το θείο. Η ένωση των δυναστικών οίκων με τα δεσμά του γάμου συνεπαγόταν και την ένωση ανόμοιων πληθυσμών. Οι αυθαίρετες αυτές ενώσεις πληθυσμών καθιστούσαν και τα σύνορα ασαφή και ρευστά. Από το 17^ο αιώνα η νομιμότητα της μοναρχίας αμφισβητείται και οι μονάρχες αναζητούν μια «εθνική» σφραγίδα.

Οι δύο αυτές αλλαγές άσκησαν καθοριστική επίδραση στον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι αντιλαμβάνονταν το χρόνο. Οι άνθρωποι της μεσαιωνικής εποχής αντιλαμβάνονταν το χρόνο ως «συγχρονικότητα», ως την ταυτόχρονη παρουσία του παρελθόντος και μέλλοντος σε ένα στιγμιαίο παρόν. Η αντίληψη αυτή για το χρόνο αντικαταστάθηκε με ένα χρόνο «ομοιογενή και κενό» που μπορεί να μετρηθεί με ρολόι και ημερολόγιο. Αυτή η σύλληψη του χρόνου, που κάνει δυνατές τις ημερολογιακές συμπτώσεις, επιτρέπει την αυθαίρετη επιλογή γεγονότων και την παράθεσή τους κάτω από την κοινή ημερομηνία στο φύλλο της εφημερίδας, παρέχοντας την εγγύηση ότι οι πρωταγωνιστές των πρωτοσέλιδων θα συνεχίσουν να υπάρχουν και μετά την ανάγνωση της εφημερίδας. Παράλληλα η εφημερίδα, ως αγαθό που καταναλώνεται άμεσα, επιτρέπει τη δημιουργία στο μυαλό των αναγνωστών μιας φαντασιακής κοινότητας, καθώς συγκεκριμένες ώρες της ημέρας

διαβάζουν το συγκεκριμένο έντυπο και οι τόποι και τα πρόσωπα που αναφέρονται βρίσκονται πάντα «εκεί» στη θέση τους ,ανεξάρτητα αν υπάρχουν στο επόμενο φύλλο ή όχι.

« Η ιδέα ενός κοινωνικού οργανισμού που κινείται με βάση το ημερολόγιο μέσα σ' έναν ομοιογενή ,κενό χώρο , βρίσκει το ακριβές ανάλογο του στην ιδέα του έθνους , το οποίο συλλαμβάνεται σαν μια συμπαγής κοινότητα που κινείται σταθερά μέσα στην Ιστορία , προς τα πίσω (ή προς τα μπρος)»(Άντερσον 1997:49,50)

Η τυπογραφία ήταν το 16^ο αιώνα μια από τις πιο κερδοφόρες επιχειρήσεις του καπιταλισμού. Αρχικά τα βιβλία που εκδίδονταν απευθύνονταν σε ένα περιορισμένο κοινό , εγγράμματων λατινομαθών. Το κοινό ,όμως αυτό σύντομα κορέστηκε και εξαιτίας της έλλειψης χρημάτων , οι εκδότες στράφηκαν σε φτηνές εκδόσεις στην καθομιλουμένη που απευθύνονταν σε ένα ευρύτερο κοινό. Τρεις παράγοντες ενίσχυσαν την επιλογή αυτή των εκδοτών. Ο πρώτος λόγος ήταν ότι η χρήση των λατινικών στη λογοτεχνία δεν τα έκανε περισσότερο εύληπτα αλλά αντίθετα το περιεχόμενό τους άρχισε να γίνεται πιο ερμητικό. Ο δεύτερος λόγος σχετίζεται με τη Μεταρρύθμιση , η οποία ενθάρρυνε τη χρήση της καθομιλουμένης στα εκκλησιαστικά κείμενα. Η μετάφραση της Βίβλου από το Λούθηρο στην καθομιλουμένη ήταν ένα από τα πιο πολυδιαβασμένα βιβλία. Ο τρίτος λόγος είναι ότι οι καθομιλούμενες γλώσσες χρησιμοποιούνταν όλο και περισσότερο από τη διοίκηση ,αν και η τάση αυτή ήταν άνισα γεωγραφικά εξαπλωμένη. Η τυχαία σύγκλιση των τριών αυτών παραγόντων αποδυνάμωσε τη φαντασιακή σύλληψη της χριστιανοσύνης και έκανε επιτρεπτή τη φαντασιακή σύλληψη των νέων κοινοτήτων.

Οι έντυπες αυτές γλώσσες έθεσαν τα θεμέλια για την ανάπτυξη της εθνικής συνείδησης. Πρώτον γιατί διευκόλυναν την επικοινωνία και την ανταλλαγή, αν και χαμηλότερο επίπεδο από τη λατινική ,ωστόσο σε υψηλότερο από την προφορική καθομιλουμένη. Δεύτερον ο έντυπος καπιταλισμός έδωσε μια σταθερότητα στη γλώσσα. Τρίτον οι γλώσσες που δημιουργήθηκαν από τον έντυπο καπιταλισμό ήταν γλώσσες εξουσίας και ορισμένες διάλεκτοι πιο «κοντινές» στην έντυπη γλώσσα καθόρισαν την τελική μορφή της ,ενώ άλλες σταδιακά ξέπεσαν.

Οι νέες φαντασιακές κοινότητες που προέκυψαν από τη μοιραία σύγκλιση της ποικιλίας των καθομιλούμενων γλωσσών ,του καπιταλισμού και της ανάπτυξης των τεχνολογιών εκτύπωσης είχαν περιορισμένη έκταση και η σχέση τους με τα υπάρχοντα πολιτικά σύνορα ήταν τυχαία.

Αν στην Ευρώπη η γλώσσα κατέχει εξέχουσα θέση στη ρητορεία των εθνικιστών για το έθνος και θεωρείται βασικό στοιχείο του ,δεν ισχύει το ίδιο για τα εθνικιστικά κινήματα της Αμερικής ,αφού οι εθνικιστές χρησιμοποιούσαν την ίδια γλώσσα με τις μητροπόλεις από τις οποίες επεδίωκαν την ανεξαρτητοποίηση. Μια άλλη σημαντική διαφορά αυτών των κινήματων με τα ευρωπαϊκά ήταν ότι οι κατώτερες τάξεις ,που συχνά ταυτίζονταν με τους ιθαγενείς πληθυσμούς ή με τους σκλάβους , δε διαδραμάτισαν ενεργό ρόλο ούτε ή ένταξή τους στην πολιτική ζωή αποτελούσε επιδίωξη των κινήματων αυτών. Απεναντίας μεγάλοι γαιοκτήμονες , έμποροι και διάφοροι επαγγελματίες πρωτοστάτησαν στα απελευθερωτικά κινήματα της Αμερικής. Αν και αρχικά η στάση απέναντι στους ιθαγενείς πληθυσμούς ήταν αρνητική , σταδιακά διαφοροποιήθηκε ,ώστε να θεωρούνται ότι και αυτοί ανήκουν στο ίδιο έθνος με τους κρεολούς . Το ενδιαφέρον στην περίπτωση του εθνικισμού στη Λατινική Αμερική έγκειται στο πώς μέλη από διαφορετικές εθνοτικές και πολιτισμικές ομάδες διαμόρφωσαν μια κοινή αίσθηση του συνακτικότητας και ξεχωριστό ενδιαφέρον παρουσιάζει ότι οι κρεολοί αντιμετώπισαν το μητροπολιτικό κέντρο, από το οποίο προήλθαν , ως ξένο. Η αυστηρή φορολογική πολιτική της Ισπανίας που δεν άφηνε περιθώρια για οικονομική ευελιξία στους κρεολούς ήταν ο βασικός λόγος που επιδείνωσε τις σχέσεις μητρόπολης και αποικίας. Η αμερικανική και η γαλλική επανάσταση , η διάδοση των ιδεών που διαφωτισμού άσκησαν καθοριστική επίδραση και στις διεκδικήσεις των κρεολών. Οι εδαφικές και διοικητικές διαιρέσεις που είχε επιβάλει η μητρόπολη και καθόριζαν το οικονομικό και πολιτικό πλαίσιο δράσης αποτέλεσαν το καλούπι μέσα στο οποίο δημιουργήθηκε ο εθνικισμός των κρατών της Νότιας Αμερικής. Όμως οι διοικητικές διαιρέσεις από μόνες του δεν είναι αρκετές για να πυροδοτήσουν τον εθνικισμό. Αυτό που κυρίως ένωσε τους κρεολούς ήταν τα κοινά εμπόδια στην ανοδική κινητικότητά τους . Οι υψηλές θέσεις προορίζονταν για όσους είχαν γεννηθεί στην Ισπανία ,ενώ όσοι

είχαν γεννηθεί στη Νότια Αμερική ,ακόμα και εάν είχαν την ίδια καταγωγή , γλώσσα ,θρησκεία και έθιμα με τους Ισπανούς παρέμεναν κατώτεροι. Μάλιστα η διάδοση θεωριών του Ρουσό και του Χέρντερ για την επίδραση της «οικολογίας » στη διαμόρφωση της κουλτούρας επέτειναν τη δυσχερή θέση των κρεολών ,αφού η κατωτερότητα τους ερμηνεύονταν ως αποτέλεσμα του απολίτιστου περιβάλλοντος ,στο οποίο γεννήθηκαν. Όλα αυτά τα αίτια δεν αρκούν για την ανάπτυξη της εθνικής συνείδησης των κρεολών. Αυτό που επέτρεψε τη φαντασιακή σύλληψη των κοινοτήτων αυτών ως έθνος ήταν η κοινοτήτων αυτών.

Το τέλος των εθνικιστικών κινημάτων της Αμερικής συνέπεσε με την αρχή των εθνικιστικών κινημάτων στην Ευρώπη. Σε όλα αυτά τα κινήματα οι «εθνικές έντυπες γλώσσες» είχαν μεγάλη σημασία.

Οι γεωγραφικές ανακαλύψεις ,η συγκριτική μελέτη των γλωσσών ,η αποκρυπτογράφηση των ιερογλυφικών και η ανάπτυξη της φιλολογίας που κατατάσσει τις γλώσσες σε οικογένειες και ανασυνθέτει τις «πρωτογενείς γλώσσες » άλλαξαν άρδην τις αντιλήψεις για την ιερότητα και την πρωτοκαθεδρία των γλωσσών. Ο υποβιβασμός των καθομιλουμένων γλωσσών αίρεται και γίνονται και αυτές με τη σειρά τους αντικείμενα θαυμασμού από τους ομιλητές τους. Η αλλαγή αυτή έδωσε την ώθηση για την έκδοση λεξικών, γραμματικών και πλήθος εντύπων στις καθομιλούμενες γλώσσες .Η κατανόηση της κοινής αυτής καθομιλουμένης γλώσσας δημιούργησε έναν συνδετικό κρίκο για τα μέλη της γλωσσική κοινότητας. Σε αντίθεση με το παρελθόν που τα μέλη της αριστοκρατίας συνέχονταν εκτός γλώσσας και κυρίως με δεσμούς επιγαμίας ή συγγένειας ,οι αστικές τάξεις δημιουργούν δεσμούς αλληλεγγύης σε μια ουσιαστική φαντασιακή βάση ,οι οποίοι δεσμοί εκτείνονται τόσο ώστε να συμπεριλάβουν το σύνολο των ομιλούντων την καθομιλουμένη γλώσσα. Οι λαϊκές μάζες ,που συν τω χρόνω παύουν να είναι αναλφάβητες, νιώθουν περήφανες για τη γλώσσα που μιλούν. Την έντυπη καθομιλουμένη γλώσσα χρησιμοποιούν όλο και ευρύτερα στο διοικητικό τους μηχανισμό τα δυναστικά κράτη. Το πρόβλημα, όμως, στην Ευρώπη ήταν ότι δεν υπήρχε αντιστοιχία καθομιλουμένων γλωσσών και αυτοκρατοριών και οι αυτοκρατορίες ήταν πολύγλωσσες.

Καθώς οι ιερές γλώσσες ατονούν οι δυνάστες αποζητούν τη νομιμοποίησή τους όχι στην ιερότητα και την αρχαιότητα αλλά στην εθνικότητα και αναγορεύονται πρώτοι μεταξύ ίσων. Η επιλογή του εθνισμού από τους δυνάστες αποσκοπούσε στη διατήρηση της εξουσίας τους και παράλληλα ήταν μια ανταπάντηση στα λαϊκά εθνικά κινήματα που απλώνονταν στην Ευρώπη από το 1821.

Οι εθνικισμοί που αναπτύχθηκαν στα αποικιακά κράτη επηρεάστηκαν από την αύξηση της φυσικής κινητικότητας ,που προήλθε από την ανάπτυξη των επικοινωνιών και των συγκοινωνιών ,καθώς όλα και περισσότερα μέλη των εθνοτικών ομάδων μπορούν να κάνουν το ταξίδι ,«προσκύνημα» από το μικρό χωριό στη μεγάλη πόλη. Το «προσκύνημα» αυτό γίνεται τις περισσότερες φορές για εκπαιδευτικούς λόγους. Τα εγγράμματα αυτά άτομα ,συχνά δίγλωσσα ,χρειάζεται η αυτοκρατορία για να λειτουργήσει τον τεράστιο διοικητικό της μηχανισμό. Ενώ , όμως η αυτοκρατορία έχει ανάγκη τους νέους απόφοιτους από τα πανεπιστήμια ,για να στελεχώσει το γραφειοκρατικό της μηχανισμό και τις εμπορικές επιχειρήσεις , τους προορίζει μόνο για τις κατώτερες διοικητικές θέσεις, φυλάσσοντας ζηλόφθονα τις υψηλότερες για τους ίδιους τους αποικιοκράτες. Οι προσδοκίες που καλλιέργησε το εκπαιδευτικό σύστημα, δεν μπορούσαν να υλοποιηθούν, καθώς τα άτομα αυτά μετά το «προσκύνημα» στην πρωτεύουσα της αποικίας για εκπαιδευτικούς λόγους αναγκάζονται να πάρουν τον αντίθετο δρόμο και επιστρέψουν στις μικρές επαρχιακές πόλεις ,από όπου ξεκίνησαν και να υπηρετήσουν εκεί μέχρι σχεδόν το τέλος της ζωής ως κατώτεροι υπάλληλοι. Οι δίγλωσσοι αυτοί εγγράμματοι ,που είχαν εκπαιδευτεί κατά τα ευρωπαϊκά πρότυπα, εξέφρασαν πρώτοι τα εθνικιστικά αιτήματα. Χωρίς δεσμούς με την τοπική αστική τάξη αλλά με πρόσβαση στα προηγούμενα μοντέλα εθνικισμού ,μπορούσαν να διαμορφώσουν το δικό τους εθνικιστικό μοντέλο και να το προσαρμόσουν στις δικές τους συνθήκες. Η τυπογραφία τους πρόσφερε τη δυνατότητα να προπαγανδίσουν τις ιδέες του και να τις διαδώσουν όχι μόνο στους αναλφάβητους αλλά και σε αυτούς που διάβαζαν διαφορετικές γλώσσες.

Και στις τρεις περιπτώσεις εθνικισμών ,στη λατινική Αμερική, στην Ευρώπη και στα αποικιοκρατούμενα κράτη , ο έντυπος καπιταλισμός έπαιξε καθοριστικό

ρόλο στη φαντασίωση της κοινότητας ως έθνος , στην καλλιέργεια και στην τυποποίηση της εθνικής γλώσσας και στη διάδοση των εθνικιστικών ιδεών.

Όπως εύστοχα παρατηρεί και ο ίδιος ο Άντερσον « η φαντασιακή σύλληψη των νέων κοινοτήτων έγινε δυνατή χάρη σε μια εν μέρει τυχαία ,εκρηκτική ,όμως ,αλληλεπίδραση μεταξύ ενός συστήματος παραγωγής και παραγωγικών σχέσεων ,του καπιταλισμού ,μιας τεχνολογίας των επικοινωνιών, της τυπογραφίας, και του μοιραίου της των ανθρωπίνων γλωσσών.» (Άντερσον ,1997:78)

Ο Smith, ασκώντας κριτική στον Άντερσον , υποστηρίζει ότι η έμφαση που δίνεται στις ελίτ ,που συνδέονται στενά με τον έντυπο καπιταλισμό ,υποβαθμίζει το ρόλο της λαϊκής βάσης και αδυνατεί να συλλάβει το συναισθηματικό βάθος των ιστορικών αυτών κοινοτήτων. (Smith,2000)

Το ερώτημα που γεννά η ανάλυση του Άντερσον είναι αν η σύγκλιση των τριών αυτών παραγόντων ήταν καθοριστική τότε ποιες αλλαγές μπορεί να υποστεί ο εθνικισμός καθώς μεταβαίνουμε από τον έντυπο καπιταλισμό στον ψηφιακό;

Εδώ είναι Ανατολική Ευρώπη

Η εμφάνιση του εθνικισμού δεν είναι ούτε γραμμική ούτε ομοιόμορφη. Ακόμα και μέσα στον ευρωπαϊκό χώρο διαμορφώνονται διαφορετικοί τύποι εθνικισμοί ,που συχνά ακολουθούν τη γεωγραφική διαίρεση της Ευρώπης. Εκτός από την τυπολογία εθνικισμών του Gellner ενδιαφέρον παρουσιάζει η τυπολογία του Τσέχου μελετητή Hroch ,αφού ασχολείται ιδιαίτερα με τους εθνικισμούς της Ανατολικής Ευρώπης.

Το έθνος συνδέεται με την ευρωπαϊκή ιστορία, αφού τόσο οι κοινωνικοί όσο και οι ιστορικοί επιστήμονες αντλούν παραδείγματα ή εμπειρικά δεδομένα από αυτό για την επιβεβαίωση ή συγκρότηση των θεωριών τους .

Το έθνος θεωρήθηκε δημιούργημα του εθνικισμού ,όμως η θεωρία αυτή δεν απαντά στο ερώτημα ποιο ήταν το κοινωνικό περιβάλλον μέσα στο οποίο αναπτύχθηκε το εθνικό συναίσθημα ,αφού οι ιδεολογίες δεν αναπτύσσονται μέσα σε κενά αέρος. Το έθνος δεν είναι αιώνια κατηγορία ,όπως ισχυρίζονται οι αρχεγονιστές ,αλλά προϊόν μιας μακράς και περίπλοκης διαδικασίας. Το έθνος μπορεί να οριστεί ως «μια μεγάλη κοινωνική ομάδα ενοποιημένη όχι από μία

αλλά από έναν συνδυασμό διαφορετικού είδους αντικειμενικών κοινωνικών σχέσεων (οικονομικών, πολιτικών, γλωσσικών, πολιτισμικών, θρησκευτικών, γεωγραφικών, ιστορικών,) και της υποκειμενικής αντανάκλασης τους στη συλλογική συνείδηση.» Τρεις από τους δεσμούς αυτούς θεωρούνται αναντικατάστατοι 1) η «μνήμη» κάποιου κοινού παρελθόντος ,θεωρούμενη ως «πεπρωμένο» της ομάδας ή τουλάχιστον του πυρήνα της 2) η πυκνότητα γλωσσικών ή πολιτιστικών δεσμών που επιτρέπει έναν υψηλότερο βαθμό κοινωνικής επικοινωνίας μέσα στην ομάδα ,και πέρα από αυτήν 3) η αντίληψη ισότητας όλων των μελών της ομάδας ,οργανωμένης ως κοινωνία των πολιτών. (Hroch , 1996:20)

Στη μελέτη για το έθνος το κομβικό σημείο είναι η διαδικασία συγκρότησής του, η οποία δεν ήταν ούτε προκαθορισμένη ούτε αμετάκλητη ,γι' αυτό παρατηρούνται διαφοροποιήσεις κατά μήκος της Ευρώπης. Η διαδικασία αυτή ξεκίνησε στη Δυτική Ευρώπη από την κυριαρχία μιας εθνοπολιτισμικής κουλτούρας. Στην Ανατολική και Κεντρική Ευρώπη οι εθνοπολιτισμικές ομάδες δε διέθεταν τη δική τους αριστοκρατία, ούτε πολιτιστική υπόσταση και λογοτεχνική παράδοση, αλλά μια «εξωγενής» άρχουσα τάξη τις είχε υπό την κυριαρχία της. Ανάμεσα στις δύο αυτές περιπτώσεις είναι το παράδειγμα της Γερμανίας και της Ιταλίας , στις οποίες οι εθνοπολιτισμικές ομάδες είχαν δικιά τους άρχουσα τάξη και λογοτεχνία αλλά δεν είχαν κρατική υπόσταση.

Τα εθνικιστικά κινήματα στην Ανατολική και Κεντρική Ευρώπη ξεκινούν ,όταν οι μη κυρίαρχες εθνοπολιτισμικές ομάδες συλλαμβάνουν τη δική τους πολιτισμική εθνότητα ως ένα μελλοντικό έθνος. Τα κινήματα αυτά επιδιώκουν αρχικά να αναπτύξουν μια εθνική κουλτούρα βασισμένη στην τοπική γλώσσα και τη χρήση της στην εκπαίδευση, τη διοίκηση και την οικονομική ζωή. Ως δεύτερο βήμα τα κινήματα αυτά, στα οποία οι εθνοπολιτισμικές ομάδες είχαν δικιά τους άρχουσα τάξη και λογοτεχνία αλλά δεν είχαν κρατική υπόσταση επιδιώκουν την πολιτική αυτοδιάθεση, πρώτα με τη μορφή της αυτονομίας και ύστερα της ανεξαρτησίας. Τελική επιδίωξη τους είναι η δημιουργία μιας κοινωνικής δομής ,που θα συγκροτείται από τα μέλη της εθνοπολιτισμικής ομάδας και θα συμπεριλαμβάνει ένα εύρος επαγγελματιών κατηγοριών.

Η επιτυχής έκβαση των εθνικιστικών κινημάτων περιλαμβάνει τρεις φάσεις. Στη Φάση Α' τα δραστήρια μέλη της εθνοπολιτισμικής ομάδας ερευνούν τις γλωσσικές, πολιτισμικές, κοινωνικές και τις ιστορικές ιδιαιτερότητες της ομάδας. Στη φάση Β' μια νέα γενιά δραστήριων μελών προσπαθεί να αφυπνίσει την εθνική συνείδηση των μελών, χωρίς όμως μεγάλη επιτυχία.

Στη φάση Γ το μεγαλύτερο μέρος της ομάδας συνειδητοποιεί την εθνική του ταυτότητα και συμμετέχει στο εθνικό κίνημα, που επιδιώκει την απόκτηση όλων των ιδιοτήτων ενός ολοκληρωμένου έθνους.

Η μετάβαση από τη φάση Α στη φάση Β δε συντελείται παντού με τον ίδιο τρόπο. Ανάλογα με τις διαφοροποιήσεις που εμφανίζονται διαμορφώνονται τέσσερις τύποι εθνικιστικών κινημάτων. Στον πρώτο τύπο η επαναστατική διαδικασία ξεκινάει σε απολυταρχικό καθεστώς, αλλά γίνεται μαζικότερη, όταν ενισχύεται από το εργατικό κίνημα. Στο δεύτερο τύπο ξεκινάει πάλι σε αυταρχικό καθεστώς και πριν τη μετάβαση στη φάση Γ συντελείται μια συνταγματική επανάσταση. Στη φάση Γ το εθνικό κίνημα γίνεται μαζικό πριν συντελεστούν συνταγματικές αλλαγές στο απολυταρχικό καθεστώς, όπως είναι οι περιπτώσεις των κινημάτων στην Ελλάδα, στη Σερβία και τη Βουλγαρία. Στην τελευταία περίπτωση, που εμφανίζεται κυρίως στη Δυτική Ευρώπη, τα εθνικά κινήματα εμφανίζονται σε πλήρως ανεπτυγμένα καπιταλιστικά κράτη.

Δεν οδηγήθηκαν όλα τα εθνικιστικά κινήματα στη Β' φάση. Στοιχεία που μπορούσαν να αξιοποιηθούν στα δεύτερο στάδιο ήταν τα κατάλοιπα μιας προηγούμενης πολιτικής αυτονομίας, η μνήμη μιας προηγούμενης κρατικής υπόστασης ή ανεξαρτησίας και η επιβίωση μιας μεσαιωνικής γραπτής γλώσσας, που μπορούσε να αποτελέσει το πρότυπο για μια σύγχρονη γλώσσα.

Αν στη φάση Α κινητοποιείται κυρίως το λόγιο ενδιαφέρον των ενεργών μελών της εθνοπολιτισμικής ομάδας το ερώτημα που ανακύπτει είναι πως αυτό μετατράπηκε σε συναισθηματική προσκόλληση και με ποια διαδικασία η ομάδα αντιμετωπίστηκε ως μελλοντικό έθνος. Το μετασχηματισμό αυτό ενίσχυσε η κρίση, κοινωνική και πολιτική, της παλιάς τάξης πραγμάτων, η δυσαρέσκεια μεγάλου μέρους του πληθυσμού και ο κλονισμός των παραδοσιακών ηθικών συστημάτων και της θρησκείας. Δύο διαδικασίες που συντελούνται στο ευρύτερο πλαίσιο του μετασχηματισμού της κοινωνίας, η

υψηλή κοινωνική κινητικότητα και η κοινωνική επικοινωνία, συνδέονται με την εμφάνιση του εθνικισμού ,χωρίς, όμως η σχέση τους να είναι αιτιακή ,αφού μπορεί να προκαλέσουν και διαφορετικά αποτελέσματα. Ένας σημαντικός παράγοντας που ενισχύει ουσιαστικά τα εθνικά κινήματα είναι μια κοινωνική ένταση ή σύγκρουση που θα μπορούσε να λάβει τη μορφή γλωσσικών ή θρησκευτικών διαιρέσεων. Οι κοινωνικές συγκρούσεις ,εξαιτίας της έλλειψης πολιτικής παιδείας των ηγετών τους αλλά και του ευρύτερου συνόλου και εξαιτίας της απολυταρχικής καταπίεσης πήραν τη μορφή εθνικών συγκρούσεων. Το μοντέλο αυτό δεν επαρκεί για εξηγήσει όλες τις μορφές του εθνικισμού ,μπορεί ,όμως τηρουμένων των αναλογιών να ερμηνεύσει «τους νέους εθνικισμούς» που εμφανίστηκαν στην Ανατολική Ευρώπη μετά την πτώση των κομμουνιστικών καθεστώτων. Σε συνθήκες έντασης και κατάρρευσης των παλιών συστημάτων οι άνθρωποι υπερεκτιμούν την προστασία της εθνικής ταυτότητας. Για τη σωστή εκτίμηση της εθνικής ταυτότητας η οικονομική σταθερότητα και ευημερία μπορεί να αποτελέσει μια ουσιαστική βάση. .

Το έθνος ως επινόηση.

Τη χρονιά που εξέδωσε ο Άντερσον το βιβλίο του για τις «Φανταστικές Κοινότητες» εκδόθηκε και το βιβλίο του οποίου την επιμέλεια είχε ο Hobsbawh μαζί με τον Ranger « Η Επινόηση της Παράδοσης». Οι παραδόσεις επινοούνται σε περιόδους ταχέων μετασχηματισμών και ιδιαίτερα όταν οι παλαιότερες παραδόσεις αδυνατούν να προσφέρουν λύσεις στα σύγχρονα προβλήματα. Οι επινοημένες παραδόσεις εντάσσονται στο πλαίσιο μιας προσπάθειας να διατηρηθούν κάποιες σταθερές και βεβαιότητες σε έναν διαρκώς μεταλλασσόμενο κόσμο. Ως «επινοημένη παράδοση εννοείται ένα σύνολο πρακτικών οι οποίες συνήθως διέπονται, φανερά ή σιωπηρά, από αποδεκτούς κανόνες και με τελετουργική ή συμβολική φύση ,και οι οποίες επιδιώκουν να ενσταλάξουν ορισμένες αξίες και κανόνες συμπεριφοράς μέσω επανάληψης ,γεγονός που αυτόματα συνεπάγεται τη συνέχεια με το παρελθόν. » (Hobsbawh,2004:9) . Πολλές παραδόσεις επινοήθηκαν πριν από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο σε πολλές χώρες και για διάφορους σκοπούς. Πολλές από αυτές τις παραδόσεις χρησιμοποιήθηκαν για τη δημιουργία του έθνους.

Αν ορισμός του έθνους αποτελεί την αφετηρία για τις μελέτες του Σμιθ για τον εθνικισμό, ο Hobsbawm θεωρεί οποιοδήποτε ορισμό του έθνους δυσχερή, αφού τα κριτήρια που επιλέγονται εξυπηρετούν περισσότερο προπαγανδιστικούς σκοπούς παρά παρέχουν επαρκείς ερμηνείες. Το ίδιο ανεπαρκής είναι και η προσπάθεια υποκειμενικού ορισμού του έθνους του Ρενάν, που ορίζει το έθνος ως ένα καθημερινό δημοψήφισμα καθώς και των αυστρομαρξιστών, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι η εθνική ταυτότητα είναι θέμα ατομικής επιλογής. Ενδεικτικό θεωρεί τον αγνωστικισμό απέναντι σε κάθε προσπάθεια ορισμού του έθνους a priori και πιστεύει ότι το έθνος μπορεί να αναγνωρισθεί μόνο a posteriori.

Παρ' όλες τις δυσχέρειες του ορισμού, αποδέχεται τον ορισμό του Gellner για τον εθνικισμό, ως το αξίωμα που θεωρεί ότι η πολιτική και εθνική ενότητα πρέπει να συμπίπτουν. Συμφωνεί, επίσης, με τον Gellner ότι το έθνος δημιουργήθηκε στην πρόσφατη ιστορικά περίοδο και ότι το στοιχείο της κατασκευής και της επινόησης υπεισέρχεται στη δημιουργία των εθνών. Υποστηρίζει συγκεκριμένα ότι ο εθνικισμός δημιούργησε τα έθνη και όχι τα έθνη τον εθνικισμό. Υιοθετώντας τις απόψεις του Άντερσον θεωρεί ότι το «εθνικό ζήτημα» είναι το σημείο τομής της πολιτικής, της τεχνολογίας και του κοινωνικού μετασχηματισμού. Διαφοροποιώντας τη θέση του από το Gellner, που τονίζει την από τα πάνω κατασκευή του εθνικισμού, εισάγει και στην ερμηνεία του εθνικισμού και ένα δεύτερο στοιχείο, τη μελέτη του εκ των κάτω. Οι επίσημες ιδεολογίες δεν αποτυπώνουν αυτό που βρίσκεται στο νου και στην καρδιά των οπαδών τους και οι εθνικές ταυτότητες όχι μόνο συνυπάρχουν με άλλες ταυτότητες αλλά μπορούν να αλλάξουν στο χρόνο. Τα ρευστά αυτά και μεταβλητά στοιχεία προσπαθεί να συλλάβει ο Hobsbawm επιμένοντας στη μελέτη του εθνικισμού και εκ των κάτω. Τέλος, αποδέχεται την άποψη του Hroch ότι «η εθνική συνείδηση αναπτύσσεται άνω ανάμεσα στις κοινωνικές ομάδες και τις περιοχές μιας χώρας.» (Hroch στο Hobsbawm, 1990:25) και υιοθετεί τις φάσεις ανάπτυξης των εθνικιστικών κινημάτων του Hroch.

Η λέξη έθνος και το παράγωγο επίθετο εθνικός χρησιμοποιείται με ποικίλα νοήματα πριν την Αμερικανική και Γαλλική επανάσταση. Σύμφωνα, όμως, με το πνεύμα των επαναστάσεων αυτών η σημασία του έθνους είναι πολιτική. «

Έθνος» είναι το κυρίαρχο σώμα των πολιτών ,η συλλογική κυριαρχία των οποίων τους συγκροτούσε σε ένα κράτος το οποίο ήταν η πολιτική τους έκφραση. Ο ορισμός αυτός αποτυπώνεται στην εξίσωση έθνος= κράτος = λαός ,που συνδέει το έθνος με το έδαφος , αν και συχνά η έκταση ,ιδιαίτερα όπως στις ΗΠΑ κατά την αμερικανική επανάσταση και στη Γαλλία κατά τους ναπολεόντειους πολέμους, ήταν απροσδιόριστη. Στον ορισμό αυτό δεν συμπεριλαμβάνονται κριτήρια γλώσσας και εθνικότητας αλλά αυτό που προέχει είναι η υπεράσπιση του κοινού συμφέροντος και καλού έναντι των συγκεκριμένων συμφερόντων και προνομίων.

Την άποψη του έθνους ως εδαφικό κράτος συμμαρξίζει και ο Άνταμ Σμιθ θεωρώντας το ,όμως εμπόδιο στις ελεύθερες οικονομικές συναλλαγές ,γι' αυτό και κατακρίνει την κρατική παρέμβαση. Παρ' όλες τις επικρίσεις το εθνικό κράτος ,με το νομισματικό μονοπώλιο και με τα δημόσια έξοδα ,δεν ήταν απλά ένα γεγονός αλλά μπορούσε να προσφέρει και οφέλη. Και σίγουρα οι οικονομολόγοι δεν μπορούσαν να παραβλέψουν την εθνική οικονομία. Η εθνική οικονομία ήταν συνδεδεμένη με το έθνος και το κράτος όφειλε να μεριμνά γι' αυτήν λαμβάνοντας προστατευτικά μέτρα.

Οι φιλελεύθερες αντιλήψεις δεν περιορίστηκαν στο χώρο της οικονομίας αλλά είχαν και τον αντίκτυπό τους στον τρόπο με τον οποίο οριζόταν η βιωσιμότητα των εθνών, εισάγοντας την «αρχή του ορίου». Βιώσιμα ήταν τα έθνη που διέθεταν ένα ικανοποιητικό μέγεθος. Αν και ο ακριβής αριθμός του πληθυσμού και της εδαφικής έκτασης δεν καθοριζόταν με ακρίβεια, οι μικρές εθνικές ομάδες δεν μπορούσαν να διεκδικήσουν τη δημιουργία εθνικού κράτους. Η σημασία που αποδιδόταν στο μέγεθος σήμαινε στην πράξη ότι έθνη έπρεπε να επιδιώκουν την εδαφική τους επέκταση ,η οποία νοούνταν ως διεύρυνση στην κλίμακα των ανθρωπίνων κοινωνιών. Για το λόγο αυτό οι περισσότεροι εθνικισμοί στις αρχές του 19^{ου} αιώνα είναι ενοποιητικοί και δε θεωρούσαν την εθνική ετερογένεια ως πρόσκομμα στη διαδικασία ενοποίησης. Απεναντίας διάχυτη ήταν η αντίληψη ότι οι μικρές εθνικότητες θα ωφελούνταν ,αν συγχωνεύονταν με τις μεγαλύτερες. Αν και τα κυρίαρχα έθνη δεν περιορίζουν τη χρήση της γλώσσας των εθνικών μειονοτήτων , δεν υπάρχουν στις ομάδες αυτές φανατικοί γλωσσαμύνητες.

Οι αντιλήψεις αυτές απηχούν τη φιλελεύθερη ιδεολογία των ετών 1830-1880 ,που αντιμετωπίζει το έθνος ως μία ανώτερη βαθμίδα στην κλίμακα της ανθρώπινης εξέλιξης και προόδου ,ένα βήμα πριν από τον ενωμένο κόσμο του μέλλοντος. Επειδή το έθνος θεωρήθηκε ως ένα ανώτερο στάδιο στην ανθρώπινη ανάπτυξη και ως ένα ιστορικά καινοφανές γεγονός , συμπαρατάχθηκαν μαζί του οι προοδευτικοί και οι φιλελεύθεροι.

Το «έθνος» ως μια «κατά φαντασία κοινωνία» πληρώνει το συναισθηματικό κενό που αφήνει η υποχώρηση και η αποσύνθεση. Η επιτυχία της συγκεκριμένης φαντασίωσης οφείλεται στο ότι τα εθνικιστικά κινήματα μπορούσαν να κινητοποιήσουν κάποιες παραλλαγές των συναισθημάτων της συλλογικής ένταξης ,που προϋπήρχαν και θα μπορούσαν να λειτουργήσουν σε μία κλίμακα που ταίριαζε στα σύγχρονα έθνη. Τους δεσμούς τους ονομάζει ο ο Hobsbawm «πρωτο –εθνικούς». Υπάρχουν δεσμοί που υπερβαίνουν τις τοπικές μορφές ταύτισης ,όπως η Παρθένος Μαρία και άλλοι δεσμοί που συνδέονται πιο άμεσα με τα κράτη και τους θεσμούς. Οι δεύτεροι δεσμοί έχουν περισσότερα κοινά με το έθνος ,χωρίς, όμως να ταυτίζονται με αυτό.

Ένας από αυτούς τους «πρωτο-εθνικούς» δεσμούς είναι η γλώσσα. Οι καθομιλούμενες γλώσσες ήταν ένα σύμπλεγμα από τοπικές παραλλαγές και διαλέκτους, που έδιναν τη δυνατότητα στους ομιλούντες να επικοινωνούν μεταξύ τους άλλοτε εύκολα και άλλοτε δύσκολα, ανάλογα με το βαθμό γεωγραφικής γειννίας. Η χρήση μιας τοπικής γλώσσας μπορούσε να διαφοροποιούσε πολιτισμικά τους χρήστες της από τους γείτονές τους και να αποτελεί για το λόγο αυτό ένα βασικό «πρωτο-εθνικό δεσμό», αλλά δεν ήταν ο πρωταρχικός. Για να γίνει η γλώσσα πρωταρχικό στοιχείο εθνικής συνοχής ,απαραίτητη προϋπόθεση είναι να υπάρχει μια γλώσσα της φιλολογικής ή διοικητικής ελίτ. Η γλώσσα αυτή μπορεί να αποτελέσει ένα είδος μοντέλου ή καθοδηγητικού σχεδίου για την ευρύτερη κοινότητα του έθνους ,ιδιαίτερα όταν η γλώσσα αυτή σταθεροποιηθεί και παγιωθεί μέσα από τη χρήση της στον τύπο ,στην κρατική διοίκηση και στην εκπαίδευση. Αξίζει να σημειωθεί ότι η γλώσσα αυτή , η οποία αποτελεί μια επιλογή άλλοτε αυθαίρετη και συχνότερα πολιτική ανάμεσα στις υπάρχουσες διαλέκτους, επειδή είναι κατασκευασμένη και δεν

εξελίσσεται φυσικά, δεν υπόκειται σε αλλαγές και αλλοιώσεις , φαίνεται πιο διαρκής και αιώνια από ότι είναι.

Η γλώσσα ως κατασκευή δεν μπορεί να δημιουργήσει κράτη αλλά αντίθετα οι γλώσσες πολλαπλασιάζονται με τα κράτη.

Η κοινή καταγωγή και προέλευση αποτελούν, επίσης, «πρωτο-εθνικούς δεσμούς». Η «συγγένεια» και το «αίμα » πιστεύεται ότι διαμορφώνουν τα κοινά χαρακτηριστικά των μελών της εθνοτικής ομάδας. Και στο παρελθόν επανειλημμένα οι ορατές σωματικές διαφορές χρησιμοποιήθηκαν για να διαχωρίσουν κυρίως κοινωνικά τις ομάδες. Συνήθως ,όμως, οι διαφορές αυτές αποδίδονταν στην «άλλη» ομάδα ,λαμβάνοντας μια αρνητική συνυποδήλωση. Η προσέγγιση αυτή ,που είναι βιολογική ,είναι στην ουσία αβάσιμη ,γιατί η ζωτική βάση μιας εθνικής ομάδας είναι πολιτισμική .

Η θρησκεία αποτελεί μια παράδοση μαγιά για τον πρωτοεθνικισμό , αν και οι σχέσεις τους είναι περίπλοκες και αδιαφανείς. Η θρησκεία επιδιώκοντας την παγκόσμια εξάπλωσή της είναι ασύμβατη με τον εθνικισμό, αφού πρωτίστως ενδιαφέρεται για τη συγχώνευση των εθνικών ,γλωσσικών ,πολιτικών και άλλων διαφορών. Στη φάση ,όμως, που εθνικισμός γίνεται μαζική δύναμη οι σχέσεις τους γίνονται στενότερες. Η θρησκεία γίνεται απτή πραγματικότητα μέσα από τις ιερές εικόνες , τις τελετουργίες ,τις συλλογικές τελετές. Αν και οι άγιες εικόνες είναι ουσιαστικό στοιχείο της πρωτο-, εθνικής συνείδησης , εντούτοις δύσκολα μπορούν να μετατραπούν σε σύμβολα του εθνικισμού, γιατί το πεδίο επιρροής τους είναι είτε εξαιρετικά ευρύ ή περιορισμένο.

Τέλος, σημαντικό κριτήριο για τον πρωτο-εθνικισμό είναι η συνείδηση του ανήκειν. Η συνείδηση, όμως, αυτή δεν είναι κοινή στους ευγενείς και στους χωρικούς υπηκόους τους. Οι δεύτεροι μπορεί να πιστοί στον άρχοντά τους ή στο βασιλιά, χωρίς, όμως αυτό να σημαίνει ότι ταυτίζονται με τα συμφέροντα των υπολοίπων ευγενών ή ότι είναι προσηλωμένοι σε μια εδαφική επικράτεια μεγαλύτερη από το πατρικό τους έδαφος. Ακόμα και στα αυτόνομα λαϊκά κινήματα άμυνας εναντίον των ξένων εισβολέων η ιδεολογία ήταν περισσότερο θρησκευτική και κοινωνική παρά εθνική.

Ο πρωτοεθνικισμός, σίγουρα ,όπου υπήρχε ,ενίσχυε το έργο του εθνικισμού ,χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ήταν όμοιοι και ότι ό ένας οδηγούσε αναπόφευκτα

στον άλλο. Οι περιπτώσεις των ΗΠΑ και της Αυστραλίας επιβεβαιώνουν ότι η πρωτο-εθνική βάση δεν είναι αναγκαία για τη διαμόρφωση του εθνικού πατριωτισμού και της νομιμοφροσύνης, από τη στιγμή που θα δημιουργηθεί το κράτος.

Το σύγχρονο κράτος ,που πήρε το οριστικό του σχήμα την εποχή της γαλλικής επανάστασης, εμπλέκεται στη ζωή και των πιο απομακρυσμένων υπηκόων του όλο και περισσότερο. Οι επαναστάσεις στην επικοινωνία στη συγκοινωνία συσφίγγουν και τυποποιούν τους δεσμούς της κεντρικής εξουσίας με τους υπηκόους. Για την αποτελεσματικότερη επικοινωνία απαιτείται μια γραπτή ή έστω προφορική γλώσσα, καταληπτή από τους υπηκόους και η δημιουργία εκπαιδευτικών δομών που θα συνδράμουν στον καθολικό αλφαριθμητισμό. Η επιτυχής επικοινωνία κυβερνώντων και κυβερνωμένων ,όμως, δεν εξασφαλίζει αυτόματα την πολιτική νομιμοφροσύνη. Η παραχώρηση του δικαιώματος του εκλέγειν στους άρρενες είναι ένα βήμα προς την κατεύθυνση αυτή ,όχι όμως αρκετό. Τη λύση μπορεί να δώσει η ταύτιση με έναν λαό ,με ένα έθνος. Καθώς η πολιτική εκδημοκρατίζεται και οι υπήκοοι μετατρέπονται σε πολίτες καλλιεργείται μια λαϊκιστική συνείδηση ,που δύσκολα διακρίνεται από τον εθνικό πατριωτισμό ,ο οποίος αρνείται δικαιώματα και ελευθερίες στους ξένους. Το κράτος αξιοποιεί τη μορφή αυτή πατριωτισμού ως στοιχείο διακυβέρνησης ,ενισχύοντάς την με συναισθήματα και σύμβολα της «φαντασιακής κοινωνίας» και στρέφοντας τα ανήσυχα μέλη της εναντίον των ξένων. Ο εθνικισμός σταδιακά από προοδευτικός μετατρέπεται σε ξενοφοβικό.

Η ξενοφοβία είναι και το βασικό χαρακτηριστικό του εθνικισμού από το 1870-1914 . Τη χρονική αυτή περίοδο καταργείται η «αρχή του ορίου» και η εθνικότητα και η γλώσσα αποτελούν τα καθοριστικά κριτήρια για την αναγνώριση της εθνότητας .

Η σημασία της γλώσσας ως κριτηρίου για την ύπαρξη έθνους αναγνωρίστηκε όψιμα, γιατί τα βασικά εθνικιστικά της Γερμανίας και της Ιταλίας της εποχής αυτής βασιζόνταν σε κοινότητες εγγραμμάτων, που αν και τους χώριζαν πολιτικά και γεωγραφικά σύνορα ,τους ένωνε η χρήση μιας γλώσσας υψηλού πολιτισμικού επιπέδου. Παράλληλα κάτω από την επίδραση του ρομαντισμού αναβαθμίστηκε η σημασία της καθομιλουμένης γλώσσας των χωρικών. Ο

γλωσσικός εθνικισμός ήταν θέμα ιδεολογίας παρά επικοινωνίας, αφού η γλώσσα είναι ένα «πολιτιστικό κατασκεύασμα». Η συμβολική αξία της γλώσσας ήταν μεγαλύτερη από την πραγματική της χρήση ως μέσο επικοινωνίας. Άλλωστε όσο περισσότερο διαχεόταν στα λαϊκά στρώματα μέσα από την εκπαίδευση, τη στρατολόγηση, τόσο αυξανόταν ο αριθμός αυτών που θα είχαν πρόσβαση σε αυτό δικαίωμα.

Την περίοδο 1870-1914 συντελούνται αλλαγές που επηρεάζουν καθοριστικά τον τρόπο επινόησης των «Φαντασιακών Κοινοτήτων». Ο εκσυγχρονισμός βρίσκει αντίσταση στις παραδοσιακές ομάδες, ενώ οι μη παραδοσιακές τάξεις αναπτύσσονται ραγδαία στις αστικοποιημένες περιοχές. Παράλληλα συντελούνται άνευ προηγουμένου μετακινήσεις. Οι αλλαγές αυτές κλονίζουν τις μέχρι τότε υπάρχουσες βεβαιότητες και οδηγούν τα μεσαία στρώματα στο μαχητικό εθνικισμό, ο οποίος όλο και περισσότερο συνδέεται με ένα ιμπεριαλιστικό και ξενοφοβικό κίνημα της δεξιάς. Το εθνικιστικό κίνημα της περιόδου αυτής είναι ασύμβατο με το σοσιαλισμό, αφού ο δεύτερος είναι διεθνιστικός. Όμως, αν ο εθνικισμός και ο σοσιαλισμός αποκλείονται αμοιβαία, αυτό δε σημαίνει ότι τα άτομα δεν μπορούσαν να προσδιορίζονται με πολλαπλούς τρόπους και ότι ακόμη και τα μαζικά κινήματα μπορούσαν να εξέφραζαν αλληλοαποκλειόμενες φιλοδοξίες. Άλλωστε η εθνική συνείδηση μπορεί να συνυπάρξει και με άλλες μορφές συνείδησης, όπως η πολιτική ή η θρησκευτική και σίγουρα η εξέλιξή της δεν είναι γραμμική ούτε επιτυγχάνεται εις βάρος των άλλων συνειδήσεων. Ο εθνικισμός συνδέθηκε με τα κοινωνικά κινήματα, υιοθέτησε πολλά από τα αιτήματά τους και σε χώρες όπως η Ιταλία και η Γερμανία αποτέλεσε τη μήτρα του φασισμού.

Οι συνθήκες που υπογράφηκαν μετά τη λήξη του Α΄ παγκοσμίου Πολέμου επισφράγισαν την αρχή των εθνοτήτων, αλλά τα κράτη που δημιουργήθηκαν ήταν εξίσου πολυεθνικά όσο και οι πολυεθνικές αυτοκρατορίες που κατάρρευσαν. Τα νεοϊδρυθέντα κράτη, αν και μικρότερα, εφάρμοσαν τις ίδιες μεθόδους με τις προηγούμενες αυτοκρατορίες, τον εκτοπισμό ή την εξόντωση, απέναντι στις μειονότητες, για να πετύχουν την ομοιογένεια.

Εθνικιστικά κινήματα εμφανίστηκαν στις αποικιοκρατούμενες χώρες, τα οποία θεμελιώθηκαν πάνω στα κοινά στοιχεία, που είχαν διαμορφώσει οι

αποικιοκρατικές δυνάμεις. Τα εθνικιστικά κινήματα στην Ευρώπη στρέφονταν κυρίως κατά των υπαρχόντων κρατών ,γι' αυτό ήταν αποσχιστικά.

Στο μεσοπόλεμο ο εθνικισμός καλύπτει το κενό που δημιούργησε η ανικανότητα και η αδυναμία των ιδεολογιών και των πολιτικών προγραμμάτων. Δε λειτουργούσε ,όμως, διαζευκτικά με την ταξική τους συνείδηση ,γι'αυτό και η ριζοσπαστικοποίηση των εργατών συχνά συμβάδιζε με την ενίσχυση της εθνικής τους συνείδησης. Κατά τη διάρκεια μάλιστα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου ο εθνικισμός πήρε αντιφασιστικά χαρακτηριστικά. Αν οι εθνικές άρχουσες τάξεις σε διεθνές επίπεδο συνέκλιναν με τη δεξιά ,για να αποτρέψουν τον κίνδυνο και την επέκταση του μπολσεβικισμού, οι εργάτες και οι διανοούμενοι έκαναν και αυτοί μια διεθνιστική επιλογή, να ενισχύσουν το εθνικό συναίσθημα, αφού ευελπιστούσαν ότι ο τερματισμός του πολέμου θα συνοδευόταν και από βαθιές κοινωνικές αλλαγές. Ο εθνικισμός συνδέεται πλέον και με την αριστερά, η οποία με τη σειρά της ενθαρρύνει κι ενισχύει τους αντι-αποικιακούς αγώνες.

Η επανεμφάνιση του εθνικισμού στις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες δεν είναι τίποτα άλλο παρά το αποτέλεσμα των ημιτελών υποθέσεων των συνθηκών που υπογράφηκαν το 1918-21. Ο εθνικισμός ,όπως εύστοχα παρατηρεί ο Hroch , "Στην Κεντρική Ευρώπη είναι ένα υποκατάστατο για παράγοντες ολοκλήρωσης σε μια αποσυντιθέμενη κοινωνία. Όταν η κοινωνία αποτύχει το έθνος εμφανίζεται ως υπέρτατη εγγύηση». (Hroch παρατίθεται στο Hobsbawh 1994:241)

Η αλληγορία του έθνους ως οικογένεια και ο ρόλος των γυναικών.

Συχνοί είναι οι παραλληλισμοί στον εθνικιστικό λόγο του έθνους με την οικογένεια. Ο παραλληλισμός αυτός ενισχύει την πεποίθηση ότι τα μέλη του έθνους έχουν κοινά ενδιαφέροντα και συμφέροντα ,τα οποία διασφαλίζονται από τον αρχηγό της οικογένειας. Όπως και στην οικογένεια οι σχέσεις μεταξύ των μελών δεν είναι ίσες ,έτσι και στο έθνος μπορεί να υπάρχουν ανισότητες αλλά αυτό που είναι πρωτεύον είναι η επιδίωξη του κοινού συμφέροντος από την εθνική ηγεσία. Η απεικόνιση των κοινωνικών ιεραρχιών στο έθνος με οικογενειακούς όρους επιτρέπει να ιδωθούν αυτές ως φυσικές , όπως φυσική θεωρείται η ιεραρχία γονέων παιδιών, ανδρών -γυναικών. (Mc Clintock ,1996)

Η σύλληψη του έθνους ως οικογένεια επιτρέπει στα άτομα να φανταστούν ότι έχουν ένα κοινό σημείο προέλευσης, το οποίο όπως διαφοροποιείται από οικογένεια σε οικογένεια έτσι διαφοροποιείται και στα έθνη. Η διαφοροποίηση αυτή επιτρέπει τη σύλληψη των εθνών ως φυσικών ομάδων με εγγενή διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά, που δικαιολογούν την ξεχωριστή εθνική υπόσταση. Παράλληλα το έθνος ως οικογένεια εμπνέει ρομαντικά συναισθήματα, αφού σε αυτό μπορούν τα άτομα να καταφύγουν και να βρουν σιγουριά και ασφάλεια. Η επιθυμία του συνανήκειν σε μια ευρύτερη κοινότητα προσφέρει προστασία από το σκληρό εξωτερικό κόσμο.

Τέλος η αλληγορία του έθνους με την οικογένεια προσφέρει μια απαραίτητη μεταφορική φιγούρα με την οποία η εθνική διαφορά μπορεί να σχηματιστεί σε μία αφηγηματική γέννηση. Όμως ενώ η οικογένεια έγινε η οργανωτική φιγούρα για την εθνική ιστορία, η οικογένεια ως θεσμός έγινε κενή ιστορίας και αποκλείστηκε από την εθνική δύναμη. (Mc Clintock, 1996)

Όπως και ο ρόλος των γυναικών στο οικογενειακό πλαίσιο δεν αναγνωρίζεται πλήρως ως ισότιμος με των ανδρών έτσι οι μέχρι τώρα θεωρίες για τον εθνικισμό παραμένουν ελιτίστικες, γιατί δεν εξετάζουν το γένος, το φύλο και τη σεξουαλικότητα.

Οι γυναίκες αντιμετωπίζονται ως σύμβολα του έθνους, αλλά δεν εκπροσωπούνται ίσα σε αυτό και δεν αντιμετωπίζονται ως ίσοι πολίτες.

Η Anthias Yuval –Davis έχει παρατηρήσει τις εξής συνδέσεις ανάμεσα στις γυναίκες και το έθνος:

- 1) ως βιολογικοί αναπαραγωγοί των μελών των εθνικών συλλογικοτήτων
 - 2) ως αναπαραγωγοί των συνόρων των εθνικών ομάδων, μέσα από τους περιορισμούς στις σεξουαλικές και συζυγικές σχέσεις.
 - 3) ως συμμετοχοί στην ιδεολογική αναπαραγωγή της συλλογικότητας
 - 4) ως σημαίνουσες των εθνικών ομάδων
 - 5) ως συμμετέχουσες στον εθνικό, οικονομικό, πολιτικό και στρατιωτικό αγώνα.
- (Yuval –Davis παρατίθεται στο Puri, 2004, Mc Clintock 1996)

Η Puri παρατηρεί ότι οι γυναίκες συνδέονται με το έθνος ως

- 1) αναπαραγωγοί των εθνών
- 2) ως δοχεία του πολιτιστικού εθνικισμού

3) ως δείκτες των εσωτερικών και εξωτερικών συνόρων των εθνικών ομάδων.

Και στις δύο συγγραφείς τονίζεται η κοινή συμβολή των γυναικών στην αναπαραγωγή του έθνους . Η λειτουργία αυτή αφενός αναφέρεται στη βιολογική αναπαραγωγή και αφετέρου στην ιδεολογική ή πολιτιστική αναπαραγωγή του έθνους. Για την εξασφάλιση της πρώτης λειτουργίας τα σώματα των γυναικών πρέπει να παρακολουθούνται από κοντά , αφού οποιαδήποτε λαθεμένη σεξουαλική επιλογή μπορεί να μολύνει την καθαρότητα του έθνους. Η συμβολή των γυναικών στην πολιτισμική αναπαραγωγή του έθνους είναι ευρέως αναγνωρισμένη και συχνά αποτελεί αγαπημένο θέμα για καλλιτεχνική έκφραση. Και σε αυτή την περίπτωση οι γυναίκες θα πρέπει να ασκήσουν τα καθήκοντά τους στην ιδιωτική σφαίρα ,ενώ η δημόσια σφαίρα προορίζεται για τους άνδρες . Συχνά στη διάκριση αυτή υποφώσκει και μια επιπλέον αντίθεση. Οι άντρες ως δρώντα υποκείμενα στη δημόσια σφαίρα, ερχόμενοι πρώτοι σε επαφή με τις αλλαγές και τους μετασχηματισμούς είναι προοδευτικοί και εκσυγχρονιστές . Αντίθετα οι γυναίκες ,καθώς είναι περιορισμένες στην ιδιωτική σφαίρα, θεωρούνται κατά παράδοση θεματοφύλακες των παραδοσιακών αξιών, προασπιστές των ηθών και εθίμων και συντηρητικές από τη φύση τους. Γι ' αυτό κυρίως επαινείται και υμνείται η αρετή των γυναικών , η σύνεση και η εγκράτειά τους , γνωρίσματα που μπορούν να διασφαλίσουν την πολιτισμική συνέχεια και ακεραιότητα. «Αντιπροσωπεύουν το αταβιστικό και αυθεντικό σώμα της εθνικής παράδοσης, ενσωματώνοντας την εθνικιστική συντηρητική αρχή της συνέχειας. Οι άντρες αντιπροσωπεύουν τον προοδευτικό συντελεστή της εθνικής μοντερνικότητας, ενσωματώνοντας την εθνικιστική, προοδευτική ή εθνικιστική αρχή της ασυνέχειας.» (Mc Clintock ,1996:263)

Η συμμετοχή των γυναικών στους εθνικούς ,πολιτικούς αγώνες ή στρατιωτικούς αγώνες είναι τις περισσότερες φορές μαζική . Η συμμετοχή των γυναικών είναι πιο ενεργή ,όταν ο εθνικισμός συνδέεται με τη δημοκρατία ,ενώ, όταν συνδέεται ο εθνικισμός με το μιλιταρισμό η συμμετοχή στα εθνικιστικά κινήματα είναι διστακτική. Δυσανάλογα ,όμως ,μικρή είναι η εκπροσώπηση των γυναικών στους θεσμούς και τους μηχανισμούς που δημιουργούνται μετά την αίσια έκβαση των αγώνων αυτών. Οι κρατικές και οι

διοικητικές θέσεις στελεχώνονται από άνδρες και οι γυναίκες οδηγούνται ξανά στο χώρο του ιδιωτικού βίου. Άλλωστε, όπως έμμεσα υπονοείται στον ορισμό του Άντερσον για το έθνος, φαντασιώνεται αυτό ως μια κοινότητα από άνδρες, που συνδέονται με μια βαθιά οριζόντια συντροφικότητα. Η συντροφικότητα θεωρείται ως κατεξοχήν ανδρικό χαρακτηριστικό και επιδεικνύεται πρωτίστως όταν τίθεται θέμα σωτηρίας της κοινότητας. Οι άντρες παρουσιάζονται ως προστάτες των συνόρων, εσωτερικών και εξωτερικών, αλλά και των γυναικών. (Puri, 2004)

Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της Μαριάν στη Γαλλία που χρησιμοποιείται ως σημαίνον της γαλλικής δημοκρατίας και του γαλλικού Έθνους. Ιδιαίτερα στο τέλος του 19ου αιώνα, όπως παρατηρεί ο Hobsbawm, οι γαλλικές επαρχίες γέμισαν με δημόσια μνημεία της Μαριάν, άλλοτε γυμνόστηθη και άλλοτε όχι, ανάλογα με τους ηθικούς κώδικες της κάθε περιοχής. Πρόκειται για άλλη μια επινοημένη παράδοση, που προσπάθησε να αναδείξει τις αξίες της γαλλικής επανάστασης και να συσπειρώσει το λαό γύρω από αυτές. Οι απεικονίσεις των γυναικών δεν είναι πάντα δυναμικές, ακόμα και αν έχουν οι ίδιες συμμετάσχει ενεργά στους αγώνες. Οι γυναίκες, μετά την ήττα στον πόλεμο των Boers απεικονίστηκαν ως κλαίουσες και όχι ως αγωνιζόμενες, προβλήθηκαν τα θηλυπρεπή χαρακτηριστικά που συνδέονται με την αδυναμία και το συναίσθημα και παραγνωρίστηκε ο ακτιβισμός τους. ((Mc Clintock 1996)

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η ανάλυση του ινδικού εθνικισμού από τον Chatterjee. (παρατίθεται στο Puri, 2004) Η αποικιακή εισβολή στην Ινδία βασίστηκε στη θηλυκοποίηση της Ινδίας. Ο αντιαποικιακός εθνικιστικός αγώνας έπρεπε να αποτινάξει από πάνω του τα χαρακτηριστικά αυτά, γι' αυτό υιοθετήθηκαν αντρικά πρότυπα, που προέρχονταν από τον ευρωπαϊκό πολιτισμό. Τα πρότυπα αυτά κυριάρχησαν κυρίως στη δημόσια σφαίρα, ενώ στην ιδιωτική σφαίρα αναπτύχθηκε μια πιο γυναικεία μορφή της εθνικής ταυτότητας, που βασιζόταν πάνω στην οικογένεια, την παράδοση και την πνευματικότητα.

Η ΣΥΓΡΟΤΗΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ

Γενικοί παράγοντες που επιδρούν στη συγκρότηση της ελληνικής εθνικής ταυτότητας

Η διαμόρφωση και η συγκρότηση της ελληνικής συνείδησης και ταυτότητας, όσο κι αν συχνά θεωρείται ότι προϋπήρχε και ήταν αναλλοίωτη στο χρόνο και αρραγής, είναι μια διαδικασία δυναμική και περίπλοκη, που βρίθει από συγκρούσεις και αντιφάσεις. Η διαδικασία αυτή δεν τελείται εν κενώ χωρίς να λαμβάνει υπόψη της τις εθνικές και θρησκευτικές επιδιώξεις των όμορων λαών. (Ματάλας,2003 Τσαούσης,2001) . Ο ρόλος του «Άλλου» στη συγκρότηση της ταυτότητας είναι ιδιαίτερα καθοριστικός, αφού μπορεί να επηρεάσει την ταυτότητα, αποτελώντας το πρότυπο έμπνευσης ή εκφοβισμού, σύγκλισης ή απόκλισης. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο «Άλλος» δεν είναι ποτέ μια άγνωστη, απομακρυσμένη και εντελώς διαφορετική εθνοτική ομάδα αλλά βρίσκεται εδαφικά κοντά ή ακόμα και μέσα στην εθνική κοινότητα, στην οποία αποτελεί το πρότυπο σύγκρισης. (Triandafyllidou, 2001). Η έννοια του «Άλλου» δεν είναι ούτε αμετάβλητη και σταθερή ούτε παραμένει πάντα η ίδια με το πέρασμα του χρόνου, αλλά ο «Άλλος» ορίζεται διαφορετικά σε κάθε ιστορική περίοδο. Με βάση την άποψη αυτή η συγκρότηση της ελληνικής ταυτότητας δεν μπορεί να εξεταστεί χωρίς να συνεξεταστεί παράλληλα η σχέση της με την οθωμανική αυτοκρατορία, από την οποία επεδίωξε την ανεξαρτητοποίηση της και με τη Βουλγαρία, με την οποία διεκδίκησαν τα εδάφη της Μακεδονίας. Οι λοιπές βαλκανικές δυνάμεις διαδραμάτισαν κατά τω μάλλον ή ήττον και αυτές ρόλο στη συγκρότηση της ελληνικής εθνικής ταυτότητας. Ιδιαίτερα για την περίπτωση της Ελλάδας η φαντασιακή σύλληψή της ως συλλογική εθνότητα έγινε επιπρόσθετα μέσα από το διαθλαστικό πρίσμα των Ευρωπαίων. Ευρέως εδραιωμένη ήταν στους Ευρωπαίους, από την Αναγέννηση και μετά, η αντίληψη ότι ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός αποτελεί το λίκνο του ευρωπαϊκού πολιτισμού, πηγή έμπνευσης για τις νεότερες ευρωπαϊκές κοινωνίες. Οι Ευρωπαίοι οικειοποιήθηκαν την «αποεδαφικοποιημένη» κληρονομιά της κλασικής Ελλάδας. Την κληρονομιά αυτή μέσω των Ευρωπαίων προσπαθούν να εγκολπωθούν οι νεότεροι Έλληνες και πάνω σε αυτή να δομήσουν την εθνική τους ταυτότητα. (Λιάκος,2011, Τσουκαλάς, 2001, Οζκιριμλί-Σοφός,2008,

Λεοντή,1998). Μάλιστα , σύμφωνα με το Λιάκο, η συγκρότηση της ελληνικής ταυτότητας δεν βασίστηκε σε μια κατασκευή ,όπως συνέβη στις περιπτώσεις των άλλων κρατών ,αλλά σε μια υιοθεσία, στην υιοθέτηση της εικόνας που είχαν οι Ευρωπαίοι για τον κλασικό ελληνικό πολιτισμό, η οποία προσαρμόστηκε στις ελληνικές ιδιαιτερότητες .

Σπέρματα μιας «πρωτο-εθνικής » ταυτότητας

Σπέρματα μιας «πρωτο-εθνικής» ταυτότητας θα μπορούσαν να βρεθούν στις προσπάθειες του Πλήθωνα του Γεμιστού να διαμορφώσει μια συλλογική ταυτότητα που θα διαφοροποιούνταν από τους βάρβαρους ειδωλολάτρες της Ανατολής και τους βάρβαρους χριστιανούς της λατινικής Δύσης. Η ταυτότητα αυτή θα μπορούσε να προσδιοριστεί με βάση την ελληνική γλώσσα ,την ελληνική παιδεία και τη συνάφεια με τον κλασικό ελληνισμό πολιτισμό .Οι ιδέες αυτές καταποντίζονται μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Οθωμανούς, αφού η επίσημη ηγεσία του ορθόδοξου Πατριαρχείου θεωρεί την υποδούλωση θεϊκή τιμωρία ή ως επίγεια δοκιμασία που θα εξασφάλιζε την επουράνια σωτηρία. Ο ρόλος του Πατριαρχείου στη νέα οθωμανική διοίκηση αναβαθμίζεται, γι' αυτό και η ιεραρχική δομή της οθωμανικής κοινωνίας δεν αμφισβητείται και οποιαδήποτε σκέψη ή πόσο μάλλον απόπειρα για την ανατροπή της είναι εκ προοιμίου καταδικαστέα , αφού αντιστρατεύεται τη θεϊκή επιθυμία. Προς επίρρωση της χριστιανικής ταυτότητας τα βιβλία που εκδίδονταν παρουσίαζαν γενεαλογίες που αποδείκνυαν τη βιβλική καταγωγή των Ελλήνων. Αλλαγές επέρχονται το 17^ο αιώνα, όταν ο Θεόφιλος Κορυδαλέας, που αναλαμβάνει τη διεύθυνση της Πατριαρχικής Ακαδημίας , διδάσκει τον νεοπλατωνισμό και θέτει τα θεμέλια για τη χειραφέτηση της φιλοσοφίας από τη θεολογία. Σταδιακά ,καθώς όλο και περισσότεροι Έλληνες ,ιδίως κάτοικοι των περιοχών που γειτνιάζουν με τη Δύση ή σπουδάζουν σε αυτή ,γίνονται φορείς του πνεύματος του ευρωπαϊκού διαφωτισμού στον ελλαδικό χώρο . Οι εκπρόσωποι αυτοί του διαφωτισμού τονίζουν την αξία του ορθού λόγου , εισάγουν τη διάκριση επιστήμης θρησκείας και διατρανώνουν την πίστη τους στη νεότερη επιστήμη. Στα τέλη του 18^{ου} αιώνα οι εκπαιδευτικές και πολιτιστικές πρωτοβουλίες πολλαπλασιάζονται. Κύριο χαρακτηριστικό τους είναι

η εκκοσμίκευση της γνώσης. (Κιτρομηλίδης στο http://www.btk.ppke.hu/uploads/files/Kontler_and_Kitromilides.pdf,προσπελάστηκε στις 21-11-2011) Η διαδικασία αυτή της εκκοσμίκευσης δεν υλοποιείται μόνο με τις αλλαγές στο περιεχόμενο των εκδιδόμενων βιβλίων, με την άρθρωση ενός πολιτικού λόγου αλλά και με την προσπάθεια των διανοούμενων να χρησιμοποιηθεί η καθομιλούμενη γλώσσα, ώστε αφενός να απελευθερωθούν από τις ιερές γλώσσες και αφετέρου να αναδειχτεί η γλωσσική κληρονομιά των λαϊκών στρωμάτων. Υπέρμαχος της χρήσης της καθομιλουμένης είναι και ο Δ. Καταρτζής, τα γραπτά του οποίου αποτελούν την πρωιμότερη διατύπωση της ιστορικής συνέχειας του ελληνικού έθνους. Θεωρεί τους σύγχρονούς του, Έλληνες, ως ιστορικούς απογόνους των αρχαίων, με τους οποίους τους συνέχουν οι αναγνωρισμένοι νόμοι και οι θρησκευτικές παραδόσεις, αν και πρόκειται για δύο διαφορετικά έθνη. Οι δεσμοί αυτοί καλλιεργούν στα άτομα αισθήματα αφοσιώσεως προς την πατρίδα, τα οποία είναι και θερμότερα καθώς αυτή παραμένει σκλαβωμένη. Ο όρος έθνος χρησιμοποιείται για πρώτη φορά με την έννοια που του δίνουν την Δυτική Ευρώπη, ως nation, για να περιγράψει μια ομάδα με κοινή γλώσσα και πολιτιστική κληρονομιά. Ο όρος έθνος αντικαθιστά τον όρο «γένος» με τις υπερεθνικές και χριστιανικές του συνυποδηλώσεις. (Κιτρομηλίδης, 2000, 2003) Απογόνους των αρχαίων Ελλήνων θεωρεί και τους σύγχρονούς του Έλληνες ο Κοραΐς, ο οποίος παράλληλα κατακεραυνώνει την εθελοδοουλία της εκκλησίας. Ο αντικληρικαλισμός, του οποίου εκφραστής δεν είναι μόνο ο Κοραΐς αλλά και άλλοι Έλληνες διαφωτιστές και η τάση εκκοσμίκευσης, που διαπερνούν πολλές πτυχές της κοινωνικής ζωής, από τη γεωγραφία έως την ιστορία, επιτρέπουν την έξοδο από τα στενά και ασφυκτικά πλαίσια της κοινής θρησκευτικής πίστης και τη στροφή προς το παρελθόν των αρχαίων προγόνων.

Ο όρος Έλληνας στους χρόνους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας

Η επιλογή του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού ως θεμελίου λίθου για την οικοδόμηση της εθνικής ελληνικής ταυτότητας δεν ήταν ευρέως αποδεκτή, αφού ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός με τον πολυθεϊστικό χαρακτήρα του ερχόταν σε κατάφορη αντίθεση με του το μονοθεϊσμό της ορθόδοξης

χριστιανικής εκκλησίας. Το σύστημα οργάνωσης και διοίκησης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ,που βασιζόταν στη διαίρεση των υπηκόων με βάση το θρήσκευμα , παραχωρούσε αυξημένες αρμοδιότητες και δικαιοδοσίες στον Πατριάρχη. Ο Πατριάρχης διοικούσε όλες τις ορθόδοξες κοινότητες , το λεγόμενο Rum μιλλέτ , χωρίς να προβαίνει σε διακρίσεις με βάση τις εθνοτικές ομάδες που αποτελούσαν.(Λιβάνιος, στο <http://www.historicalreview.org/index.php/historicalReview/article/viewFile/198/94> 7-12- 2011) Αν και η ορθόδοξη εκκλησία εξέφραζε το πνεύμα της οικουμενικότητας και της καθολικότητας, αρμόζον και σύμφωνα με το θρησκευτικό της ρόλο , εντούτοις οι Έλληνες διατηρούσαν το προβάδισμα σε αυτήν. Τα ελληνικά ήταν η επίσημη γλώσσα της εκκλησίας και σε αυτά τελούνταν η θεία λειτουργία. Ελληνόφωνη ήταν και η πλειοψηφία των κληρικών , οι οποίοι συχνά προέτρεπαν το αλλόγλωσσο ποιμνιό τους να μιλάει ελληνικά , τη γλώσσα της ορθοδοξίας. Σπάνια ,επίσης ,εκλεγόταν Πατριάρχης εκτός της ελληνικής εθνοτικής ομάδας και οι μορφωμένοι Έλληνες Φαναριώτες παρενέβαιναν ενεργά στα εκκλησιαστικά ζητήματα. Αν και ελληνόφωνη και «ελληνοκρατούμενη» η ορθόδοξη εκκλησία , λειτούργησε ως ένας υπερ- εθνικός οργανισμός , μη εθνικός οργανισμός που καλλιεργούσε την ενότητα στους κόλπους της ,αναπτύσσοντας τη συλλογική χριστιανική ταυτότητα.

Ως χριστιανοί αυτοπροσδιορίζονταν όσοι ανήκαν στο ορθόδοξο Rum μιλλέτ. Οι εθνικοί προσδιορισμοί Έλληνες , Βούλγαροι ,Βλάχοι μέχρι το 18^ο αιώνα εξέφραζαν, σύμφωνα με το Λιβάνιο , περισσότερο το διαχωρισμό της εργατικής δύναμης παρά τις εθνοτικές διαιρέσεις .Οι Έλληνες ασχολούνταν κυρίως με το εμπόριο και η ελληνική ήταν μια lingua franca ,την οποία μιλούσαν στη δημόσια σφαίρα όσοι ήταν έμποροι, ανεξάρτητα από το εάν στην ιδιωτική τους ζωή μιλούσαν κάποια άλλη γλώσσα.(Livanius στο <http://www.historicalreview.org/index.php/historicalReview/article/viewFile/198/94> 7-12- 2011 Peckhman,2008) Η διευρυμένη χρήση της ελληνικής γλώσσας στις εμπορικές συναλλαγές αποτέλεσε το κίνητρο και για πολλές αλλόγλωσσες ομάδες να φοιτήσουν σε ελληνικά σχολεία που δημιουργούνται στη βαλκανική χερσόνησο πριν την έναρξη της ελληνικής επανάστασης και μετά. Η ανάπτυξη

των σχολείων και των εγγραφών σε αυτά δεν ήταν ανάλογη της ελληνοφωνίας της περιοχής, όπως παρατηρεί ο Κολλιόπουλος. (Κολλιόπουλος, 2003) Η γλωσσική επέκταση, μάλιστα, της ελληνικής προκάλεσε την αντίδραση του μοναχού Παϊσίου Χιλανδαρηνού, που προειδοποιούσε για τους κινδύνους ελληνοποίησης των Βουλγάρων. Συνεπώς η γλώσσα στα πρώτα βήματα της εθνικής αυτοσυνειδησίας δεν αποτελούσε ασφαλές κριτήριο αυτοπροσδιορισμού, αφού η χρήση της διαφοροποιούνταν ανάλογα με το κοινωνικό και επαγγελματικό πλαίσιο.

Ο όρος Έλληνας εκτός από ότι δήλωνε επαγγελματική ομάδα είχε και άλλες συνυποδηλώσεις. Αρχής γενομένης από τη βυζαντινή περίοδο ο όρος Έλληνας σήμαινε τον ειδωλολάτρη, γι' αυτό ήταν ασύμβατος με την έννοια του χριστιανού. Οι δύο όροι Έλληνας και χριστιανός ήταν αμοιβαία αλληλοαποκλειόμενοι. Δημοφιλής όρος για το συλλογικό αυτοπροσδιορισμό ήταν ο όρος Ρωμιοί, στον οποίο συνυπήρχε ο απόηχος της βυζαντινής αυτοκρατορίας και της χριστιανικής παράδοσης. Την ονομασία αυτή, που αρχικά χρησιμοποιούνταν για να δηλώσει τον πιστό στο πατριαρχείο, προέκρινε και το ίδιο το πατριαρχείο, γιατί με τη χρήση της μπορούσε να αντιδιασταλεί το ορθόδοξο χριστιανικό ποίμνιο με τους ειδωλολάτρες Έλληνες και έμμεσα να καταδικάσει τους δευτέρους. Παράλληλα επέτρεπε τη συνέχιση της κοσμικής εξουσίας του Πατριάρχη ως κεφαλής των Ρωμαίων και μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης. Άλλωστε και η ονομασία του ορθόδοξου ποιμνίου ως Ρωμιοί υποδηλώνει τη συνέχεια αυτή. (Herzfeld, 2002). Τον όρο ρωμαίο αποδέχονται και οι δημοτικιστές και έτσι ονομάζουν την καθομιλουμένη γλώσσα κατ' αντιδιαστολή με την προσπάθεια των ελληνιζόντων για μια γλώσσα που θα παρέμενε όσο το δυνατόν πιστότερη στα γραμματικά και συντακτικά πρότυπα της αρχαίας ελληνικής.

Οι όροι Ρωμιοί και Έλληνας συνυπάρχουν ιδιαίτερα στα τέλη του 18^{ου} αιώνα, όταν οι εκπρόσωποι του νεοελληνικού διαφωτισμού χρησιμοποιούν στα γραπτά τους όλο και συχνότερα το δεύτερο. Ποιος από τους δύο θα προκρινόταν ως συλλογικός αυτοπροσδιορισμός ήταν ένα ερώτημα δύσκολο να απαντηθεί, αφού η επιλογή του ενός εκ των δύο θα σηματοδοτούσε και ένα διαφορετικό αφετηριακό σημείο του ελληνισμού. (Herzfeld, 2002). Ο όρος

Έλληνας έθετε την αφετηρία στην κλασική Ελλάδα, ενώ ο όρος Ρωμιός τοποθετούσε το σημείο εκκίνησης του ελληνισμού στο χριστιανικό Βυζάντιο , χωρίς να απεμπολεί και το μακρύ χρονικό διάστημα υποδούλωσης στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Παράλληλα πίσω από την επιλογή αυτή υπέφωσκε μια άλυτη αρχικά αντινομία ανάμεσα στο χριστιανισμό και τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό, αλλά και « ανάμεσα σε μια εξωστρεφή συμμόρφωση προς τις διεθνείς προσδοκίες για την εθνική εικόνα και σε μια εσωστρεφή ,αυτοκριτική συλλογική αποτίμηση.» (Herzfeld,2002: 48)

Το ζήτημα της ελληνικής ταυτότητας κατά τον αγώνα της ανεξαρτησίας.

Ο Δ. Υψηλάντης καλεί με την προκήρυξή του όλους τους ορθοδόξους χριστιανούς να ξεγερθούν εναντίον της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Στην επανάσταση , που ξεκίνησε το 1821 και επεδίωκε και την απελευθέρωση από τον αυταρχικό και τυραννικό ζυγό αλλά και τη δημιουργία ανεξάρτητου κράτους ,συμμετείχαν Έλληνες, Αρβανίτες ,Βούλγαροι και Σέρβοι ,Βλάχοι εκτός από τους καθολικούς (Livanios στο <http://www.historicalreview.org/index.php/historicalReview/article/viewFile/198/94> ,προσπελάστηκε 7-12-2011, Βόγλη,2007). Από τα πρώτα πολιτικά κείμενα του αγώνα τίθεται το ερώτημα με ποια κριτήρια θα χορηγηθεί η ιθαγένεια στους πολίτες του κράτους που αγωνίζονται να συστήσουν. Η ιθαγένεια δεν θα προσδιόριζε μόνο την εθνική ταυτότητα του ξεγερμένου λαού αλλά και την ελληνικότητα των εδαφών που διεκδικούσαν για το μελλοντικό τους κράτος . (Βόγλη,2007)

Οι εκπρόσωποι των επαναστατημένων στις διπλωματικές αποστολές τους προβάλλουν το ένδοξο παρελθόν των αρχαίων Ελλήνων και παρουσιάζουν τον απελευθερωτικό τους αγώνα ως την αφύπνιση του υπόδουλου έθνους. Η σύνδεση τους με τους αρχαίους προγόνους πίστευαν ότι θα τους παρείχε τα αναγκαία διαπιστευτήρια για την αναγνώρισή τους από τους Ευρωπαίους.

Αν οι αγωνιζόμενοι επιθυμούσαν να παρουσιαστούν στα μάτια των Ευρωπαίων ως άμεσοι απόγονοι των αρχαίων Ελλήνων ,ώστε να κερδίσουν την εύνοιά τους , ο ορισμός της σύγχρονης ελληνικής ταυτότητας δεν ήταν ένα απλό ζήτημα ,αφού οι εκάστοτε πολιτικές επιλογές και ανάγκες τον επηρέαζαν.

Επιπρόσθετα οι επαναστατημένοι δεν είχαν συναισθηματικούς ή πολιτικούς δεσμούς με το κράτος που οραματίζονται και το μόνο οργανωμένο κράτος που έχουν βιώσει είναι το εχθρικό. Στενοί και καθοριστικοί για τις ευρύτερες επιλογές τους είναι οι δεσμοί με το γενέθλιο τόπο τους. Αν και η έννοια της πατρίδας και το χρέος υπεράσπισής της συναντάται συχνά στις επαναστατικές προκηρύξεις ,για την πλειοψηφία των αγωνιζόμενων η έννοια αυτή ταυτίζεται με το γενέθλιο τόπο τους ,αφού πατριωτικά συναισθήματα σε ένα αλλότριο κράτος ήταν αδύνατο να καρποφορήσουν. Η θρησκεία μπορεί να αποτελέσει ενοποιητικό παράγοντα ,αφού με βάση αυτή κατατάσσονταν στο οθωμανικό διοικητικό σύστημα και αποτελούσε προεπαναστατικό κριτήριο αυτοπροσδιορισμού. Στο κείμενο της Νομικής Διάταξης της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος «Έλληνες είναι όσοι πιστεύουσι στο Θεό» .(Βόγλη,2007) Η θρησκεία ως κριτήριο για την απόδοση της ιθαγένειας θεσμοθετείται και στο συνταγματικό κείμενο του 1822. (Βόγλη,2007, ,Livanios στο <http://www.historicalreview.org/index.php/historicalReview/article/viewFile/198/94>, προσπελάστηκε στις 7-12- 2011). Το κριτήριο αυτό αμφισβητεί ο Κοραής , γιατί επέτρεπε αποκλεισμούς με βάση το θρήσκευμα. Με βάση το κριτήριο αυτό αποκλείονταν από το ελληνικό κράτος οι καθολικοί των νησιών , οι οποίοι είχαν και τη γαλλική υπηκοότητα και γι' αυτό απολάμβαναν και τη γαλλική προστασία , γεγονός που τους οδήγησε στην άρνηση εκπλήρωσης των φορολογικών τους και στρατιωτικών τους υποχρεώσεων. Τα προβλήματα που ανέκυψαν από τη συγκεκριμένη θρησκευτική μειονότητα οδήγησαν σε επαναπροσδιορισμό του κριτηρίου της ιθαγένειας , αφού σύμφωνα με τους πολιτικούς εκπροσώπους ο εθνικισμός μόνο στα βάρβαρα έθνη ταυτίζεται με τη θρησκεία. Παράλληλα το ομόδοξον με τους Δυτικοευρωπαίους δεν εξασφάλιζε την ολόπλευρη συμπαράστασή τους. Ως νέο κριτήριο εισάγεται η εντοπιότητα ,το οποίο , όμως με τη σειρά του παρουσιάζει ουσιαστικές δυσκολίες ,αφού τα σύνορα του ελληνικού κράτους είναι ρευστά και ασαφή, καθορίζονται από τα αποτελέσματα των πολεμικών αναμετρήσεων και από εξωγενείς προς το ελληνικό κράτος δυνάμεις, γεγονός που δυσχεραίνει τη διάκριση σε αυτόχθονες και ετερόχθονες. Με την Ιουλιανή Σύμβαση το 1827 εισάγεται η διάκριση ανάμεσα σε Έλληνες το « γένος» για τους διαμένοντες

στα εδάφη της οθωμανικής αυτοκρατορίας και σε Έλληνες πολίτες για όσους διέμεναν στην ελληνική επικράτεια και συνδέονταν με το ελληνικό κράτος. Αν και η διάκριση αυτή ήταν αναγκαία για τις διαπραγματεύσεις με την Υψηλή Πύλη προκαλεί την απορία του σουλτάνου για το εάν ο διαχωρισμός με βάση τα εδαφικά κριτήρια είναι εφικτός και εφαρμόσιμος , ώστε να αποκλείει περαιτέρω διεκδικήσεις στα εδάφη του. Η απάντηση του Άγγλου πρεσβευτή στην Υψηλή Πύλη Στράτφορντ Κάνιγκ ήταν ενδεικτική . Απάντησε ότι θα χωρίζονταν όπως οι Έλληνες στα Ιόνια νησιά από τους υπόλοιπους Έλληνες , με βάση δηλαδή τα γεωγραφικά σύνορα. (Βόγλη,2007)

Μέσα στην ίδια την ελληνική επικράτεια ισχύει ο διαχωρισμός σε αυτόχθονες και ετερόχθονες , με τους πρώτους να έχουν πλήρη πολιτικά δικαιώματα ,ενώ οι δεύτεροι να έχουν μόνο το δικαίωμα του εκλέγειν. Απέναντι στους ετερόχθονες εκδηλώνεται συχνά η δυσαρέσκεια των αυτοχθόνων είτε για τους θεωρούν ξένους και ανεπιθύμητους είτε γιατί καταλαμβάνουν διοικητικές θέσεις και τέλος γιατί ισχύουν για αυτούς ευνοϊκές νομοθετικές ρυθμίσεις. Η διάκριση ανάμεσα σε αυτόχθονες και ετερόχθονες δεν μπορούσε να επιλύσει όλα τα προβλήματα ,αφού στην πρώτη ομάδα συμπεριλαμβάνονταν και αλλόθρησκοι και αλλογενείς. Έτσι ο συνδυασμός της εντοπιότητας με την εθνική καταγωγή αποτελεί μια πιο ρεαλιστική προσαρμογή στις ανάγκες της εποχής. Η εξ αίματος καταγωγή αποτελεί μια αρχή στην οποία βάσισαν την απόδοση δικαιωμάτων στους νόμιμους υπηκόους και άλλα κράτη. Μάλιστα κατά την έναρξη της επανάστασης οι Έλληνες προσπαθούν να αποδείξουν τη σύνδεση τους με τους ευκλείς προγόνους και να διεκδικήσουν με τα επιχειρήματα αυτά μια θέση ανάμεσα στα ιστορικά έθνη . Το κριτήριο της εθνικής καταγωγής επιτρέπει τις πολιτογραφήσεις Ελλήνων που ζουν σε άλλες χώρες του εξωτερικού, αρκεί ο πατέρας τους να ήταν Έλληνας.

Η ελληνική γλώσσα θα μπορούσε να αποτελέσει ένα διακριτό γνώρισμα του έθνους , που το διαφοροποιούσε από τα άλλα. Η χρήση του κοινού κώδικα επικοινωνίας δεν πιστοποιούσε μόνο την εθνική συγγένεια αλλά παράλληλα καθόριζε και μια κοινή πολιτική συμπεριφορά. Η κοινή γλώσσα ήταν, επίσης , αναγκαία για τη διοίκηση του αρτισύστατου νεοελληνικού κράτους. Το γλωσσικό κριτήριο ,αν και συνάδει με τις απόψεις των γερμανών ρομαντικών

που θεωρούν ότι οι γλώσσες εκφράζουν διακριτές εθνικές κοινότητες και γι' αυτό τα όρια των γλωσσικών κοινοτήτων θα πρέπει να συμπίπτουν με τα όρια του έθνους, μπορούσε να προκαλέσει νέους αποκλεισμούς καθώς μεγάλες ομάδες ατόμων, που συμμετείχαν στην επανάσταση δεν ήταν ελληνόφωνοι, όπως οι αλβανόφωνοι Σουλιώτες. Αλβανόφωνοι υπήρχαν διάσπαρτοι και στην ελληνική επικράτεια, γεγονός που δεν ανησυχεί ιδιαίτερα τον Κυβερνήτη, γιατί θεωρεί δεδομένη τη γλωσσική τους αφομοίωση. Συν τω χρόνω η αρβανίτικη εθνοτική ομάδα και η βλάχικη «αποεθνοικοποιούνται» και οι όροι δηλώνουν τοπικότητα ή ενείχαν στοιχεία υποτίμησης και απαξίωσης. (Οζκιριμλί, Σοφός, 2008).

Τέλος ένα άλλο κριτήριο που προτάθηκε ήταν το ελληνικό φρόνημα, που αποδεικνυόταν με τη συμμετοχή στην επανάσταση. Το κριτήριο αυτό, όμως, ήταν δύσκολο και να εξακριβωθεί και να αμφισβητηθεί, αφού κατά τη διάρκεια της επανάστασης οι στάσεις των κατοίκων αναπροσαρμόζονταν ανάλογα με τις εκάστοτε συνθήκες και περιστάσεις. Η συμμετοχή στον αγώνα ως κριτήριο για την απόδοση πολιτικών δικαιωμάτων δεν ίσχυσε το ίδιο για όλες τις ομάδες. Έτσι παραχωρήθηκαν δικαιώματα σε κατοίκους των νησιών και στους Σουλιώτες, ενώ δεν παραχωρήθηκαν στους βουλγαρόφωνους, που συμμετείχαν στην ελληνική επανάσταση, αν και τους ευχαρίστησαν θερμά γι' αυτό. (Βόγλη, 2007)

Η επινόηση της ελληνικής συνέχειας και η σφυρηλάτηση της εθνικής ενότητας.

Η έλευση του Όθωνα στη Ελλάδα και η αναγόρευσή του σε βασιλιά της σηματοδοτεί μια σημαντική μετάβαση για τους Έλληνες, τη μετάβαση από τον πολίτη στα πρώτα συνταγματικά κείμενα στον υπήκοο. Η μετάβαση αυτή θέτει τέρμα στις συζητήσεις για τα κριτήρια που ορίζουν τους Έλληνες πολίτες, αφού πλέον Έλληνες υπήκοοι θεωρούνται όσοι ορκίζονται πίστη και υπακοή στο βασιλιά. Για το λόγο αυτό συντελούνται μαζικές ορκοδοσίες στους δήμους, οι οποίες θεωρούνται και το μοναδικό έγγραφο που αποδείκνυε την ελληνική ταυτότητα, αφού η καταγραφή των Ελλήνων σε δημοτολόγια, ή εκλογικούς

καταλόγους ήταν ανεπαρκής. Η ορκοδοσία αποτελούσε και το αναγκαίο έγγραφο για την έκδοση διαβατηρίου.

Τη δεκαετία του 1830 δύο σημαντικά γεγονότα προκαλούν κραδασμούς στη συγκρότηση της ελληνικής ταυτότητας. Το πρώτο είναι η ανακήρυξη του αυτοκέφαλου της ελληνικής εκκλησίας και η διοικητική αυτονόμησή του από το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Η ενέργεια αυτή , έργο της Αντιβασιλείας και με σύμφωνη γνώμη Ελλήνων με ευρωπαϊκή σκέψη ,καθώς και τα αντίστοιχα μέτρα για τη ρύθμιση των εκκλησιαστικών ζητημάτων προκάλεσαν οξύτατες αντιδράσεις , αφού μεγάλη μερίδα των Ελλήνων θεώρησε ότι η απόφαση αυτή έθετε σε κίνδυνο την πνευματική και πολιτική υπόσταση του ελληνισμού ,αποκόπτοντάς τον από τη Μητέρα Εκκλησία. Η ορθοδοξία θεωρούνταν αναπόσπαστο στοιχείο της ελληνικής ταυτότητας ,γι' αυτό η το αυτοκέφαλο ερμηνεύτηκε ως μια εσκεμμένη προσπάθεια για αλλοίωση της ταυτότητας αυτής. Από την άλλη πλευρά οι εμπνευστές της απόφασης αλλά και οι φιλελεύθεροι Έλληνες πίστευαν ότι η πράξη αυτή αποδέσμευε και την ελληνική εκκλησία αλλά και το εθνικό ελληνικό κράτος από την εξουσία του σουλτάνου και συνήδε με το δυτικό προσανατολισμό του (Ματάλας,2003).Σύμφωνα με αυτούς το κράτος ήταν το έμβλημα της εθνικής αξιοπρέπειας ,ακόμη και να στην κορφή ενός θρησκευτικού θεσμού βρισκόταν ο κύριος εκφραστής της κοσμικής εξουσίας ,ο βασιλιάς. Το ρήγμα αυτό στο ενιαίο μέχρι τότε σώμα του ελληνισμού και η δημιουργία δύο εθνικών κέντρων ,της Αθήνας και της Κωνσταντινούπολης γένους συμβόλιζε τη διαδικασία μετάβασης από τον οικουμενισμό των πολυεθνικών θεοκρατικών αυτοκρατοριών στο σύγχρονο έθνος-κράτος. (Κιτρομηλίδης, 2001).Παράλληλα το σχίσμα αποτέλεσε την απαρχή της εθnikοποίησης αρχικά της ελληνικής εκκλησίας και στη συνέχεια των άλλων ανεξάρτητων βαλκανικών κρατών και την έναρξη μιας προσπάθειας για να τεθεί η θρησκεία στο άρμα των εθνικιστικών επιδιώξεων και σκοπιμοτήτων.

(Livianos, στο

<http://www.historicalreview.org/index.php/historicalReview/article/viewFile/198/94> προσπελάστηκε στις 7-12-2011)

Το δεύτερο γεγονός που αμφισβήτησε ευθέως την ελληνική ταυτότητα ήταν η δημοσίευση του έργου Φαλμεράυερ για την καταγωγή των Ελλήνων. Ο

Αυστριακός περιηγητής και ιστορικός διατύπωσε την άποψη ότι οι σύγχρονοι του Έλληνες δεν ήταν απόγονοι των αρχαίων Ελλήνων ,αφού οι σλαβικές και αλβανικές εισβολές κατά τη βυζαντινή περίοδο οδήγησαν στην εξαφάνιση του ελληνικού πληθυσμού. Η άρνηση του Φαλμεράυερ να αναγνωρίσει τους Έλληνες ως απογόνους των αρχαίων ελλήνων τους στερούσε τα εύσημα της πολιτιστικής τους προσφοράς στον ευρωπαϊκό πολιτισμό και τα αντίδωρα που ανέμεναν από τη συνδρομή τους στην ευρωπαϊκή πολιτισμική εξέλιξη. Το έργο του πυροδότησε πλήθος αντιδράσεων αλλά έδωσε και το έναυσμα για τη διατύπωση θεωριών και την ανεύρεση αποδείξεων όχι μόνο για την ελληνικότητα των σύγχρονων Ελλήνων αλλά και για τη συνεχή και αδιάλειπτη παρουσία τους στον ελλαδικό χώρο.

Τις επιμειξίες των Ελλήνων με τις φυλές που εισέβαλαν στον ελλαδικό χώρο δεν αμφισβητεί ο ιστορικός Κ. Παπαρρηγόπουλος , ο οποίος , όμως τονίζει την αφομοιωτική δύναμη του ελληνισμού που κατάφερε να τις ελληνοποιήσει. (Ματάλας, 2003,Βερέμης,2003)Ο Παπαρρηγόπουλος στην προσπάθειά του να ανασκευάσει τις απόψεις του Αυστριακού ιστορικού επινοεί την αδιάσπαστη ιστορική συνέχεια του ελληνισμού. Το Βυζάντιο, που αποτελούσε για τους νεοέλληνες διαφωτιστές περίοδο σκοταδισμού και εκτροπής από τα αρχαία ελληνικά ιδεώδη εντάσσεται στην εθνική αφήγηση , παρέχοντας με την ενσωμάτωσή του στην εθνική ιστορία εχέγγυα της ιστορικής συνέχειας. Θεωρείται ως ο διαλείπων κρίκος της ιστορικής αλυσίδας , που καθιστά εφικτή πλέον τη σύνδεση με τους αρχαίους Έλληνες , χωρίς κενά και χάσματα αιώνων. Ο μύθος της εθνικής αναγέννησης και αναβίωσης αντικαθίσταται από το ιδεολόγημα της ιστορικής συνέχειας. Ο Μύθος του αναγεννώμενου Φοίνικα αντικαταστάθηκε από τον υπερβατικό χαρακτήρα του ελληνισμού , ο οποίος «σαν κάποια μεταφυσική οντότητα ,σαν ένα είδος "πράγμα καθ' εαυτό", μένει αμέτοχος στη μεταβολή ενός περίγυρου και θεωρείται επομένως συνεχής, ταυτός εαυτώ και ποιοτικά αναλλοίωτος» (Σβωρώνος παρατίθεται στο Λιάκος στο <http://helios-eie.ekt.gr/EIE/bitstream/10442/7689/3/N03.009.19.pdf> , προσπελάστηκε στις 7-12-2011)

Ο Παπαρρηγόπουλος πρώτος εισάγει την τριμερή διάκριση του ελληνισμού σε αρχαίο ελληνικό πολιτισμό ,βυζαντινό και νεότερο ,του οποίου η συνέχεια είναι αρραγής και αδιάσπαστη. Ο Παπαρρηγόπουλος χρησιμοποιεί το σχήμα ενότητας - διχόνοιας για να πιστοποιήσει την εθνική συνέχεια , υποστηρίζοντας ότι την πολυθεΐα διαδέχτηκε η χριστιανική ενότητα, την ποικιλία των διαλέκτων η ενότητα της γλώσσας ,τις διαφορετικές φυλές η ενότητα του έθνους. Αν η ενότητα αποτελεί ένα ανώτερο στάδιο στην εξελικτική πορεία του ελληνισμού τότε είναι εύλογο οι πολιτικές διχόνοιες να κατασιγάσουν καθώς το έθνος θα επιτυγχάνει και την πολιτική του ενότητα. (Κιτρομηλίδης , 2000, 2011στο http://triceratops.brynmawr.edu/dspace/bitstream/handle/10066/5243/Kitromilides_6_4.pdf?sequence=1 προσπελάστηκε 8-12-2011)

Στην κατεύθυνση για την ανάδειξη της εθνολογικής και πολιτισμικής συνέχειας του ελληνισμού συντελούν και οι μελέτες του Σπ. Ζαμπέλιου για τη λαϊκή παράδοση . Ο Ζαμπέλιος υποθέτει ότι ενότητα της πολιτισμικής παράδοσης αντικατοπτρίζει τη συνέχεια του ελληνικού έθνους. Αν ,λοιπόν , οι παραδόσεις έμειναν ανόθευτες κατά τη διάρκεια του βυζαντινού μεσαίωνα, τότε οι καταβολές του νέου ελληνισμού θα πρέπει να εντοπιστούν στο Βυζάντιο. Η υπόθεση αυτή αλλάζει άρδην τις υπάρχουσες αντιλήψεις για το σκοταδισμό και τη βαρβαρότητα του Βυζαντίου και το Βυζάντιο εμφανίζεται πλέον ως ο θεματοφύλακας της ελληνικής εθνότητας και παιδείας , ως το πλαίσιο που διασφάλισε την επιβίωση του ελληνισμού από τη ρωμαϊκή κατάκτηση και τις βαρβαρικές επιδρομές. Ο Ζαμπέλιος τονίζει τη σημασία της ορθοδοξίας ως συνεκτικού στοιχείου του έθνους και ταυτίζει τα όρια του έθνους με τα όρια της πίστης και τον ελληνισμό με την ορθοδοξία ,εισάγοντας το νεολογισμό «ελληνοχριστιανικός» πολιτισμός. (Ματάλας,2003)

Ο Ν. Πολίτης , ο εισηγητής του όρου λαογραφία στο ελληνικό λεξιλόγιο αλλά και ο θεμελιωτής της αντίστοιχης επιστήμης, μελετώντας και αυτός τη λαϊκή παράδοση προσπαθεί να αποδείξει την πολιτισμική συνέχεια του έθνους. Η επιβίωση παλαιότερων πολιτιστικών στοιχείων, τα «πολιτισμικά επιβιώματα» αποτελούν αδιάσειστες αποδείξεις για τη φυσική επιβίωση του έθνους. Θεωρούσε την ελληνική παράδοση «ομοτροπική» , δηλαδή η ομοιογένεια ήταν το κύριο χαρακτηριστικό της. Οι διαδεδομένες στην ελληνική επικράτεια

προφητείες για την ανάκτηση του έτερου κέντρου του ελληνισμού , της Κωνσταντινούπολης, και οι ανάλογες εθνικές προσδοκίες ήταν τεκμήρια της πολιτισμικής ομοιογένειας και της αίσθησης των Ελλήνων ότι το πεπρωμένο ήταν κοινό. Η ελληνική παράδοση ήταν ανόθευτη και αυθεντική ,αναλλοίωτη στο πέρασμα του χρόνου και διαχρονική , γι' αυτό και σε αυτή δεν υπήρχε τίποτα το επινοημένο ή το κατασκευασμένο. (Herzfeld,2002)

Οι προσπάθειες των ιστορικών και των λαογράφων επεδίωξαν να δώσουν στον ελληνισμό την αίσθηση της ιστορικής συνέχειας στο χρόνο. Την αίσθηση της εδαφικής συνέχειας θα τη δώσει ο Ι. Κωλέττης. Ο Κωλέττης το 1844 σε μια ομιλία του στο ελληνικό κοινοβούλιο στρέφεται κατά της διάκρισης σε αυτόχθονες και ετερόχθονες, ετερόχθων και ο ίδιος και διατυπώνει την έννοια της Μεγάλης Ιδέας. Σύμφωνα με τη Μεγάλη Ιδέα ο ελληνισμός δεν περιορίζεται στα στενά και ασφυκτικά εδαφικά όρια του ελληνικού βασιλείου αλλά εκτείνεται σε όλες τις περιοχές στις οποίες διαβιούν Έλληνες και οι οποίες δε βρίσκονται πουθενά αλλού παρά στα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η εδαφική καχεξία της Ελλάδας παρομοιάστηκε συχνά με ακρωτηριασμένο σώμα ή αποδιδόταν με τη μεταφορά της προκρούστιας κλίνης στην οποία προσπαθεί να προσαρμοστεί το εθνικό σώμα. (Peckham,2008) Η εδαφική επέκταση της Ελλάδας δεν αποσκοπούσε μόνο στην απελευθέρωση των αλύτρωτων Ελλήνων αδελφών από μία τυραννική και αλλόθρησκη εξουσία αλλά ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με την πολιτιστική αποστολή του ελληνισμού. Η πολιτισμική ανωτερότητα του ελληνισμού τον επιφορτίζει με τον καθήκον εκπολιτισμού της βάρβαρης Ανατολής και της προάσπισης της χριστιανοσύνης από τη μουσουλμανική επέκταση. Βαθιά εμπεδωμένη είναι η αντίληψη ότι οι Οθωμανοί είναι πολιτιστικά κατώτεροι και ότι ο μεσσιανικός ρόλος του ελληνισμού είναι η μεταλαμπάδευση σε αυτούς του ευρωπαϊκού πολιτισμού. Παράλληλα η Μεγάλη Ιδέα σφυρηλάτησε την ενότητα στο εσωτερικό ,προσφέροντας στο λαό ένα εθνικό ιδεώδες στο οποίο όφειλε να ήταν αφοσιωμένος και να εργαστεί για την εκπλήρωσή του. Η οποιαδήποτε παρέκκλιση από το ιδεώδες αυτό ισοδυναμούσε με προδοσία και αποποίηση των ιστορικών εθνικών ευθυνών. Η προσήλωση στην υλοποίηση της

Μεγάλης Ιδέας λειτούργησε αποπροσανατολιστικά για τα εσωτερικά προβλήματα και για την οικονομική καχεξία και εξάρτηση της Ελλάδας.

Το επίσημο ελληνικό κράτος και ο ίδιος ο βασιλιάς Όθωνας ασπάστηκαν τη Μεγάλη Ιδέα και έθεσαν στην υπηρεσία της για την υλοποίησή της τους κρατικούς μηχανισμούς. Ιδιαίτερα το αρτισύστατο ελληνικό Πανεπιστήμιο δεχόταν ως φοιτητές τους Έλληνες από την οθωμανική αυτοκρατορία τους εκπαίδευε με βάση τα ελληνοχριστιανικά ιδεώδη και τους μετέτρεπε σε μάχιμους κήρυκες των ιδεωδών αυτών στις ιδιαίτερες αλύτρωτες πατρίδες τους. (Κιτρομηλίδης στο http://helios-eie.ekt.gr/EIE/bitstream/10442/8689/1/kitromilides_byzantium.pdf προσπελάστηκε 6-12-2011) Παράλληλα με την αρωγή του στρατού και της εκπαίδευσης επιτεύχθηκε η γλωσσική ομοιογένεια του πληθυσμού της ελληνικής επικράτειας και ενσταλάχτηκε η εθνική συνείδηση. Με τη κρατική χρηματοδότηση, τέλος, των αρχαιολογικών και λαογραφικών ερευνών το ελληνικό κράτος επεδίωκε να καταδείξει με κάθε τρόπο την συνέχεια και την ενότητα του ελληνικού πολιτισμού. Τα αρχαιολογικά ευρήματα εγείρουν διεκδικήσεις και σε αλύτρωτα εδάφη, αφού αποδεικνύουν την ελληνικότητά τους.

Κατά την οθωνική περίοδο δομείται πάνω σε τρία επίπεδα το δόγμα της εθνικής συνέχειας και ενότητας, στον κοινωνικό, ιστορικό και γεωγραφικό. Στο κοινωνικό επίπεδο με τη συνδρομή των ιδεολογικών μηχανισμών του κράτους επιτυγχάνεται η πολιτισμική ομοιογένεια και ομοιομορφία. Στο ιστορικό επίπεδο με τη συνδρομή των επιστημών της ιστορίας, της λαογραφίας και της αρχαιολογίας αναδεικνύεται η συνέχεια του ελληνισμού διαμέσου των αιώνων και τέλος στο γεωγραφικό επίπεδο τονίζεται η ενότητα του ελληνισμού, ο οποίος δεν διχοτομείται και δεν διαιρείται από τα εδαφικά όρια. (Κιτρομηλίδης, 2003)

Ο ελληνικός εθνικισμός αντιμέτωπος με τους βαλκανικούς εθνικισμούς

Η πολιτισμική ομοιογένεια, η ιστορική συνέχεια και η εδαφική ενότητα ήταν τα αποτελέσματα μιας σειράς διαδικασιών που έλαβαν χώρα κυρίως κατά τη διάρκεια της οθωνικής περιόδου, οι οποίες θα πρέπει να ιδωθούν μέσα στο

ευρύτερο πλαίσιο της κρατικής συγκρότησης και των αναγκών που απέρρεαν από αυτή. Το νεοσύστατο κράτος είχε ανάγκη από το δικό του εθνικό αφήγημα, συνεχές και πειστικό, ώστε να θεμελιώσει την πολιτική του ύπαρξη τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό. Για το λόγο αυτό προτίμησε να κατασκευάσει τη δική του εθνική ταυτότητα με υλικά που να μοιάζουν «παλαιοφανή», αντί να επιμείνει στην αναβίωση του κλασικού ελληνικού παρελθόντος, η οποία δημιουργούσε κενά, ασυνέχειες και ρήγματα. Το τίμημα της ενότητας, όμως, είναι συχνά η έλλειψη ανεκτικότητας απέναντι σε ό,τι δεν συμφωνούσε με την εθνική εξιστόρηση ή την πολιτισμική ομοιογένεια. Και όπως εύστοχα παρατηρεί ο Gellner « ενώ οι εθνικιστικές ιδεολογίες προβάλλουν τον ισχυρισμό ότι προστατεύουν τις λαϊκές παραδόσεις στην πραγματικότητα προτίθενται να τις συγχωνεύσουν εντός ενός μονολιθικού εθνικού πολιτισμού». (Gellner παρατίθεται στο Pecharn, 2001:139) Το ελληνικό έθνος ήταν «ανοικτό» απέναντι στις μειονότητες, όταν ευελπιστούσε ότι αυτές θα αφομοιωθούν αλλά «κλειστό» και επιθετικό, όταν οι μειονότητες αυτές επέμεναν στη διατήρηση της πολιτισμικής ή γλωσσικής τους ιδιαιτερότητας ή ο πολιτισμικός «εποικισμός» δεν είχε τα επιθυμητά αποτελέσματα. (Οζκιριμιλίσοφός, 2008, Κιτρομηλίδης στο http://triceratops.brynmawr.edu/dspace/bitstream/handle/10066/5243/Kitromilides_6_4.pdf?sequence=1 8-12-2011) Παράλληλα ο ελληνικός εθνικισμός καθώς έρχεται αντιμέτωπος με τις εθνικές διεκδικήσεις των άλλων εθνικών ομάδων αποβάλλει τον απελευθερωτικό και φιλελεύθερο χαρακτήρα του και μεταβάλλεται σε μια συντηρητική δύναμη. Καθώς οι σχέσεις με το Οικουμενικό Πατριαρχείο ομαλοποιούνται, τις εθνικιστικές ιδέες οικειοποιείται και η ελληνική εκκλησία, η συνδρομή της οποίας είναι απαραίτητη καθώς ο «Σημαντικός Άλλος» δεν είναι πλέον ο αλλόθρησκος Οθωμανός αλλά ο ομόδοξος Βούλγαρος. Έτσι η ορθόδοξη εκκλησία από ενοποιητικός παράγοντας θα μετατραπεί σε μέσο για την ενίσχυση των βαλκανικών εθνικισμών.

Ο χώρος στον οποίο συγκρούστηκαν οι εθνικιστικές ιδεολογίες ήταν ο χώρος της Μακεδονίας. Τα γεωγραφικά της όρια ήταν ασαφή και ρευστά και η πληθυσμιακή της σύνθεση μεικτή, αφού στην περιοχή αυτή κατοικούσαν Έλληνες, Βούλγαροι, Σέρβοι και Αλβανοί. Η έννοια *itinerant territoriality*, η

περιφερόμενη ή μετακινούμενη εδαφικότητα ,αποδίδει το ευμετάβολο και το εύθραυστο των μακεδονικών συνόρων (Οζκιριμιλί – Σοφός,2008) σε αυτή την περιοχή ,όπως και σε άλλες περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που κατοικούσαν χριστιανικοί πληθυσμοί , η θρησκεία έπαιζε τον κύριο ρόλο στον αυτοπροσδιορισμό τους. Η ορθόδοξη εκκλησία παρά τον οικουμενικό χαρακτήρα της ήταν «ελληνοκρατούμενη» , αφού η πλειοψηφία του κλήρου ήταν τουλάχιστον ελληνόφωνη και η λειτουργία , αν εξαιρεθούν οι περιπτώσεις που γινόταν σε μία αναβιωμένη παλαιοσλαβική ιερή γλώσσα, γινόταν στα ελληνικά. Η σύγκλιση αυτή του ελληνισμού και της ορθοδοξίας επέτρεπε στον πρώτο να εγείρει και εδαφικές αξιώσεις στην περιοχή και να κάνει λόγο για την ελληνικότητα των κατοίκων της. Από την άλλη η υπεροχή του ελληνισμού στον εκκλησιαστικό τομέα προκαλούσε τη δυσaréσκεια των σλαβόφωνων κατοίκων της Μακεδονίας. Οι μεταρρυθμίσεις του Τανζιμάτ ,μετά τον Κριμαϊκό πόλεμο , αν και δίνουν το δικαίωμα εκπροσώπησης σε όλες τις εθνότητες της Οθωμανικής αυτοκρατορίας δεν ικανοποιούν πλήρως τους Βουλγάρους, που θεωρούν ότι υποεκπροσωπούνται στην εθνική συνέλευση. Παράλληλα το κλείσιμο της αρχιεπισκοπής του Τυρνόβου και της Αχρίδας καθώς και η χρήση της ελληνικής γλώσσας στα σχολεία προκαλούν ένα κλίμα γενικευμένης δυσaréσκειας που θα κορυφωθεί με τη διεκδίκηση από τους Βούλγαρους της δικής τους αυτοκέφαλης εκκλησίας. Το αίτημα αυτό θα απορριφθεί από το Πατριαρχείο με το επιχείρημα ότι αποτελεί εθνικιστική επιδίωξη που υπονομεύει την ενότητα της εκκλησίας. Η εκκλησία είναι «παντεθνής» ή «μονοεθνής » ή «αεθνής» , γι' αυτό δεν μπορεί να αποδεχθεί τις οποιοσδήποτε εθνικιστικές επιδιώξεις. Η αδυναμία εξεύρεσης κοινής συναινετικής λύσης οδηγεί στην παρέμβαση του σουλτάνου , που παραχωρεί στους Βούλγαρους το δικαίωμα να δημιουργήσουν τη δική τους αυτόνομη εκκλησία. Παράλληλα ορίζεται ότι μπορούν να υπαχθούν στη βουλγαρική Εξαρχία και άλλες περιοχές, αν το επιθυμούν τα δύο τρίτα των κατοίκων τους. Η ρύθμιση αυτή προκαλεί οξείες αντιδράσεις, γιατί εισάγει στους κόλπους της εκκλησίας το φυλετισμό. Μετά από άκαρπες διαπραγματεύσεις , εναλλαγές στον πατριαρχικό θρόνο και ρωσικές επεμβάσεις το ορθόδοξο Πατριαρχείο αποφασίζει το 1872 να προχωρήσει στο σχίσμα με τη βουλγαρική Εξαρχία,

στηρίζοντας την απόφασή του στο ότι η βουλγαρική εκκλησία υπέπεσε στην αίρεση του φυλετισμού. (Ματάλας2003,) Η ρύθμιση που προέβλεπε την εκούσια προσχώρηση των κατοίκων της Μακεδονίας στο Οικουμενικό Πατριαρχείο ή στη Βουλγαρική Εξαρχία προκάλεσε αρχικά ένοπλες συγκρούσεις ανάμεσα στους Έλληνες και τους Βούλγαρους ,που επιθυμούσαν την υπαγωγή των πληθυσμών της Μακεδονίας στην αντίστοιχη εκκλησία ,ώστε αυτό να αποτελέσει απτή απόδειξη και του εθνικού του φρονήματος. Οι συγκρούσεις αυτές κορυφώθηκαν με το Βαλκανικό πόλεμο του 1913, με το πέρας του οποίου τερματίζονται οι εμπόλεμες συγκρούσεις ,διαμοιράζονται τα μακεδονικά εδάφη αλλά δεν επιλύονται τα προβλήματα των εθνικών κρατών απέναντι στους αλλόγλωσσους πληθυσμούς. Η σύγκρουση πατριαρχικών και εξαρχικών στα μακεδονικά εδάφη αποδεικνύει πόσο τα κριτήρια για τον εθνικό αυτοπροσδιορισμό δεν είναι σταθερά αλλά επιλέγονται με βάση τις επιδιώξεις της εκάστοτε ιστορικής συγκυρίας και τους στόχους της πολιτικής ηγεσίας. Ανάλογα μεταβάλλονται και οι εχθροί του έθνους .Έτσι ο εξ ανατολών προαιώνιος εχθρός , ο Οθωμανός αντιστάθηκε από τον κίνδυνο από το Βορρά, το Βούλγαρο ,ο οποίος διεκδικούσε τα ίδια εδάφη , τους ιδίους πληθυσμούς με τους Έλληνες ,με τα ίδια επιχειρήματα και με τα ίδια μέσα. Ανεξάρτητα από τα επιχειρήματα που πρόβαλλε η κάθε πλευρά για την ελληνικότητα ή τη βουλγαρικότητα των πληθυσμών, η ταυτότητά τους καθορίστηκε από το αποτέλεσμα των πολεμικών αναμετρήσεων, αφού στη συνέχεια τα εθνικά κράτη επιδόθηκαν σε μια προσπάθεια ελληνοποίησης ή βουλγαροποίησης αντίστοιχα των πληθυσμών τους, επιβεβαιώνοντας την πρόβλεψη του Χ. Τρικούπη ότι αν οι Έλληνες κερδίσουν τη Μακεδονία θα κατορθώσουν να την εξελληνίσουν. Ο Τρικούπης δεν αμφέβαλλε ,βέβαια ,ότι την ίδια δυνατότητα είχαν και οι Βούλγαροι. (Οζκιριμλί-Σοφός,2008)Το ελληνικό κράτος στη συνέχεια , κατά την περίοδο του ψυχρού πολέμου, δε δίστασε όχι να ελληνοποιήσει τους Πομάκους που μιλούσαν μια βουλγαρική διάλεκτο ,αλλά να εφαρμόσει μια πολιτική τουρκοποίησης των Πομάκων , ώστε να αποφευχθεί οποιαδήποτε με τους Βουλγάρους ,που θεωρούνταν μεγαλύτερη απειλή. (Οζκιριμλί- Σοφός ,2008) Επιπρόσθετα η σύγκρουση αυτή επισφραγίζει και το λειτουργικό ρόλο που επιτελεί η

εκκλησία στη διαδικασία του εθνικού αυτοπροσδιορισμού. Αν οι Έλληνες στον αγώνα τους για τη διεκδίκηση των μακεδονικών εδαφών συχνά χρησιμοποίησαν το βασικό κριτήριο του γερμανικού ρομαντισμού για την απόδειξη του «ανήκειν» σε ένα έθνος, τη γλώσσα, δεν αναγνώρισαν το κριτήριο αυτό στις εθνοτικές ομάδες που εντάχθηκαν στο ελληνικό κράτος μετά τις συνοριακές διευθετήσεις το 1913 και το 1922. Πριν από το μακεδονικό αγώνα αλλά και κατά τη διάρκειά του οι Έλληνες επιστράτευαν τους διαθέσιμους ιδεολογικούς μηχανισμούς για να εμφυσήσουν την ελληνική συνείδηση στους κατοίκους «πέραν της Ελλάδος». Ακολουθώντας μια πολιτική πολιτιστικού «εποικισμού» (Οζκιριμλί-Σοφός, 2008) προσπάθησαν με την ίδρυση σχολείων να συμβάλουν στη διάδοση της ελληνικής γλώσσας και παιδείας. Στα σχολεία αυτά φοιτούσαν εκτός από τους ελληνόφωνους και αλλόφωνοι, χωρίς, όμως αυτό να εξασφαλίζει ότι η εκμάθηση της ελληνικής θα συνέβαλε σταδιακά στην αποβολή της μητρικής τους γλώσσας. Τα κατά τόπους ελληνικά προξενεία και υποπροξενεία, καθώς οι κατάλληλα εκπαιδευμένοι εκκλησιαστικοί λειτουργοί συνέδραμαν με όλα τα διαθέσιμα μέσα στην εξάπλωση του ελληνικού πολιτισμού. Η προσπάθειά τους αυτή ερχόταν πλειστάκις αντιμέτωπη με τις αντίστοιχες προσπάθειες των άλλων βαλκανικών κρατών οι οποίοι παρομοίως με τους Έλληνες επιθυμούσαν, προβάλλοντας το κριτήριο της γλώσσας ή της γλωσσικής συγγένειας, να ενσωματώσουν τους αλλόγλωσσους πληθυσμούς στη δική τους εθνική επικράτεια.

Η οριστική διευθέτηση των συνόρων έθετε τέρμα σε οποιαδήποτε προσπάθεια γλωσσικού εξελληνισμού, εκτός των ελληνικών συνόρων, αλλά τερμάτιζε παράλληλα την όποια ανοχή είχε επιδείξει το κράτος απέναντι στους αλλόγλωσσους. Η χρήση της σλαβο-μακεδονικής γλώσσας, μια αναγνωρισμένη βαλκανική γλώσσα που περιέχει διαλέκτους μεταβατικές ανάμεσα στη βουλγαρική και σερβική, απαγορεύτηκε την περίοδο της μεταξικής δικτατορίας, ενώ ποινές επιβάλλονταν σε όσους τη μιλούσαν. Απαγορεύτηκε, επίσης, η οποιαδήποτε εκδήλωση της εθνοτικής πολιτιστικής τους ιδιαιτερότητας, ενώ δεν έλειψαν και διακρίσεις και αποκλεισμοί στον εργασιακό τομέα. (Καρακασίδου

στο <http://www.hellasontheweb.org/7017000.pdf> προσπελάστηκε 6-12-2011) Το

ελληνικό κράτος ποινικοποίησε την πολιτισμική ιδιαιτερότητα ,επειδή θεώρησε ότι η πιθανή πολιτικοποίησή της θα έθετε σε κίνδυνο τη δική του πολιτική υπόσταση. (Εάν η εθνική ολοκλήρωση επιτυγχάνεται όταν η πολιτιστική ταυτότητα αποκτά πολιτική υπόσταση , τότε δυνητικά όλες οι εθνοτικές μειονότητες είναι δυνητικοί εχθροί και ως τέτοιοι αντιμετωπίζονται από την κρατική εξουσία.) Ο ελληνικός εθνικισμός ,διεκδικώντας την πολιτική του ύπαρξη , ξεκίνησε ως απελευθερωτικός για να μετατραπεί στη συνέχεια σε καταπιεστικό και σκληρό απέναντι σε ό,τι μπορούσε να εγείρει υποψίες για την αρραγή ενότητά του και συνέχεια.

Το ελληνικό κράτος και οι εθνοτικές ομάδες.

Με το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και ιδιαίτερα για την Ελλάδα μετά τη μικρασιατική καταστροφή επισφραγίζεται η οριστική διευθέτηση των συνόρων με τα όμορα έθνη. Οι συμφωνίες που υπογράφονται με τη Βουλγαρία και την Τουρκία προβλέπουν την αμοιβαία ανταλλαγή πληθυσμών ή αλλιώς επιδιώκουν την εθνική ομοιογένεια , προκρίνοντας ως μέσο για την επίτευξή της την εθνοκάθαρση. Η εγκατάσταση του μεγαλύτερου μέρους των προσφύγων στις διεκδικούμενες από τους γειτονικούς λαούς εδαφικές περιοχές ,της Μακεδονίας και της Θράκης , άλλαξε σημαντικά την πληθυσμιακή σύσταση του πληθυσμού και οι Έλληνες κατόρθωσαν να υπερέχουν πληθυσμιακά. Η υπεροχή ,όμως ,αυτή συνοδεύτηκε και από ανάλογες κυριαρχικές διαθέσεις απέναντι στις εναπομείνασες μειονοτικές εθνοτικές ομάδες. Με εξαίρεση τη μουσουλμανική μειονότητα , της οποίας τα δικαιώματα διασφαλιζόνταν από τη συνθήκη της Λωζάννης – χωρίς αυτό να σημαίνει ότι πάντα το ελληνικό κράτος τηρούσε τα συμπεφωνημένα – οι άλλες μειονοτικές ομάδες δεν έχαιραν επίσημης αλλά και ιδιαίτερης αναγνώρισης από την ελληνική πολιτεία.

Οι Εβραίοι ,μεγάλος μέρος των οποίων εγκαταστάθηκε στην οθωμανική αυτοκρατορία από το 15^ο αιώνα , αντιμετωπίστηκαν με δυσπιστία και επιφύλαξη από τους Έλληνες ,που τους θεωρούσαν ανταγωνιστές τους στο εμπόριο. Τα συναισθήματα αυτά πυροδοτούν ακραίες εκδηλώσεις εναντίον των Εβραίων ,που οδηγούν σε λεηλασίες, σε πυρπολήσεις των περιουσιών τους και

σε συμπλοκές ,συχνά με επουσιώδεις αφορμές, όπως η συμμετοχή της εβραϊκής ομάδας Μακάμπι σε βουλγαρικό συνέδριο για την αυτονόμηση της Μακεδονίας. (Μαργαρίτης ,2005) Παράλληλα το ελληνικό κράτος συμπλέοντας με τα «λαϊκά» αντισημιτικά συναισθήματα προσπαθεί να ελέγξει τη ψήφο των Εβραίων , συντάσσοντας ξεχωριστούς εκλογικούς καταλόγους . Η εβραϊκή κοινότητα πλήττεται ανεπανόρθωτα κατά τη διάρκεια της ναζιστικής κατοχής, όταν το 70% του πληθυσμού της θανατώθηκε στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, θέτοντας με τον τρόπο αυτό ένα οριστικό τέλος στην ύπαρξη της μειονότητας αυτής στον ελληνικό χώρο. (Μαργαρίτης , 2005)

Η μειονότητα που εξαιρέθηκε , μετά από πολλές παλινδρομήσεις, από την ανταλλαγή των πληθυσμών ,που προέβλεπε η συνθήκη της Λωζάννης ήταν οι Τσάμηδες. Αν και αρχικά τα μέλη της αλβανόφωνης αυτής μειονότητας προβλεπόταν να μεταφερθούν στα εδάφη της Τουρκίας ,επειδή ήταν μουσουλμάνοι στο θρήσκευμα , παρέμειναν στην Ελλάδα ,χωρίς, όμως την απαραίτητη διασφάλιση της περιουσίας τους ή την αποζημίωσή της. Η συνεργασία τους με τα στρατεύματα ,κυρίως της ιταλικής κατοχής, προκάλεσε την μίση των στρατευμάτων του ΕΔΕΣ ,οι οποίοι τους σφαγιάζουν ,όταν ανακαταλαμβάνουν τις περιοχές που κατείχαν. (Μαργαρίτης ,2005)

Τέλος ,οι Πομάκοι της Θράκης λόγω της σλαβικής καταγωγής τους, επειδή ταυτίστηκαν με τον κίνδυνο από το Βορρά, τους Βούλγαρους, και υπέστηκαν περιορισμούς και καταπατήσεις δικαιωμάτων .Η μη αναγνώριση των δικαιωμάτων τους ταυτόχρονα με την πλημμελή μέριμνα για δημιουργία σχολείων και τη διδασκαλία των μαθημάτων στη γλώσσα τους οδήγησαν τη μειονότητα αυτή στη σταδιακή τουρκοποίησή της. Ανάλογη πορεία ακολούθησαν και οι Ρομά της περιοχής της Θράκης.

Το ελληνικό κράτος, ενώ σθεναρά και με εξαιρετικό δυναμισμό επιδίωξε την προάσπιση των δικαιωμάτων της ελληνικής μειονότητας στην Τουρκία και στην Αλβανία, διακρίθηκε για τη δυσανεξία του απέναντι στις μειονότητες εντός των εθνικών εδαφών του, επιδιώκοντας με κάθε τρόπο την ελληνοποίησή τους ή όταν αυτό δεν ήταν εφικτό ακολούθησε την πολιτική της παντελούς αδιαφορίας.

ΕΘΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Η ιδεολογική χρήση της ιστορίας

Ο εκπαιδευτικός θεσμός από τα πρώτα βήματα συγκρότησης του έθνους-κράτους συνετέλεσε καθοριστικά στη διάχυση της εθνικής ιδεολογίας στα ευρύτερα σώματα του πληθυσμού. Θέτοντας ως στόχο την καθολική εγγραμματοσύνη επιδίωκε να άρει τα όποια προσκόμματα στην επικοινωνία του εθνικού σώματος. Αρχικά το σύνολο των παρεχόμενων από την εκπαίδευση γνώσεων παρείχε στα μέλη του εθνικού σώματος ευκαιρίες για επαγγελματική κινητικότητα και όχι σπάνια για κοινωνική άνοδο. Απ' την άλλη πλευρά το κοινό σώμα των παρεχόμενων γνώσεων από τον εκπαιδευτικό θεσμό καθιστούσε τα άτομα εναλλάξιμα και αντικαταστάσιμα στον εργασιακό χώρο, ώστε να καλύπτονται ευχερώς τα κενά στην παραγωγική διαδικασία και να επιλύονται χωρίς χρονοτριβή οι προκύπτουσες δυσλειτουργίες. Παράλληλα στόχευε να μεταδώσει και να αναπαράγει τις γνώσεις εκείνες που ήταν σύμφωνες με τα εθνικά ιδεώδη. Η εκπαίδευση ως καθολικό αγαθό, παρεχόμενο από το κράτος, συνέβαλε στην ομογενοποίηση του εθνικού σώματος, διαπαιδαγωγώντας τους μελλοντικούς πολίτες με τις αρχές και αξίες της κυρίαρχης ιδεολογίας και καλλιεργώντας στάσεις και συμπεριφορές, που διασφάλιζαν την κοινωνική πειθαρχία. Ο σχολικός θεσμός συγκεκριμένα, παρατηρεί ο Balibar ως «λαϊκός» θεσμός και όχι ως ειδική εκπαίδευση και κουλτούρα των ελίτ έχει μια στενή ιστορική σχέση με τον εθνικό σχηματισμό, καθώς συμβάλλει στην κοινωνικοποίηση των νεαρών ατόμων και εμφυσά την εθνικιστική ιδεολογία. (Balibar ,1996) .Αξίζει, όμως να τονιστεί ιδιαίτερα ότι η εκπαίδευση, όπως και η γνώση, δεν είναι μια ουδέτερη διαδικασία, αλλά απεναντίας μια πολιτική πράξη, αφού πρωτίστως επιλέγει το πολιτισμικό κεφάλαιο, που θα αναπαραχθεί με το σχολικό μηχανισμό, και εν συνεχεία καλλιεργεί « μορφές συνειδητότητας που επιτρέπουν τη διατήρηση του κοινωνικού ελέγχου από τις κυρίαρχες ομάδες» (Κάββουρα ,2004:377)

Αν το σχολείο αποτελεί έναν από τους θεμελιώδεις ιδεολογικούς μηχανισμούς του κράτους με τον οποίο εγχάρασσε η κυρίαρχη ιδεολογία στους μελλοντικούς πολίτες και επιτυγχάνεται η αναπαραγωγή των υφιστάμενων σχέσεων παραγωγής (Αλτουσέρ,1983) τότε η διδασκαλία της

ιστορίας αποσκοπεί πρωτίστως στην καλλιέργεια και αναπαραγωγή της φαντασιακής συλλογικής ταυτότητας, αναγκαίας για τη σφυρηλάτηση των κοινωνικών δεσμών και την επίτευξη της κοινωνικής συνοχής.

Η διδασκαλία της ιστορίας και μάλιστα της εθνικής ιστορίας στη σχολική εκπαίδευση υπηρετεί ιδεολογικούς σκοπούς και μετατρέπεται σε «θεραπαινίδα της εξουσίας», ώστε να επικυρώσει ως ορθές τις πολιτικές επιλογές, παρέχοντας συνάμα το αναγκαίο πλαίσιο για τη νομιμοποίησή τους και τιθασεύοντας τις αντιγνωμίες που δεν συνάδουν με την εθνική ορθότητα. Η ιδεολογική χρήση της ιστορίας επιτρέπει την ερμηνεία του παρελθόντος και την επαναερμηνεία του σύμφωνα με τις ανάγκες του παρόντος αλλά και τα μελλοντικά σχέδια. (Κουλούρη, 2001). Σε κάθε, όμως, επαναερμηνεία επιμελώς αποκρύπτεται ότι το παρελθόν υποτάσσεται στις ανάγκες της εκάστοτε πολιτικής συγκυρίας και η νέα επαναπροσέγγισή του παρουσιάζεται ως αντικειμενική και απροκατάληπτη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι ιστορίες των πρώην κομμουνιστικών καθεστώτων, στις οποίες η μαρξιστική προσέγγιση και ανάλυση των ιστορικών φαινομένων αντικαταστάθηκε από μία άλλη προσέγγιση, στην οποία προβάλλονται κυρίως τα δυτικά χαρακτηριστικά των κρατών αυτών, ώστε να δημιουργηθούν τα αναγκαία ιδεολογικά ερείσματα που δικαιολογούν τον ευρωπαϊκό προσανατολισμό τους και ευκολύνουν την ένταξή τους στην Ευρωπαϊκή Ένωση. (Κουλούρη, 2002). Η κάθε νέα επαναπροσέγγιση του ιστορικού παρελθόντος αναγορεύεται και αυτή με τη σειρά της ως η μόνη «ιστορική αλήθεια», γεγονός επιτρέπει να διαιωνίζεται η επιβολή μιας μανιχαϊστικής και διχαστικής λογικής, μιας ασπρόμαυρης θέασης των ιστορικών υποκειμένων και πρόσληψης της ιστορικής πραγματικότητας μέσα από το δίπολο εχθρός φίλος. Έτσι η ιστορία μπορεί να είναι μόνο «ορθή» ή «λαθεμένη». Σε αυτή την ιστορία είναι φυσικό να μην υπάρχει χώρος για τις εθνοτικές, τις πολιτισμικές τις φυλετικές και ταξικές διαφορές και τις δικές τους ιστορίες. Οι ασύμμετρες κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές σχέσεις αποσιωπούνται, ώστε το έθνος να παρουσιάζεται ως ομοιογενές και αρραγές, αλώβητο από τις διεκδικήσεις των ομάδων που δρουν στο εσωτερικό του, ακλόνητο από τους κραδασμούς των αντιτιθέμενων συμφερόντων. Σταδιακά καθώς το παρελθόν των ομάδων αυτών παραδίδεται στη λήθη, γεννιέται η «

εθνική συνείδηση», το αίσθημα του « συνανήκειν» και οικοδομείται η συλλογική ταυτότητα. Όπως άλλωστε παρατηρούσε και ο Ρενάν η δημιουργία του έθνους συμπορεύεται με την επιλεκτική λήθη του παρελθόντος. (Renan Er. στο <http://ig.cs.tu-berlin.de/oldstatic/w2001/eu1/dokumente/Basistexte/Renan1882EN-Nation.pdf> ,προσπελάστηκε στις 15-11-2011)

Ιδιαίτερα στην ελληνική ιστορία το έθνος ως συλλογικό υποκείμενο παρουσιάζεται άχρονο και αναλλοίωτο στο πέρασμα του χρόνου ,με ανθρωπομορφικά χαρακτηριστικά που αποτελούν την ιδιαίτερη «ουσία» του , τη μοναδική του «υπόσταση» .Έτσι το έθνος «ουσιοποιείται» , δεν υπόκειται σε αλλαγές , μετασχηματισμούς ,ρήξεις και αλλοιώσεις και η πορεία του στους αιώνες παρουσιάζεται συνεχής και αδιάσπαστη. (Φραγκουδάκη -Δραγώνα,2001) Η έκταση του ελληνικού έθνους στο χρόνο είναι αυτή που αποτελεί ,σύμφωνα με την κυρίαρχη σχολική ιστοριογραφία ,και το βασικό στοιχείο πάνω στο οποίο θεμελιώνει την υπεροχή του και συγχρόνως καταδεικνύει την ανώτερότητά του απέναντι στα νεότευκτα έθνη. Η εικόνα της ανωτερότητας του έθνους αποτελεί τη μία όψη του νομίσματος. Την άλλη όψη ,η οποία είναι εξίσου αναγκαία για την εδραίωση της θετικής αυτοεικόνας και την εμπέδωση του συναισθήματος της εθνικής περηφάνιας, αποτελεί η προσπάθεια απόδοσης αρνητικών χαρακτηριστικών στα αντίπαλα εθνικά κράτη. Οι λαοί των γειτονικών κρατών φέρουν οιονεί εθνικά χαρακτηριστικά ,εκ διαμέτρου αντίθετα με τα χαρακτηριστικά του ελληνικού έθνους. Τα χαρακτηριστικά που αποδίδονται σε αυτούς δε σχετίζονται με συγκεκριμένες πολιτικές ,οικονομικές ή κοινωνικές συγκυρίες αλλά απεναντίας θεωρούνται «φυσικά» και αναλλοίωτα. Αλλά η ανάγκη επιβεβαίωσης της εθνικής εξύψωσης μέσα από το διπλό σχήμα της εθνικής ανωτερότητας και της υποτίμησης του «Άλλου» δεν είναι ίδιον μόνο του ελληνικού έθνους. Παρόμοιες τακτικές ακολουθούν και οι γειτονικοί εθνικισμοί ,οι οποίοι επιδιώκουν να εγκολπωθούν ανάλογα χαρακτηριστικά προκειμένου να επιβεβαιώσουν και αυτοί με τη σειρά τους υπεροχή τους.

Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της εργασίας του Μήλλα. Ο Μήλλας εξετάζει τα σχολικά βιβλία Ελλάδας και Τουρκίας αλλά και ιστοριογραφικά και λογοτεχνικά κείμενα . Οι εικόνες του «Άλλου» και τα εθνικά στερεότυπα είναι

πανομοιότυπα και στις δύο πλευρές του Αιγαίου. Ο «Άλλος», ανεξάρτητα από την εθνική του προέλευση, παρουσιάζεται ως βάρβαρος, βάναντος και απολίτιστος, ικανός να διαπράξει αποτρόπαια εγκλήματα και θηριωδίες, κυρίως εις βάρος των ασθενέστερων ομάδων. Οι γυναίκες είναι τις περισσότερες φορές αμφιβόλου ηθικής ή όταν δε συμβαίνει αυτό υποκύπτουν στη γοητεία και την αρρενωπότητα των εθνικά αντίπαλων ανδρών, οι οποίοι τους παρέχουν ασφάλεια και σιγουριά. Ο εθνικός «εαυτός» είναι πάντα αξεπέραστο πρότυπο αρετής και ανδρείας αλλά και τιμιότητας και γενναιοδωρίας. Τα χαρακτηριστικά αυτά δε συναρτώνται με συγκεκριμένες καταστάσεις, όπως για παράδειγμα η βιαιότητα με τις πολεμικές αναμετρήσεις ή η ηθική εξαχρείωση με την κοινωνική εξαθλίωση, αλλά επιδεικνύονται κάτω από οποιεσδήποτε συνθήκες, ακόμα και σε περιόδους απουσίας έντονων εθνικών συγκρούσεων. Οι στατικές αυτές εικόνες τόσο του «άλλου» όσο και του ίδιου του εθνικού «εαυτού» καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό και τον τρόπο θέασης του κόσμου, τον τρόπο πρόσληψης και αποδοχής ή μη της ετερότητας. « Η εικόνα του «Άλλου» δεν είναι μια φωτογραφία » σχολιάζει ο ίδιος ο συγγραφέας αλλά «είναι μια κατασκευή, όπως ένας πίνακας ζωγραφικής, η οποία προδίδει το δημιουργό της. Η εικόνα είναι αυτό που φέρουμε μέσα μας. Δηλώνει τα γνωστικά μας όρια. Η εικόνα του «Άλλου» σχετίζεται με την ταυτότητά μας, με τον τρόπο που θέλουμε να είμαστε και αυτό συχνά δηλώνεται με το τι δεν θέλουμε να είμαστε : ο «Άλλος» .» (Μήλλας, 2001:16).

Συνεπώς, η εικόνα του εθνικά «Άλλου» ως το ανεστραμμένο είδωλο του εθνικού εαυτού, είναι απαραίτητη και αναγκαία για τον αυτοκαθορισμό και την αυτοεπιβεβαίωση, καθώς στα θετικά χαρακτηριστικά του εθνικού «εαυτού» αντιστοιχούν πάντα τα αρνητικά του «Άλλου». Έτσι ο ηρωισμός της μιας πλευράς αντιστοιχεί στη δειλία της άλλης, ο πολιτισμός στη βαρβαρότητα και ο θύτης στο θύμα. Κυρίως η θυματοποίηση αποτελεί βασικό ερμηνευτικό μοντέλο της ελληνικής ιστοριογραφίας, αφού οι γειτονικοί λαοί διαρκώς επιβουλεύονται τα εδάφη του ελληνικού έθνους και αρνούνται την αναγνώριση των δίκαιων δικαιωμάτων του στα εδάφη αυτά. Κύριοι υπεύθυνοι για τα δεινά και τις εθνικές καταστροφές είναι οι «Άλλοι», οι οποίοι στην προσπάθειά τους να εξυπηρετήσουν τα συμφέροντά τους καταπατούν τα ιστορικά «

δίκαια» του ελληνικού έθνους. Η προσπάθειά τους αυτή δεν εμφορείται μόνο από ιδιοτελή τους συμφέροντα αλλά και από τα «φυσικά» και αναλλοίωτα ,με το πέρασμα του χρόνου ,χαρακτηριστικά τους. Οι γειτονικοί λαοί, κάτω από το πρίσμα αυτό, αντιμετωπίζονται ως προσωποποιημένες οντότητες με εγγενείς ιδιότητες και έμφυτα χαρακτηριστικά. Η «φυσικοποίηση», όμως, των εθνικών χαρακτηριστικών ένθεν και ένθεν καταργεί στην ουσία κάθε έννοια ιστορικότητας, απογυμνώνει την ιστορία από το ίδιο το περιεχόμενό της, την ερμηνεία των συγκρούσεων, των αντιδικιών, των διαφωνιών ή των συμφωνιών και των συμπορεύσεων και εν τέλει τοποθετεί στο ιστορικό περιθώριο τα ιστορικά υποκείμενα. Η απόδοση κοινών χαρακτηριστικών σε εθνικές ομάδες συσκοτίζει τις ενδοεθνικές διαφοροποιήσεις, αντιπαλότητες και ανταγωνισμούς και καλλιεργεί το μύθο της εθνικής ομογένειας. Ο μύθος αυτός, όπως και όλοι οι μύθοι, βασίζεται σε καθολικά και απλοποιημένα σχήματα τα οποία πρωτίστως απευθύνονται στο συναίσθημα, γι' αυτό και η πρόσληψή του είναι αμεσότερη και πιο εύληπτη. Τα σχήματα αυτά, εξαιτίας ακριβώς της απλοϊκότητας τους διαχέονται ευκολότερα στο κοινωνικό σώμα και παγιώνονται σε στερεότυπα και προκαταλήψεις, οι οποίες με τη σειρά τους διαμορφώνουν την ιστορική συνείδηση αλλά και την πολιτική στάση των ατόμων. Έρευνες έχουν, άλλωστε, αποδείξει ότι οι εθνικοί μύθοι που αναπαρήγαγαν, στα βιβλία ιστορίας, τα αρνητικά στερεότυπα συνετέλεσαν καθοριστικά στο ξέσπασμα των παγκοσμίων Πολέμων. (Coulouri Chr., στο <http://hermes-ir.lib.hit-u.ac.jp/rs/bitstream/10086/16837/2/070inv01101.pdf> προσπελάστηκε στις 23-3-2012)

Εύλογα συμπεραίνει κανείς ότι τα βιβλία ιστορίας δεν αναπαράγουν απλά ιστορικές γνώσεις, δεν καλλιεργούν μόνο την ιστορική συνείδηση και ενίοτε την κριτική σκέψη αλλά επιτελούν και μια υψίστης σημασίας για την εθνική διαπαιδαγώγηση λειτουργία. Για τους λόγους αυτούς από τα πρώτα βήματα συγκρότησης του νεοελληνικού κράτους εισάγεται η διδασκαλία της ιστορίας στα σχολεία. Το 1836 εντάσσεται η ιστορία στο σχολικό πρόγραμμα και το 1881 η διδασκαλία του μαθήματος γίνεται υποχρεωτική στη στοιχειώδη εκπαίδευση. Μετά το 1897, χρονιά κατά την οποία η εθνική «ανόρθωση» είναι

αναγκαία μετά τον ατυχή ελληνοτουρκικό πόλεμο, ορίζεται ρητά ότι σκοπός της διδασκαλίας είναι η εθνική αγωγή.(Αβδελά,1998, Κόκκινος,2003)

Τα ένοχα μυστικά

Η οικοδόμηση της αυτοεικόνας δεν επιτυγχάνεται μόνο με την απόδοση θετικών και «φυσικών» χαρακτηριστικών στον εθνικό εαυτό αλλά και με την αποσιώπηση εκείνων των ιστορικών γεγονότων, που μπορούν να την κηλιδώσουν και να θολώσουν το εξωραϊσμένο εθνικό είδωλο. Ο M.Ferro αναφερόμενος στις σιωπές της επίσημης ιστορίας παρατηρεί ότι αυτές «συνδέονται άλλοτε με τις απαιτήσεις του κρατικού συμφέροντος της νομιμότητάς του, άλλοτε με την ταυτότητα μιας κοινωνίας και την εικόνα του εαυτού της που θέλει να δώσει, οι σιωπές αυτές ρίχνουν έναν αιδήμονα πέπλο πάνω σε ορισμένα οικογενειακά μυστικά.» (Ferro 1999:42)

Ο M. Ferro διακρίνει τρεις τύπους σιωπών. Ο πρώτος τύπος συσκοτίζει ό,τι αναφέρεται στην καταγωγή των θεσμών, όπως η εκκλησία, η δυναστεία, το κόμμα. Η αποσιώπηση των στοιχείων σχετικά με την καταγωγή των θεσμών αυτών και τον τρόπο από τον οποίο αντλούν τη νομιμότητά τους αποτρέπει κάθε προσπάθεια για αμφισβήτηση του κύρους και της αυθεντίας τους. Αντίθετα, επιτρέπει να παρουσιάζονται ως συνεχείς στο χρόνο και αρραγείς. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της Ορθόδοξης Εκκλησίας, η οποία παρουσιάζεται στα σχολικά βιβλία ως στυλοβάτης του ελληνισμού, χωρίς, όμως, να αναφέρεται ότι η νομιμοποίηση της εξουσίας της προέρχεται από τα προνόμια που απορρέουν από το οθωμανικό σύστημα διοίκησης των μιλλέτ.

Ο δεύτερος τύπος σιωπής είναι ευρύτατα διαδεδομένος στην κοινωνία και τα μέλη μοιράζονται «με μια δόση συννενοχής» τη σιωπή αυτή. Είναι η σιωπή γύρω από τις βιαιότητες και τις ακρότητες που διέπραξαν τα μέλη της εθνικής μας ομάδας έναντι του «Άλλου». Ιδιαίτερα τα σχολικά βιβλία δεν αναφέρονται στις πράξεις αυτές που αμαυρώνουν την εξιδανικευμένη αυτοεικόνα και καταρρίπτουν το μύθο ότι η βαναυσότητα και η βαρβαρότητα είναι χαρακτηριστικά μόνο των αντιπάλων. Καμιά αναφορά δε γίνεται συγκεκριμένα στα σχολικά ελληνικά βιβλία για τις βιαιότητες των Ελλήνων εναντίον των

Οθωμανών ή των Εβραίων , κατά τη διάρκεια της κατάληψης της Τριπολιτσάς (Μαργαρίτης , 2005, Pierron ,2002) ή για την εχθρότητα με την οποία αντιμετώπισαν τους ντόπιους πληθυσμούς τα ελληνικά στρατεύματα κατά την προέλασή τους στη Μικρά Ασία. (Λιάκος,2011)

Ο τρίτος τύπος σιωπής είναι «πολιτικός» και αναφέρεται στην άρνηση των ανθρώπων να θυμούνται τις ταπεινώσεις που υπέστησαν στο παρελθόν. Τα σχολικά εγχειρίδια βρίθουν από τέτοιου είδους σιωπές, καθώς οι λαοί που κατέκτησαν την Ελλάδα και η αντίστοιχη ιστορία τους ή η νικηφόρα προέλασή τους καταλαμβάνει ελάχιστο μέρος της διδακτέας ύλης . Η θέαση των εγγυτέρων «Άλλων» ,σχολιάζει η Κουλούρη , είναι «πρεσβυωπική». (Κουλούρη ,2001) Αν και βρίσκονται δίπλα μας και η πολιτισμική όσμωση είναι αναντίρρητο γεγονός, σπάνια παρουσιάζονται οι κοινές πολιτισμικές καταβολές ή ακόμα οι παρεμφερείς πολιτικές ή κοινωνικές εξελίξεις. Εμφανίζονται στα σχολικά βιβλία μόνο όταν διεκδικούν τα ίδια εδάφη με μας , όταν ο εθνικισμός τους και ο μεγαλοϊδεατισμός τους έρχεται αντιμέτωπος με το δικό μας, γι' αυτό και πάντα παρουσιάζονται ως εχθροί.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η απουσία οποιασδήποτε αναφοράς στις κοινές πολιτισμικές καταβολές των βαλκανικών λαών καθώς επίσης και στις επιρροές που άσκησε ο οθωμανικός πολιτισμός στον ελληνικό. Η μακρόχρονη συμβίωση ήταν αδύνατο να μην άφησε κάπου ίχνη της, παρ' όλα αυτά η όποια επιρροή θεωρείται εκ προοιμίου αρνητική ,αφού η οθωμανική κατάκτηση παρουσιάζεται αρχικά σαν να απέσπασε την Ελλάδα από την Ευρώπη και στη συνέχεια να κηλίδωσε την μοντέρνα Ελλάδα με την « Ανατολικότητα» (Soysal - Antoniou, 2002) .

Το πέπλο σιωπής καλύπτει ,επίσης , και ό,τι προκαλεί ρωγμές στην ομογενοποιημένη εθνική εικόνα, ό,τι δηλαδή δε συνάδει με την κυρίαρχη ελληνορθόδοξη ταυτότητα , οτιδήποτε διασαλεύει τη γλωσσική καθαρότητα και ομοιομορφία. Θρησκευτικές μειονότητες , όπως οι Εβραίοι ή οι μουσουλμάνοι , γλωσσικές μειονότητες ,όπως οι Σλαβομακεδόνες , δεν αναφέρονται στα σχολικά βιβλία ή όταν αναφέρονται το πέρασμά τους είναι τόσο σύντομο και αποσπασματικό ,ώστε εύκολα μπορούν να παραδοθούν στη λήθη.

Οι ένοχες σιωπές και οι σκόπιμες παραλείψεις, εξιδανικεύοντας το παρελθόν και συσκοτίζοντας τις διαφορές, ενισχύουν τον εθνοκεντρικό χαρακτήρα του μαθήματος, ενδυναμώνουν την εθνική ταυτότητα, καλλιεργούν τον «εθνικό φρονηματισμό» αλλά σίγουρα δεν καλλιεργούν το σεβασμό της ετερότητας και αποτελούν πρόσφορο έδαφος για την απαξίωση ή τη δαιμονοποίηση του «Άλλου».

« Αντικειμενική ιστορία» ή «ιστορία ως κατασκευή»

Προσφορότερος τρόπος για την επίτευξη το «εθνικού φρονηματισμού» είναι να παρουσιάζεται η σχολική ιστορία ως αντικειμενική, ώστε να κάμπει τις τυχόν αμφιβολίες και τις αμφισβητήσεις και να μη γεννά ερωτήματα. Για το λόγο αυτό οι συγγραφείς επιλέγουν την τριτοπρόσωπη αφήγηση για την εξιστόρηση των γεγονότων. Η χρήση της τριτοπρόσωπης αφήγησης δημιουργεί την πλαστή εντύπωση ότι οι συμπάθειες και οι αντιπάθειες του ιστορικού καθώς και η ιδεολογική του συγκρότηση δεν επηρεάζουν το συγγραφικό του έργο. Επιπρόσθετα η τριτοπρόσωπη αφήγηση προσιδιάζει σε έναν παντογνώστη αφηγητή με «πανοπτική γωνία θέασης» (Κόκκινος, 2003), δίνοντας με τον τρόπο αυτό την εντύπωση ότι «ουδέν κρυπτό» στον ιστορικό. Η ιστορική συγγραφή παρουσιάζεται ως αμερόληπτη και απροκατάληπτη, ως η μία και μοναδική αλήθεια, η οποία συγκροτείται με βάση τα αδιάσειστα στοιχεία του παρελθόντος. Συχνά η ιστορική αφήγηση διανθίζεται με συναισθηματικές αποχρώσεις και το ύφος αποκτά μια λογοτεχνική χροιά, ώστε εκτός από το γνωστικό επίπεδο να λειτουργεί παράλληλα και στο συναισθηματικό και τα αποτελέσματά της να είναι διαρκέστερα. Όμως, η λογοτεχνίζουσα αυτή αφήγηση συν τω χρόνω φθίνει και η τριτοπρόσωπη αφήγηση διεκδικεί τα σκήπτρα της αξιολογικής ουδετερότητας. Η ουδετερότητα αυτή, όμως, ουσιαστικά είναι κατ'επίφαση, αφού κάτω από τον απρόσωπο λόγο επιδιώκει ο ιστορικός να κρύψει την προσωπική του πολιτική τοποθέτηση.

Η επίπλαστη αντικειμενικότητα επιτυγχάνεται παράλληλα και με την παρουσίαση του ιστορικού χρόνου ως ουδέτερου, ως μία φυσικής και καθολικής κατηγορίας, «ανεξάρτητου από την οπτική γωνία των ανθρώπων

που βίωσαν τα γεγονότα» (Πομάτα Τζ, παρατίθεται στο Αβδελά ,1998:50) Ο ιστορικός χρόνος παρουσιάζεται ως ομοιογενής και γραμμικός , ευεπίφορος σε αυθαίρετες κατατμήσεις με κριτήριο τη διαδοχή στα πολιτικά αξιώματα. « Ο χρόνος» ,όμως, « προσδιορίζεται κοινωνικά , νοηματοδοτείται δηλαδή με βάση τις ανάγκες , τις αξίες και τις ιδιαιτερότητες του εκάστοτε κοινωνικού συνόλου που τον μεταπλάθει και τον εσωτερικεύει. Ο χρόνος είναι σύμβολο, αναπαραγωγή πεποιθήσεων ή ιδεολογιών» . (Elias N. ,παρατίθεται στο Κόκκινος 1998:41) Ο χρόνος ως υποκειμενικό βίωμα αλλά και ως κοινωνική κατασκευή δεν έχει την ίδια διάρκεια , άλλοτε είναι αργός και άλλοτε γοργός. Η διάκριση ανάμεσα « στο γοργό ιστορικό χρόνο των πολιτικών γεγονότων και στον αργόσυρτο χρόνο των κοινωνικών και κυρίως πολιτισμικών φαινομένων» (Stradling παρατίθεται στο Κόκκινος 2003 :281) απουσιάζει κατά την ανάλυση των ιστορικών γεγονότων , αν και η εφαρμογή της μπορεί να αναδείξει διαφορετικές αιτιακές σχέσεις.

Επιπρόσθετα η εξιστόρηση των ιστορικών γεγονότων με τη μορφή της αφήγησης ή άλλοτε της περιγραφής ,χωρίς μεταγνωστικά σχόλια και κυρίως χωρίς επιχειρηματολογία αποκρύπτει την οφειλή των ιστορικών στις πηγές και την ουσιαστικά υποκειμενική επιλογή των ιστορικών πηγών. (Mattozi,2006) . Υπονοεί ότι το παρελθόν είναι διαθέσιμο κατά τρόπο αντικειμενικό και ότι ο ιστορικός το φωτογραφίζει ,το αναπαριστά ,χωρίς να διαμεσολαβεί ανάμεσα σε αυτό και την αφήγηση. (Sebba,2000)

Ο ιστορικός λόγος ,όμως δεν φωτογραφίζει το παρελθόν αλλά το ανασκευάζει ,διαμεσολαβεί ανάμεσα στο παρόν και το παρελθόν αποτελεί έκφραση του διαλόγου ανάμεσα στο παρελθόν και το παρόν ,ενός διαλόγου που διαρκώς ανανεώνεται και ουδέποτε εξαντλείται. (Κόκκινος 1998) Ο ιστορικός συνομιλεί με το παρελθόν μέσω των πηγών και οι απαντήσεις που παίρνει από αυτό καθορίζονται από τις ερωτήσεις που θέτει. Η ιδεολογική του συγκρότηση ,οι πολιτικές του επιλογές του γεννούν ερωτήματα , την απάντηση των οποίων αναζητά στις πηγές. Όμως οι πηγές ούτε ουδέτερες είναι ούτε δίνουν πάντα τις ίδιες απαντήσεις. Ο ιστορικός επιλέγει τις πηγές του με βάση τους προσωπικούς του προβληματισμούς , αναζητήσεις και ευαισθησίες. Η επιλογή των πηγών δεν καθορίζεται μόνο από τα ερευνητικά ενδιαφέροντα του

ιστορικού ή την επιστημονική μεθοδολογία που προτίθεται να ακολουθήσει αλλά και από μια άρρητη αλλά παγιωμένη και ευρέως διαδεδομένη στην επιστημονική κοινότητα αξιολόγηση των πηγών, «μια ιεραρχική οργάνωση των πηγών που είναι αντανάκλαση των σχέσεων εξουσίας» (Ferro, 1999:31). Τα ιερά κείμενα και ο σχολιασμός τους καταλαμβάνουν την πρώτη θέση σε αυτή την ιεραρχική οργάνωση και ακολουθούν τα δημόσια έγγραφα, ο τύπος, τα γραπτά επώνυμων και ανώνυμων μαρτύρων. Τα τραγούδια, οι εικόνες, οι κινήσεις, ο κινηματογράφος, η προφορική ιστορία θεωρούνται ήσσονος σημασίας πηγές και σπάνια ανατρέχουν οι ιστορικοί σε αυτές. Η εντύπωση των ιστορικών μόνο στις υψηλά ιεραρχούμενες πηγές συνέβαλε στην αναπαραγωγή της ιδεολογίας των κυριάρχων ομάδων, αφού κατά κύριο λόγο αυτές ήταν και οι συγγραφείς των πηγών αυτών. Οι πηγές, όπως ο χορός, το τραγούδι, η ζωγραφική, προφορικός λόγος, οι οποίες κατέγραφαν τα βιώματα των κοινωνικών τάξεων και των μειονοτικών ομάδων, που δεν εκπροσωπούσαν στους εξουσιαστικούς μηχανισμούς και κατ' επέκταση οι απόψεις τους δεν καταγράφονται στα «ιερά κείμενα», στα δημόσια έγγραφα, θεωρήθηκαν αναξιόπιστες και μη έγκυρες. Η μελέτη των πηγών αυτών, όπως στην περίπτωση της μουσικής στη Δ. Μακεδονία, φωτίζει τους τρόπους με τους οποίους το επίσημο κράτος επεδίωξε να αφομοιώσει τις ετερόγλωσσες μειονότητες. (Εμπειρικός, 1992) Συνεπώς, η επιλογή ανάμεσα στα διαφορετικά είδη πηγών αναδεικνύει και διαφορετικές όψεις του παρελθόντος, φωτίζει τη δράση συχνά αφανών ιστορικών υποκειμένων, φέρει στην επιφάνεια λανθάνουσες αιτιακές σχέσεις και συσχετίσεις. Τα ποικίλα είδη πηγών μπορούν να αποτελέσουν τις πολύχρωμες ψηφίδες, οι οποίες είναι αναγκαίες για την εναργή ανασύνθεσή του. Αντίθετα η απόκρυψη των κριτηρίων με τα οποία ο ιστορικός επιλέγει τις πηγές καθιστά τις προθέσεις του αδιαφανείς και καθιστά εύκολη την ποδηγέτηση της ιστορίας στο άρμα της πολιτικής εξουσίας.

Συγκεκριμένα στα σχολικά βιβλία οι ιστορικές πηγές σπάνια παρατίθενται και όταν υπάρχουν λειτουργούν προς επίρρωση των γραφομένων. Η παράθεσή τους αποσκοπεί να τεκμηριώσει την ορθότητα των ιστορικών γεγονότων που εξιστορούνται και να ενισχύσει την αντικειμενικότητα της. (Αβδελά, 1998

,Κόκκινος ,1998) Συχνά στοχεύουν στο συναίσθημα των μαθητών, παραθέτοντας μαρτυρίες πρωταγωνιστών στα ιστορικά γεγονότα , οι οποίες είτε διεκτραγωδούν με μελανά χρώματα τις συμφορές του έθνους είτε παρουσιάζουν πρότυπα ηρωισμού και γενναιότητας. Και σε αυτή την περίπτωση αποσιωπούνται τα κριτήρια στα οποία βασίστηκε η επιλογή των συγκεκριμένων πηγών , ενώ απουσιάζει παντελώς η παράθεση αντικρουόμενων ή αλληλοαναιρούμενων πηγών , ώστε να κατανοήσει ο μαθητής ότι η εξιστόρηση των ιστορικών γεγονότων εξαρτάται από την οπτική γωνία θέασης των συμμετεχόντων σε αυτά. Η απουσία εναλλακτικών πηγών καλλιεργεί στους μαθητές την εντύπωση της μίας και μοναδικής ιστορικής αλήθειας , η αμφισβήτηση της οποίας αποτελεί εθνικό ολίσθημα .Ο εθισμός σε έναν μονολιθικό τρόπο σκέψης αμβλύνει την κριτική σκέψη και εξασθενεί την ιστορική συνείδηση.

Αν επιθυμητό στη σχολική εκπαίδευση είναι η ενδυνάμωση της πνευματικής εγρήγορσης και οξύνοιας των μαθητών τότε η έμφαση στη διδασκαλία της ιστορίας πρέπει να δοθεί στον τρόπο με τον οποίο κατασκευάζεται η ιστορία , στις ιστορικές μεθόδους με τις οποίες το ιστορικό συμβάν μετασχηματίζεται σε ιστορικό γεγονός και στις πολλαπλές ερμηνευτικές προσεγγίσεις του παρελθόντος.

« Η ιστορία αποτελεί διανοητική κατασκευή. Το παρελθόν είναι παρελθόν. Δεν έχει πλέον πραγματική υπόσταση. Δεν υπάρχουν παρά ίχνη του. Και όποια και να είναι η αυθεντικότητα των καταλοίπων του , καθώς η μεθοδολογική αυστηρότητα της εργασίας του ιστορικού , η ιστορία είναι φόρου υποτελής στο εκάστοτε παρόν. Δεν εκφράζει παρά μια σχέση παρόντος-παρελθόντος , μια σχέση φαντασιακή ,δηλαδή νοητική.»An. Segal(παρατίθεται στο Κόκκινος,2003:86) Η υποτέλεια της ιστορίας στις ανάγκες και τις σκοπιμότητες του παρόντος αίρει κάθε αξίωση για απόλυτη αντικειμενικότητα και χωρίς να καταλήγει σε έναν ακραίο και υπερβολικό σχετικισμό θέτει τις βάσεις για το συνεχές ξαναγράψιμο της ιστορίας με βάση τις ανάγκες και τα ερωτήματα της κάθε νέας γενιάς , χωρίς ιδεολογικές φαλκιδεύσεις και αγκυλώσεις . Άλλωστε « οι αλήθειες των προσεγγίσεων της ιστορίας είναι άπειρες» (Ferro ,1999)

Το κοινό τρίπτυχο κατά τη συγγραφή των βιβλίων : γεγοντολογική αφήγηση, χρονολογική ακολουθία και εμβληματικές προσωπικότητες.

Ή «Ιζηματώδης προσέγγιση » της Ιστορίας.

Αν και τα σχολικά βιβλία γράφονται και ξαναγράφονται με βάση τις ανάγκες του εκάστοτε παρόντος αλλά και τις μελλοντικές πολιτικές επιδιώξεις και στοχεύσεις παρουσιάζουν έναν κοινό πυρήνα στον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζεται το ιστορικό παρελθόν. Αρχικά ο πυρήνας αυτός διαμορφώνεται από το είδος των πηγών , στο οποίο αναδιφούν οι συγγραφείς των σχολικών εγχειριδίων. Οι πηγές από τις οποίες αντλούν το ιστορικό υλικό τους είναι πρωτίστως τα επίσημα δημόσια έγγραφα, τα κρατικά και στρατιωτικά αρχεία , ο τύπος της μελετώμενης εποχής και οι μαρτυρίες των επώνυμων πρωταγωνιστών. Ένας επιπρόσθετος παράγοντας που επικαθορίζει τον τρόπο συγγραφής των βιβλίων είναι η κρατική χρηματοδότησή τους ,είτε η συγγραφή τους γίνεται με απευθείας ανάθεση από το Υπουργείο Παιδείας είτε με διαγωνισμό. Από τη στιγμή που εισάγεται το μάθημα της ιστορίας στη σχολική εκπαίδευση το υπουργείο Παιδείας καθορίζει με αυστηρότητα και σχολαστικότητα το περιεχόμενο των αναλυτικών προγραμμάτων και των ίδιων των βιβλίων .Θέτει ,επίσης , με ευκρινή τρόπο τους διδακτικούς στόχους ,που πρέπει να επιτευχθούν με τη διδασκαλία του κάθε μαθήματος, χωρίς να αφήνει περιθώρια για παρεκκλίσεις ή προσωπικές παρεμβάσεις. Έτσι η ιστορία που παρουσιάζεται στα σχολικά βιβλία αναπαράγει την επίσημη ,κυρίαρχη άποψη για τα ιστορικά γεγονότα , ιδωμένα μέσα από ένα εθνοκεντρικό πρίσμα και υποταγμένα σε πολιτικές σκοπιμότητες. Τέλος η ηλικία του αναγνωστικού κοινού θέτει τους δικούς της περιορισμούς. Η ανάγκη να προσαρμοστεί το περιεχόμενο στις αντιληπτικές και νοητικές ικανότητες των ανήλικων αναγνωστών και να παρουσιαστεί ένας τεράστιος όγκος ιστορικών γεγονότων σε ένα ευσύννοπτο χρονικό διάστημα οδηγεί σε απλοποιήσεις , γενικεύσεις και σχηματοποιήσεις.(Κουλούρη ,2002) « Η ιστορία ακόμα και όταν προχωρεί σε βαθύτερη ανάλυση δεν μπορεί να τα πει όλα», σχολιάζει ο Peyrot .«Μοιραία μεροληπτεί.» (Peyrot , 2002:146)

Οι τρεις αυτοί παράγοντες που με λανθάνοντα ή μη τρόπο εμπλέκονται στη συγγραφή των σχολικών απολήγων σε ένα κοινό τρίπτυχο :γεγονοτολογική αφήγηση, χρονολογική ακολουθία και εμβληματικές προσωπικότητες.

Η γεγονοτολογική αφήγηση , ανεξάρτητα από την ηλικία του αναγνωστικού κοινού στο οποίο απευθύνεται ,θεωρείται ο προσφορότερος τρόπος για την εξιστόρηση των γεγονότων . Ακολουθώντας τις θεωρίες του Piaget για τα στάδια νοητικής ανάπτυξης των παιδιών οι ιστορικοί συγγράφουν τα σχολικά βιβλία αποδεχόμενοι την άποψη ότι τα παιδιά δεν είναι ικανά να αναπτύξουν την ιστορική σκέψη και να σταθούν κριτικά στο παρελθόν. Η εξιστόρηση των γεγονότων δεν απαιτεί τον κριτικό διάλογο με το ιστορικό κείμενο , την εντρύφηση σε διαφορετικές πηγές , την αμφισβήτηση της ιστορικής αλήθειας. Αντίθετα εστιάζει σε κομβικής σημασίας , για την οικοδόμηση και την καλλιέργεια της εθνικής συνείδησης, πολιτικά και στρατιωτικά γεγονότα της διδασκόμενης ιστορικής περιόδου , χωρίς να αναδεικνύει τις αιτιακές σχέσεις , τις μεταξύ τους συνδέσεις και τις πολύπλοκες διαδικασίες που τα δημιούργησαν. Τα γεγονότα παρουσιάζονται σαν να ακολουθούν μια προδιαγεγραμμένη κατεύθυνση που οδηγεί νομοτελειακά στην εξέλιξη και στην πρόοδο . Η αφήγηση των γεγονότων ,χωρίς να παρατίθενται οι αλληλοσυγκρουόμενες ερμηνευτικές προσεγγίσεις για αυτά , οι αντικρουόμενες εκδοχές για τον τρόπο που συνέβησαν, ανάγει το ιστορικό κείμενο σε θέσφατο, σε κανόνα για την αποδοχή ή απόρριψη της αλήθειας των άλλων. Παγιώνει μια μονολιθική προσέγγιση του παρελθόντος ,σύμφωνα με την οποία το παρελθόν θεωρείται στατικό, μη υποκείμενο σε αλλαγές και σε διαφορετικές προσεγγίσεις. Η παρουσίαση του παρελθόντος μέσα από την απαρίθμηση των πολιτικών και στρατιωτικών γεγονότων οδηγεί τους μαθητές να το προσεγγίσουν μέσα από τον άγονο εγκυκλοπαιδισμό και τη στείρα αποστήθιση. Το παρελθόν δεν είναι ανοικτό στις δικές τους ερμηνείες , δεν τους δίνει ,μέσα από ποικίλες και αντιφατικές πηγές , τα κλειδιά να το ξεκλειδώσουν , αλλά είναι προσβάσιμο μόνο στους ειδικούς. Οι μαθητές μπορούν να επαναλαμβάνουν τον ιστορικό λόγο , χωρίς πάντα να είναι αναγκαία η κατανόηση του, ή να τον χρησιμοποιούν προς επίρρωση ή και επιβεβαίωση των εθνικών στερεοτύπων .

Η αφήγηση των πολιτικών και στρατιωτικών γεγονότων συνάδει με την παρουσίασή τους ως χρονική ακολουθία. Τα γεγονότα αυτά χαρακτηρίζονται από το Braudel ως «αφρός της ιστορίας», (Braudel παρατίθεται στο Αβδελά) γιατί ο χρόνος τους είναι γοργός. Η μακρά διάρκεια, ο αργόσυρτος χρόνος των πολιτισμικών και κοινωνικών διαδικασιών απουσιάζει. Αντίθετα κυριαρχεί η γραμμική και κυκλική αντίληψη του ιστορικού χρόνου. Η αντίληψη αυτή εκβάλλει σε δύο ιδεολογικές συνισταμένες, αφενός στο προοδοκεντρικό μοντέλο, το οποίο ακολουθεί απαρέγκλιτα το υποστασιοποιημένο έθνος και αφετέρου στη σύλληψη της ιστορίας ως μέσο εθνικού φρονηματισμού και διδαχής. Η γραμμική αντίληψη του χρόνου δεν συμβαδίζει με τα πισωγυρίσματα, τις καθυστερήσεις και τη στασιμότητα. Το έθνος, άλλοτε επιταχύνοντας και άλλοτε ασθμαίνοντας, ακολουθεί την πορεία των αναπτυσσόμενων εθνών και ενίοτε προπορεύεται. Ανεξάρτητα από την εκάστοτε συγκυρία ή τις κοινωνικές δυνάμεις και τα ιστορικά υποκείμενα ακολουθεί προδιαγεγραμμένη πορεία προς το μέλλον. Συνάμα η κυκλική αντίληψη του χρόνου αναγορεύει την «ιστορία σε διδάσκαλο βίου». (Κικέρωνας στο Κουλούρη, 1998) Η ιστορία μπορεί να διδάξει, να φρονηματίσει και σε αρκετές περιπτώσεις να κατηχήσει. Η αντίληψη αυτή είναι ευρέως διαδεδομένη τόσο στους διδάσκοντες όσο και στο κοινωνικό σύνολο, ώστε συχνά η διδασκαλία της ιστορίας να θεωρείται ως αναγκαία προϋπόθεση για την αποφυγή των λαθών και των ατοπημάτων του παρελθόντος. Η αντίληψη αυτή βασίζεται κυρίως στην πίστη ότι η «σταθερότητα της ανθρώπινης φύσης, που επιτρέπει στο παρελθόν να λειτουργήσει ως ηθικός οδηγός για το παρόν και το μέλλον» (Κουλούρη στο <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=178630&wordsinarticle=%ce%bf%ce%b9%3b%ce%b1%ce%bd%ce%af%ce%b8%ce%b5%cf%84%ce%bf%ce%b9%3b%ce%bc%cf%8d%ce%b8%ce%bf%ce%b9%3b%ce%bc%ce%b9%ce%b1%cf%82%3b%ce%ba%ce%bf%cb%9%ce%bd%ce%ae%cf%82%3b%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%bf%cf%81%ce%af%ce%b1%cf%82> προσπελάστηκε στις 5-3-2012)

Η ανθρώπινη φύση, όμως, δεν είναι ούτε αμετάβλητη και αναλλοίωτη αλλά διαμορφώνεται από την εκάστοτε πολιτική, οικονομική και πολιτιστική συγκυρία. Ουσιαστικά η ανιστορική αυτή αντίληψη, που περιφρονεί τη μελέτη

των αργόσυρτων κοινωνικών και πολιτισμικών μετασχηματισμών , παραγνωρίζει τη μεταβλητότητα της ανθρώπινης φύσης και αγνοεί τις ποικίλες διαστάσεις στην υποκειμενική βίωση του χρόνου, αποτελεί την πεμπτούσια της στοχοθεσίας στη σχολική διδασκαλία. Ο Μαρξ μάλιστα χαρακτηρίζει τη χρησιμοποίηση εικόνων από το παρελθόν για τη προβολή τους στο μέλλον ως «ιδεολογική διαδικασία ιστορικής νεκρομαντείας» (Μαρξ παρατίθεται στο Λέκκας, 2001:36)

Ταυτόχρονα η περιοδολόγηση ,που ακολουθείται στα σχολικά βιβλία, υποβάλλει την αίσθηση της αδιάλειπτης ιστορικής συνέχειας του ελληνικού έθνους, αφού ακολουθείται σε όλες τις βαθμίδες της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας σχολικής εκπαίδευσης η τρίσημη διαίρεση του Κ. Παπαρρηγόπουλου, η οποία εισήχθηκε στη σχολική εκπαίδευση το 1886.Σύμφωνα με τη διάκριση αυτή η ελληνική ιστορία χωρίζεται σε ιστορία των αρχαίων , μέσων και νεοτέρων χρόνων. Το σχήμα αυτό καθώς και το επίθετο που προσδιορίζει την διδακτέα ιστορία, το ελληνική , υπονοεί ότι και οι έννοιες Έλληνες, Ελληνισμός προϋπήρχαν από αρχαιοτάτων χρόνων και δεν δημιουργήθηκαν μαζί με τη συγκρότηση του ελληνικού κράτους και ότι το περιεχόμενό τους παραμένει το ίδιο και δεν νοηματοδοτείται και ανανοηματοδοτείται ανάλογα με την εκάστοτε ιστορική συγκύρια.

Συμπληρωματικά με τη λειτουργία του εθνικού φρονηματισμού , που επιτελεί ο τρόπος σύλληψης του χρόνου στη σχολική ιστορία , λειτουργούν και οι εμβληματικές προσωπικότητες. Αν τα λάθη του παρελθόντος είναι πρότυπα προς αποφυγή η παρουσίαση εξεχουσών προσωπικοτήτων παρέχει τις περισσότερες φορές πρότυπα προς μίμηση και παραδειγματισμό. Οι ιστορικές προσωπικότητες που παρελαύνουν στα σχολικά βιβλία αντλούνται από την πολιτική και στρατιωτική ιστορία. Είναι εξέχοντες πολιτικοί, στρατιωτικές μεγαλοφυΐες ή πνευματικοί δημιουργοί που σημάδεψαν με τη δράση τους , τις ιδέες τους την εποχή τους και συνέβαλαν με ουσιαστικό τρόπο στην πρόοδο του ελληνικού έθνους. Το έργο και η δράση τους υπερτονίζονται τόσο ώστε να θεωρούνται ως δημιουργοί των ιστορικών γεγονότων, ως «πλάστες της ιστορίας » (Αβδελά,1998) Παράλληλα το έργο των ατόμων αυτών επιβεβαιώνει τις εθνικές αρετές . Τα συλλογικά υποκείμενα δεν εμφανίζονται

συχνά στα εγχειρίδια και όταν εμφανίζονται έχουν την πολυδιάστατη μορφή του λαού. Η έννοια λαός σημαίνει ταυτόχρονα το σύνολο των ατόμων που ανήκουν στην εθνική κοινότητα αλλά και το σύνολο των ατόμων που δεν ασκούν εξουσία (Αβδελά ,1998)Έτσι η συμμετοχή στον αγώνα της ανεξαρτησίας , στους απελευθερωτικούς πολέμους γίνεται από το λαό ,που σύσσωμος επιδιώκει τα «εθνικά δίκαια και συμφέροντα». Ο λαός , όταν δεν εξυψώνεται στο δημιουργό του εθνικού μεγαλείου και το συνδημιουργό του εθνικού πεπρωμένου απαξιώνεται , θεωρούμενος ως « απλή βιομάζα » ή ως «πειθαρχημένος στρατός» έτοιμος να υπηρετήσει τις εθνικές επιταγές ,οι οποίες συχνά υπαγορεύονται από την κυρίαρχη κοινωνική τάξη (Κόκκινος, 1998) Οι ταξικές διαφοροποιήσεις ,οι ποικίλες ιδεολογικές αποχρώσεις του και οι φυλετικές διακρίσεις εντός του λαού δεν αναφέρονται και ο λαός νοείται πάντοτε ως ενιαίο , συμπαγές και αδιαφοροποίητο σώμα πολιτών. «Η θεσμική ιστορία» παρατηρεί ο M. Ferro , «παίρνει υπόψη της τις διαφορετικές εθνικές ή πολιτικές κοινότητες μόνο από τη στιγμή που εντάσσονται στο κράτος που τις απορροφά.» (Ferro ,1999:34) Με την αποσιώπηση των συγκρούσεων και των διαφωνιών εντός της αφηρημένης και της «ουδέτερης» έννοιας του λαού γεννιέται η «εθνική συνείδηση»,οικοδομείται η πολυπόθητη «εθνική ενότητα». Η εθνική ενότητα είναι η απώτερη επιδίωξη , η οποία πιστεύεται ότι συντελεί στην αέναη εθνική πρόοδο και ανάταση , γι' αυτό στο βωμό της πρέπει να θυσιαστούν όχι μόνο οι προσωπικές φιλοδοξίες και τα ιδιοτελή συμφέροντα αλλά και οι ταξικές ,φυλετικές και εθνοτικές διεκδικήσεις. Οι αγώνες των ομάδων αυτών ,όταν δεν καλύπτονται με το πέπλο της λήθης , θεωρούνται ότι διασαλεύουν την έννοια της εθνικής ενότητας , υπονομεύουν τις εθνικές διεκδικήσεις, υποκινούνται από ξένα συμφέροντα και όχι λίγες φορές οι συγκρούσεις των ομάδων αυτών με τους κατέχοντες την εξουσία ταυτίζονται με τον εμφύλιο πόλεμο , ο οποίος θα πρέπει να είναι πάντα αποφευκτέος και καταδικαστέος από όλους.

« Αόρατες» για τη μεγάλη εθνική αφήγηση δε γίνονται μόνο οι διεκδικούσες κοινωνικές ομάδες ή μειονότητες αλλά και κάθε γεγονός που δεν τελείται στο κέντρο ή δε σχετίζεται με τα κέντρα λήψης αποφάσεων. Τα τοπικά συμβάντα , η καθημερινή ζωή και οι μικροειδήσεις παραλείπονται ως ανάξια λόγου και

ήσσοнос σημασίας. (Ferro ,1999) Η ζωή ,οι έγνοιες , οι συνήθειες των απλών ανθρώπων ,οι οποίες άλλωστε είναι κοινές στους περισσότερους γειτονικούς λαούς , ωχριούν μπροστά στα εθνικά προβλήματα . Για άλλη μια φορά επιλέγεται και καταγράφεται ως αξιομνημόνευτο ιστορικό γεγονός ό,τι διαχωρίζει τον εθνικό εαυτό από τον «Άλλο» , ό,τι ενισχύει τη διάζευξη εχθρός φίλος και παραμερίζεται ό,τι ενώνει και αναδεικνύει τις ομοιότητες των λαών. Η συνειδητή προσπάθεια για την ομογενοποίηση εντός του εθνικού συνόλου αμβλύνει τη διαφορά ανάμεσα στους κυβερνώντες και τους κυβερνώμενους , (Φραγκουδάκη , Δραγώνα ,2002) με αποτέλεσμα για τις εθνικές συμφορές και λάθη να ευθύνεται συνολικά ο λαός και ιδιαίτερα τα «εθνικά » του χαρακτηριστικά . Σύνηθες είναι παράδειγμα των εμφύλιων σπαραγμών, αίτιο των οποίων είναι πάντα η εγγενής στο ελληνικό έθνος διχόνοια . Αντίθετα για τα μεγαλεπήβολα έργα υπεύθυνοι είναι οι ρηξικέλευθοι πολιτικοί ,οι οξύνοες στρατιωτικοί και εν γένει οι διορατικοί άρχοντες. Η άμβλυνση των πολιτικών, κοινωνιών και οικονομικών διαφορών ανάμεσα στους άρχοντες και τους αρχόμενους συσκοτίζει και τις αντιπαραθέσεις , τις αντιγνώμεις που υπάρχουν και σε όσα έθνη –κράτη θεωρούνται , από την πολιτική ηγεσία , εχθρικά. Ως ομογενοποιημένος αντιμετωπίζεται και ο «άλλος» ,ώστε η στοχοποίησή του να καθίσταται ευκολότερη και να αίρονται οι όποιες αμφιβολίες για την πολιτική που ακολουθείται.

Η κυρίαρχη λογική πάνω στην οποία στηρίζεται η επιλογή , η παρουσίαση και χρονολόγηση των ιστορικών γεγονότων στα σχολικά βιβλία παρομοιάζεται από τον Lee ως «ιζηματώδης προσέγγιση» , « με την οποία οι μαθητές συσσωρεύουν γνώση για τις περιόδους τη μία μετά την άλλη ,καθώς περνούν από τη μία σχολική τάξη στην άλλη ή απλώς με την προσέγγιση «περιλήψεων « σχολικής ιστορίας κατά τη διάρκεια της σχολικής εκπαίδευσής τους.» (Lee παρατίθεται Κόκκινος ,Νάκου,2004:56) Παρ' όλα αυτά ,επειδή η προσέγγιση αυτή συνταυτίζεται με την ιδεολογική στοχοθεσία της διδασκαλίας του μαθήματος στα σχολεία ,δηλαδή με τη εγχάραξη της εθνικής συνείδησης , την πολιτισμική ομογενοποίηση των μαθητών και την καλλιέργεια κοινής

εθνικής συνείδησης , ακολουθείται απαρέγκλιτα σε όλα τα αναλυτικά προγράμματα.

Σχολική ιστορία και «δημόσια ιστορία»

Το σχολικό βιβλίο είναι επενδυμένο με υπερβολικές φιλοδοξίες σχετικά με το έργο του εθνικού φρονηματισμού, που επιτελεί , αφού ο λόγος για την ιστορία δεν αρθρώνεται μόνο από τους επιστήμονες ιστορικούς αλλά και από τους απλούς πολίτες. Σε αντίθεση με τις θετικές επιστήμες στις οποίες μόνο ο λόγος των ειδημόνων θεωρείται αξιόπιστος και έγκυρος, στην ιστορία ο λόγος των μη ειδημόνων διεκδικεί και αυτός σθεναρά την ορθότητα της ιστορικής γνώσης . Ιδιαίτερα τις τελευταίες δεκαετίες όλο και περισσότεροι θρησκευτικοί, πολιτικοί ή και πολιτιστικοί φορείς αρθρώνουν έναν λόγο για την ιστορία , συχνά διεκδικώντας να καθορίσουν και το ίδιο το περιεχόμενο των σχολικών βιβλίων. Το ατύχημα είναι ότι και συχνά το κατορθώνουν.

Αρχικά η ιστορία ως βιωμένη μνήμη αφορά τους πάντες. Η μνήμη ,φορτισμένη συναισθηματικά τις περισσότερες φορές από οδυνηρές εμπειρίες και αγκυλωμένη στις διαψεύσεις , είναι συνυφασμένη με την προσωπική τους ιστορία , την τοπική τους αλλά και συχνά με την εθνική ιστορία . Ως ενεργοί συμμετέχοντες στα ιστορικά γεγονότα του κοντινότερου παρελθόντος ή ακόμη ως εξ αποστάσεως παρατηρητές τα άτομα διεκδικούν όχι μόνο να εκφέρουν γνώμη για αυτό αλλά συνάμα να θεωρηθεί η δική τους οπτική ως η μόνη αυθεντική και αληθινή. Η οικειότητα αυτή με το παρελθόν πιστεύουν ότι τους δίνει το απαραβίαστο δικαίωμα να σχολιάζουν όσα λέγονται και γράφονται για τον τρόπο που διαδραματίστηκαν τα ιστορικά γεγονότα . Οι προσωπικές αφηγήσεις των μεγαλύτερων ,συναισθηματικά φορτισμένες , αναπαράγονται μέσα στο οικογενειακό και ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον και αποτελούν την πρώτη επαφή με το παρελθόν .Οι πρώτες αυτές ιστορικές γνώσεις θα επηρεάσουν στη συνέχεια καταλυτικά τον τρόπο πρόσληψης ή απόρριψης των ιστορικών γνώσεων που παρέχονται στο σχολείο. Τα παιδιά έρχονται στο σχολείο με προδιαμορφωμένα νοητικά σχήματα ,με προϋπάρχουσες γνώσεις και γι' αυτό πεισματικά αρνούνται να αποδεχθούν ό,τι αντιβαίνει τις εξιστορήσεις των οικείων και να σταθούν κριτικά απέναντι σε αυτές , γεγονός

που δυσχεραίνει την μετάπλαση των πρώτων ιστορικών πληροφοριών σε έγκυρες ιστορικές γνώσεις.

Δεν ταυτίζουν , όμως, μόνο τα παιδιά την ιστορία με τη μνήμη των οικείων τους αλλά πλειστάκις η συλλογική μνήμη ταυτίζεται με την ιστορία. Η συλλογική μνήμη, όπως συχνά συμβαίνει και με την ατομική, δεν είναι μια πιστή αντανάκλαση του παρελθόντος αλλά διυλίζεται ,ώστε να επιτελέσει κάθε φορά και έναν διαφορετικό σκοπό. Άλλοτε λειτουργεί θεραπευτικά και θωπευτικά, ως παραμυθία και παρηγοριά , όταν απαλύνει τις σκληρές και αποτρόπαιες στιγμές ,ώστε το άτομο ή το έθνος να συνεχίσει την πορεία του χωρίς τύψεις ή αισθήματα ταπείνωσης. Άλλοτε εξιδανικεύει ή ωραιοποιεί το παρελθόν , όταν επιζητά αντισταθμίματα για ένα ζοφερό παρόν ή ένα δυσοίωνο μέλλον. Σε κάθε περίπτωση ,πάντως , είναι επιλεκτική και η λειτουργία της δεν είναι μονοδιάστατη . « Η συλλογική μνήμη» σχολιάζει η Αβδελά «δεν είναι κάτι το δεδομένο και αναλλοίωτο : είναι μια κατασκευή όπως και η ίδια η ιστορία . Το περιεχόμενο της συλλογικής μνήμης αποτελεί πεδίο αντιπαραθέσεων ανάμεσα στις διάφορες κοινωνικές και πολιτισμικές ομάδες » (Αβδελά ,1998:105) Για το λόγο αυτό η συλλογική μνήμη , ενώ μπορεί να συμβάλει στη σύσφιξη των εθνικών δεσμών ,ιδίως όταν τραυματικές εμπειρίες σημαδεύουν μεγάλες κοινωνικές ομάδες, δεν θα πρέπει να ταυτίζεται με την ιστορία. « Κάνω ιστορία » συνεχίζει η ιστορικός «σημαίνει ελευθερώνομαι από τη μνήμη ή κατ' άλλους μετατρέπω τη συλλογική μνήμη σε ιστορική μνήμη» ,απαλλαγμένη από την «τυραννία της μνήμης». (Αβδελά ,1998:105)

Εκτός από το στενό και οικείο περιβάλλον που προσφέρει τα πρώτα ψήγματα από το παρελθόν , νέες πηγές πληροφόρησης και ψυχαγωγίας , όπως τα μέσα μαζικής ενημέρωσης , τα βιβλία , όχι μόνο τα ιστορικά αλλά και τα λογοτεχνικά, ο κινηματογράφος ,τα κόμικς και ιδιαίτερα σήμερα το διαδίκτυο επικυρώνουν ή όχι την επίσημη θεσμική ιστορία και προβάλλουν ,όχι σπάνια πλέον , την αντι-θεσμική (Φερρό,1999)ιστορία , την ιστορία των λαών και των ομάδων που δεν συμπεριλαμβάνονται στη μεγάλη εθνική αφήγηση. Οι ιστορίες αυτές , όταν δεν αποτελούν προϊόν καθαρής μυθοπλασίας , λειτουργούν άλλοτε ανταγωνιστικά και άλλοτε συμπληρωματικά προς το σχολικό βιβλίο και

διαμορφώνουν με τρόπο ασυνείδητο μεν αλλά καθοριστικό δε την ιστορική συνείδηση των μαθητών. Η φαντασμαγορία της εικόνας , η υποβλητικότητα της μουσικής και η δραματικότητα των πρωταγωνιστών έχουν αμεσότερα , εντονότερα και διαρκεστέρα αποτελέσματα από την ξερή και άχρωμη αφήγηση των ιστορικών γεγονότων από τους διδάσκοντες ή τη σείρα απομνημόνευσή τους.

Λαμβάνοντας υπόψη την επίδραση που ασκούν ο οικογενειακός περίγυρος και οι εξωσχολικοί μηχανισμοί και φορείς στην παραγωγή και διάχυση της ιστορικής γνώσης το Συμβούλιο της Ευρώπης τονίζει και προτείνει τα εξής: « Έρευνες έχουν δείξει ότι τα παιδιά στις περισσότερες χώρες του κόσμου κατακτούν τις ιστορικές έννοιες διαμέσου εξωσχολικών κυρίως μηχανισμών και ειδικότερα, από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης , τους συνομηλίκους , την οικογένεια και λιγότερο από τις γνώσεις που παρέχει το σχολείο. Για το λόγο αυτό, η διδασκαλία της ιστορίας πρέπει να λαμβάνει υπόψη της αυτή την εξωσχολικά διαμορφωμένη γνώση, τις προκαταλήψεις , τη γνώση και την κατανόηση των μαθητών ,και να οικοδομεί τη νέα έγκυρη γνώση πάνω σε αυτά τα στοιχεία παρά να επιβάλλει βίαια έννοιες που δεν είναι δυνατό να γίνουν κατανοητές» (παρατίθεται στο Κόκκινος 2003:264)

Η αφήγηση για το παρελθόν από τους ποικίλους εξωσχολικούς μηχανισμούς ενδέχεται να κλονίσει το κύρος της σχολικής αλήθειας και αυθεντίας , όπως αυτή παρουσιάζεται στα σχολικά βιβλία, και να μειώσει την επίδρασή τους στη διαμόρφωση της ιστορικής συνείδησης. Σε αντίθεση με τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και ψυχαγωγίας οι εορτασμοί και οι τελετές με την επανάληψή τους διαδραματίζουν έναν καθοριστικό ρόλο στην καλλιέργεια και ενδυνάμωση της αίσθησης του «συνανήκειν» . Εύστοχα παρατηρεί ο Ferro ότι « Η συνείδηση που έχουν οι κοινωνίες για την ιστορία τους για την ταυτότητα τους δεν εκφράζεται μόνο μέσα από τις αφηγήσεις που εξιστορούν το παρελθόν τους. Η γνώση του παρελθόντος αποτελεί μόνον ένα από τα πρόσωπα της ιστορίας το άλλο είναι οι αναμνηστικές τελετές και γιορτές. »(Ferro ,1999:63) Η συσσωρευμένη διαδοχή των εορτασμών αποτελεί και αυτή μέρος του παρελθόντος. Οι εορτασμοί επιβεβαιώνουν το ηθικά και εθνικά σωστό και καλλιεργούν ένα αίσθημα κοινωνικής αλληλεγγύης . Ταυτόχρονα ,

όμως , δεν απαιτούν τη συγκατάθεση ή τη συμμόρφωση των ατόμων ,παρέχοντας έτσι στα άτομα τη δυνατότητα να διατηρήσουν την ατομικότητά τους , ενώ είναι μέλη της του ίδιου κοινωνικού συνόλου . (Schopflin , 2000) Οι εορτασμοί , επίσης, παρέχουν υποδείγματα και πρότυπα συμπεριφοράς , σύμφωνα με τα οποία καλούνται να δράσουν τα άτομα στο μέλλον και υπαγορεύουν και τον τρόπο με τον οποίο θα ασκήσουν τα «πατριωτικά» καθήκοντά τους .

Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα των σχολικών εορτασμών στην ελληνική Μακεδονία που αναλύει ο Βλασίδης. Με τους εορτασμούς αυτούς η ελληνική πλευρά επιδιώκει να τονίσει τις προσπάθειες των Βουλγάρων να αποσπάσουν τον χριστιανικό πληθυσμό από το Οικουμενικό Πατριαρχείο ,τρομοκρατώντας τον με τη δράση των κομιτατζήδων. Φυσικά δεν γίνεται καμία αναφορά ούτε στην ελληνική επεκτατική πολιτική ούτε στην πρόθεσή της να καταλάβει βόρεια εδάφη ,στα οποία κατοικούσαν αλλόφωνες χριστιανικές ομάδες. Οι εορτασμοί αυτοί επιβεβαιώνουν τη θυματοποίηση του ελληνικού έθνους και το ανεστραμμένο , με βάση την εθνική εικόνα, είδωλο των «Άλλων» , στην προκειμένη περίπτωση των Βουλγάρων (Vlassidis,2002)

Τέλος, το εθνικό συναίσθημα και η συλλογική ταυτότητα καλλιεργείται σε πλείστες εκδηλώσεις , που δε σχετίζονται άμεσα με το εθνικό παρελθόν. Η συμμετοχή σε αθλητικούς αγώνες, σε διαγωνισμούς τραγουδιού ή ακόμα και ομορφιάς προσφέρει ευκαιρίες για εθνικούς πανηγυρισμούς και εθνική ανάταση. Η διάχυση των εθνικών συμβόλων και των εθνικών μνημείων σε όλη την εδαφική επικράτεια και χωρίς συγκεκριμένη αναφορά σε εθνικές επετείους συμβάλλει στην παγίωση του εθνικού συναισθήματος. « Σε κάθε σήμα » σχολιάζει ο Barthes «κοιμάται το τέρας, το στερεότυπο , που είναι το ίδια μια επανάληψη» (Barthes παρατίθεται στο Billig,2006:102). Με τα τέρατα αυτά και τα στερεότυπα , των οποίων η δύναμη είναι συχνά αφάνταστα μεγάλη έρχεται να αντιπαλέψει ή να συνεργήσει η ιστορία που διδάσκεται στα σχολεία .

ΙΣΤΟΡΙΑ ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ Γ΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ - Β. ΣΦΥΡΟΕΡΑ

Το ιστορικό και πολιτικό πλαίσιο συγγραφής του βιβλίου

Το 1991 εισάγεται στη σχολική εκπαίδευση το βιβλίο Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία του Β. Σφυρόερα. Το βιβλίο απευθύνεται στους μαθητές της Γ΄ Γυμνασίου και θα διδάσκεται για τα επόμενα 15 χρόνια.

Το βιβλίο εκπονείται και δίδεται προς σχολική χρήση κατά τη διακυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας (1990-93) Μετά από τρεις αλλεπάλληλες εκλογικές αναμετρήσεις σχηματίζει το 1990 κυβέρνηση , με ισχνή όμως κυβερνητική πλειοψηφία , η Νέα Δημοκρατία. Ο αρχηγός της αξιωματικής αντιπολίτευσης Αν. Παπανδρέου και οι συνεργάτες του σύρονται στα δικαστήρια για την εμπλοκή του στο σκάνδαλο Κοσκωτά, χωρίς εν τέλει η απόφαση του δικαστηρίου να είναι καταδικαστική για τον ίδιο. Στο εσωτερικό η Νέα Δημοκρατία προσπαθεί να εφαρμόσει μια νεοφιλελεύθερη οικονομική πολιτική. Εφαρμόζει περιοριστική οικονομική πολιτική , με μηδενικές αυξήσεις στους εργαζόμενους και προχωρά σε ιδιωτικοποιήσεις . Την περίοδο αυτή σημειώνεται μια συντηρητική αναδίπλωση στα θέματα παιδείας επί υπουργίας Κοντογιαννόπουλου , με την κατάρτιση αυστηρότερων κανόνων για τη σχολική ζωή ,η οποία κατά την προηγούμενη δεκαετία θεωρήθηκε από το νεοεκλεγέντα υπουργό ότι παρουσίαζε σημάδια χαλάρωσης. Οι αλλαγές που προσπαθεί να επιφέρει στο χώρο της εκπαίδευσης ο τότε υπουργός θα προκαλέσουν θύελλα αντιδράσεων από τη μαθητιώσα νεολαία , θα σηματοδοτούν από τη δολοφονία ενός καθηγητή και θα τερματιστούν με την απόσυρση των προτεινόμενων νομοσχεδίων και την παραίτηση του υπουργού.

Αξιοσημείωτες εξελίξεις συντελούνται και στην ευρωπαϊκή ήπειρο μετά την πτώση του τείχους το 1989 , οι οποίες συμβάλλουν στη δραματική αλλαγή των πολιτικών ισορροπιών και των υπαρχόντων κρατικών συνόρων . Τα κομμουνιστικά καθεστώτα καταρρέουν ,συμπαρασύροντας μαζί τους και τους ιδεολογικούς μύθους που ενέπνευσαν την επαναστατική δράση των πολιτικών, κοινωνικών και συνδικαλιστικών οργανώσεων στη δύση. Η άλλοτε κραταιά ΕΣΣΔ ταλανίζεται από αποσχιστικά κινήματα και αναδύονται απ΄ αυτήν εθνότητες που διεκδικούν την εθνική και κρατική τους υπόσταση. Αντίθετα η διασπασμένη, μετά το Β΄ παγκόσμιο Πόλεμο , Γερμανία σε Ανατολική και Δυτική

επιδιώκει δυναμικά την επανένωσή της. Στη γειτονική Γιουγκοσλαβία η ένωση των Νότιων Σλάβων αρχίζει και διαλύεται στις εθνότητες που την δημιούργησαν μέσα από βίαιες συγκρούσεις και αιματοχυσίες. Μία από τις εθνότητες, που κατορθώνει με το λιγότερο αιματηρό τρόπο να αποκτήσει την ανεξαρτησία της και το δικό της κράτος, είναι και η Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας ή όπως συχνά επιλέγει να την ονομάζει η ελληνική πολιτική ηγεσία αγγλιστί το κράτος της FYROM. Η δημιουργία του κράτους αυτού και η διεκδίκηση εκ μέρους του της μακεδονικής πολιτιστικής κληρονομιάς και του ιστορικού παρελθόντος της ομώνυμης περιοχής προκάλεσε έξαρση του εθνικισμού στην Ελλάδα, επειδή θεώρησε τη δημιουργία του κράτους αυτού ως έκδηλη και προκλητική υπονόμηση των ιστορικών δικαιών του ελληνισμού στην περιοχή της Μακεδονίας. Ο εθνικιστικός πυρετός προκάλεσε τη «σκοπιανοποίηση» της πολιτικής ζωής, αφού ένα από τα μείζονα θέματα της εξωτερικής πολιτικής, ακόμα και μέχρι σήμερα, είναι το πρόβλημα της ονομασίας του γειτονικού κράτους. Το «Σκοπιανό», αντικαθιστώντας την παλαιότερη ονομασία «Μακεδονικό», προκάλεσε διαφωνίες και μέσα στην κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας και ήταν ένας από τους λόγους που οδήγησαν το 1993 στην παραίτησή της και την προκήρυξη νέων εκλογών. Το 1991 ξεκινά, επίσης, και η αθρόα μετανάστευση από την Αλβανία στην Ελλάδα, η οποία αποτελούσε πόλο έλξης παρά τα οικονομικά της προβλήματα.

Παράλληλα με τα γεγονότα αυτά συντελούνται στην Ευρωπαϊκή Ένωση σημαντικές αλλαγές, που θα καθορίσουν σε μεγάλο βαθμό τη μελλοντική πορεία της και θα θέσουν τις βάσεις για την οικονομική και νομισματική ενοποίησή της. Το 1991 υπογράφεται η Συνθήκη του Μάαστριχ, η οποία καθορίζει με ακρίβεια τους οικονομικούς όρους και τις δημοσιονομικές προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούν οι υποψήφιοι προς ένταξη στη νομισματική ενοποίηση χώρες. Με τη συνθήκη αυτή η εσωτερική πολιτική αλληλοδιαπλέκεται στενότερα με την ευρωπαϊκή και τα όρια τους γίνονται δυσδιάκριτα. Τα Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης και η ενσωμάτωση της κοινοτικής νομοθεσίας στο ελληνικό δίκαιο προσδίδουν πλέον μια σαφή ευρωπαϊκή διάσταση στην ελληνική πολιτική.

Τα γεγονότα της περιόδου αυτής αναδεικνύουν δύο τάσεις, την επιθυμία από τη μια και την προσπάθεια των ευρωπαϊκών κρατών για στενότερη επικοινωνία και συνεργασία, για σύσφιξη των οικονομικών, πολιτικών και πολιτιστικών δεσμών και από την άλλη τον αγώνα των εθνοτήτων, που αποτελούσαν μέρος ευρύτερων κρατικών μηχανισμών, για συγκρότηση ανεξάρτητων εθνικών κρατών. Οι τάσεις αυτές, αν και φαινομενικά αλληλοσυγκρουόμενες, συγκλίνουν ουσιαστικά, αφού κοινή επιθυμία και επιδίωξη των νεοσύστατων κρατών καθώς και των πρώην κομμουνιστικών κρατών είναι η ένταξή τους στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Αν και τα περισσότερα κράτη προσανατολίζονται προς την Ευρωπαϊκή Ένωση, εντούτοις οι αλλαγές των τελευταίων χρόνων επανέφεραν δριμύτερο τον εθνικισμό στο ιστορικό προσκήνιο, ο οποίος στη συγκεκριμένη συγκυρία δεν συνοδεύτηκε από τον πολιτικό αλλά από τον οικονομικό φιλελευθερισμό.

Η προηγηθείσα εκτενής αναφορά στο ιστορικό πλαίσιο συγγραφής του βιβλίου θεωρήθηκε αναγκαία, γιατί ο ρόλος των σχολικών βιβλίων ιστορίας, χωρίς να επιδιώκεται η υπερεκτίμηση τους, είναι πολυδιάστατος και πολυσήμαντος. Χωρίς να αποτελούν πιστή αντανάκλαση του πνεύματος της εποχής, κατά την οποία γράφονται, « είναι ένα από τα καλύτερα παρατηρητήρια για να μελετήσει κανείς την ιστορική συγκυρία μιας εποχής » (Le Goff παρατίθεται στο Αβδελά, 1997:51). Παράλληλα η επιλογή των ιστορικών γεγονότων που παρουσιάζονται στις σελίδες των σχολικών βιβλίων αλλά και ο τρόπος παρουσίασής τους υποτάσσονται στις ανάγκες του παρόντος και στις επιδιώξεις του μέλλοντος. Η άρρητη αυτή, κατά τη συγγραφή των βιβλίων, λογική επηρεάζει με έμμεσο αλλά καθοριστικό τρόπο το περιεχόμενό τους.

Η στοχοθεσία του βιβλίου

Το βιβλίο τιτλοφορείται Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη, χωρίς κανέναν άλλο τοπικό και γεωγραφικό προσδιορισμό, αφήνοντας ανοικτά τα γεωγραφικά όρια, ώστε να μπορέσει να συμπεριλάβει, κατά την υποκειμενική κρίση του γράφοντος, όσα γεγονότα θεωρεί αξιομνημόνευτα από την παγκόσμια ιστορία. Μια ματιά στον πίνακα των περιεχομένων θα αποδείξει ότι η απουσία τοπικού προσδιορισμού είναι μάλλον σκόπιμη, αφού η διδακτέα ύλη

επικεντρώνεται στα ευρωπαϊκά γεγονότα και πρωτίστως στα γεγονότα της ελληνικής ιστορίας, αφού πάνω από τις μισές σελίδες του βιβλίου αφιερώνονται στην ελληνική ιστορία (199 σελίδες σε σύνολο 385). Μεγάλος αριθμός σελίδων αφιερώνεται στην ευρωπαϊκή ιστορία (145 σελίδες) και ειδικότερα στα ιστορικά γεγονότα που διαδραματίζονται στη Γαλλία, Ισπανία, Αγγλία. Μικρότερης έκτασης αναφορές υπάρχουν στην Ιταλία και Γερμανία, ενώ μόνο πολύ σύντομες αναφορές υπάρχουν για την Πολωνία, την Ουγγαρία, Πορτογαλία, Ολλανδία και Βέλγιο. Μόνο δεκαπέντε σελίδες ασχολούνται με άλλα κράτη εκτός της ευρωπαϊκής ηπείρου και από αυτές η πλειοψηφία αφιερώνεται στις ΗΠΑ και μόνο δύο σελίδες στην Ιαπωνία και την Κίνα. Τα γεγονότα που πραγματεύεται το βιβλίο εκτείνονται χρονικά από την Αναγέννηση και τον Ανθρωπισμό έως το 1992, αφού το τελευταίο ιστορικό γεγονός που αναφέρεται είναι το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος στη Νότια Αφρική, με το οποίο καταδικάζεται το apartheid.

Ο ευρωκεντρισμός του βιβλίου δικαιολογείται από τον ίδιο τον συγγραφέα στον πρόλογο. « Η ήπειρός μας, η «γηραιά ήπειρος», όπως συνήθως ονομάζεται, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, επειδή οι εξελίξεις που σημειώθηκαν σ' αυτήν τους τελευταίους αιώνες επηρέασαν και τις εξελίξεις στις άλλες ηπείρους» (σ. 5). Ήδη από την πρώτη σελίδα του βιβλίου η Ευρώπη παρουσιάζεται ως κέντρο των διεθνών εξελίξεων και ισχυρός παράγοντας για τη διαμόρφωση των εξελίξεων και στις άλλες ηπείρους, αφού σε όλο το βιβλίο δεν αναφέρεται πουθενά ότι η Ευρώπη δέχτηκε επιδράσεις από άλλες ηπείρους. Μέσα σε αυτό το ευρωπαϊκό πλαίσιο εντάσσεται και η ελληνική ιστορία, όπως παρατηρεί ο συγγραφέας «Στο χώρο αυτό και στη χρονική περίοδο που εξετάζουμε, διαμορφώθηκε η ιστορία του νέου Ελληνισμού μετά την πτώση της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Μέσα από δύσκολες συνθήκες ο ελληνικός λαός κατόρθωσε να επιβιώσει, αλλά και να παρακολουθήσει τους άλλους λαούς στην κοινωνική, την πολιτισμική και πολιτική τους άνοδο. Η προσπάθεια του Ελληνισμού προς την κατεύθυνση αυτή παρουσιάζεται πιο αναλυτικά, όχι μόνο επειδή ενδιαφέρει αμεσότερα τον Έλληνα μαθητή, αλλά και επειδή αποκαλύπτει τα εμπόδια που έπρεπε να ξεπεραστούν, για να φτάσουμε στη θέση που επιβάλλει η εθνική μας παράδοση και ιστορία.» (σ.6) Και στο

απόσπασμα αυτό οι προθέσεις και οι σκοποί του συγγραφέα είναι σαφείς. Ο Ελληνισμός παρουσιάζεται ως μια προσωποποιημένη, προϋπάρχουσα οντότητα, αφού νέος Ελληνισμός επανεμφανίζεται μετά την πτώση του Βυζαντίου, που μοχθεί για την άνοδό του και τη συμπόρευση με τους άλλους εξελιγμένους ευρωπαϊκούς λαούς. Αν για αυτούς τους λαούς η πρόοδος νοείται ως φυσικό επακόλουθο της ανθρώπινης εξέλιξης και προσπάθειας, για τους Έλληνες είναι χρέος επιβεβλημένο από την εθνική παράδοση και ιστορία. Η τελεολογική προσέγγιση της ιστορίας του Ελληνισμού είναι εμφανής. Οι ιστορικές εξελίξεις είναι προδιαμορφωμένες και προδικασμένες από την ιστορική πορεία του Ελληνισμού στο βάθος των αιώνων, ο οποίος, ακόμα και όταν αντιμετωπίζει δυσκολίες και ανυπέρβλητα εμπόδια, έχει εν τη γενέσει του το σθένος να τις υπερνικά και νομοτελειακά να ακολουθεί το δρόμο της προόδου. Η προσέγγιση αυτή απογυμνώνει, φυσικά, την έννοια του Ελληνισμού από την ιστορική συγκυρία κατά την οποία διαμορφώθηκε, ώστε να παρουσιαστεί αυτή ως άφθαρτη, άχρονη και αναλλοίωτη και να καταδειχθεί η ιστορική του συνέχεια και ενότητα.

Το εισαγωγικό σημείωμα του συγγραφέα ολοκληρώνεται με την ευχή: « Η αφήγηση που ακολουθεί ελπίζουμε ότι θα βοηθήσει τους νέους να ερμηνεύουν τα κίνητρα της ανθρώπινης δράσης και τα αίτια που διαμορφώνουν την ιστορική ζωή, ώστε με αυτή την γνώση του παρελθόντος να γίνονται πιο ικανοί να κατανοούν όσα συντελούνται γύρω τους στο παρόν.» (σ.6) Η στοχοθεσία αυτή αποτελεί για πολλούς την πεμπουσία της διδασκαλίας της ιστορίας και γι' αυτό συχνά επανέρχεται στα σχολικά βιβλία. Λίγοι, επίσης, θα αμφισβητούσαν ότι η γνώση του παρελθόντος συμβάλλει στην κατανόηση του παρόντος. Όμως εκτός από τη γνώση των γεγονότων απαιτείται και η κριτική επεξεργασία τους, η εξοικείωση με τις αντιτιθέμενες πλευρές και απόψεις, ώστε η γνώση αυτή να μπορεί να προσανατολίζει σωστά στο παρόν. Η ιστορία ως αφήγηση μόνο, τόσο στον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζεται στους μαθητές όσο και στον τρόπο εκμάθησής της και εξέτασής της αφυδατώνει την ιστορία από τη συμβολή στην κριτική αντιμετώπιση του παρόντος, ενέχει τον κίνδυνο του στείρου διδακτισμού και υποβαθμίζει την ιστορία σε νεκρομαντεία με βάση την οποία προβλέπεται το μέλλον.

Η έννοια του έθνους στο σχολικό βιβλίο του Σφυρόερα

Από τον πρόλογο ήδη του βιβλίου δεν εγείρεται καμία αμφιβολία ότι η κυρίαρχη άποψη ειδικά για το ελληνικό έθνος είναι ο αρχεγονισμός. Το ελληνικό έθνος προσεγγίζεται φυσιοκρατικά και ουσιοκρατικά ως μια φυσική οντότητα , με διαφοροποιά από τις αντίστοιχες άλλες ομοειδείς οντότητες γνωρίσματα και μόνιμα, παγιωμένα χαρακτηριστικά που αποτελούν την ειδοποιό διαφορά , τα οποία επιδεικνύονται σε κάθε χρονική περίοδο ανεξάρτητα από τους εκάστοτε παράγοντες που επηρεάζουν και καθορίζουν τη δράση των κοινωνικών υποκειμένων. Είναι από τη στιγμή της δημιουργίας του προικισμένο με εθνικές αρετές , τις οποίες φέρουν όλα τα μέλη της εθνικής κοινότητας.

Η επιλογή των όρων Ελληνισμός και των λέξεων Έλληνες για να περιγράψουν τα ιστορικά υποκείμενα ,ανεξάρτητα από την εξεταζόμενη χρονική περίοδο , αν και ουσιαστικά επιτελεί μια πραγματικά εθνική λειτουργία , στερείται ιστορικότητας, αφού οι έννοιες είναι δημιουργήματα της εποχής τους και το νόημά τους , όταν κυριολεκτικά δεν αλλοιώνεται , μεταλλάσσεται και διαφοροποιείται με το πέρασμα του χρόνου. Η χρήση του όρου Έλληνες ακόμα και κατά την οθωμανική περίοδο επιλέγεται για να τονιστεί η συνέχεια του Ελληνισμού και η σύνδεσή τους την αρχαιότητα. Όμως κατά τη συγκεκριμένη ιστορική περίοδο οι κάτοικοι της οθωμανικής αυτοκρατορίας επιλέγουν να αυτοπροσδιορίζονται οι ίδιοι με βάση το θρήσκευμα και όχι με βάση την εθνότητα στην οποία ανήκουν.

Κατά αντιστοιχία και η προσέγγιση των «προαιώνιων εχθρών » του Ελληνισμού είναι ίδια. Αποδίδεται και σε αυτούς, καθ' όλη τη διάρκεια της μακραίωνης κυριαρχίας τους στη βαλκανική χερσόνησο, η ονομασία Τούρκοι , μια ονομασία με την οποία επέλεξαν οι ίδιοι να αυτοπροσδιορίζονται από τον 20^ο αιώνα και ύστερα , ακριβώς γιατί επιθυμούσαν να αντιπαραβάλλουν στον πολυεθνικό και θρησκευτικό χαρακτήρα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας τον εθνικό και κοσμικό χαρακτήρα του νεότερου τουρκικού κράτους. Μάλιστα κατά το 19^ο αιώνα λέξη Τούρκος θεωρούνταν από τους μουσουλμάνους βρισιά , που επέλεξαν να αυτοπροσδιορίζονταν με βάση τη μουσουλμανική θρησκεία τους. (Μαζάουερ,2003) Η αποφυγή ,επίσης, της ονομασίας Οθωμανική

Αυτοκρατορία , με την οποία ήταν ευρέως γνωστή την ιστορική εποχή που πραγματεύεται το βιβλίο, δεν είναι μόνο ιστορικό λάθος. Απεναντίας αποτρέπει οποιουσδήποτε συσχετισμούς και παραλληλισμούς με τις υπάρχουσες κατά την ίδια ιστορική περίοδο αυτοκρατορίες , την Αυστροουγγρική , τη Ρωσική και αργότερα την κραταιά Βρετανική Αυτοκρατορία. Η σύγκριση με τις αυτοκρατορίες αυτές θα μπορούσε να οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι η Οθωμανική αυτοκρατορία ήταν εφάμιλλη με τις τότε Αυτοκρατορίες , η δύναμή της ήταν αξιολογική και αποτελούσε ισάξιο συνομιλητή τους. Μια τέτοια σύγκριση θα τραυμάτιζε ανεπανόρθωτα την εθνική περηφάνια των Ελλήνων ,που διεκδικούν τις δάφνες της πολιτισμικής ανωτερότητας και υπεροχής.

Τουρκική χαρακτηρίζεται και η Αυτοκρατορία στο χάρτη που απεικονίζει την Ευρώπη μετά την συνθήκη της Βεστφαλίας το 1648 , ο οποίος αποτελεί και το μόνο στοιχείο για τα σύνορα της αυτοκρατορίας, αν και είναι διάστικτος με εθνικές ή τοπικές ονομασίες που εύκολα οδηγούν σε παρερμηνείες . Ένας χάρτης που απεικονίζει τα ελληνικά σχολεία το 17^ο αιώνα δεν συμπεριλαμβάνει όλη την Οθωμανική αυτοκρατορία, αλλά εστιάζει κυρίως στο γεωγραφικό έδαφος της σημερινής Ελλάδας ,χρησιμοποιώντας τα ελληνικά ονόματα ακόμα και για περιοχές που δεν ανήκουν γεωγραφικά στο σύγχρονο ελληνικό κράτος. Ο χάρτης αυτός έμμεσα και με λανθάνοντα τρόπο καλλιεργεί την εντύπωση για τα «ιστορικά δίκαια» του Ελληνισμού στις περιοχές αυτές, αφού αρχικά δεν διευκρινίζεται ότι η ελληνοφωνία δεν ταυτίζεται πάντα με την εθνική συνείδηση και μάλιστα κατά τον συγκεκριμένο αιώνα ,κατά τον οποίο η συνείδηση των πληθυσμών της Οθωμανικής αυτοκρατορίας είναι πρωτίστως θρησκευτική ή τοπική. Στη συνέχεια η εντύπωση αυτή ενισχύεται από τις αναφορές στο έργο των Ελλήνων λογίων στο εξωτερικό, όπως για παράδειγμα του Μάξιμου του Γραικού οι οποίοι «κρατούσαν ζωντανή την πνευματική και εθνική παράδοση του Γένους ή προσπαθούσαν να μεταδώσουν την ελληνική πνευματική κληρονομιά σε άλλες ορθόδοξες χώρες.»(σ.118) ή από αναφορές στο έργο του Πατριάρχη Ιερεμία ,οι οποίες «συντέλεσαν στη διατήρηση της εθνικής συνείδησης και στη θεμελίωση της ιδέας του νέου Ελληνισμού.»(σ.119) Η χρήση του όρου ελληνικός και εθνικός σχεδόν δύο

αιώνες πριν την εμφάνιση του νεοελληνικού διαφωτισμού και το λόγο που αναπτύσσεται τότε για το έθνος και τους Έλληνες αποσκοπεί πρωτίστως στο να θεωρηθεί το ελληνικό έθνος ως προϋπάρχον .

Αν , όμως , Έλληνες και Τούρκοι φαίνεται ότι ανήκουν σε προϋπάρχοντα έθνη, όχι βέβαια με την ίδια χρονική έκταση και πολιτισμική αίγλη , δεν ισχύει το ίδιο για εθνικές ομάδες της Ευρώπης. Στο κεφάλαιο που αναλύονται οι εξελίξεις στην Ευρώπη το 16^ο και 17^ο αιώνα αναφέρεται ότι « Η επικράτηση της απολυταρχίας και η οργάνωση των εθνικών κρατών όξυναν τις καταστάσεις και τον ανταγωνισμό για λόγους συμφερόντων...».(σ.44) Από τη διατύπωση αυτή καθώς και από τα όσα ακολουθούν δεν είναι ευκρινές εάν τα εθνικά κράτη οργανώνονται τους αιώνες αυτούς , δηλαδή αποκτούν κρατικές δομές που απευθύνονται σε ένα εθνικό ακροατήριο , σε ένα εθνικό ομοιογενές σώμα υπηκόων με κοινή εθνική συνείδηση ή εάν πράγματι τότε τα εθνικά κράτη δημιουργούνται. Το μόνο σίγουρο είναι ότι οξύνουν τις αντιθέσεις και τους ανταγωνισμούς , χωρίς , όμως και αυτό να χρήζει επαρκούς αιτιολόγησης . Στη συνέχεια αναφέρεται ότι ο βασιλιάς της Γαλλίας το 1494 εισέβαλε στην Ιταλία της οποίας μέρος κατέλαβε. Η επίθεση του στη νότια Ιταλία , αποκρούστηκε από το βασιλιά της Ισπανίας , που την κατείχε , τον πάπα και το Γερμανό Αυτοκράτορα. Το ερώτημα που αυθόρμητα προκύπτει είναι πώς είναι δυνατόν να υπάρχει Ιταλία πριν την επίσημη ένωσή της το 1870, όπως αναφέρεται στο ίδιο βιβλίο στη συνέχεια. Τα πράγματα περιπλέκονται περισσότερο όταν αναλύεται η κατάσταση στην Ισπανία . Ο Κάρολος , (1519-1556)εγγονός του Φερδινάνδου της Αραγόνας και της Ισαβέλλας της Καστίλλης και γιος του Φιλίππου , στέφτηκε πρώτος Αψβούργος βασιλιάς της Ισπανίας και εγκαινίασε την εθνική ισπανική πολιτική. Ο ίδιος βέβαια μετονομάζεται αργότερα σε Κάρολο Ε΄ της Γερμανίας, αν και το τέλος της « Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας του Γερμανικού Έθνους» έχει προαναγγελθεί με το «Χρυσόβουλο» το 1356, με το οποίο παραχωρούνταν ανεξαρτησία στους Γερμανούς ηγεμόνες .Ο Φερδινάνδος Α΄ «που διαδέχτηκε τον Κάρολο στο γερμανικό θρόνο το 1556, υπήρξε γενάρχη του *Αυστριακού οίκου* των Αψβούργων και έχει χαρακτηριστεί «θεμελιωτής της αυστριακής μοναρχίας».(σ.52) Ο ίδιος «μετά τις νίκες του Σουλεϊμάν στην Ουγγαρία αναγκάστηκε να

υπογράψει ατιμωτική για τη Γερμανία συνθήκη». (σ.52) Φυσικά για τους δεκαπεντάχρονους μαθητές ,αλλά και για τους ίδιους τους διδάσκοντες, οι σχέσεις αυτές είναι ένας άλυτος γρίφος ακόμα και για τους δυνατούς λύτες, αφού είναι αδύνατον να κατανοήσουν πότε χρησιμοποιούνται οι τοπικοί γεωγραφικοί προσδιορισμοί , πότε οι εθνικοί και κάτω από ποιες συνθήκες αλλάζει η εθνικότητα των βασιλιάδων και τέλος πότε χρησιμοποιούνται οι ονομασίες των αυτοκρατορικών οίκων. Η διαπλοκή και η εναλλαγή όρων ,όπως έθνος και αυτοκρατορία, ανεξάρτητα από την ιστορική συγκυρία στην οποία εμφανίζονται ή εξετάζεται ,η αναδρομική χρήση σύγχρονων όρων, όπως το έθνος , προκαλούν αναμφίβολα ιδεολογική σύγχυση στους μαθητές , η οποία εύκολα μετατρέπεται σε αποστροφή για την ιστορία , αφού ο κυκλώνας αυτός των ονομάτων και των τίτλων θα πρέπει να απομνημονευτεί ,χωρίς να είναι κατανοητή η μεταξύ τους σχέση. Σίγουρα θα ήταν περισσότερο εύληπτο και πιθανόν πιο ενδιαφέρον για τους μαθητές , εάν διδάσκονταν ότι τη συγκεκριμένη περίοδο, «των μεγάλων αυτοκρατοριών» , μεταβιβάζονταν ολόκληρες γεωγραφικές περιοχές ,κληρονομούνταν ή δίνονταν ως προίκα στους διαδόχους των αυτοκρατορικών οίκων, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η εθνολογική τους σύνθεση ή να λαμβάνεται κάποια ιδιαίτερη μέριμνα για τις εθνοπολιτισμικές κοινότητες. Και αναμφισβήτητα θα ήταν πιο επωφελές για τους μαθητές , εάν γνώριζαν ότι η δημιουργία των εθνικών κρατών συναρτάται άλλοτε με διεκδικήσεις και αγώνες των εθνοτικών ομάδων και άλλοτε με ενέργειες των ίδιων των μοναρχών. Ιδιαίτερα στο εξεταζόμενο κεφάλαιο θα μπορούσαν να επισημανθούν οι παράγοντες που επέτρεψαν τη δημιουργία των «εθνικών μοναρχιών». Αν οι εθνικές διεκδικήσεις δεν συμφύρονταν σε ένα «ακατανόητον σύνολο» τότε οι μαθητές με κατάλληλα επιλεγμένα παραδείγματα θα μπορούσαν να κατανοήσουν πότε και γιατί συγκροτείται το εθνικό κράτος από τα πάνω και πότε από τα κάτω.

Οι σχέσεις αυτές περιπλέκονται σε δυσνόητο βαθμό ,όταν στην ιστορική σκηνή τον 18^ο αιώνα εισέρχονται νέες χώρες, όπως η Πρωσία , η οποία ως ομόηχο της Ρωσίας δημιουργεί συχνά συνειρμούς στους μαθητές που τους οδηγούν στην ταύτιση των δύο αυτοκρατοριών και η Αγγλία , η οποία τότε

ενώνεται με τη Σκοτία και την Ιρλανδία και χρησιμοποιείται σε όλο το βιβλίο για να δηλώσει το όλο ,δηλαδή τη Μεγάλη Βρετανία.

Το 19^ο αιώνα ,κατά γενική ομολογία, κυρίαρχες ιδεολογίες είναι ο εθνικισμός και φιλελευθερισμός , γεγονός που τονίζει και το συγκεκριμένο εγχειρίδιο. Από τη στιγμή που η εμφάνιση του εθνικισμού τοποθετείται στο σωστό ιστορικό πλαίσιο θα ήταν αναμενόμενο οι εθνικές διεκδικήσεις να τίθονταν σε ρεαλιστικότερη βάση. Όμως και στο σημείο ,όπου παρουσιάζεται η εξέγερση των Καρμπονάρων το 1920 ,η κατανόηση των γεγονότων δυσχεραίνεται ,αφού δεν διευκρινίζεται από την αρχή ότι τα εδάφη της σημερινής Ιταλίας ήταν διαμοιρασμένα ανάμεσα σε διαφορετικούς αυτοκρατορικούς ή βασιλικούς οίκους και ότι εύλογα οι υπήκοοι των οίκων αυτών δεν υπόκειντο στην ίδια κρατική αρχή. Μια τέτοια αρχική διευκρίνιση θα μπορούσε ίσως να ξεμπερδέψει λίγο τα γαϊτανάκι με τα ονόματα όπως Νεάπολη , Βασίλειο των Δύο Σικελιών, Πεδεμόντιο , ισπανική και αυστριακή επέμβαση.

Ως επιστέγασμα του ιδεολογικού νεφελώματος που κυριαρχεί στο βιβλίο γύρω από τη δημιουργία των εθνικών κρατών είναι η καταληκτική παράγραφος του κεφαλαίου με τίτλο «Εθνικοαπελευθερωτικές και κοινωνικές εξεγέρσεις από το 1820 έως το 1848» που αναφέρεται στις εξεγέρσεις στην Ισπανία , την Πορτογαλία και στη εξέγερση των καρμπονάρων. Ο συγγραφέας συμπεραίνει ότι «παρά την ένοπλη επέμβαση της *Ιερής Συμμαχίας* για την καταστολή των απελευθερωτικών κινημάτων του 1820- 1821 ,οι ευρωπαϊκοί λαοί συνέχιζαν τον αγώνα. Η συνοχή της *Ιερής Συμμαχίας* δοκιμάστηκε από την ελληνική επανάσταση και από τις εξεγέρσεις στη *Λατινική Αμερική* ,που είχαν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ανεξάρτητων κρατών». (σ.215) Για τη μεν ελληνική επανάσταση ,η οποία κλόνισε την *Ιερή Συμμαχία* , θα γίνει λόγος εκτενέστερα στα επόμενα κεφάλαια. Για τις εξεγέρσεις στη *Λατινική Αμερική* το μόνο που θα αναφερθεί στη συνέχεια είναι ότι ήρωας στους αγώνες εναντίον των αποικιακών δυνάμεων αναδείχθηκε ο Σιμόν Μπολιβάρ. Καμιά αναφορά δε γίνεται στην ιδιαιτερότητα των αγώνων αυτών ούτε βέβαια στα κοινωνικά υποκείμενα που πρωτοστάτησαν σε αυτές και τη στάση τους απέναντι στους γηγενείς πληθυσμούς και στο μητροπολιτικό κέντρο. Οι ελλειπείς αυτές αναφορές παρουσιάζουν τις εξεγέρσεις αυτές σαν κάτι ανάμεσα

σε εθνικά και αντι-αποικιακά κινήματα ,χωρίς όμως, τα όρια τους και οι διαφορές τους να είναι ευδιάκριτες και σαφείς. Άλλωστε η επιτυχία των επαναστάσεων αυτών δεν ενίσχυσε τις ελπίδες άλλων λαών , όπως συνέβη με την ελληνική και βελγική επανάσταση, οι οποίες αποτέλεσαν παράδειγμα για τον αγώνα του πολωνικού λαού, σύμφωνα με όσα αναφέρονται στο βιβλίο.

Ενώ ο συγγραφέας αδυνατεί να δώσει με σαφή και ευκρινή τρόπο τη δημιουργία των εθνών –κρατών , θεωρεί τον εθνικισμό ως το κινούν αίτιο για τη δράση, κυρίως, των βαλκανικών λαών όπως αναφέρει σχετικά για τη βαλκανική κρίση του 1878 αλλά και επαναλαμβάνει με διαφορετικές εκφράσεις κατά την παρουσίαση του Μακεδονικού ζητήματος και των βαλκανικών πολέμων. « Αμέσως μετά το τέλος της Κρητικής επανάστασης , η Ελλάδα αντιμετώπισε νέα σοβαρά προβλήματα που, αυτή τη φορά, συνδέονταν με την έξαρση του εθνικισμού στη Βουλγαρία και στις άλλες χώρες» . (σ.267)

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι δε γίνεται καμία αναφορά στο δικαίωμα των λαών για αυτοδιάθεση ,που αποτέλεσε την ιδεολογική πλατφόρμα για την υπογραφή των ειρηνευτικών συμφωνιών μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και συνδέεται άρρηκτα με τις εθνικιστικές διεκδικήσεις που προκάλεσαν τον πόλεμο. Αναφέρεται ότι με τη συνθήκη του Αγίου Γερμανού διαμελίζεται η Αυστροουγγαρία σε τρία κράτη , τα οποία ως ήσσοнос σημασίας αναφέροντα στην παρένθεση . Αναφέρεται ,επίσης, ότι η συνθήκη του Τριανόν ρυθμίζει «τα εδαφικά ζητήματα της Ουγγαρίας , της Τσεχοσλοβακίας και της Γιουγκοσλαβίας ,που δημιουργήθηκε με βάση τη Σερβία , και άλλες επαρχίες (Σλοβενία , Κροατία, κ.α)». (σ.314) Με ποια συνθήκη αναγνωρίζεται ως ανεξάρτητη η Γιουγκοσλαβία δε χρειάζεται ,κατά την άποψη του συγγραφέα , να αναφερθεί ,όπως δε χρειάζεται να αναφερθούν και οι άλλες γεωγραφικές περιοχές που συναποτελέσαν το γιουγκοσλαβικό κράτος. Καμία μνεία δεν έχει γίνει στην ανεξαρτησία της Ρουμανίας , ούτε και στη συνθήκη με την οποία αναγνωρίστηκε ως ανεξάρτητο κράτος, μολονότι έχουν ήδη αναφερθεί οι αποφάσεις του Συνεδρίου του Βερολίνου . Η ανεξαρτησία της Πολωνίας δεν αναφέρεται καθόλου στη συνθήκη του Αγίου Γερμανού , αν και δίνονται εντός της παρένθεσης πληροφορίες για το πού βρίσκεται η τοποθεσία αυτή ,όπως για το πού βρίσκεται και το Τριανόν.

Συμπερασματικά η ανάλυση των εννοιών του έθνους και του εθνικισμού στο βιβλίο αυτό της Γ' γυμνασίου είναι ανιστορική, ασαφής, δυσνόητη και συχνά ακατανόητη. Συχνά, επίσης, ολισθαίνει σε απροκάλυπτη μεροληψία, όταν δεν κάνει καμία αναφορά στη δημιουργία ανεξάρτητων εθνών-κρατών, που θεωρούνται, κατά την άποψη του γράφοντος, ήσσονος σημασίας και ανίσχυρα να επηρεάσουν τις ευρωπαϊκές εξελίξεις. Η ιδεολογική αυτή ασάφεια δημιουργεί το κατάλληλο κλίμα για να καλλιεργηθούν οι εθνικοί μύθοι και να εμπεδωθεί στις συνείδηση των μαθητών η ιεραρχική αξιολόγηση των πολιτισμών.

Ο Ελληνισμός «μόνο αντιστέκεται και ακτινοβολεί»

Η ανθρωπομορφική παρουσίαση του Ελληνισμού συμπορεύεται με τη συστηματική προσπάθεια ανάδειξης της πολιτισμικής ανωτερότητας και αξίας του καθ' όλη τη χρονική περίοδο που πραγματεύεται το βιβλίο.

Από τις πρώτες κίολας σελίδες του βιβλίου γίνεται αναφορά στην συνεισφορά του ελληνικού πολιτισμού στην ανανέωση του πνευματικού οπλισμού της Δυτικής Εκκλησίας, καθώς αυτή αρδεύει από τις πηγές της ελληνικής σοφίας και συμφιλιώνεται με τη σκέψη του Αριστοτέλη, μέσα από το έργο του Ακινάτη. Ακόμα και οι απαρχές των ανακαλύψεων εντοπίζονται στην Αργοναυτική εκστρατεία «που το μυθολογικό στοιχείο της υποδηλώνει την προσπάθεια των ελληνικών φυλών να βρουν νέους τόπους για εγκατάσταση και εκμετάλλευση». (σ.11)

Ως καθοριστική παρουσιάζεται και η συμβολή του Ελληνισμού στην Αναγέννηση και τον Ανθρωπισμό, αφού είτε βασικοί εκπρόσωποί του, όπως ο Πετράρχης, είναι θαυμαστές και μελετητές των Ελλήνων κλασικών συγγραφέων είτε η Αναγέννηση επιτεύχθηκε με τη «συστηματική μελέτη και επανεκτίμηση των έργων της ελληνικής αρχαιότητας». (σ.21) Φυσικά η συμβολή αυτή θα ήταν ανεπαρκής εάν δε συνέδραμαν με το έργο τους και οι Έλληνες λόγιοι. Το αναγεννησιακό πνεύμα μεταφέρεται και στη Ρωσία από τους Έλληνες λογίους και κληρικούς και πιο συγκεκριμένα από το μοναχό Μάξιμο, στο περιβάλλον του οποίου αναφέρεται ότι δημιουργήθηκε και η πρώτη ομάδα Ρώσων ανθρωπιστών.

Η επιρροή του ελληνικού πολιτισμού στα γράμματα , στις επιστήμες και τις τέχνες συνεχίζεται από το 15^ο έως το 17^ο αιώνα. Ο κορυφαίος δραματουργός Σαίξπηρ , αν και αντλεί τα θέματά του και από την ελληνική αρχαιότητα , δεν θεωρείται εφάμιλλος με τους τραγικούς ποιητές της αρχαιότητας, αφού «θεωρείται ο μεγαλύτερος μετά από τους αρχαίους Έλληνες δημιουργός του παγκόσμιου θεάτρου».(σ.33) Και στις επιστήμες κατέχουν τα πρωτεία οι αρχαίοι Έλληνες ,αφού ο Αρίσταρχος ο Σάμιος είχε συλλάβει, πριν από τον Κοπέρνικο, ήδη από τον 3^ο π.Χ. αιώνα την ηλιοκεντρική θεωρία. Επιπρόσθετα , εκτενώς περιγράφεται το έργο του Ραφαήλ Σάντι η «Σχολή των Αθηνών» , το οποίο απεικονίζει τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη περιστοιχιζόμενους από φιλοσόφους της ελληνικής αρχαιότητας , «που η μελέτη τους είχε επηρεάσει αποφασιστικά τον πολιτισμό». (σ.39)

Η συμβολή του ελληνικού πνεύματος δεν θα μπορούσε να απουσιάζει και από τα επιτεύγματα του 18^{ου} αιώνα. Πίσω από τις σύγχρονες ανακαλύψεις βρίσκονται Έλληνες πρωτοπόροι , όπως για παράδειγμα η αρχή της «αφθαρσίας της ύλης», που διατυπώθηκε από το Λαβουαζιέ ,είχε παρατηρηθεί πρώτα από τους προσωκρατικούς στοχαστές και εκφραστεί με την επιγραμματική διατύπωση «ουδέν γίνεταί ,ουδέν απόλλυται». Στη σκέψη των αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων τοποθετούνται και οι ρίζες του Διαφωτισμού ,αφού αυτοί πρώτοι «στράφηκαν προς τον άνθρωπο και τόνισαν τη σημασία των πνευματικών του ικανοτήτων». (σ.80)

Αν και η Ελλάδα δεν ήταν πρωτοπόρος στη βιομηχανική ανάπτυξη ούτε και αναπτύχθηκε ιδιαίτερα βιομηχανικά, δεν θα μπορούσε ωστόσο , έστω και εντός παρενθέσεως να απουσιάζει από το αντίστοιχο κεφάλαιο μια αναφορά στα επιτεύγματά της στο τομέα αυτό. Έτσι στο υποκεφάλαιο της βιομηχανικής επανάστασης που αναφέρεται στους πρώτους σιδηροδρόμους και τα ατμόπλοια δηλώνεται ότι « Στην Ελλάδα το πρώτο ατμόπλοιο , η «Καρτερία» ,ναυπηγήθηκε στην Αγγλία το 1826 και είναι το πρώτο ατμοκίνητο πλοίο στην παγκόσμια ναυτική ιστορία που έλαβε μέρος σε πολεμικές επιχειρήσεις.».(σ.209) Συνειδητή είναι κατά τη συγγραφή του βιβλίου η πρόθεση του συγγραφέα να αναδειχθεί ποικιλοτρόπως ο ελληνικός πολιτισμός ως συνδιαμορφωτής του

ευρωπαϊκού , γεγονός που θα πιστοποιούσε την ανωτερότητά του και θα δικαίωνε τον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της ελληνικής πολιτικής.

Ο εθνικός «εαυτός» και ο «Άλλος».

Η αρχεγονική αντίληψη για το έθνος ,που κυριαρχεί στο συγκεκριμένο βιβλίο, εκδηλώνεται ,επίσης και με την απόδοση συγκεκριμένων χαρακτηριστικών στους Έλληνες και στους Οθωμανούς ή Τούρκους ,κατά το βιβλίο. Οι μεν « εθνικές αρετές» για τους Έλληνες επιδεικνύονται σε πλείστες περιπτώσεις, χωρίς να συναρτώνται με τις ιδιαιτερότητες και τη μοναδικότητα του κάθε ιστορικού γεγονότος. Παγιωμένα και σταθερά είναι τα χαρακτηριστικά που αποδίδονται στον «Άλλο», με τη μόνη διαφορά ότι αυτά αποτελούν την ανεστραμμένη εικόνα του εθνικού «εαυτού» .

Ήδη από την εισαγωγή του κεφαλαίου που αναφέρεται στον Ελληνισμό από την άλωση της Κωνσταντινούπολης ως το τέλος του 18^{ου} αιώνα ο συγγραφέας γράφει ότι το ελληνικό έθνος επέδειξε «αξιοθαύμαστη αντοχή» ,που επέτρεψε να επιβιώσει παρ' όλα τα δεινά που απείλησαν την ύπαρξή του και τις «δυσμενέστατες συνθήκες» διαβίωσής του και να προχωρήσει «προς τη δική του αναγέννηση». Η «ψυχική αντοχή» διατήρησε ζωντανή και την ορθόδοξη πίστη ,ακόμα και όταν φαινομενικά ασπάζονταν το μωαμεθανισμό.

Πρότυπα ανδρείας και γενναιότητας ήταν οι κλέφτες και αρματολοί ,τους οποίους ο λαός θεωρούσε υπερασπιστές του. «Ριψοκίνδυνοι, σκληραγωγημένοι και υπερήφανοι »(σ.123) ήταν οι Σουλιώτες που αψηφούσαν την τουρκική εξουσία και υπήρξαν παραδείγματα για τους άλλους Έλληνες , χωρίς ,όμως , να αναφέρεται ότι οι ίδιοι δεν ήταν ελληνόφωνοι. (Βερέμης , Κολιόπουλος,2006) « Ηρωικός αλλά άνισος» ήταν και ο αγώνας του Λάμπρου Κατσώνη ,του οποίου η προσπάθεια υποκινούνταν και χρηματοδοτούνταν από τη Ρωσία.

Τα πρότυπα ηρωισμού αυξάνονται και αποκτούν καθολική διάσταση, όταν ο συγγραφέας πραγματεύεται το κεφάλαιο του αγώνα των Ελλήνων για ανεξαρτησία, αφού « το σάλπισμα της Ελευθερίας βρήκε τους Έλληνες συσπειρωμένους για την αποτίναξη του ζυγού»,(σ.150) των οποίων το εθνικό φρόνημα δεν κάμφθηκε ,ακόμα και στις κρίσιμες φάσεις της επανάστασης. Και σε αυτές τις δύσκολες στιγμές οι Έλληνες, διακατεχόμενοι από το πάθος της

ελευθερίας διατράνωσαν « τη θέλησή τους να αγωνιστούν μέχρι εσχάτων για την επίτευξη του στόχου που είχαν θέσει οι πρωτεργάτες της εθνεγερσίας».(150) Έτσι οι Έλληνες , αν και δεν διέθεταν υπεροπλία αριθμητική και κατάλληλη οργανωτική προετοιμασία , υπερερούσαν ηθικά, γιατί είχαν σύμμαχό τους την ιστορική παράδοση και πίστευαν ακράδαντα στο δίκαιο του Αγώνα τους. Οι ήττες των Ελλήνων κατά τη διάρκεια του Αγώνα της Ανεξαρτησίας περιγράφονται πάντα στερεοτυπικά ως εθνικές συμφορές , ως τραγικές σελίδες του Αγώνα και είναι το αποτέλεσμα ενός άνισου αλλά ηρωικού αγώνα,(Κεφαλόβρυσο , Κρήτη, Κάσος , Ψαρά, Μανιάκι , Μεσολόγγι) ο οποίος προκαλεί στους Ευρωπαίους το θαυμασμό και τη συμπάθειά τους για την αυτοθυσία των Ελλήνων και τον αποτροπιασμό για τη βαναυσότητα και τη σκληρότητα των Τούρκων. Οι εθνικές αρετές παραμένουν θαλερές ακόμα και μέσα στις πολεμικές συμφορές του 1825 και 1826 ,αφού « ο αγωνιζόμενος Ελληνισμός βρήκε» κατά τη διάρκεια της πρώτης φάσης της Γ' εθνοσυνέλευσης « την αισιοδοξία και τη δύναμη να θεμελιώσει το μέλλον ενός ελεύθερου κράτους »(σ.187) και μετά την πιο μαύρη στιγμή του Αγώνα , την πτώση του Μεσολογγίου, κατόρθωσε να προχωρήσει, κατά τη δεύτερη φάση της Γ' Εθνοσυνέλευσης , αδελφωμένος με ομοψυχία και αισιοδοξία στην αναδιοργάνωση της χώρας. Τέλος , αξιοσημείωτο είναι ότι το αγωνιστικό πνεύμα ,ακόμα και όταν ατονεί στις δύσκολες στιγμές του Αγώνα, εύκολα αναζωπυρώνεται και ξαναζωντανεύει, όταν οι συνθήκες είναι πρόσφορες, όπως για παράδειγμα στις πολεμικές επιχειρήσεις στη Στερεά Ελλάδα το 1829.

Αν στις «εθνικές αρετές »των Ελλήνων συγκαταλέγονται ο ηρωισμός , η ανδρεία και η γενναιότητα, η αυταπάρνηση και η αισιοδοξία , τα χαρακτηριστικά των « Άλλων» είναι η σκληρότητα , η βιαιότητα και η αγριότητα. Ο «Άλλος», και στην προκειμένη περίπτωση ο Τούρκος είναι ικανός να επιδίδεται μόνο σε σφαγές ,ληηλασίες και αρπαγές. Δεν είναι ικανός για τα «μεγάλα και υψηλά » , για τη δημιουργία σπουδαίων πνευματικών έργων ή καλλιτεχνικών επιτευγμάτων, άποψη που διατρέχει όλο το βιβλίο , αφού δεν υπάρχει καμία αναφορά στην πολιτιστική, πνευματική και καλλιτεχνική δημιουργία των Τούρκων.

Η άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Τούρκους ήταν η « αφετηρία δεινών» και είχε «οδυνηρές συνέπειες» για τους Έλληνες, οι οποίοι θα ζούσαν στη συνέχεια «υπό δυσμενέστατες συνθήκες», την ίδια στιγμή μάλιστα που η υπόλοιπη Ευρώπη σημείωνε μια καταπληκτική πρόοδο στις τέχνες, τα γράμματα και τις επιστήμες. Στα πρώτα χρόνια της άλωσης κυριάρχησε «ζοφερό σκοτάδι». «Σκοτάδι πνευματικό σκέπασε την Ελλάδα στον πρώτο αιώνα της τουρκοκρατίας» το οποίο ανέκοψε τη «ζωηρή πνευματική κίνηση που είχε σημειωθεί στην τελευταία περίοδο της Βυζαντινής αυτοκρατορίας». Αργότερα μόνο από το «αιχμάλωτο Πατριαρχείο», από τους Έλληνες λογίους και από τους κλέφτες εκπεμπόταν «αμυδρό κάποτε, ζωηρό συχνότερα» φως. Οι Έλληνες αγρότες ζούσαν «ως δουλοπάροικοι κάτω από άθλιες συνθήκες» (σ.101) και η «θέση των ραγιάδων ήταν σκληρή και γινόταν σκληρότερη από την υποχρέωσή τους να καταβάλουν δυσβάστακτους φόρους». (σ.102) Η επιδείνωση της θέσης των Ελλήνων ερμηνεύεται στη συνέχεια με βάση τις ενέργειες των Τούρκων πριν αλλά και μετά την άλωση. Πριν από την άλωση οι «μικρασιατικές περιοχές της βυζαντινής αυτοκρατορίας είχαν δοκιμαστεί σκληρά από την ορμητική εισβολή των Τούρκων». (σ.103) Το πέρασμά τους από τις περιοχές αυτές ισοδυναμούσε με την καταστροφή ακμαίων πόλεων, με τον αποδεκατισμό του πληθυσμού της υπαίθρου, με λεηλασίες, σφαγές και οικονομική εξαθλίωση. Η «εικόνα ερήμωσης» επαναλαμβάνεται και μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης, αφού οι Τούρκοι σφάγιασαν και αιχμαλώτισαν τους κατοίκους της.

Το ίδιο μοτίβο απaráλλακτο επαναλαμβάνεται και στο κεφάλαιο που πραγματεύεται την ελληνική επανάσταση. Οι Τούρκοι πυρπολούν, σφαγιάζουν, αιχμαλωτίζουν, λεηλατούν και «μετατρέπουν τις περιοχές σε αληθινή κόλαση». Το μόνο σημείο στο οποίο υπερτερούν είναι στρατιωτική και οργανωτική τους υπεροχή, γι' αυτό και κάθε πολεμική αναμέτρηση των Ελλήνων μαζί τους είναι οιονεί άνιση. Η άνιση αυτή σχέση επιτρέπει να στεφανώνεται με δάφνες και να εκθειάζεται διθυραμβικά κάθε νίκη των Ελλήνων, ενώ η ήττα είναι δικαιολογημένη, αφού η στρατιωτική υπεροχή του εχθρού είναι πασίδηλη. Η ηθική και ψυχική υπεροχή των Ελλήνων επισφραγίζεται καθώς δεν επιδίδονται σε ανάλογες με τους Οθωμανούς πράξεις αμετροπέπιας και βαναυσότητας

κατά τη διάρκεια του πολέμου. Η εικόνα αυτή για τους Έλληνες φιλοτεχνείται καθώς δε γίνεται καμία αναφορά για παράδειγμα στους σαράντα πέντε χιλιάδες μουσουλμάνους της Πελοποννήσου που σκοτώθηκαν από τους εξεγερμένους (Μαζάουερ,2003) ή τους σκοτωμένους Εβραίους και μουσουλμάνους κατά την άλωση της Τρπολιτσάς. (Μαργαρίτης, Pierron,2004)

Στα κεφάλαια που αναφέρονται στον Ελληνισμό μετά την άλωση μέχρι το 18^ο αιώνα και τον αγώνα της ελληνικής ανεξαρτησίας είναι εμφανής η πατριωτική ρητορεία , αφού η τουρκική κατάκτηση παρομοιάζεται ως ζοφερό σκοτάδι ,ενώ για την παρουσίαση των αγώνων του Ελλήνων χρησιμοποιούνται εκφραστικά μέσα που πρωτίστως στοχεύουν στο συναίσθημα και κατ' επέκταση στην έξαρση της εθνικής περηφάνιας. Έτσι λοιπόν δε λείπουν οι μεταφορές για να δηλωθεί ο ρόλος των κλεφτών και αρματολών και των κατοίκων του Σουλίου και της Μάνης στον εθνεγερτικό αγώνα . Αφού πρώτα ο συγγραφέας χρησιμοποιήσει την παρομοίωση του Μακρυγιάννη για τους κλέφτες και τους αρματολούς ,ο οποίος τους χαρακτήρισε «μαγιά της ελευθερίας» ,συνεχίζει αναφέροντας ότι «τα αρματολίκια μαζί μα τα λημέρια των κλεφτών υπήρξαν οι εστίες που πυράκτωναν το εθνικό φρόνημα».(σ.122) Ανάλογη είναι και η μεταφορά για το Σούλι και τη Μάνη που «αποτελούσαν ηφαίστεια ελευθερίας ,έτοιμα να εκραγούν σε κάθε στιγμή».(σ.123)

Με δύο εντυπωσιακά εκφραστικά μέσα αρχίζει και τελειώνει η ενότητα που αναφέρεται στον εμφύλιο πόλεμο. Αρχίζει με τη μεταφορά « Μαύρη σελίδα στην ιστορία του Αγώνα αποτελεί ο εμφύλιος πόλεμος» και τελειώνει με την προσωποποίηση « το μεγάλο θύμα ήταν η ίδια επανάσταση».(σ.186,187) Στην ενότητα αυτή ενώ η συναισθηματική φόρτιση είναι έντονη , με τη χρήση των προαναφερόμενων εκφραστικών μέσων, και ο καταγγελτικός τόνος εμφανής, απουσιάζει η επαρκής και τεκμηριωμένη αιτιολόγηση. Ως αίτια του εμφυλίου πολέμου κατανομάζονται « οι αντιθέσεις των παρατάξεων ,οι προσωπικές φιλοδοξίες , τα ατομικά ,οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα » , (σ.186) χωρίς, όμως, αυτά να αναλύονται διεξοδικά στη συνέχεια.

Το ύφος των κειμένων στην ενότητα για τον εμφύλιο πόλεμο όσο και στα κεφάλαια για την ιδεολογική προετοιμασία του Αγώνα και του Αγώνα για Ανεξαρτησία συχνά παρεκκλίνει από την απρόσωπη και αντικειμενική

παρουσίαση, την επιστημονικότητα και διανθίζεται με λογοτεχνικές αποχρώσεις, που άμεσο στόχο έχουν την πρόκληση της συναισθηματικής συγκίνησης, της συμπάθειας για τα δεινά του Ελληνισμού αλλά παράλληλα, αν και υπόρρητα και με λανθάνοντα τρόπο, την καταδίκη, με επιεικείς όρους, των ενεργειών των Τούρκων και με αυστηρότερους, την απέχθεια ή τον αποτροπιασμό για τις πράξεις τους. Επιπρόσθετα επιτρέπουν την οικοδόμηση εθνικών ταυτοτήτων ανελαστικών και άκαμπτων, που αναπαράγουν διχαστικές λογικές και την αντίληψη των «προαιώνιων εχθρών», η οποία συστηματικά ναρκοθετεί την προσέγγιση των δύο λαών. Συναφής με την ανελαστική εθνική ταυτότητα είναι και η προσπάθεια του συγγραφέα είναι να παρουσιάσει το εθνικό σώμα του ελληνισμού χωρίς ρωγμές και προστριβές. Για το λόγο αυτό επιστρατεύεται η συγκινησιακή φόρτιση, που επιτυγχάνεται μέσα από τα ποικίλα εκφραστικά μέσα, με την οποία καταδικάζεται ο εμφύλιος πόλεμος, χωρίς ωστόσο, όμως, να αναλύονται τα αίτιά του, που σχετίζονται άμεσα τις ασύμμετρες κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές σχέσεις.

Το έθνος ως θύμα

Αν το ελληνικό έθνος, σύμφωνα με την προηγηθείσα ανάλυση, στη μακραίωνη πορεία του διαθέτει διαχρονικά, αναλλοίωτα χαρακτηριστικά, τα οποία το καθιστούν όχι μόνο ευδιάκριτο από τα άλλα έθνη αλλά και μοναδικό και συνάμα ενισχύουν την ανθεκτικότητά του στον αγώνα του για επιβίωση και ενδυναμώνουν το μεγαλείο του και την αίγλη του, τότε είναι φυσικό το έθνος αυτό να είναι ανάδελφο και να το επιβουλεύονται όχι μόνο τα γειτονικά έθνη αλλά και τα ισχυρά.

Μόνιμη επωδός που επανέρχεται επανειλημμένα και ποικιλοτρόπως στο βιβλίο είναι η άποψη ότι οι ξένοι επενέβαιναν για τη ρύθμιση του ελληνικού ζητήματος σύμφωνα με τα δικά συμφέροντά τους. Αν και κάθε εθνικό κράτος, ανεξαρτήτου μεγέθους, επιδιώκει όπως είναι φυσικό την επίτευξη των συμφερόντων τους, αυτό που στην ουσία υπονοείται σε όλο το βιβλίο είναι ότι ιδιαίτερα οι ευρωπαϊκοί λαοί όφειλαν να έθεταν την ικανοποίηση των ελληνικών ζητημάτων πάντα από τα εθνικά τους συμφέροντα ως έμμεση αναγνώριση της οφειλής τους για την προσφορά του αρχαίου ελληνικού

πολιτισμού στον ευρωπαϊκό. Αρχής γενομένης από τη δεύτερη φάση της Γ' εθνοσυνέλευσης στο βιβλίο αναφέρεται ρητά ότι «η διπλωματία των ευρωπαϊκών κρατών προχωρούσε προς ρύθμιση της ελληνικής υπόθεσης - με βάση τα συμφέροντα του καθενός στην περιοχή».(σ.188) Η άποψη αυτή επαναλαμβάνεται πανομοιότυπη και στο κεφάλαιο για τον Καποδίστρια ως Κυβερνήτη της Ελλάδας. «Η τύχη της Ελληνικής Επανάστασης κρινόταν στα Ανακτοβούλια της Ευρώπης και ο καθορισμός των συνόρων του κράτους αντιμετωπιζόταν ανάλογα με τα συμφέροντα που είχαν στην περιοχή οι «Προστάτριες Δυνάμεις» .».(σ.196)

Το μόνο κεφάλαιο στο οποίο υπάρχει μια ουσιαστική διαφοροποίηση ανάμεσα στην πολιτική των κυβερνήσεων και τη στάση των κυβερνωμένων είναι το κεφάλαιο που αναφέρεται στο φιλελληνισμό. Στο κεφάλαιο αυτό , στο οποίο εισάγονται στο ιστορικό προσκήνιο και άλλα κοινωνικά υποκείμενα, εκτός τα κορυφαία πρωταγωνιστικά πολιτικά πρόσωπα , όπως οι λαοί των ευρωπαϊκών κρατών αναλύεται η διάσταση ανάμεσα στην επίσημη πολιτική των ευρωπαϊκών κρατών και στον τρόπο αντιμετώπισης του ελληνικού ζητήματος από τους λαούς τους ,αντιπαραβάλλοντας τα ιδιοτελή πολιτικά συμφέροντα με τον αγνό και άδολο ιδεαλισμό. Γράφει συγκεκριμένα ο συγγραφέας « ενώ η επίσημη πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων αντιμετώπιζε την Ελληνική Επανάσταση από τη σκοπιά των συμφερόντων και του ανταγωνισμού ,οι λαοί της Ευρώπης είδαν τον απελευθερωτικό αγώνα των Ελλήνων με συμπάθεια και ενθουσιασμό».(σ.194) Μάλιστα το ρεύμα του φιλελληνισμού δημιούργησε μια τέτοια δυναμική «που ως ένα βαθμό επηρέασε την πολιτική των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων ευνοϊκά υπέρ των Ελλήνων.»(σ.195) Με εξαίρεση τη γαλλική , αμερικανική και ρωσική επανάσταση είναι η πρώτη φορά που μνημονεύεται ένα κοινωνικό κίνημα συμπαράστασης , το οποίο όχι μόνο εκδήλωσε έμπρακτα τη συμπάθειά του αλλά καθόρισε και τις εξελίξεις.

Συχνότερες και με εντονότερο ύφος είναι οι αναφορές στην ενεργό ανάμιξη των ξένων δυνάμεων στις ελληνικές υποθέσεις. Ένα από τα βασικά αίτια για την επανάσταση της 3^{ης} Σεπτεμβρίου το 1843 ήταν ότι «η αγανάκτηση εναντίον των ξένων, που αναμειγνύονταν απροκάλυπτα στις εσωτερικές υποθέσεις της

χώρας,είχε διογκωθεί»,(σ.253) καθώς και ουσιαστικός στόχος των επαναστατημένων ήταν να τεθεί τέρμα στην ξενοκρατία.

Οι ξένοι δεν επεμβαίνουν μόνο απροκάλυπτα στις ελληνικές υποθέσεις αλλά караδοκούν ώστε να εκμεταλλευτούν τις αδυναμίες των ελληνικών κυβερνήσεων. Έτσι η εναλλαγή άπειρων πολιτικών στην εξουσία μετά το θάνατο του Κωλέττη το 1847 δημιουργεί πρόσφορο έδαφος για εκμετάλλευση από την Τουρκία , της οποίας «η στάση έγινε προκλητική» και για τις συχνότερες επεμβάσεις των Δυνάμεων.

Ενίοτε οι ξενικές επεμβάσεις εμφορούνται και από την εχθρική τους διάθεση απέναντι στην Ελλάδα . Κατά τη διάρκεια του Κριμαϊκού πολέμου « τα τουρκικά στρατεύματα έπνιξαν τις εξεγέρσεις » που εκδηλώθηκαν εκτός των συνόρων του ελληνικού κράτους με τη συμμετοχή παραιτηθέντων αξιωματικών του ελληνικού στρατού και « η Αγγλία και η Γαλλία ,σύμμαχοι της Τουρκίας , τήρησαν εχθρική στάση κατά των Ελλήνων και το Μάιο του 1854 γαλλικά πλοία αποβίβασαν στρατιωτικά αγήματα στον Πειραιά ,που προχώρησαν στην Αθήνα για να υποχρεώσουν την ελληνική κυβέρνηση να καταδικάσει την επανάσταση».(σ.257) Το απόσπασμα αυτό ,όπως και συνολικά η ενότητα ο Κριμαϊκός πόλεμος και ο Ελληνισμός , αποκομμένη από την ενότητα που αναφέρεται στα αίτια του Κριμαϊκού πολέμου και χωρίς καμιά αναφορά σε αυτά -τα οικείο κεφάλαιο σημειωτέον διδασκόταν , σύμφωνα με τις τότε υποδείξεις του ΥΠΕΠΘ, περιληπτικά- οδηγεί εύλογα σε συνειρμούς για «ανθελληνική» στάση των Αγγλογάλλων. Καθώς αφαιρείται το ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο εμφανίζεται η συγκεκριμένη δράση τους , οι μαθητές αβίαστα μπορούν να οδηγηθούν στο συμπέρασμα ότι εκτός από την ιδιοτέλεια κίνητρο της δράσης είναι η συνεχής επιβουλή του ελληνικού έθνους. Αποσιωπάται και στο κεφάλαιο που αναφέρεται στον Κριμαϊκό πόλεμο και τον Ελληνισμό (σ.257) και στο κεφάλαιο που αναφέρεται μόνο στον Κριμαϊκό πόλεμο(σ.228) ότι η Ρωσία σύμφωνα με τη συνθήκη Κιουτσούκ Καΐναρτζή είχε εξασφαλίσει το δικαίωμα προστασίας των ορθοδόξων. Τα αντίστοιχα δικαιώματα για τους καθολικούς επιζητούσε να εξασφαλίσει ο Ναπολέων Γ΄ για να κερδίσει την εύνοιά τους απέναντι στο δικτατορικό καθεστώς του. Στην ουσία ,όμως η Μ. Βρετανία έβλεπε ανταγωνιστικά οποιαδήποτε επέκταση της Ρωσίας σε περιοχές

όπως της Μέσης Ανατολής, που διασφάλιζαν την ελεύθερη διέλευση της στην αποικία της στην Ινδία. Έτσι για την Μ. Βρετανία η Οθωμανική Αυτοκρατορία αποτελούσε ένα ανάχωμα στη ρωσική επέκταση σε μια περιοχή που επιθυμούσε να εδραιώσει την εξουσία της. (Βερέμης,Κολλιόπουλος, 2006 , Γαρδίκια ,2008) Η ελληνοκεντρική εστίαση στον Κριμαϊκό πόλεμο και η αποκοπή από τις διεθνείς συνισταμένες του επιτρέπει παρερμηνείες και παρεμποδίζει την κατανόηση του διεθνούς συσχετισμού των Μεγάλων Δυνάμεων.

Οι μεγάλες Δυνάμεις ανταγωνίζονται στη συνέχεια, μετά την έξωση του Όθωνα, και στο στίβο διαδοχής του νέου βασιλιά της Ελλάδας, ώστε η εκλογή να συμφωνεί με τη δική τους επιλογή. Το ιδιοτελές συμφέρον εμφανίζεται για άλλη μια φορά ως κινητήριο μοχλός για την άμεση δράση τους στην αναθεώρηση της συνθήκης του Αγίου Στεφάνου και στη σύγκλιση του Συνεδρίου του Βερολίνου το 1878. « Οι άλλες Δυνάμεις, » -εννοείται εκτός από τη Ρωσία , η οποία επέβαλε τους δικούς της όρους στη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου- «που τα συμφέροντά τους ευνοούσαν την ακεραιότητα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας ,αντέδρασαν αμέσως. Τον Ιούνιο του 1878 το Συνέδριο που συγκλήθηκε στο Βερολίνο ανέτρεψε τις ρυθμίσεις που προβλέπονταν στη συνθήκη του Αγίου Στεφάνου , και περιόρισε τα σύνορα της Βουλγαρίας.»(σ.269)

Από τη στιγμή που η πολιτική των ξένων δυνάμεων υποκινείται από την ιδιοτέλεια και το συμφέρον είναι λογικό να αλλάζει ανάλογα με τα δεδομένα της εκάστοτε συγκυρίας. Για το λόγο αυτό η Αγγλία που πριν υποστήριζε την ακεραιότητα της οθωμανικής αυτοκρατορίας το 1912 «για λόγους συμφερόντων δεν αντιδρούσε τώρα στην εθνική ελληνική πολιτική».(σ.279)

Αποκορύφωμα της ανθελληνικής στάσης των δυνάμεων της Αντάντ αποτελεί η μικρασιατική καταστροφή. Το αποτέλεσμα των εκλογών του 1920 και του δημοψηφίσματος για την επάνοδο του βασιλιά Κωνσταντίνου χρησιμοποιήθηκε «ως πρόσχημα» από τις δυνάμεις «για να εγκαταλείψουν την Ελλάδα αβοήθητη στο μέτωπο».(σ.320) Στο τραγικό αποτέλεσμα συνέτεινε και η τραγική οικονομική εξάντληση της Ελλάδας, που ήταν πλέον απομονωμένη, «χωρίς καμιά υποστήριξη από τους συμμάχους της».(σ.322) Καμιά αναφορά δε γίνεται στην πολιτική και στρατιωτική ευθύνη της ελληνικής ηγεσίας ή στον

ευρύτερο συσχετισμό των δυνάμεων στην περιοχή της ευρύτερης Μέσης Ανατολής ή στην έξαρση του τουρκικού εθνικισμού που ενισχυόταν από την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τις δυνάμεις της Αντάντ. Όσο κι να ευθέως δεν συνομολογείται, διάχυτη στο βιβλίο αλλά και ευρέως στην κοινή γνώμη είναι η πεποίθηση ότι για το αποτέλεσμα του μικρασιατικού πολέμου ευθύνονται κυρίως οι συμμαχικές δυνάμεις, οι οποίες θυσίασαν ανενδοίαστα τα ιστορικά δίκαια του ελληνισμού στην περιοχή για χάρη των δικών τους πολιτικών και οικονομικών συμφερόντων.

Το ελληνικό έθνος παρουσιάζεται, μέσα στο σχολικό βιβλίο, να αγωνίζεται ολομόναχο για την εκπλήρωση των δίκαιων εθνικών πόθων του και για την κατάκτηση των πανάρχαιων κοιτίδων του Ελληνισμού. Οι ξένες ευρωπαϊκές δυνάμεις άλλοτε συστρατεύονται μαζί του στον αγώνα του και άλλοτε το επιβουλεύονται. Η στάση τους υποκινείται από τα εθνικά και οικονομικά τους συμφέροντα, τα οποία σπανίως κατονομάζονται. Έτσι η εντύπωση που αποκομίζουν οι μαθητές, αφού η ελληνοκεντρική εστίαση στα γεγονότα δεν τους επιτρέπει να κατανοήσουν τους ανταγωνισμούς των μεγάλων δυνάμεων σε ένα ευρύτερο γεωγραφικό πλάτος και σε ένα παγκόσμιο επίπεδο, είναι ότι οι δυνάμεις αυτές φύσει, ως φέρουσες προαιώνια χαρακτηριστικά, και θέσει, ως οι πρωταγωνιστές στην παγκόσμια σκακιέρα, επιβουλεύονται το ελληνικό έθνος και αντιστρατεύονται στα δίκαια αιτήματά του. Ίσως μάλιστα η στάση τους αυτή να βιώνεται από τους νεαρούς μαθητές ως έλλειψη οφειλής ή αγνωμοσύνης απέναντι στη συμβολή του Ελληνισμού στον ευρωπαϊκό πολιτισμό, όπως χαρακτηριστικά παρατηρεί η Φραγκουδάκη (Φραγκουδάκη, 1997)

Εθνική ομοιογένεια και εθνοπολιτισμικές κοινότητες

Το ελληνικό έθνος παρουσιάζεται αρραγές, ομοιογενές, χωρίς επιμειξίες με άλλες εθνοτικές ομάδες, να κατοικεί για αιώνες στις πανάρχαιες κοιτίδες του Ελληνισμού, γεγονός που θεμελιώνει γι' αυτό απαραίτητα ιστορικά δικαιώματα στις περιοχές αυτές. Οποιαδήποτε αναφορά στη μακρά συννοίκησή του με τους γειτονικούς λαούς στις ίδιες γεωγραφικές περιοχές, που θα μπορούσε να εγείρει εκ μέρους τους αντίστοιχες εδαφικές αξιώσεις,

απουσιάζει. Απουσιάζει ,επίσης, και κάθε αναφορά σε θεωρίες που αμφισβήτησαν την προέλευση των σύγχρονων Ελλήνων από τους αρχαίους Έλληνες ,όπως η θεωρία του Φαλμεράυερ.

Η πρώτη εθνοπολιτισμική ομάδα που εμφανίζεται στην αρχή κίολας του βιβλίου (σ. 46) είναι οι Εβραίοι. Αναφερόμενο το βιβλίο στους άγριους διωγμούς των Εβραίων από την Ιβηρική Χερσόνησο το 15^ο αιώνα ,γράφει εντός παρενθέσεως ότι μια ομάδα τους εγκαταστάθηκε στη Θεσσαλονίκη. Στη συνέχεια στο τέλος σχεδόν του βιβλίου (σ. 361) γράφει στην ενότητα που αναφέρεται στην Κατοχή και την Αντίσταση , ότι «δεκάδες χιλιάδες άμαχοι, κυρίως Εβραίοι , βρήκαν φρικτό θάνατο στα «στρατόπεδα συγκέντρωσης» της Γερμανίας». Ο συγγραφέας έκρινε ότι οποιαδήποτε άλλη αναφορά στη σχεδόν πέντε αιώνων παρουσία των Εβραίων στα εδάφη αρχικά της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και μετέπειτα του ελληνικού κράτους περιττεύει. Φυσικά ουδείς λόγος γίνεται για τη συμβολή τους στο εμπόριο και την οικονομική ανάπτυξη και για την πληθυσμιακή υπεροχή τους στη Θεσσαλονίκη.

Η δεύτερη εθνοπολιτισμική ομάδα που αναφέρεται στο βιβλίο είναι οι Τουρκαλβανοί , οι οποίοι είχαν σταλεί στην Πελοπόννησο για να καταπνίξουν στην επανάσταση του Ορλόφ (1770) και εξελίχτηκαν «σε αληθινή μαστίγα για τους κατοίκους » .(σ.127) Χωρίς άλλες διευκρινίσεις οι δύο αυτές εθνικές ομάδες, Τούρκοι και Αλβανοί , συγχέονται στο μυαλό των μαθητών και ταυτίζονται για την αγριότητά τους . Η εννοιολογική αυτή σύγχυση διαπράττεται μάλιστα σε μία εποχή κατά την οποία ο αριθμός των μαθητών με αλβανική καταγωγή στις σχολικές τάξεις αυξάνει. Η σύγχυση αυτή εντείνεται ,καθώς δεν έχει προηγηθεί καμία διευκρίνιση για τη διαφορά ανάμεσα στους εξισλαμισθέντες Αλβανούς ,οι οποίοι λόγω της θρησκείας τους συχνά συνεργάστηκαν με τους Οθωμανούς και ανέλαβαν υψηλές διοικητικές θέσεις , και τους εκχριστιανισμένους Αλβανούς , οι οποίοι εγκαταστάθηκαν σε περιοχές της νοτίου Ελλάδας και συμμετείχαν στην ελληνική επανάσταση. Η περίπτωση ιδιαίτερα των χριστιανών Αλβανών αποτελεί και ένα έξοχο παράδειγμα για το ρευστό και ελαστικό χαρακτήρα της εθνοτικής ταυτότητας και κυρίως για την ανάδειξη της εθνικής ταυτότητας ως θέματος εκούσιας επιλογής, μια που η ομάδα αυτή ,διατηρώντας για μεγάλο χρονικό διάστημα τη γλωσσική

ιδιομορφία της , συνειδητά επέλεξε να εξελληνιστεί. Το παράδειγμα αυτό θα μπορούσε να άρει τις επιφυλάξεις των Ελλήνων μαθητών απέναντι στους συμμαθητές τους με αλβανική καταγωγή και συνάμα να κατευνάσει το άγχος των παιδιών αυτών γύρω από την εθνική αλλά και ατομική τους ταυτότητα , δίνοντάς τους την ευχέρεια να προβούν και τα ίδια στις προσωπικές τους επιλογές.

Αν για τις δύο αυτές εθνοτικές ομάδες το βιβλίο αφιερώνει ελάχιστες γραμμές για τις άλλες σύνοικες στη Μακεδονία και στη Θράκη εθνοτικές ομάδες δεν κάνει καμία μνεία. Απεναντίας με κάθε τρόπο τονίζει την ελληνικότητα των περιοχών αυτών , χωρίς να αναφέρεται στην πληθυσμιακή τους σύνθεση.

Στο κεφάλαιο που αναφέρεται στη Βαλκανική κρίση και στις επαναστάσεις του 1878 γράφεται συγκεκριμένα « Οι επαναστάσεις αυτές , όσο και αν στρέφονταν εναντίον της Οθωμανικής κυριαρχίας , δεν άφηναν αδιάφορο τον ελληνικό λαό : οι ανακατατάξεις στη Βαλκανική χερσόνησο ,ιδίως από τη στιγμή που η Ρωσία κήρυξε τον πόλεμο εναντίον της Τουρκίας , υποστηρίζοντας τους σλαβικούς λαούς ήταν πιθανόν να πλήξουν περιοχές του αλύτρωτου Ελληνισμού στη Μακεδονία και τη Θράκη.».(σ.268)Οι αποφάσεις στο Συνέδριο του Βερολίνου αναζωπυρώνουν την εθνικιστική κίνηση στις βαλκανικές χώρες - χωρίς ,όμως, να αιτιολογείται - και δεν ικανοποιούν τους ελληνικούς πόθους ,αφού « οι ελληνικοί πληθυσμοί της Ηπείρου , της Μακεδονίας και της Θράκης, που από το 1821 ως το 1878 είχαν αγωνιστεί για την απελευθέρωσή τους ,παρέμεναν υπό την τουρκική κυριαρχία.».(σ.270) Για να μην υπάρχει καμία αμφιβολία για την ελληνικότητα των περιοχών αυτών το βιβλίο αναφέρεται στη συνέχεια ,μετά την εξέγερση του Ίλιντεν, στη δράση του «Μακεδονικού Κομιτάτου» και της εταιρείας «Ελληνισμός». « Στο τέλος του 1903 ιδρύθηκε στην Αθήνα από δημοσιογράφους ,επιστήμονες, στρατιωτικούς και πολιτικούς το «Μακεδονικό Κομιτάτο» , με σκοπό την προστασία του Ελληνισμού όχι μόνο στη Μακεδονία ,αλλά και στη Θράκη , την Ήπειρο και την Αλβανία. Συγχρόνως η εταιρεία «Ελληνισμός» άρχισε εκστρατεία διαφώτισης της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης για τα απαράγραπτα δίκαια του ελληνισμού στις περιοχές αυτές.» (σ.274)

Ακόμα και η δολοφονία του βασιλιά Γεωργίου Α΄ στη Θεσσαλονίκη (1913) αποτελεί κατάλληλη ευκαιρία για να τονιστεί για άλλη μια φορά η ελληνικότητα της Μακεδονίας. « Η δολοφονία συγκλόνισε τον ελληνικό λαό, συγχρόνως όμως ενίσχυσε την απόφαση της Ελλάδας να εδραιώσει την κυριαρχία της στη Μακεδονία ,που τη διεκδικούσαν οι Βούλγαροι ,τους οποίους υποστήριζε η Γερμανία.»(σ.285) Σε τρεις μόνο σειρές ο συγγραφέας κατορθώνει και να τονίσει την ελληνικότητα της Μακεδονίας και να αναδείξει το ρόλο των ξένων δυνάμεων , και δη της Γερμανίας , στην υπονόμευση των δίκαιων εδαφικών αξιώσεων της Ελλάδας.

Προς επίρρωση των «αδιάσειστων τεκμηρίων » για την ελληνικότητα των περιοχών αυτών ακολουθούν και άλλες παρόμοιες αναφορές. Τα σχετικά με την Αλβανία άρθρα στη συνθήκη του Λονδίνου ,που υπογράφεται μετά τη λήξη του Α΄ Βαλκανικού πολέμου , δεν ικανοποιούν την Ελλάδα που ανησυχεί «για την τύχη των εκατοντάδων χιλιάδων Ελλήνων που ζούσαν στη Βόρειο Ήπειρο.»(σ.288) Ανησυχία προκαλεί επίσης ότι « Οι Βούλγαροι διεκδικούσαν τις περιοχές της Θράκης και της Μακεδονίας μέχρι το Μοναστήρι, παραγνωρίζοντας την ελληνικότητα των περιοχών αυτών και υποστήριζαν ότι η Ελλάδα έπρεπε να αρκεστεί στην Κρήτη και στα νησιά του Αιγαίου». Τέλος και μετά την υπογραφή της συνθήκης του Βουκουρεστίου , με την οποία επιτυγχάνεται ο διπλασιασμός των εδαφών του ελληνικού κράτους , «ελληνικά εδάφη εξακολουθούν να παραμένουν υπό ξένη κυριαρχία».(σ.288)

Παρ΄όλο που δεν γίνεται καμία αναφορά στην εθνολογική σύνθεση των διεκδικούμενων περιοχών ,αν και στο βιβλίο πεισματικά διατρανώνεται η ελληνικότητα τους ως αυταπόδεικτο γεγονός που δεν χρήζει ερμηνείας και αιτιολόγησης , εμφανίζονται ξαφνικά στις περιοχές αυτές οι Βούλγαροι. Στη συνθήκη ειρήνης του Νεϊγύ προβλέπεται η «εκούσια » μετανάστευση των Βουλγάρων της Μακεδονίας και των Ελλήνων της Βουλγαρίας. Εύλογα διερωτάται κανείς πώς στις ελληνικές αυτές περιοχές υπάρχουν Βούλγαροι ή τι γίνεται με τους υπόλοιπους Βουλγάρους που δεν μεταναστεύουν εκούσια. Στα ερωτήματα αυτά ,όμως το βιβλίο όχι μόνο δε δίνει πειστικές απαντήσεις αλλά αποσιωπά καθετί άλλο γύρω από την εθνοτική αυτή ομάδα . Αντίστοιχη σιωπή καλύπτει και την εθνοτική καταγωγή των εκατό χιλιάδων περίπου ατόμων

που εκούσια ή αναγκαστικά πέρασαν τα σύνορα και εγκαταστάθηκαν στις βαλκανικές χώρες και στη Ρωσία ,μετά τη λήξη του εμφυλίου πολέμου στην Ελλάδα, όπως γράφεται στις τελευταίες σελίδες του βιβλίου.

Η ελληνικότητα των περιοχών που διεκδικούνται από το ελληνικό κράτος κατά την περίοδο του Μακεδονικού αγώνα και των βαλκανικών πολέμων παρουσιάζεται ως θέσφατο, ενώ στην ουσία βασίζεται σε πολλαπλές αποσιωπήσεις. Αρχικά και σε όλο το βιβλίο δεν αναφέρεται πουθενά η πολυεθνική σύσταση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και η δυνατότητα που είχαν οι υπήκοοί της να μεταναστεύσουν ή να μετεγκατασταθούν εντός των ορίων της ,εάν πληρούνταν ορισμένες προϋποθέσεις. Αυτό ουσιαστικά σήμαινε ότι η συνοίκηση διαφορετικών εθνοτικά πληθυσμών ήταν εκ των ουκ άνευ στην καθημερινή ζωή στην αυτοκρατορία και για το λόγο αυτό και οι Σέρβοι και οι Βούλγαροι μπορούσαν να προβάλουν ως αδιάσειστο επιχείρημα για τη διεκδίκηση των περιοχών αυτών τη μακράιωνη εγκατάστασή τους σε αυτές. Επιπρόσθετα δεν αναφέρεται καμία εθνολογική απογραφή , η οποία θα ήταν ενδεικτική για την πληθυσμιακή σύνθεση των διεκδικούμενων περιοχών. Οι απογραφές στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20^{ου} δεν θεωρούνται απόλυτα αξιόπιστες και έγκυρες για την εθνοτική αποτύπωση του πληθυσμού, αφού καταγράφεται το θρήσκευμα του πληθυσμού και όχι η γλώσσα που ομιλούν ,πόσο μάλλον η συνείδηση. Η γλώσσα ,άλλωστε τη συγκεκριμένη ιστορική περίοδο σε αντίθεση με την κυρίαρχη τα μεταγενέστερα χρόνια αντίληψη, δεν αποτελεί ασφαλές κριτήριο για την εθνοτική κατάταξη . Τέλος η συνείδηση των κατοίκων είναι πρωτίστως θρησκευτική , αν και αυτό το στοιχείο με τη σειρά του δεν οδηγεί σε αξιόπιστα συμπεράσματα ,αφού οι μετακινήσεις ανάμεσα στο Πατριαρχείο και την Εξαρχία είναι συχνές ,ανάλογα με τα συμφέροντα των ντόπιων κατοίκων ή τις πιέσεις που τους ασκούσαν.(Μιχαηλίδης [στο http://www.clioheres.net/books/5/10.pdf](http://www.clioheres.net/books/5/10.pdf) προσπελάστηκε 18-1-2012, Γούναρης ,1997) Για παράδειγμα η απογραφή του 1906 μπορεί να δώσει σε αδρές γραμμές την εθνολογική σύνθεση της περιοχής της Μακεδονίας. Στην απογραφή αυτή καταγράφηκαν 1.145.849 μουσουλμάνοι ,623.197 Έλληνες ορθόδοξοι ,δηλαδή Πατριαρχικοί και 626.715 Βούλγαροι ορθόδοξοι ,δηλαδή Εξαρχικοί . Στους μουσουλμάνους

συμπεριλαμβάνονταν και Αλβανοί, ενώ οι Σέρβοι μπορούσαν να υπαχθούν και στις δύο εκκλησίες. (Jelavich B., τ.Β',2006 :151) . Τα στοιχεία της απογραφής αποδεικνύουν πόσο ρευστά και ασαφή είναι τα σύνορα ανάμεσα στις εθνοτικές ομάδες , ώστε η εξαγωγή αδιαμφισβήτητων συμπερασμάτων να καθίσταται δυσχερής. Η συνεχής επανάληψη στο βιβλίο φράσεων που πιστοποιούν την ελληνικότητα της περιοχής ,χωρίς ,όμως να κομίζουν και τις αναγκαίες αποδείξεις ,παραπλανούν τους μαθητές και τους καθιστούν ευάλωτους σε κάθε είδους ιδεολογική, πολιτική ή θρησκευτική προπαγάνδα ,όπως αυτή που έλαβε χώρα το 1992 ,δεύτερη χρονιά διδασκαλίας του εν λόγω βιβλίου , η οποία διακήρυσε σε υψιπετείς τόνους την ελληνικότητα της Μακεδονίας απέναντι σε ανάλογες αξιώσεις του νεοσύστατου κράτους των Σκοπίων .

Οι αποσιωπήσεις ,όμως , γύρω από μακεδονικό ζήτημα ,δεν τερματίζονται εδώ, αφού δεν αναφέρεται ούτε ο αριθμός των Βουλγάρων που παρέμειναν εντός του ελληνικού εδάφους ,ούτε τι έγιναν στη συνέχεια. Δεν θα ήταν άστοχο να επισημανθεί ότι η παραμονή τους στο ελληνικό κράτος δεν ήταν μόνο αποτέλεσμα εκούσιας , ατομικής επιλογής αλλά συναρτούνταν με την πολιτική του βουλγαρικού κράτους. Εκτός από τους βουλγαρόφωνους στην περιοχή κατοικούν και οι σλαβόφωνοι, τους οποίους διεκδικούν οι Σέρβοι ,οι Έλληνες και οι Βούλγαροι. Οι επίσημες συμφωνίες του ελληνικού κράτους ,που υπογράφονται στις αρχές του 20^{ου} αιώνα αναγνωρίζουν τη μειονότητα αυτή άλλοτε ως βουλγαρική ,(Πρωτόκολλο Πολίτη- Καλφώφ) γεγονός που προκαλεί την οξεία αντίδραση της Σερβίας και άλλοτε ,με πρωτοβουλία του ίδιου του δικτάτορα Πάγκαλου, ως σερβική, «προκειμένου να εξευμενιστεί η Γιουγκοσλαβία να ανατρέψει την «αντακίδειο ειρήνη» του 1923 με την Τουρκία» . (Βερέμης, Κολλιόπουλος , 2006 :370) Το ΚΚΕ με τη σειρά του αναγνωρίζει σε αυτούς μια μακεδονική εθνοπολιτισμική ομάδα και διεκδικεί μία ανεξάρτητη Μακεδονία. (Γούναρης ,1997, Διβάνη,1999) Παρά τις προσπάθειες ετεροκαθορισμού της μειονότητας από την πολιτική ηγεσία , η μειονότητα αυτή υφίσταται πιέσεις από το επίσημο ελληνικό κράτος για να εξελληνιστεί.(Καρακασίδου, 2000) Συντονισμένο με την επίσημη πολιτική το βιβλίο καλύπτει την ύπαρξή της με ένα αδιαπέραστο πέπλο σιωπής. Μεγάλο μέρος της εθνοτικής αυτής ομάδας λόγω της αθρόας συμμετοχής της στο

πλευρό των αντιστασιακών δυνάμεων του ΕΛΑΣ αναγκάζεται ακούσια να μεταναστεύσει ,μετά τη λήξη του εμφυλίου πολέμου, στις γειτονικές βαλκανικές χώρες ή στις χώρες του ανατολικού μπλοκ. Είναι τα εκατό περίπου χιλιάδες άτομα στα οποία, χωρίς άλλο προσδιορισμό , αναφέρονται το βιβλίο. Η ομάδα αυτή, απογυμνωμένη από τα γλωσσικά ,εθνοτικά αλλά και ταξικά, πολιτικά χαρακτηριστικά της , αντιμετωπίζεται ως ένα αδιαφοροποίητο σύνολο ανθρώπων που περνάει τα σύνορα και εγκαθίσταται στις γειτονικές χώρες εκούσια . Και ίσως κάποιος κυνικός αναγνώστης θα μπορούσε να αναρωτηθεί εάν αυτή η μετεγκατάσταση οφείλεται και σε λόγους αναψυχής , αφού σίγουρα και αναμφίβολα με όσα αναφέρονται στο σχολικό βιβλίο δεν οφείλεται στην πολιτική του ελληνικού κράτους απέναντι σε αυτή την εθνοπολιτισμική ομάδα, από τη στιγμή που ενσωματώνεται στο ελληνικό κράτος. Σε αυτούς ειδικά τους «πολιτικούς πρόσφυγες » απαγορεύτηκε η επιστροφή τους στην Ελλάδα από το ΠΑΣΟΚ και δεν αναγνωρίστηκαν ως Έλληνες το γένος (Καρακασίδου στο <http://www.hellasontheweb.org/7017000.pdf> , προσπελάστηκε στις 6-12-2011)

Αν η σλαβομακεδονική εθνοτική ομάδα αντιμετωπίζεται με εκκωφαντική σιωπή, η διγλωσσία επιστρατεύεται για την παρουσίαση της μουσουλμανικής μειονότητας, η οποία είναι και η μόνη αναγνωρισμένη με βάση τις διεθνείς συνθήκες μειονότητα στην Ελλάδα. Το βιβλίο αναφέρει ότι με τη συνθήκη της Λωζάννης αποφασίστηκε « η ανταλλαγή των πληθυσμών ,που ήταν υποχρεωτική για τους Έλληνες που ζούσαν στην Τουρκία και για τους Τούρκους που ζούσαν στην Ελλάδα. Εξαιρέθηκαν οι Έλληνες μόνιμοι κάτοικοι της Κωνσταντινούπολης (125 χιλιάδες τότε) και οι μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης (118 χιλιάδες τότε).».(327) Ενώ οι Έλληνες παραμένουν Έλληνες, ανεξάρτητα από τα σύνορα που διασχίζουν και τον τόπο διαμονής τους ,δεν ισχύει το ίδιο για την περίπτωση των Τούρκων, αφού φεύγουν Τούρκοι αλλά παραμένουν Μουσουλμάνοι. Έτσι το βιβλίο κατορθώνει με ένα λεκτικό, αλλά μη ιστορικά ορθό , τέχνασμα να έχει και «την πίτα ολάκερη και το σκύλο χορτάτο» , δηλαδή να κάνει λόγο για εθνική ελληνική , μειονότητα στην Τουρκία αλλά για θρησκευτική, μουσουλμανική στη Θράκη. Και όπως είναι γνωστό η ύπαρξη εθνικής μειονότητας σε ένα κράτος ,ευκαιρίας δοθείσης ,μπορεί να

εγείρει αλυτρωτικές αξιώσεις και μάλιστα σε μια περιοχή, όπως η Κωνσταντινούπολη, της οποίας η ανακατάληψη από τους Έλληνες ήταν διακαής και ευσεβής πόθος. Απεναντίας τα δικαιώματα των θρησκευτικών μειονοτήτων καθορίζονται αυστηρά από το Σύνταγμα και προστατεύονται, γι' αυτό και αυτές δεν διακατέχονται από αποσχιστικές τάσεις. Αυτό που αποκρύπτει ο συγγραφέας, για να πετύχει το διττό σκοπό του, είναι ότι η συνθήκη της Λωζάννης προέβλεπε την ανταλλαγή και από τις δύο χώρες θρησκευτικών μειονοτήτων και όχι θρησκευτικών στη μία και εθνικών στην άλλη.

Μέσα από μια σωρεία αποσιωπήσεων το βιβλίο κατορθώνει να επιβάλει την άποψη ότι η εθνική ομοιογένεια είναι η μόνη πραγματικότητα στο ελληνικό κράτος από τη στιγμή της σύστασής του. Παραδίδει, έτσι, στη λήθη κάθε εθνοτική ομάδα που θα μπορούσε να προκαλέσει ρωγμές στην εικόνα του ομοιογενούς εθνικού συνόλου, επιτυγχάνοντας με τον τρόπο αυτό να καλλιεργήσει στους μαθητές μια ανελαστική και στεγανή εθνική ταυτότητα.

Οι « εξέχουσες προσωπικότητες » και τα απόντα κοινωνικά υποκείμενα

Η εθνική ιστοριογραφία, επιτελώντας το έργο του εθνικού φρονηματισμού, οφείλει να παρέχει πρότυπα προς μίμηση, που αποτελούν αποκρυστάλλωση των εθνικών αρετών, ώστε η συναισθηματική ταύτιση με αυτά να είναι αμεσότερη και αποτελεσματικότερη. Για το σκοπό αυτό η εθνική αφήγηση εστιάζει στο έργο και στα επιτεύγματα των εξεχουσών προσωπικοτήτων, που αναγορεύονται σε καταλύτες των ιστορικών εξελίξεων. Γύρω από τα σημαίνοντα πρόσωπα και τη δράση τους πλέκεται το νήμα της ιστορικής αφήγησης. Απεναντίας οι διεκδικήσεις των κοινωνικών ομάδων, οι οποίες δεν συμπλέουν με αυτό που θεωρείται από την πολιτική ηγεσία εθνικό συμφέρον, κατέχουν δευτερεύουσα θέση. Συχνά τα κοινωνικά υποκείμενα συναιρούνται στην αόριστη και γενική έννοια του λαού, επιτείνοντας περισσότερο τη σύγχυση ανάμεσα στις κοινωνικές ομάδες με αντικρουόμενα πολιτικά και οικονομικά συμφέροντα.

Η άποψη που σχηματίζουν οι μαθητές για τις ιστορικές προσωπικότητες δεν οικοδομείται μονομερώς καθώς μαθαίνουν για τη συμμετοχή τους στα ιστορικά

γεγονότα αλλά στοιχειοθετείται ουσιαστικώς μέσα από τα ποικίλα σχόλια του συγγραφέα ,τα οποία ενέχουν το ρόλο της ιστορικής αλήθειας.

Μια από τις εμβληματικές ιστορικές προσωπικότητες ,που δεν απουσιάζει από τα αναφερόμενα στη συγκρότηση του νεοελληνικού κράτους βιβλία, είναι ο Ι. Καποδίστριας , ο πρώτος Κυβερνήτης της Ελλάδας. Το εγκώμιό του πλέκεται ήδη από την πρώτη αναφορά που γίνεται στο σχολικό βιβλίο σε αυτόν, όταν η Φιλική Εταιρεία του προσφέρει την αρχηγία της και αυτός την αρνείται, επειδή ήταν υπουργός του τσάρου. Όμως και από τη θέση αυτή ,όπως αναφέρεται στο βιβλίο , «πρόσφερε μεγάλες υπηρεσίες στον επαναστατημένο Ελληνισμό». (σ.155)Οι υπηρεσίες αυτές εξηγούνται στη συνέχεια , όταν κατά το Συνέδριο στο Λαύμπαχ έρχεται αντιμέτωπος με τον εμπυχωτή της Ιερής Συμμαχίας , το Μέττερνιχ. Γράφει συγκεκριμένα το βιβλίο « Ο Μέττερνιχ είχε επιβάλει την πολιτική του και μόνο χάρη στις ενέργειες του Καποδίστρια ,που μετείχε στο συνέδριο , δεν αποφασίστηκε επέμβαση υπέρ της Τουρκίας». (σ.190) Οι δύο άνδρες «κονταροχτυπιούνται » για το ελληνικό ζήτημα και τελικά υπερισχύει ο Καποδίστριας. Δε γίνεται λόγος φυσικά για τη στάση των άλλων δυνάμεων απέναντι στο «Ανατολικό Ζήτημα» , στη διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και τις γενικότερες γεωπολιτικές επιδιώξεις τους. Είναι απλά «ζήτημα κυρίων ». Το πορτρέτο του Καποδίστρια φιλοτεχνείται με μαεστρία , αφού αποσιωπάται η προσωρινή αναστολή του Συντάγματος της Τροιζήνας και η συγκέντρωση των εξουσιών στο πρόσωπό του . Η εξύμνηση του Κυβερνήτη κορυφώνεται στο τέλος της αντίστοιχης ενότητας , όπου το σχόλιο διεκδικεί την ιστορική αλήθεια. « Ο τραγικός θάνατος του κυβερνήτη στέρησε την Ελλάδα από τον έξοχο πολιτικό και διπλωμάτη ,που θεωρείται σήμερα από τους Έλληνες και ξένους ιστορικούς ως μια από τις μεγαλύτερες μορφές της νεότερης ελληνικής ιστορίας.»(σ.203) Χωρίς ,ωστόσο, σκοπός να είναι η αποκαθήλωση των ιστορικών προσωπικοτήτων από το βάθρο τους ,θα ήταν ορθότερο και φρονιμότερο ,εάν η εξαγωγή συμπερασμάτων θα ήταν έργο των ίδιων των μαθητών ,που έχοντας στη διάθεσή τους επαρκείς αντικρουόμενες πηγές , θα μπορούσαν να αξιολογήσουν το έργο του Κυβερνήτη ,σύμφωνα με την προσωπική τους άποψη και όχι να αποστηθίσουν τον «ύμνο » στον Καποδίστρια. Μάλιστα η δολοφονία του ενδείκνυται για μια

ουσιαστική εμβάθυνση στις συνθήκες του τότε ελληνικού κράτους , στα αλληλοδιαπλεκόμενα και αλλολοσυγκρουόμενα συμφέροντα των ομάδων που προεπαναστατικά ασκούσαν την εξουσία και την εμπλοκή των Μεγάλων Δυνάμεων.

Ανάλογα υμνητικό είναι το ύφος ,όταν το βιβλίο αναφέρεται στον Κολοκοτρώνη. Το 1825 η κυβέρνηση Κουντουριώτη τον αμνήστευσε και ανέθεσε σε αυτόν και στον Π. Μαυρομιχάλη την ηγεσία του στρατού. «Ο Κολοκοτρώνης ενισχυμένος από την αγάπη και την εμπιστοσύνη του λαού, οργάνωσε τις νεκρωμένες από τον εμφύλιο πόλεμο δυνάμεις ,συγκέντρωσε έξι χιλιάδες πολεμιστές ,και χρησιμοποίησε σε ηγετικές θέσεις άντρες που δεν είχαν φθαρεί από τον εμφύλιο πόλεμο : το Δ. Υψηλάντη ,το Μακρυγιάννη και άλλους.» (σ.177) Η δύναμη του οπλαρχηγού αποδίδεται με ένα εκφραστικό μέσο ,που δεν στοχεύει να μόνο να πληροφορήσει αλλά να εξυψώσει τον Κολοκοτρώνη στο πρότυπο του ικανού και λαοπρόβλητου οπλαρχηγού. Στη μεγαλοψυχία και την ορθοφροσύνη του οφείλεται και ο τερματισμός της πρώτης φάσης του εμφυλίου πολέμου ,αφού « όταν διαπίστωσε ότι είχαν συνασπιστεί εναντίον του ,εκτός από τους σπουδαιότερους προκρίτους της Πελοποννήσου ,οι νησιώτες και Στερεοελλαδίτες ,αναγκάστηκε να υποχωρήσει ,και το Μάιο του 1824 τελείωσε και η πρώτη φάση της σύγκρουσης.» . (σ.187) Και σε αυτή την περίπτωση με τη δραστική επέμβαση ενός μεγάλου άνδρα τερματίζεται η πρώτη φάση ενός εμφυλίου πολέμου. Και εδώ δεν γίνεται , επίσης , αναφορά στις δυνάμεις που εκπροσωπούσε ο Κολοκοτρώνης και οι πολιτικοί του αντίπαλοι ή στον τρόπο αξιοποίησης των χρημάτων που εισέρευσαν από το αγγλικό δάνειο.(Dakin ,1999)

Ο Δ. Υψηλάντης ,απ' την άλλη πλευρά , διακρίνεται για την αγνότητά του και την ανιδιοτέλειά του και «εξουσιοδότησε τον Μαυροκορδάτο να οργανώσει τη Στερεά Ελλάδα πολιτικά και στρατιωτικά, και συμφώνησε να χρησιμοποιηθεί στην προσπάθεια αυτή και ο Νέγρης » ,δύο άντρες δηλαδή που « απέβλεπαν στην υποβάθμιση του ηγετικού του ρόλου». (σ.182) Οι μαθητές καλούνται να θεωρήσουν ως πρωταρχικό αίτιο της πολιτικής δράσης την ιδιοσυστασία των πρωταγωνιστών και όχι τις πολιτικές ή στρατιωτικές δυνάμεις, όπως στην παρούσα περίπτωση ,που εκπροσωπούν. Με τον τρόπο αυτό η ιστορική εξέλιξη

είναι αποτέλεσμα της ατομικής βούλησης και δεν είναι αποτέλεσμα των ενεργών κοινωνικών δυνάμεων . Ο συγγραφέας ,θέλοντας να μην αφήσει αμφιβολίες για την ηγετική θέση του Δ. Υψηλάντη, αναφέρει ότι στην δεύτερη περίοδο της Γ΄ Εθνοσυνέλευση ο ίδιος αποκαταστάθηκε ,του οποίου « η αποβολή τον προηγούμενο χρόνο από όλα τα πολιτικά και στρατιωτικά αξιώματα είχε διχάσει το λαό.».(σ.188) Δεν θεωρεί, όμως , ο συγγραφέας αναγκαίο να αναφέρει το λόγο αποβολής του από τα αξιώματα ,όπως δεν είναι απολύτως σαφές εάν αυτό που δίχασε το λαό ήταν η αποπομπή του από τα αξιώματα ή η στάση του στη «μεσολάβηση της Αγγλίας» , η οποία θεωρήθηκε από τον ίδιο ανοίκεια πράξη υποτέλειας .(Βουρνάς,2005). Με τον τρόπο αυτό ο συγγραφέας κατορθώνει να εξάρει την προσωπικότητα του Δ. Υψηλάντη και από την άλλη να μην διαταράξει την ιστορική αφήγηση ,αναφερόμενος στις διαφωνίες που υπήρχαν στο σώμα της Εθνοσυνέλευσης για τη μεσίτευση της Αγγλίας και την ποινή που επιβλήθηκε στα διαφωνούντα μέλη της.

Ξεχωριστό ενδιαφέρον παρουσιάζει ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζεται στο βιβλίο η ανάμειξη του Θ. Δηλιγιάννη στον ελληνοθωμανικό πόλεμο του 1897. Γράφει αρχικά στο βιβλίο « Πίστευε ότι, για την ανάπτυξη της χώρας, απαραίτητη προϋπόθεση ήταν η απελευθέρωση των υπόδουλων ελληνικών περιοχών και παρασύρθηκε στον άτυχο πόλεμο του 1897 χωρίς την αναγκαία στρατιωτική προπαρασκευή».(σ.265) Ένας πόλεμος ,που στοιχίζει ανθρώπινες ζωές ,αν και στο συγκεκριμένο πόλεμο και οι οικονομικές συνέπειες ήταν εξίσου οδυνηρές και δυσβάστακτες ,οφείλεται σε ένα απλό ανθρώπινο ατόπημα, σε ένα παραστράτημα, σε μια άτυχη στιγμή. Και για να είναι σίγουρο το βιβλίο ότι αποσειεί από τον τότε πρωθυπουργό τις όποιες πολιτικές ευθύνες αναφέρει στην ενότητα για τον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897 « Οι τουρκικές βιαιότητες εναντίον των αμάχων (στην Κρήτη) δημιούργησαν φιλοπόλεμο ρεύμα στην ελληνική κοινή γνώμη ,που υποδαυλιζόταν από την «Εθνική Εταιρεία» , και η ελληνική κυβέρνηση με πρωθυπουργό το Θ. Δηλιγιάννη αποφάσισε να στείλει στην Κρήτη μοίρα του ελληνικού στόλου με επικεφαλής τον πρίγκιπα Γεώργιο ,για να εμποδίσει την απόβαση τουρκικών δυνάμεων στο νησί.».(σ.271) Το γεγονός αυτό προκάλεσε την κήρυξη του

πολέμου από την πλευρά της Τουρκίας , της οποίας ο στρατός ήταν «άριστα οργανωμένος και αριθμητικά ισχυρότερος».σ.(272) Οι ευθύνες , για άλλη μια φορά, βαραινουν τους αντιπάλους ,οι οποίοι βασίζονται στην αριθμητική και στρατιωτική υπεροπλία τους. Και εδώ αποκρύπτεται η δράση της ομάδας των κατώτερων αξιωματικών ,που συγκροτούν την «Εθνική Εταιρεία» ,που με τον παραληρηματικό και εμπρηστικό της λόγο υποδαύλισε την εθνικιστική έξαρση στην Ελλάδα καθώς και ο ακραίος λαϊκισμός και η «αδάπανος δημοκοπία» του Δηλιγιάννη ,που θέλοντας να χαϊδέψει τα αυτιά των ψηφοφόρων του επικροτούσε τις ακραίες ενέργειες, ελπίζοντας ,παρ' όλα αυτά , μύχια και κρυφά ότι οι Προστάτιδες δυνάμεις θα παρέμβουν έγκαιρα και κατευναστικά ,για να αποσοβήσουν μια ελληνοτουρκική σύγκρουση. Η «εκπορνευθείσα Ευρώπη», δυστυχώς ,δεν παρενέβη για να αλλάξει την πολιτική, όταν έβλεπε που θα έφερνε το ελληνικό έθνος « η ευγενής του τύφλωσις» (Γιαννουλόπουλος,2003) Το δίδαγμα που θα αποκομίσουν οι μαθητές από τη διδασκαλία των ενοτήτων αυτών είναι ότι οι πολιτικοί άντρες έχουν και αυτοί ανθρώπινες αδυναμίες και παρασύρονται , σε αντίθεση ,όμως, με τους κοινούς θνητούς αυτοί δεν ευθύνονται για τις συνέπειες των ολισθημάτων τους, γιατί πάντα υπάρχουν οι αποδιοπομπαίοι τράγοι ,οι «Άλλοι», οι «βάρβαροι» για την επίρριψη των ευθυνών.

Κατ' αντιδιαστολή με την προβολή της δράσης και του έργου των εμβληματικών προσωπικοτήτων η συμμετοχή των κοινωνικών ή φυλετικών ομάδων στα ιστορικά γεγονότα παραλείπεται . Σε όλο το βιβλίο μόνο μισή γραμμή αναφέρεται στις γυναίκες ,όταν γίνεται λόγος για τις εκλογές που προκήρυξε το 1944 η Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης και στις οποίες συμμετείχαν για πρώτη φορά γυναίκες. Δε θεωρεί, όμως ο συγγραφέας αναγκαίο να αναφέρει στη συνέχεια πότε δόθηκε στις γυναίκες στην Ελλάδα το δικαίωμα ψήφου . Καμία παρόμοια αναφορά δεν υπάρχει για το εκλογικό δικαίωμα των γυναικών στις χώρες της Ευρώπης καθώς και στις διεκδικήσεις τους και τις γενικότερες πολιτικές συνθήκες που ώθησαν τις κυβερνήσεις να το παραχωρήσουν. Παντελώς απουσιάζει οποιαδήποτε αναφορά στη γυναικεία συμμετοχή στον Αγώνα της Ανεξαρτησίας , στις τέχνες ,τα γράμματα και τις επιστήμες . Καμιά γυναίκα δεν θεωρείται εφάμιλλη ,ώστε να σταθεί ισάξια στο

αντρικό πάνθεον . Απεναντίας ,κυρίως μέσα από την εικονοποιία , η γυναίκα αναδεικνύεται ως αρωγός στον αγώνα του άντρα ,ως σύμμαχος ή ως ο διάκοσμος της εικόνας .Μέσα στο πλήθος των πορτραίτων που κοσμούν το βιβλίο , μόνο δύο είναι γυναικεία , η Μόνα -Λίζα και η βασίλισσα της Αγγλίας και της Ιρλανδίας, Ελισάβετ. Δύο ακόμη εικόνες απεικονίζουν γυναίκες, μέλη οικογενειών , στη μία αναπαρίσταται από το Μουρίλο η οικογένεια του βασιλιά της Ισπανίας Φιλίππου Δ΄ και στην άλλη η οικογένεια του καλλιτέχνη Ν. Κουναλάκη. Στις υπόλοιπες εικόνες οι γυναίκες απεικονίζονται σε παραδοσιακά γυναικείους ρόλους. Στη λιθογραφία που αναπαριστά τον «Έρανο υπέρ των Ελλήνων» καλοντυμένες κυρίες διακρίνονται για τη φιλανθρωπική τους δράση. Ως αντιπροσωπευτικά έργα του ιμπρεσιονισμού παρουσιάζονται οι «Κοπέλες στο πιάνο » του Ρενουάρ και η «Σιδερώστρα» του Ντεγκά. Από το έργο του Γύζη επιλέγεται «Το παραμύθι της γιαγιάς», με τη γιαγιά να κρατάει στο χέρι της την παραδοσιακή ρόκα. Στο κεφάλαιο που αναφέρεται στην Ελλάδα στο δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο τέσσερις φωτογραφίες απεικονίζουν γυναίκες. Μητρικό είναι το πρότυπο στην πρώτη φωτογραφία ,στην οποία η γυναίκα αποχαιρετά τον Έλληνα στρατιώτη που φεύγει για το μέτωπο του Β΄ παγκοσμίου πολέμου. Στη δεύτερη οι γυναίκες της Ηπείρου καθαρίζουν το δρόμο από το χιόνι για να διευκολύνουν τον εφοδιασμό του στρατού. Στην τρίτη , η οποία είναι πίνακας του ζωγράφου Αλεξανδράκη , οι γυναίκες αναζητούν τροφή και στην τελευταία χαροκαμένες και μαυροφορεμένες γυναίκες θρηνούν για τους έφηβους που εκτελέστηκαν στη σφαγή του Διστόμου. Από το βιβλίο δε λείπουν ,ιδιαίτερα οι προσωποποιήσεις είτε γεωγραφικών τόπων είτε αφηρημένων ιδεών με γυναικεία μορφή, ιδιαίτερα σε λιθογραφίες εποχής . Η ένωση των Επτανήσων συμβολίζεται με δύο γυναικείες μορφές ,που συμβολίζουν την Ελλάδα ,με αρχαιοπρεπή ενδυμασία, και την Αγγλία . Τη λαϊκή εικόνα που είναι αφιερωμένη στον Παύλο Μελά, την πλαισιώνουν δύο γυναικείες φιγούρες, η πρώτη στεφανώνει τον ήρωα και η δεύτερη θρηνεί για το θάνατό του. Γυναικεία είναι η προσωποποίηση της Αναγέννησης που πατάσσει το «τέρας» του παλαιοκομματισμού και εκφράζει την ικανοποίηση από την επιτυχία του κινήματος στο Γουδί. Τέλος μια λαϊκή εικόνα μετά το τέλος των βαλκανικών

πολέμων απεικονίζει με γυναικεία μορφή την Ελλάδα να απελευθερώνει από τα δεσμά τη Μακεδονία , η οποία γονυπετής στρέφεται με ευγνωμοσύνη στο Βενιζέλο και στο βασιλιά Κωνσταντίνο.

Εξάιρεση στην απεικόνιση γυναικών με ασχολίες που θεωρούνται ό,τι προσιδιάζουν στη γυναικεία φύση τους αποτελούν οι εικόνες που αναφέρονται στη Γαλλία. Η πρώτη απεικονίζει τις γυναίκες του Παρισιού να συμμετέχουν ενεργά στην επανάσταση , καθώς οργανώνουν πορεία προς τις Βερσαλλίες ,έχοντας μαζί του δύο κανόνια. Η δεύτερη είναι ο πίνακας του Ντελακρουά «Η ελευθερία οδηγεί το λαό » ,που εμπνεύστηκε ο ζωγράφος από την επανάσταση του 1830 στη Γαλλία. Στον πίνακα αυτό η σχεδόν γυμνόστηθη γυναίκα , σύμβολο της Ελευθερίας , κραδαίνοντας την τρίχρωμη σημαία της Γαλλίας , εμπνέει και ξεσηκώνει τους επαναστάτες.

Μια απλή ματιά στις εικόνες του βιβλίου θα ήταν αρκετή για να επιβεβαιώσει ότι οι γυναίκες αντιμετωπίζονται ως σύμβολα του έθνους αλλά δεν εκπροσωπούνται ισότιμα σε αυτό και δεν αντιπροσωπεύονται ως ίσοι πολίτες. (Puri ,2004) Το έθνος ,σύμφωνα με τη γνωστή άποψη του Anderson, φαντασιώνεται εγγενώς ως μια κοινότητα από άντρες ,ως μια βαθιά οριζόντια συντροφικότητα , (Anderson1997:28) γεγονός που τεκμαίρεται και μόνο από την εικονοποιία του βιβλίου. Παράλληλα στο βιβλίο δεσπόζει η κυρίαρχη διάκριση ανάμεσα στον ιδιωτικό βίο , στον οποίο σταδιοδρομούν οι άντρες , και στον ιδιωτικό , ο οποίος είναι ο κατ' εξοχήν χώρος των γυναικών. Συναφής με τη διάκριση αυτή είναι και η σύλληψη του έθνους ως οικογένειας , με ευδιάκριτο καταμερισμό εργασιών και τους άνδρες να έχουν ως ύψιστο καθήκον τους την προστασία των γυναικών, όπως αποτυπώνεται και στην εικόνα με την Ελλάδα που απελευθερώνει τη Μακεδονία, και την ενεργό δράση τους στην πολιτική, στρατιωτική και οικονομική ζωή. Η αναπαραγωγή του μοντέλου του έθνους ως ανδροκρατούμενης κοινωνίας με αυστηρά πατερναλιστική λογική καλλιεργεί , με λανθάνοντα αλλά αποτελεσματικό τρόπο, στερεότυπα που επιτρέπουν τη διαιώνιση της περιθωριοποίησης των γυναικών. Οι νεαρές μαθήτριες δε βιώνουν μόνο την απαξίωση του φύλου τους αλλά προσανατολίζονται προς πρότυπα που υπηρετούν τα εθνικά ιδεώδη από επουσιωδέστερες και δευτερεύουσες ,κατώτερες θέσεις.

Το σώμα της ιστορικής αφήγησης δε διαταράσσεται από αναφορές σε κοινωνικά, αγροτικά, εργατικά και φοιτητικά κινήματα και εξεγέρσεις, σε απεργίες και διαδηλώσεις. Ακόμα και όταν η αναφορά σε κάποιο από αυτά θεωρείται από το συγγραφέα αναγκαία, δεν καταλαμβάνει στο εκάστοτε κεφάλαιο παρά ελάχιστες γραμμές. Για παράδειγμα στην ενότητα που αναφέρεται στην έξωση του Όθωνα γράφεται ότι η φοιτητική νεολαία θεωρούσε τον Όθωνα και το περιβάλλον του υπεύθυνο για την κακοδαιμονία της χώρας, εντούτοις δεν αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο αντέδρασαν οι φοιτητές, στα λεγόμενα «Σκιαδικά» καθώς στις ενέργειες του επίσημου κράτους για την αντιμετώπιση της δυσαρέσκειά τους. (Τσοκόπουλου) Ακόμα και για την εξέγερση των φοιτητών της Νομικής και του Πολυτεχνείου το 1973, που αποτελεί κορυφαίο γεγονός της νεότερης πολιτικής ιστορίας, αναφέρεται ότι υπήρξε «το πρώτο σοβαρό πλήγμα εναντίον του ανελεύθερου καθεστώτος της χούντας» (σ.374), χωρίς όμως άλλες διευκρινίσεις για τα αιτήματα των φοιτητών και την τελική έκβαση της εξέγερσης. (αν και υπάρχει φωτογραφία με την κατεστραμμένη από το τανκ πύλη του Πολυτεχνείου).

Οι απεργίες που συγκλόνισαν τη χώρα το 1923, μετά την κατάρρευση του μικρασιατικού μετώπου και κυρίως οι απεργίες των καπνεργατών του 1936 (Μαρκέτος) με τα δεκάδες θύματά τους απουσιάζουν από την εξιστόρηση των γεγονότων των αντίστοιχων ιστορικών περιόδων. Απούσες από την αφήγηση είναι οι αγροτικές εξεγέρσεις, σε μια χώρα μάλιστα που η πλειοψηφία των κατοίκων της ζει από τον αγροτικό τομέα και το ζήτημα διανομής των εθνικών γαιών ήταν φλέγον για πολλά χρόνια. Χαρακτηριστικά δεν αναφέρεται η εξέγερση των αγροτών το 1910 στο Κιλελέρ, που είδαν τις συνθήκες διαβίωσής τους να επιδεινώνονται μετά την αγορά των τσιφλικιών του Θεσσαλικού κάμπου από πλούσιους Έλληνες γαιοκτήμονες.

Η λαϊκή βούληση αποδίδεται με τον ασαφή, αδιαφοροποίητο και γενικό όρο κοινή γνώμη, ιδίως όταν αυτή είναι αναγκαία για την επικύρωση ενεργειών, όπως στο ξέσπασμα εξεγέρσεων στη Θεσσαλία, τη Μακεδονία και την Ήπειρο το 1878.

Η αποσιώπηση των λαϊκών διεκδικήσεων αντιστικτικά με την προβολή του ηγετικού ρόλου των ισχυρών ανδρών καλλιεργεί τη λαθεμένη και ψευδή

εντύπωση στους μαθητές πρώτον ότι η ιστορία είναι υπόθεση μεγάλων ανδρών και δεύτερον ότι η δράση των λαϊκών μαζών δεν επενεργεί στην ιστορική εξέλιξη αλλά απεναντίας ο λαός υφίσταται παθητικά και συχνά αδιαμαρτύρητα τα αποτελέσματα της δράσης των επιφανών ιστορικών προσωπικοτήτων. Αντί για την ενθάρρυνση και εμπέδωση της συμμετοχής στο πολιτικό γίνεσθαι προκρίνεται ως επιθυμητή στάση η συμμόρφωση και η υπακοή στα κελεύσματα της πολιτικής εξουσίας.

Το ρητό ,το υπόρρητο νόημα και η ηχηρή σιωπή.

Το μήνυμα που επιθυμεί να μεταδώσει το βιβλίο δεν μεταδίδεται μόνο μέσα από το βασικό σώμα της αφήγησης αλλά και από αυτό που υπονοείται, που υπαινίσσεται, χωρίς να αναφέρεται ευθέως αλλά και από την αποσιώπηση των στοιχείων εκείνων που θα αναιρούσαν το αρχικό μήνυμα.

Μέσα από την τακτική αυτή επιβεβαιώνεται ο μύθος ,που ήθελε το Οικουμενικό Πατριαρχείο και εν γένει την Ορθοδοξία στυλοβάτη και εμπυχωτή της προσπάθειας για εθνική αναγέννηση . Αν και αναφέρεται λεπτομερώς η διοικητική διαίρεση των οθωμανικής αυτοκρατορίας και οι τίτλοι των διοικητών της κάθε εδαφικής υποδιαίρεσης δεν αναφέρεται ότι το σύστημα της οθωμανικής διοίκησης βασιζόταν στο σύστημα των μιλλέτ , δηλαδή στο διαχωρισμό των υπηκόων με βάση το θρήσκευμα .Συνάρτηση του διαχωρισμού αυτού ήταν και οι φορολογικές και στρατιωτικές υποχρεώσεις. Το μιλλέτ των ορθόδοξων περιλάμβανε στους κόλπους εκτός από τους ελληνόφωνους ,σλαβόφωνους και βουλγαρόφωνους , γι' αυτό και ο Πατριάρχης ήταν εκπρόσωπος όλων αυτών των κοινοτήτων. Αντίθετα στο βιβλίο αναφέρεται στο κεφάλαιο για τον ελληνισμό από την άλωση έως το 18^ο αιώνα ότι ο Πατριάρχης ,χάρη στις αρμοδιότητες που του εκχώρησε ο σουλτάνος , γινόταν εθνάρχης , ο οποίος «όχι μόνο διατηρούσε τη θέση του στην ηγεσία της Ορθοδοξίας ,αλλά αποκτούσε και πολιτικές δικαιοδοσίες για τους ορθόδοξους λαούς της οθωμανικής αυτοκρατορίας.».(σ.112) Αν και οι ορθόδοξοι λαοί είναι πολλοί , εν τούτοις δεν κατονομάζονται. Η αβλεψία αυτή αφήνει υπόρρητα να εννοηθεί ότι ο Πατριάρχης είναι εθνάρχης των Ελλήνων, αφού η έννοια του εθνάρχη αντίκειται νοηματικά στη δυνατότητα

εκπροσώπησης πολλών εθνοτήτων. Το συμπέρασμα αυτό επιβεβαιώνεται και από την καταληκτική παράγραφο της ενότητας Το Πατριαρχείο και τα προνόμια, όπου αναφέρεται ρητά ότι η Εκκλησία διατήρησε την επιρροή της στη Χερσόνησο του Αίμου και « η παρέμβασή της σε πολιτικά και σε πολιτιστικά θέματα υπήρξε καθοριστική για την πορεία του υπόδουλου Ελληνισμού.».(σ.112)

Η προσπάθεια για να οικοδομηθεί στέρεα η στενή σχέση Εκκλησίας και ελληνικού έθνους συνεχίζεται και σε άλλα σημεία του βιβλίου. Θέλοντας ο συγγραφέας να αποδείξει και τη συμμετοχή του κλήρου στα προεπαναστικά κινήματα ,ώστε να άρει τυχόν επιφυλάξεις για το ρόλο της Εκκλησίας αναφέρει το κίνημα του μητροπολίτη Λαρίσης Διονυσίου του Φιλοσόφου ή Σκυλόσοφου και τον τραγικό θάνατό του. Δεν αναφέρει ,όμως , πώς αντιμετωπίστηκε το κίνημά του από τους σύγχρονούς του χριστιανούς . Συγκεκριμένα γράφεται στο Νέον Μαρτυρολόγιον « Ώντας κακογνώμων και κακόπροπος επείσθη εις λόγους , και υποσχέσεις Φράγγων , και συνεργεία δαιμονική εμάζωξε πλήθος ικανόν ,και εκίνησε κατά των κρατούντων Τούρκων πόλεμον [...] Εις ολίγον καιρόν πιασθείς ,έδωκε την πρέπουσαν δίκην ,ελεεινώς φονευθείς παρ' αυτών ,παραχωρήσει Θεού, ως ανάξια ποιήσας του επαγγέλματός του» (Νέον Μαρτυρολόγιον παρατίθεται στο Μαζάουερ ,2003 :140-1)

Στο βιβλίο αποφεύγεται κάθε αναφορά στη διχογνωμία ανάμεσα στους εκπροσώπους της Εκκλησίας και του Διαφωτισμού. Και στην περίπτωση αυτή τονίζεται η αγαστή σύμπνοιά τους και η αταλάντευτη συμπόρευσή τους σε θέματα παιδείας . Συγκεκριμένα στην ενότητα για το νεοελληνικό διαφωτισμό γράφεται ότι «Η επαφή με την πνευματική Γαλλία ,όπου ο διαφωτισμός βρίσκεται στην ακμή του ,οι φιλελεύθερες ιδέες που εκφράζονται αργότερα στα κείμενα της γαλλικής Επανάστασης ,επηρεάζουν καθοριστικά τους Έλληνες λογίους της εποχής , ενώ παράλληλα εκκλησιαστικοί άντρες συνεχίζουν τον αγώνα για τη διάδοση της παιδείας στην ελληνικό ύπαιθρο και για την στήριξη της Ορθοδοξίας.» .(σ.136) Στη συνέχεια το βιβλίο αναφερόμενο στο έργο του Κοραή και ειδικότερα την «Αδελφική Διδασκαλία» γράφει ότι «αποτελεί δριμύτατο κατηγορητήριο εναντίον των εθελόδουλων και συντηρητικών».(σ.138) Για άλλη μια φορά οι εθελόδουλοι και οι συντηρητικοί

δεν κατονομάζονται, όπως δεν αναφέρεται ότι η «Αδελφική διδασκαλία» είναι απάντηση στην «Πατρική Διδασκαλία», της οποίας ο συντάκτης προέρχεται από εκκλησιαστικούς κύκλους. Η «Πατριαρχική Διδασκαλία» αποτελεί μια φανερή συστράτευση της Ορθόδοξης Εκκλησίας με την Υψηλή πύλη ενάντια στην απειλή που εκπορεύεται από τις επαναστατικές ιδέες της Γαλλίας και την επεκτατική πολιτική του Ναπολέοντα. (Κιτρομηλίδης, 2000) Για το λόγο αυτό στρέφεται με σφοδρότητα ενάντια στο «νυν θρυλούμενον σύστημα της ελευθερίας το οποίον [...] υπάρχει όμως ένα δέλεαρ του διαβόλου και φαρμάκι ολέθριον» και παραινούσε τους χριστιανούς σε υποταγή στην οθωμανική εξουσία αφού ο Θεός «ήγειρεν εκ του μηδενός την ισχυράν αυτήν βασιλείαν των Οθωμανών, αντί της των Ρωμαίων ημών βασιλείας, η οποία είχε αρχίσει, τρόπον τινά, να χωλαίνει εις τα της Ορθοδόξου πίστεως φρονήματα και ύψωσε την βασιλείαν αυτήν των Οθωμανών περισσότερο από κάθε άλλην, δια να αποδείξη αναμφιβόλως, ότι θείω εγένετο βουλήματι». (παρατίθεται στο Μαζάουερ, 2003 :147) Η ισχυρή αντιγνωμία ανάμεσα στους εκπροσώπους του διαφωτισμού και της εκκλησίας, με εξέχουσα σημασία κατά την προεπαναστατική περίοδο, αποσιωπάται και μέσα από λεκτικά τεχνάσματα και ουσιώδεις παραλείψεις οικοδομείται ο μύθος της συμπίεσης του ελληνικού έθνους και της ορθόδοξης Εκκλησίας και αναγνωρίζεται ως μοναδική αλήθεια το ιδεολόγημα του «ελληνοχριστιανικού πολιτισμού».

Η σφυρηλάτηση της εθνικής ενότητας δεν επιτυγχάνεται μόνο με από την κατασκευή ή την επανάληψη των μύθων αλλά και με την ενδυνάμωση της ακράδαντης πίστης στα δίκαια του ελληνισμού. Αρωγός ανεκτίμητος στην προσπάθεια αυτή είναι η γλώσσα, η οποία παρέχει τη δυνατότητα στο συγγραφέα να ονοματίζει το ίδιο φαινόμενο με άλλες λέξεις. Έτσι ο μεγαλοϊδεατισμός και η αλυτρωτική πολιτική, κοινά χαρακτηριστικά των βαλκανικών κρατών στο τέλος του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20^{ου}, ονομάζονται διαφορετικά ανάλογα με το ποιο κράτος την ασκεί. Όταν το βιβλίο αναφέρεται στην Ελλάδα ονομάζει την πολιτική αυτή ως εθνικό αγώνα, ως απελευθέρωση των υπόδουλων ελληνικών περιοχών. Αντίθετα η επιδίωξη του αλυτρωτισμού από τη Βουλγαρία αντιμετωπίζεται ως προσήλωση «στο όραμα της εδαφικής επέκτασης» και η προσάρτηση της ανατολικής Ρωμυλίας

θεωρείται πραξικοπηματική , ισχυρισμός που εύλογα γίνεται πιστευτός από τους νεαρούς μαθητές, αφού πουθενά δεν αναφέρεται ότι στην περιοχή αυτή κατοικούσαν και Βούλγαροι. Τα κίνητρα της δράσης των Βουλγάρων είναι ο εθνικισμός , έννοια φορτισμένη με αρνητικές συνυποδηλώσεις, ενώ για τους Έλληνες τα εθνικά δίκαια. Η προσπάθεια υπαγωγής των χριστιανών στην Εξαρχία και η ίδρυση βουλγαρικών σχολείων ονομάζεται βουλγαρική προπαγάνδα και ενέχει τον κίνδυνο του εκβουλαρισμού , ενώ δεν υιοθετείται ο ίδιος όρος για την αντίστοιχη δράση των Ελλήνων. Οι Βούλγαροι κομιτατζήδες καταστρέφουν χωριά και λεηλατούν εκκλησίες που αρνούνται να υπαχθούν στην Εξαρχία. Οι Έλληνες ,από την άλλη πλευρά , οργανώνουν αντάρτικα σώματα και αρχίζουν την ένοπλη δράση «για να εξουδετερώσουν τις βουλγαρικές ενέργειες». Με τη διπλή γλώσσα, που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας και την αποσιώπηση του πολυεθνικού χαρακτήρα της γεωγραφικής περιοχής της Μακεδονίας κατορθώνει να νομιμοποιήσει τις ελληνικές εδαφικές επιδιώξεις στην περιοχή και να απογυμνώσει από κάθε ηθικό έρεισμα τις αντίστοιχες βουλγαρικές διεκδικήσεις.

Τέλος μια άλλη περίπτωση στην οποία το επιθυμητό μήνυμα περνάει δια της πλαγίας οδού είναι το κεφάλαιο που αναφέρεται στο μικρασιατικό πόλεμο και συγκεκριμένα στην πυρπόληση της Σμύρνης . Ο συγγραφέας επιλέγει αναφερόμενος στο γεγονός αυτό την παθητική σύνταξη , ώστε να μπορεί ευκολότερα να παραλείψει το ποιητικό αίτιο , δηλαδή τους υπευθύνους της πυρκαγιάς, ίσως γιατί δεν υπάρχει ομοφωνία για το ποιος την προκάλεσε (Νεϊζί ,2010) Γράφει ,λοιπόν, « Στις 27 Αυγούστου ο τουρκικός στρατός μπήκε στη Σμύρνη και τέσσερις μέρες αργότερα η ωραία ιωνική πόλη πυρπολήθηκε.». (σ.323) Η προσπάθεια αντικειμενικής καταγραφής της ιστορικής αλήθειας , αν υποτεθεί ότι πρόκειται περί αυτού ,αναιρείται από το υποκείμενο της πρώτης πρότασης ,ο τουρκικός στρατός, που χωρίς δεύτερη σκέψη εννοείται ως το ποιητικό αίτιο του ρήματος της δεύτερης πρότασης , που ως ευκόλως εννοούμενο παραλείπεται. Εάν το λανθάνον νόημα που επιδιώκει να περάσει στους μαθητές ο συγγραφέας με την εναλλαγή ενεργητικής παθητικής σύνταξης στην ίδια περίοδο δεν είναι απολύτως αντιληπτό, ακολουθεί και άλλη μία έμμεση επιβεβαίωση από τις πηγές. Σε μία

από τις παρατιθέμενες πηγές , στην οποία αφηγητής είναι ένα δωδεκάχρονο παιδί αναφέρεται «Ένα μεσημέρι έγινε μεγάλη φασαρία και κακό ,μαθεύτηκε ότι οι Τούρκοι βάλαν φωτιά στη συνοικία Της Αρμενιάς.»(σ.328) Εύλογα εξάγεται το συμπέρασμα για το ποιοι πρέπει να θεωρούνται πρωταίτιοι της πυρκαγιάς ,όσο κι αν συγγραφέας για λόγους δεοντολογίας δεν τους αναφέρει ρητά.

Ο συγγραφέας ακόμα και όταν για λόγους σεβασμού της αντικειμενικής ιστορικής αλήθειας - η οποία ειρήσθω εν παρόδω είναι πολλαπλή – επιλέγει να παρουσιάσει ψήγματα αυτής ,υποκύπτει εν τέλει στον πειρασμό του εθνοκεντρισμού και ό,τι παρουσιάζει ως αλήθεια το υπονομεύει δια της γλωσσικής οδού.

Γενική αποτίμηση του βιβλίου .

Το βιβλίο του Σφυρόερα Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη ,που διδάχτηκε στα ελληνικά σχολεία για 16 συναπτά έτη ,αποτελεί ένα κατεξοχήν δείγμα εθνικιστικής γραφής ,τόσο από πλευράς περιεχομένου όσο από πλευράς γλωσσικής έκφρασης, εικονοποιίας και επιλογής πηγών.

Ο συγγραφέας δεν υιοθετεί καμία από τις νεότερες θεωρίες για τον τρόπο συγκρότησης του έθνους , ούτε κάνει ειδική μνεία στις ιδιαίτερες συνθήκες που επέτρεψαν σε κάποιες εθνότητες την εθνογένεση . Ακολουθώντας τα βήματα της ρομαντικής ιστοριογραφίας του 19^{ου} αιώνα ασπάζεται την άποψη που θεωρεί το έθνος ως μια κοινότητα ανθρώπων με αναλλοίωτα, από το πέρασμα του χρόνου, χαρακτηριστικά , με εγγενείς ιδιότητες ,που , αν και δεν αποτελούν μέρος ενός γενετικού κώδικα , μεταφέρονται εντούτοις αυτούσιες και απaráλλακτες από γενιά σε γενιά , καθώς μεταδίδονται μέσα από τους κοινούς θεσμούς ,ήθη, έθιμα και διαμορφώνουν την ιδιοσυστασία του , την ιδιαίτερη εθνική του ταυτότητα. Η ταυτότητα αυτή , προϊόν παρθενογένεσης, αφού είναι στεγανή στις έξωθεν επιρροές, προικίζει τα μέλη της εθνικής κοινότητας με ανυπέβλητες εθνικές αρετές, που εις στο διηνεκές διαφοροποιούν τα μέλη της από τα μέλη των όμορων αλλά ακόμα και των σύνοικων εθνικών κοινοτήτων. Η γεινίαση και η μακρά συγκατοίκηση με αυτές αφήνει τα χαρακτηριστικά της εθνικής ταυτότητας ανέπαφα, άθικτα, αυτούσια ,

γι' αυτό μπορούν να επιδεικνύονται απaráλλακτα σε κάθε ανάλογη ιστορική περίπτωση, όπως ο ηρωισμός και η γενναιότητα των Ελλήνων σε όλες τις μάχες ή να αναγεννιούνται μετά από μακρά περίοδο λήθαργου, όπως ακόμα το δημοκρατικό φρόνημα, που, αν και ανεκδήλωτο, κατά το συγγραφέα, την περίοδο της μεταξικής δικτατορίας παρέμενε υψηλό. Τα χαρακτηριστικά προσιδιάζουν αποκλειστικά στους Έλληνες, οι οποίοι έχουν και το μοναδικό προνόμιο να ανήκουν σε ένα έθνος με μακραίωνη ιστορική πορεία. Μέσα από την προσεκτική ανάγνωση του βιβλίου και των πηγών αναδεικνύεται ανάγλυφα ότι μόνο το ελληνικό έθνος δύναται να φέρει το τον τίτλο του ιστορικού έθνους. Μέσα στις πηγές γίνονται συχνές αναφορές στους ένδοξους προγόνους της αρχαιότητας, οι οποίοι προβάλλονται ως πρότυπα αρετής και αξεπέραστα πρότυπα μίμησης. Οι αναφορές αυτές στοχεύουν να αναδείξουν τη συνέχεια και την ενότητα του ελληνικού έθνους από την αρχαιότητα έως τη νεότερη εποχή, όπως γράφεται και στο κεφάλαιο που αναφέρεται στο έργο του Παπαρρηγόπουλου. Τον ίδιο στόχο υπηρετεί και η χρήση του όρου Ελληνισμός σε όλες τις ιστορικές περιόδους, ακόμα και κατά τη διάρκεια της οθωμανικής κατάκτησης, χρονική περίοδος κατά την οποία «η ανθρώπινη δράση κατανοείται ακόμα με όρους θρησκευτικούς και όχι εθνικούς» (Μαζάουερ, 2003 : 141) Πιστή και προσηλωμένη στην κατασκευή, από τον Παπαρρηγόπουλο, της συνέχειας ελληνικού έθνους η ιστορική αφήγηση του βιβλίου προσπαθεί να αποσοβήσει οποιουσδήποτε τριγμούς στο οικοδόμημα αυτό και να συνδράμει στην ενίσχυση των θεμελίων του.

Αν η κατασκευή του ιδεολογήματος της συνέχειας και της ενότητας του ελληνικού έθνους επιδιώκεται να θεμελιωθεί γερά στο βιβλίο, δεν επιδεικνύεται η ίδια μέριμνα για την εθνική συγκρότηση των άλλων λαών. Ο συγγραφέας ασπάζεται τη θεωρία του αρχεγονισμού για τη συγκρότηση του ελληνικού έθνους χωρίς, όμως, να υιοθετεί τη θεωρία αυτή και για τα άλλα έθνη. Το εθνικό παρελθόν των άλλων λαών είναι ασαφές και δυσανάγνωστο, αφού δεν καταβάλλεται καμία μέριμνα για να τονιστεί η διαδικασία μετάβασης από τις πολυεθνικές αυτοκρατορίες στα εθνικά κράτη. Οι έννοιες λαός, έθνος, αυτοκρατορία, κράτος συνενώνονται σε ένα ενιαίο και αδιαφοροποίητο όλο που όχι μόνο δυσχεραίνει τη συγκρότηση των εθνών-

κρατών ως ιστορικής διαδικασίας αλλά καθιστά δυσχερή και την κατανόηση των ίδιων των εννοιών.

Έκδηλη είναι η απουσία οποιασδήποτε συντονισμένης προσπάθειας να αναδειχθούν οι παρεμφερείς διαδικασίες για τη συγκρότηση εθνών κρατών στα Βαλκάνια. Ο αγώνας για την ελληνική ανεξαρτησία αντιμετωπίζεται ως μοναδική περίπτωση και δεν εντάσσεται μέσα στα ευρύτερα πλαίσια των εθνικών διεκδικήσεων από τους βαλκανικούς λαούς. Έτσι ο νεοελληνικός διαφωτισμός παρουσιάζεται ως εμπνευστής του ευρωπαϊκού και παράλληλα ως εραμιστής του ,ενώ δε συσχετίζεται με ανάλογα πνευματικά κινήματα στα βαλκάνια ,τα οποία ,όπως και ο νεοελληνικός διαφωτισμός , αναζήτησαν στο απώτερο ή κοντινότερο παρελθόν τον πυρήνα της εθνικής τους υπόστασης , τόνισαν τις κοινές γλωσσικές τους και πολιτισμικές τους καταβολές και κυρίως επεδίωξαν να αποτινάξουν την «εξωγενή» άρχουσα τάξη και να εδραιώσουν ένα εθνικό κράτος που θα στηρίζεται και θα ευνοεί τη δική τους εθνοπολιτισμική κοινότητα. Παράλληλα δεν αναφέρεται ότι οι διαδικασίες αυτές κοινές στους βαλκανικούς λαούς έλαβαν χώρα σε μια ιστορική συγκυρία κατά την οποία η κοινωνική και πολιτική κρίση στην οθωμανική αυτοκρατορία είναι έντονη και τα σημάδια αποδυνάμωσής της φανερά. Η κρίση στην οθωμανική αυτοκρατορία , που συν τω χρόνω επιδεινώνεται ,ώστε να λάβει και το προσωνύμιο «Μεγάλος Ασθενής», δε πυροδοτεί μόνο τον εθνικό πόθο στους λαούς των Βαλκανίων αλλά ταυτόχρονα καλλιεργεί το μεγαλοϊδεατισμό και τον αλυτρωτισμό ,που θα τους φέρει αντιμέτωπους . Αντί για την ανάδειξη μιας κοινής πορείας που αργότερα οδήγησε σε παρεκκλίσεις και συγκρούσεις , αν και τα κίνητρα ήταν ίδια , το βιβλίο επιλέγει την ευκαιριακή και αποσπασματική παρουσίαση των βαλκανικών λαών, και απασχολούν ιδιαίτερα την ιστορική αφήγηση όταν διεκδικούν τα ίδια εδάφη με την Ελλάδα. Στη συνέχεια με την ίδια ευκολία με την οποία ανασύρονται από το «χρονοντούλαπο της ιστορίας» παραδίδονται στη λήθη. Με τους λαούς αυτούς φαίνεται ότι δεν αλληλοεπιδρά η Ελλάδα, δε μοιράζεται κοινές πολιτισμικές καταβολές και κυρίως δε διακατέχεται από την ίδια εθνικιστική έξαρση. Ο εθνικιστικός πυρετός και η επεκτατική πολιτική είναι χαρακτηριστικά μόνο των βαλκανικών λαών ,σε αντίθεση με τους Έλληνες που υπερασπίζονται

αποκλειστικά τα ιστορικά δίκαια και τα απαράγραπτα δικαιώματα του Ελληνισμού από τις ανθελληνικές προσπάθειες καταπάτησής τους.

Η μόνη περίπτωση άλλου έθνους που θα μπορούσε να δικαιώσει την άποψη ότι οι εθνικές αρετές ή ελαττώματα είναι μόνιμα και σταθερά χαρακτηριστικά, αποκρυσταλλωμένα στη μακρά πορεία ενός λαού είναι το τουρκικό έθνος. Η απεικόνιση είτε των Οθωμανών είτε των Τούρκων διακρίνεται από τη βαναυσότητα, τη βιαιότητα και την αγριότητα. Ο συνδυασμός των χαρακτηριστικών αυτών με την πολεμική τους και στρατιωτική τους υπεροχή τους καθιστά έναν ισχυρό και δύσκολα αντιμετωπίσιμο αντίπαλο. Η υποβάθμιση της συγκεκριμένης εθνικής ομάδας επιτρέπει την ανύψωση των Ελλήνων, αφού η κατατρόπωση και η ήττα ενός τέτοιου εχθρού αποτελεί περίτρανη απόδειξη της υπεροχής τους και των αρετών τους. Παράλληλα η απουσία οποιασδήποτε αναφοράς στα πνευματικά και πολιτιστικά επιτεύγματά τους συντείνει στη περαιτέρω μείωσή τους, αφού ταυτόχρονα τονίζεται με κάθε ευκαιρία στο βιβλίο ότι η συμβολή του ελληνικού πολιτισμού στον ευρωπαϊκό είναι πολύπλευρη και ανεκτίμητη.

Ο ευρωπαϊκός πολιτισμός ερείδεται πάνω στον ελληνικό, αφού τροφοδοτείται αέναα από το στοχασμό των αρχαίων Ελλήνων. Πίσω από κάθε λαμπρό πνευματικό ή καλλιτεχνικό δημιούργημα υπάρχουν τα σπέρματα της σκέψης του, που γονιμοποιούν δημιουργικά τον ευρωπαϊκό πολιτισμό. Οι Ευρωπαίοι οφείλουν να επιδείξουν έμπρακτα την ευγνωμοσύνη τους απέναντι στους προπάτορες των Ελλήνων, όπως αναφέρει και στην επαναστατική του προκήρυξη ο Δ. Υψηλάντης, και να στηρίξουν τον αγώνα ανεξαρτησία τους. Αντιθέτως, όμως, αυτοί επιδιώκουν την εξυπηρέτηση των ιδιοτελών τους συμφερόντων, τα οποία καθορίζουν και τη στάση τους στο ελληνικό ζήτημα. Η υποταγή της εξωτερικής πολιτικής των Ευρωπαίων σε ωφελιμιστικούς σκοπούς και η αλλαγή της με γνώμονα τις εκάστοτε επιδιώξεις έμμεσα καταδικάζεται από το βιβλίο, αφήνοντας να εννοηθεί ότι αυτή έπρεπε να υπαγορεύεται από τα δίκαια του ελληνικού αγώνα. Το άμεσο αποτέλεσμα μιας τέτοιας αντιμετώπισης της πολιτικής είναι ότι αυτή βιώνεται από τους μαθητές ως μια αρένα μονομάχων που αλληλοσπαράσσονται με αθέμιτα μέσα και οι αδύναμοι λαοί είναι το σύνθημα τους. Η λογική της

θυματοποίησης που διαπερνά όλο το βιβλίο συμπορεύεται με τη λογική της αποενοχοποίησης της εγχώριας πολιτικής ηγεσίας από την ευθύνη αδέξιων διπλωματικών χειρισμών, άστοχων παρεμβάσεων και ακραίου λαϊκισμού . Με εξαίρεση τη δίκη των έξι η επέμβαση των ξένων δυνάμεων αποτελεί το άλλοθι για τον εξαγνισμό των Ελλήνων πολιτικών από τα λάθη και τα ατοπήματά τους ,χωρίς όμως να μετέχει ισότιμα στις διπλωματικές επιτυχίες τους. Έτσι το πρωτόκολλο του Λονδίνου του 1830 είναι αποτέλεσμα των επιτυχών διπλωματικών χειρισμών του Καποδίστρια και όχι το άμεσο αποτέλεσμα της νίκης των Ρώσων στο ρωσοθωμανικό πόλεμο και της συνθήκης της Αδριανούπολης το 1829. Με την τακτική αυτή κατορθώνει το βιβλίο να προφυλάξει την ελληνική πολιτική ηγεσία και να μην αφήσει καμία χαραμάδα για να ειπωθεί κάτι τόσο αιρετικό, κατά την άποψη πολλών , όπως « Σε αυτό το σημείο -1825 εισβολή του Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο- η ιστορία θα είχε απλώς καταγράψει άλλον ένα αποτυχημένο ξεσηκωμό αν η Ευρώπη δεν είχε επέμβει για να σώσει την κατάσταση » (Μαζάουερ 2003 :165) ,που θα αμαύρωνε ανεπανόρθωτα την εθνική αυτοεικόνα και θα συνέβαλε στην πλήρη απομυθοποίηση της εθνικής παλιγγενεσίας.

Παράλληλα με την αντιμετώπιση των Ευρωπαίων ως ανηλεών εταίρων συμβαδίζει και ο αμέριστος θαυμασμός για τα πνευματικά ,τεχνολογικά και καλλιτεχνικά δημιουργήματά τους. Ο μη ευκαταφρόνητος αριθμός σελίδων που αφιερώνεται στην ευρωπαϊκή ιστορία και η απουσία ή οι πενιχρές αναφορές στις άλλες ηπείρους δηλώνουν απερίφραστα τον ευρωπαϊκό προσανατολισμό του βιβλίου και συνάμα τη θεώρηση του κόσμου μέσα από το ευρωκεντρικό πρίσμα. Η συντελούμενη στην ευρωπαϊκή ήπειρο πρόοδος αποτελεί το σημείο με το οποίο πρέπει να συγκλίνει η Ελλάδα, αφενός εξαιτίας της συμβολής της στον πολιτισμό αυτό, που τελεολογικά τη θέτει στην τροχιά του, και αφετέρου εξαιτίας της ανωτερότητας του πολιτισμού αυτού . Η ανωτερότητα του ευρωπαϊκού πολιτισμού δεν πιστοποιείται μέσα από τη σύγκριση και αντιπαραβολή της προόδου που συντελέστηκε στον επιστημονικό, πνευματικό και καλλιτεχνικό τομέα και στις άλλες ηπείρους , αλλά αντιθέτως με την παντελή αναφορά στα αντίστοιχα δημιουργήματά τους. Η αποσιώπηση αυτή γεννά εύλογα στους μαθητές το ερώτημα «Μα, έχουν και οι άλλοι λαοί πολιτισμό;».

Δια της διπλής οδού , της υπογράμμισης της συμβολής της Ελλάδας στον ευρωπαϊκό πολιτισμό και της αποσιώπησης της πολιτισμικής συνεισφοράς των άλλων λαών, και ιδιαίτερα των βαλκανικών , επιτυγχάνεται η δημιουργία μιας εύρωστης και ρωμαλέας εθνικής ταυτότητας ,που γεμίζει περηφάνια τους κατοίκους της. Η περηφάνια αυτή ενισχύεται ακόμη περαιτέρω μέσα από τον εκθειασμό του έργου των πολιτικών και στρατιωτικών προσωπικοτήτων ,που εμφορούμενοι και μιμούμενοι τα πρότυπα αρετής των προπατόρων τους κάθε προσπάθεια για τη δικαίωση των εθνικών προσδοκιών. Οι προσωπικότητες αυτές παρουσιάζονται ως οι καταλύτες των εξελίξεων και οι αποφάσεις τους είναι ως κομβικής σημασίας για την ιστορική πορεία του Ελληνισμού. Ακόμη και οι σχέσεις συγγένειας ,όπως η εξ αγχιστείας συγγένεια του βασιλιά Κωνσταντίνου με τον Κάιζερ της Γερμανίας μπορούν να καθορίσουν την πολιτική της χώρας. Το έργο των πολιτικών δεν παρουσιάζεται ως η συνισταμένη ποικίλων και συχνά αντικρουόμενων κοινωνικών δυνάμεων και επιδιώξεων ,δε συναρτάται με τις ταξικές, φυλετικές και εθνοτικές διεκδικήσεις και κυρίως δε σχετίζεται με την εσωτερική ,ευρωπαϊκή, διεθνή πολιτική και οικονομική συγκυρία. Ακόμη και η δικτατορία του Μεταξά σχετίζεται ακροθιγώς και επιφανειακά με την οικονομική κρίση του 1929 και όχι με την κυριαρχία του φασισμού στην Ευρώπη και σε χώρες της βαλκανικής χερσονήσου. Η αποφυγή ένταξης των ιστορικών γεγονότων σε ένα ευρύτερο , από το ελλαδικό, γεωγραφικό πλαίσιο συντείνει στο να θεωρηθούν αυτά ως ενδημικά και αυτοφυή , δικαιώνοντας με τον τρόπο αυτό τον ισχυρισμό του επερχόμενου το 1990 Πρόεδρου της Δημοκρατίας Σαρτζετάκη ότι οι Έλληνες είναι έθνος «ανάδελφον».

Τον χαρακτηρισμό αυτό υιοθετεί σαφώς και ο συγγραφέας του βιβλίου ,αν και δεν αναφέρεται καθαρά σε κανένα σημείο αλλά επιδιώκεται να εξαχθεί ως συμπέρασμα, που υπαγορεύεται από την ελληνοκεντρική οπτική θέασης των ιστορικών γεγονότων. Μια αλλαγή στην οπτική αυτή θα αποδείκνυε ότι ιστορικά γεγονότα δεν είναι το αποτέλεσμα δράσης των «μεγάλων ανδρών» σε εθνικό επίπεδο, αλλά παρουσιάζουν σημεία σύγκλισης και με τις άλλες βαλκανικές χώρες. Ιδιαίτερα η μετάβαση από τη οθωμανική κυριαρχία στην εθνική κυριαρχία στα βαλκάνια ισοδυναμούσε με μια μεταφορά του χωριού

στην πόλη (Μαζάουερ ,2003) ,φέρνοντας μάλιστα στην πόλη τις σχέσεις του χωριού ,δηλαδή οι οικογενειακές και οι προσωπικές σχέσεις οικοδομήθηκαν τώρα σε ευρύτερα δίκτυα που έλαβαν τη μορφή πελατειακών σχέσεων, τροφοδότησαν το νεποτισμό και ενθάρρυναν τη φαυλοκρατία. Αντί για την ανάδειξη του κοινού ιστορικού παρελθόντος των βαλκανικών λαών αλλά και της κοινής ιστορικής τους πορείας το βιβλίο επιλέγει να τους αντιμετωπίζει ως επίφοβους αντιπάλους ,καταλογίζοντάς τους επεκτατικές πολιτικές και επιδιώξεις, δυσχεραίνοντας τη δημιουργία ενός κλίματος αμοιβαιότητας και κατανόησης.

Ως ιδιαίτερα επίφοβες και επικίνδυνες θεωρούνται και οι μειονότητες από συγγραφέα και γι' αυτό αποφεύγει σκόπιμα να αναφερθεί σε αυτές. Είναι κοινός τόπος ότι η μειονότητα μπορεί να λειτουργήσει αποσχιστικά και οι διεκδικήσεις της να αποτελέσουν το άλλοθι για την επέμβαση ενός τρίτου κράτους στις εσωτερικές υποθέσεις . Αν και ο κίνδυνος αυτός δεν είναι φανταστικός, εντούτοις οι δυνατότητες πραγματοποίησής του ελαχιστοποιούνται, όταν τα δικαιώματα των μειονοτήτων είναι σεβαστά και αναγνωρίζονται ιστορικά και νομικά η ύπαρξή τους. Άλλωστε δεν πρέπει να διαφεύγει της προσοχής μας ότι και οι εθνικές ταυτότητες, καθώς σχηματίζονται μέσα από ιστορικές διαδικασίες, μπορούν να μεταβάλλονται και όπως και οι ατομικές μπορούν να είναι θέμα επιλογής. Η προβολή μέσα στα σχολικά βιβλία της συνδρομής των μειονοτήτων στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη, της συμμετοχής τους στο ιστορικό γίνεσθαι της Ελλάδας θα μπορούσε να επιβεβαιώσει ότι και αυτές αποτελούν αναπόσπαστο και αξιομνημόνευτο κομμάτι της νεοελληνικής ιστορίας.

Ο συγγραφέας με το βιβλίο Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη ,χωρίς να φείδεται πατριωτικής ρητορείας και λυρικών εξάρσεων που απευθύνονται στο συναίσθημα , πετυχαίνει να εμφυσήσει στους μαθητές την εθνική συνείδηση. Το ιδεολογικό μήνυμα της αδιάσπαστης εθνικής συνέχειας και ανωτερότητας δεν εγχαράσσεται μόνο ευθέως αλλά και υποδορίως ,με συνυποδηλώσεις, υποδηλώσεις και αποσιωπήσεις. Το τίμημα ,όμως της επιτυχούς αυτής εθνικής κατήχησης και φρονηματισμού είναι η φαλκίδευση της κριτικής ικανότητας και

του ιστορικού στοχασμού ,καθιστώντας έτσι τους μαθητές ευάλωτους και εύπιστους σε κάθε ιδεολογική προπαγάνδα.

ΙΣΤΟΡΙΑ Γ΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ ΤΩΝ ΛΟΥΒΗ – ΞΙΦΑΡΑ

Το ιστορικό και πολιτικό πλαίσιο συγγραφής του βιβλίου

Μετά από 15 χρόνια συνεχούς διδασκαλίας του βιβλίου Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη του Β. Σφυρόερα δίνεται προς χρήση το σχολικό έτος 2006-07 στις σχολικές αίθουσες ένα νέο βιβλίο με τον ίδιο τίτλο. Συγγραφείς του βιβλίου είναι η Ευ. Λούβη και ο Δ. Ξιφαράς. Το βιβλίο αυτό επιλέχθηκε μετά από διαγωνισμό ,που προκήρυξε το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο και δεν αποτελεί απευθείας ανάθεση σε συγγραφέα, όπως συνέβη με το βιβλίο που αντικατέστησε. Το βιβλίο συγχρηματοδοτείται κατά 75% από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και κατά 25% από εθνικούς πόρους και για πρώτη φορά ανάδοχος συγγραφής του βιβλίου είναι ιδιωτικός εκδοτικός οίκος.

Το βιβλίο αυτό γράφεται μέσα στον απόηχο των γεγονότων του 2004 ,χρονιά κατά την οποία η εθνική περηφάνια παρουσιάζει αξιοσημείωτη έξαρση ,αφού τελέστηκαν με επιτυχία οι Ολυμπιακοί Αγώνες, η εθνική ομάδα ποδοσφαίρου κέρδισε το ευρωπαϊκό πρωτάθλημα ποδοσφαίρου και διάχυτη είναι η πεποίθηση ότι , μετά την οικονομική σύγκλιση με την Ευρωπαϊκή Ένωση και την υιοθέτηση του ευρώ ως κοινού νομίσματος, η Ελλάδα αποτελεί πλήρες και ουσιαστικά ισότιμο μέλος της ΕΕ. Τη χρονιά αυτή διευρύνεται η ΕΕ με την ένταξη δέκα νέων χωρών ,οκτώ από τις οποίες είχαν στο παρελθόν κομμουνιστικό καθεστώς. Η είσοδος των χωρών αυτών στην ΕΕ θα επηρεάσει τη χρηματοδότηση των χωρών του νότου από την ΕΕ ,αφού μέρος της θα κατευθύνεται πλέον και προς τις χώρες της κεντροανατολικής Ευρώπης. Η χρηματοδότηση των ασθενέστερων οικονομικά χωρών της ΕΕ προκαλεί δυσαρέσκεια στα ισχυρότερα μέλη της ,τα οποία επιδιώκουν να παγώσουν τις συνεισφορές τους στον κοινοτικό προϋπολογισμό.

Η διάχυτη ,όμως αισιοδοξία του 2004 , αρχίζει με τη νέα χρονιά να κλονίζεται. Οι υψηλοί ρυθμοί ανάπτυξης ,που σημειώθηκαν πριν από την τέλεση των Ολυμπιακών Αγώνων και ήταν αποτέλεσμα εκτεταμένων προγραμμάτων δημοσίων και ολυμπιακών έργων , αρχίζουν σταδιακά να μειώνονται . Επί τάπητος τίθεται και το θέμα της απογραφής της δημοσιονομικής κατάστασης . Η νεοεκλεγείσα το 2004 κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας θεωρεί ότι η απερχόμενη κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ είχε αλλοιώσει τα δημοσιονομικά στοιχεία,

ώστε να επιτευχθεί η οικονομική και νομισματική σύγκλιση με την ΕΕ. Το έλλειμμα του δημοσίου χρέους αρχίζει συν τω χρόνω να στοιχειώνει την πολιτική και οικονομική ζωή του τόπου ,για να λάβει εκρηκτικές διαστάσεις στις μέρες μας.

Η σκοποθεσία του βιβλίου

Το βιβλίο των Λούβη- Ξιφάρά τιτλοφορείται ,όπως και το αποσυρθέν βιβλίο, Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη.Και σε αυτό το βιβλίο, όπως και το προηγούμενο , η εστίαση των γεγονότων γίνεται μέσα από ευρωπαϊκό και ελληνοκεντρικό πρίσμα ,αφού το μεγαλύτερο μέρος της διδακτέας ύλης αφιερώνεται στην ελληνική ιστορία (σελίδες 82σε σύνολο 184) και ακολουθεί με σχετικά μικρότερο αριθμό η ευρωπαϊκή.(σελ.60) Η παγκόσμια ιστορία καταλαμβάνει μικρή έκταση της ύλης του βιβλίου (σελ.16) και το μεγαλύτερο μέρος της αφορά τις ΗΠΑ. Δύο αυτοτελείς ενότητες αναφέρονται στην αποικιοκρατία ,στο τέλος της και στην ανάδυση του Τρίτου Κόσμου (σελ. 6) ,ενώ μόνο μισή σελίδα αφιερώνεται στην Κίνα και την Ιαπωνία μαζί. Για πρώτη φορά μια ολόκληρη ενότητα αναφέρεται στον τουρκικό εθνικισμό και μέρος μιας ενότητας αναφέρεται στις εξελίξεις στην Τουρκία μετά τον μικρασιατικό πόλεμο.

Ριζικά αναδιαμορφωμένη είναι και η χρονική έκταση των γεγονότων με τα οποία ασχολείται το βιβλίο. Σημείο χρονικής αφετηρίας είναι ο διαφωτισμός, ενώ προηγείται μια πολύ σύντομη αναφορά στις εξελίξεις στην Ευρώπη κατά τον 17ο και τον 18ο αιώνα. Η εξιστόρηση των ιστορικών γεγονότων τερματίζεται το 2004 με την αναφορά στην είσοδο της Κύπρου στην ΕΕ. Όπως αναφέρουν και στο εισαγωγικό σημείωμα οι συγγραφείς η χρονική περίοδος στην οποία αναφέρεται το βιβλίο είναι «τα διακόσια χρόνια ,περίπου από τη γαλλική επανάσταση του 1789 έως την εποχή μας. Ο τελευταίος αιώνας, δηλαδή τα χρόνια από τα τέλη του 19ου αιώνα μέχρι σήμερα ,αποτελεί αυτό που ονομάζουμε σύγχρονη εποχή.» (σ.7)

Βασική επιδίωξη των συγγραφέων, όπως αναφέρεται στο εισαγωγικό σημείωμα ,είναι το βιβλίο να γεννήσει ερωτήματα στους μαθητές και να τους προκαλέσει να τα ερευνήσουν. Για το λόγο αυτό ,όπως τονίζουν και οι ίδιοι , «η

ιστορική αφήγησηαποσκοπεί όχι μόνο στη γνώση, αλλά κυρίως στην ανάπτυξη της κριτικής ικανότητας», η οποία μπορεί «να αποκτηθεί με την εκμάθηση μεθόδων και τεχνικών προσέγγισης του παρελθόντος, με τη μελέτη παραθεμάτων γραμμένων από διαφορετική οπτική γωνία το καθένα, επίσης, και με κατάλληλες ασκήσεις»(σ.7) Μια τέτοια προσέγγιση της ιστορίας δε συνάδει με τη στείρα απομνημόνευση ούτε με την υπαγόρευση έτοιμων απαντήσεων. Σκοπός των συγγραφέων είναι « να αντιμετωπιστεί το βιβλίο σαν ένα σκάφος που ταξιδεύει συνεχώς στη νεότερη και σύγχρονη ιστορία. » Επιβάτες στο σκάφος όλοι εμείς, καθηγητές και μαθητές, συζητούμε και σχολιάζουμε για όσα βλέπουμε γύρω μας, προβληματιζόμαστε και σκεφτόμαστε. Το σκάφος αυτό είναι έτσι σχεδιασμένο, «ώστε να δίνει ελευθερία σε όσους το χρησιμοποιούν να διαλέγουν εκείνοι τα ταξίδια που προτιμούν». Ο παραλληλισμός του βιβλίου με σκάφους επιτρέπει στους συγγραφείς να προβούν σε μια πρωτότυπη αλλά άκρως ενδιαφέρουσα ευχή. Εύχονται, ανεξάρτητα από τη διαδρομή που θα διαλέξει ο καθένας «καλό ταξίδι στον κόσμο της Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας» (σ. 8)

Οι καινοτομίες του βιβλίου

Με μια πρώτη προσέγγιση του βιβλίου, όπως αυτή αποτυπώνεται στην εισαγωγή του, δημιουργείται η εντύπωση στον αναγνώστη ότι το βιβλίο καινοτομεί στον τρόπο και στα μέσα προσέγγισης του ιστορικού παρελθόντος, καθώς και στον τρόπο διδασκαλίας και ίσως εξέτασης των μαθητών. Και πράγματι οι συγγραφείς στην εισαγωγή ευαγγελίζονται τη μετάβαση από την «ιστορία-αφήγηση» στην «ιστορία - πρόβλημα», που προϋποθέτει κριτικό στοχασμό, την αναστοχαστική διάθεση των μαθητών και την ενεργηγόρσει ιστορική συνείδηση.

Σε αντίθεση με το βιβλίο του Σφυρόερα, που οι πατριωτικές ρητορείες, ο υψηλός λυρικός τόνος και η χρήση συγκινησιακά φορτισμένων εκφραστικών μέσων αποσκοπούσαν στο να εμφυσήσουν στους μαθητές το εθνικό συναίσθημα και να ενισχύσουν την εθνική περηφάνια, ο λόγος του βιβλίου είναι αποστασιοποιημένος, αυστηρά ουδέτερος, ήπιος και νηφάλιος κατά την κριτική του, χωρίς αμετροέπειες και λεκτικές βερμπαλισμούς ή ακροβασίες. Ο

λόγος διακρίνεται για τη σαφήνεια και την ακριβολογία του, χωρίς να στερείται επιστημονικότητας . Είναι κατανοητός και εύληπτος από τους μαθητές ,ενώ άγνωστοι και επιστημονικοί όροι διασαφηνίζονται στο γλωσσάριο που παρατίθεται στο τέλος του βιβλίου. Η κατανόηση των ενότητων διευκολύνεται περαιτέρω, καθώς αυτές υποδιαιρούνται σε υποενότητες ,το νόημα των οποίων αποδίδεται συνοπτικά με έναν πλαγιότιτλο. Στο αρχή κάθε κεφαλαίου παρουσιάζονται επιγραμματικά τα γεγονότα που θα εξεταστούν τις ενότητες που ακολουθούν, ενώ στο τέλος υπάρχει μια συνοπτική παρουσίαση των αξιωματικών και σημαντικών στοιχείων κάθε ενότητας ,που υποβοηθά τους μαθητές να εστιάσουν στο ουσιαστικό και κεφαλαιώδες.

Το βιβλίο πρωτοπορεί ,καθώς μέσα στα πλαίσια της διαθεματικότητας , προσπαθεί να ανοίξει έναν διάλογο του ιστορικού κειμένου με τη λογοτεχνία και τον κινηματογράφο. Έτσι σε πολλές ενότητες προτείνεται να θεαθεί το παρελθόν μέσα από τις απεικονίσεις του στα λογοτεχνικά κείμενα και στα κινηματογραφικά έργα ,που δημιουργήθηκαν κατά την ιστορική εποχή που εξετάζεται ή μεταγενέστερα. Ο κινηματογράφος σχολιάζει ο Ferro (Ferro,1999) αποτελεί μια μορφή αντι-ιστορίας , που παρέχει τη δυνατότητα στους αφανείς ήρωες να διηγηθούν την ατομική τους ιστορία ,που επηρεάζεται και καθορίζεται συχνά δραματικά από τις ευρύτερες ιστορικές εξελίξεις. Η προσέγγιση του παρελθόντος μέσα από τον κινηματογράφο, τη λογοτεχνία αλλά και τη μουσική μπορεί να λειτουργήσει αντιστικτικά και εξισοροπητικά στην επίσημη ιστορία των επωνύμων και επιφανών προσωπικοτήτων , να φωτίσει αθέατες πτυχές του ιστορικού παρελθόντος και να δώσει φωνή στις ομάδες που βρίσκονται στο περιθώριο της εθνικής αφήγησης.

Πιστοί στον σκοπό τους οι συγγραφείς να προκαλέσουν ερωτήματα αξιοποιούν στο έπακρο το εικονιστικό υλικό κάθε εποχής. Ζωγραφικοί πίνακες, προσωπογραφίες, γκραβούρες, φωτογραφίες, γελοιογραφίες και χάρτες, που αποτυπώνουν ανάγλυφα το πνεύμα της κάθε ιστορικής εποχής , δεν κοσμούν απλά το βιβλίο αλλά προσφέρονται και για διδακτική αξιοποίηση μέσα από τις ανάλογες ασκήσεις-δραστηριότητες που ακολουθούν στο τέλος κάθε ενότητας. Σε αντίθεση με την εικονοποιία στο βιβλίο του Σφυρόερα ,εδώ οι ιστορικές προσωπικότητες δεν μονοπωλούν το ενδιαφέρον των μαθητών αλλά για πρώτη

φορά παρελαύνουν εικόνες απλών και άσημων ανθρώπων ,όπως εικόνες εργατών /τριών ,αγροτών /τριών , τραυματιών από του πολέμους ,μεταναστών, λαϊκών εκδηλώσεων ή διαμαρτυριών , που κεντρίζουν δημιουργικά το ενδιαφέρον τους και τους προβληματίζουν ουσιαστικά. Οι χάρτες ,τέλος ,επιτρέπουν στους μαθητές να τοποθετήσουν στο χώρο τα γεγονότα και παράλληλα να συνειδητοποιήσουν τις συννοριακές αλλαγές που συντελέστηκαν κατά την εξεταζόμενη περίοδο.

Οι ασκήσεις -δραστηριότητες στο τέλος των κεφαλαίων αποσκοπούν στην καλύτερη εμπέδωση της διδαχθείσας ενότητας ,χωρίς όμως να διακρίνονται για την πρωτοτυπία τους, την ευρηματικότητα τους και κυρίως δεν φέρνουν τους μαθητές αντιμέτωπους με ένα γνωστικό πρόβλημα ,το οποίο καλούνται οι ίδιοι να επιλύσουν ή να πάρουν θέση. Δε δημιουργούνται ,όπως επισημαίνει ο Κόκκινος , συνθήκες « γνωστικής ανισορροπίας » ,δηλαδή να αδυνατούν οι προϋπάρχουσες γνώσεις να δώσουν απάντηση στο ανακύπτον πρόβλημα και έτσι να απαιτείται η ριζική αναδιοργάνωσή τους. (Κόκκινος ,2003) Απεναντίας οι σωστές απαντήσεις, γιατί στην ουσία περί αυτού πρόκειται και όχι για υποκειμενικές απόψεις ή για προσωπικούς προβληματισμούς , εκμαιεύονται με βάση τη διδαχθείσα ενότητα και αυτό που ζητείται πραγματικά από τους μαθητές είναι η αναδιοργάνωση της προηγηθείσας γνώσης σε μια νέα μορφή ,όπως για παράδειγμα η σύνθεση ενός χρονολογίου με βάση τα γεγονότα που εξετάστηκαν στην αντίστοιχη ενότητα. Αν και η χρησιμότητα των ασκήσεων αυτών στην εμπέδωση των διδαχθέντων γνώσεων δεν είναι αμελητέα, εντούτοις αντιμετωπίζουν τη μάθηση ως «αντικατάσταση του κενού από το γεμάτο» . (Κόκκινος ,2003)

Η έννοια του έθνους στο σχολικό βιβλίο των Λούβη -Ξιφαρά

Η ανανέωση στον τρόπο παρουσίασης των γεγονότων οδηγεί στην υπόθεση ότι η προσέγγιση του εθνικισμού και της δημιουργίας του έθνους θα ακολουθεί τις νεότερες απόψεις για το θέμα αυτό. Η εικασία αυτή εν μέρει επιβεβαιώνεται.

Στις ενότητες που αναφέρονται στα επαναστατικά κινήματα του 1820-21 και στα επαναστατικά κύματα του 1830 και 1848 στην Ευρώπη γίνεται αναφορά

στον εθνικισμό. Σύμφωνα με τα όσα γράφονται τα επαναστατικά κινήματα των ετών 1820-21 αμφισβητώντας τις αποφάσεις του συνεδρίου της Βιέννης διατυπώνουν πολιτικές και εθνικές διεκδικήσεις. Γράφεται συγκεκριμένα ότι «οι εθνικές διεκδικήσεις προέκυψαν ως αποτέλεσμα της σταδιακής συνειδητοποίησης των εθνών»(σ.26) .Παρακάμπτοντας την ταυτολογία της πρότασης αλλά και την απουσία του ενεργού υποκειμένου ,δηλαδή ποιος πραγματικά συνειδητοποιεί τα έθνη ,το οποίο είναι ένα πολυσύνθετο ζήτημα με πολλαπλές ερμηνείες, το βιβλίο παραπέμπει στον ορισμό του έθνους ,που παρατίθεται στο γλωσσάριο. Σύμφωνα με τον ορισμό αυτό έθνος είναι «ομάδα ανθρώπων που κατοικούν ,συνήθως, στην ίδια γεωγραφική περιοχή, έχουν κοινή καταγωγή ,κοινή γλώσσα ,κοινούς δεσμούς ιστορικής παράδοσης ,πολιτισμού και κουλτούρας ,καθώς και συνείδηση ότι ανήκουν σε μια κοινότητα με αυτά τα γνωρίσματα» (σ.186) Αν και ο ορισμός αυτός συγκλίνει σε κάποια σημεία με τον ορισμό του Smith για το έθνος, ο οποίος τυγχάνει και τη μεγαλύτερη αλλά όχι την πλήρη αποδοχή, «έναν ανθρώπινο πληθυσμό με συγκεκριμένο όνομα που καταλαμβάνει μια ιστορική περιοχή ή πατρίδα και μοιράζεται κοινούς μύθους και μνήμες ,μια μαζική δημόσια κουλτούρα ,μια ενιαία οικονομία, κοινά δικαιώματα και καθήκοντα για όλα τα μέλη » (Smith ,2000 :3) δεν εκφράζεται καμία αμφιβολία για το ρευστό και θολό χαρακτήρα των στοιχείων που θεωρούνται βασικά συστατικά για την ύπαρξη του έθνους, ούτε για το πώς η σημασία τους μεταβάλλεται με το πέρασμα του χρόνου. Καμία, επίσης, αναφορά δε γίνεται στις αντιγνώμιες των μελετητών καθώς και στις δυσχέρειες αποδοχής ενός ευρέως κοινά αποδεκτού ορισμού. Η παράθεση ενός συγκεκριμένου και μοναδικού ορισμού επιδιώκει να άρει τις οποιοσδήποτε επιφυλάξεις μπορούν να διατυπωθούν για την κοινή καταγωγή, γλώσσα , κουλτούρα και έμμεσα διαιωνίζει τις αντιλήψεις για το έθνος ως προϋπάρχουσα οντότητα με εγγενή χαρακτηριστικά , αφήνοντας ελάχιστα περιθώρια για την πρόσληψη του έθνους ως νεότερικό φαινόμενο.

Στη συνέχεια αναφέρει το βιβλίο ότι πράγματι οι «πληθυσμοί που θεωρούσαν τους εαυτούς τους έθνη δεν διέθεταν κράτη , είτε ζούσαν σε μεγάλες πολυεθνικές αυτοκρατορίες (κυρίως στην Αυστριακή και την Οθωμανική) είτε γιατί ζούσαν διάσπαρτοι σε διάφορα κράτη (γερμανικό, ιταλικό και πολωνικό

έθνος)» (σ.26) Οι πληθυσμοί αυτοί με βάση την αρχή των εθνοτήτων διεκδικούν το δικαίωμα να δημιουργήσουν δικό τους κράτος ,με τη συνένωσή τους ή με την απόσχισή τους ,ώστε τα σύνορα του έθνους και του κράτους να συμπίπτουν. Σωστά επισημαίνεται ,για πρώτη ίσως φορά, ο πολυεθνικός χαρακτήρας των αυτοκρατοριών , δεν διευκρινίζεται ,όμως, επαρκώς ότι η εθνική ταυτότητα δεν αποτελούσε την ιστορική αυτή περίοδο πάντα τη βασική επιλογή για τον αυτοπροσδιορισμό των πληθυσμών. Για να καταλάβει τη δεσπόζουσα θέση ,την οποία κατέχει μέχρι σήμερα , θα πρέπει να συντρέχουν και άλλοι παράγοντες, οι οποίοι αίρουν τα προσκόμματα στην επικοινωνία των πληθυσμών αλλά και στην επικοινωνία τους με την κρατική γραφειοκρατία και οι οποίοι καλό θα ήταν να αναφέρονταν.

Η αρχή των εθνοτήτων αναφέρεται ότι πηγάζει αφενός από τη γαλλική επανάσταση και αφετέρου από το γερμανικό χώρο. Η γαλλική επανάσταση για πολλούς διανοητές ,όπως και ο Κεντούρι αλλά για τους ίδιους τους επαναστάτες ,που για πρώτη φορά στη μάχη στο Βαλμί ,αναφώνησαν «Ζήτω το έθνος» αποτελεί τη μήτρα του εθνικισμού ,αφού θέσπισε να πηγάζουν όλες οι εξουσίες από το έθνος απέναντι στο οποίο είναι υπόλογη η νομοθετική εξουσία. Η νομιμοποίηση της πολιτικής εξουσίας δεν έχει πλέον θεϊκή προέλευση αλλά αντλείται από το έθνος. Το έθνος συλλαμβάνεται πρωτίστως ως πολιτική κοινότητα, κρατικά προσανατολισμένη , με δημοκρατικό και κοσμικό χαρακτήρα , σημείο στο οποίο έγκειται και η αφομοιωτική της δύναμη.

Στο γερμανικό χώρο , όπως αναφέρει και το βιβλίο, το έθνος θεωρήθηκε ως «μια διαχρονική κοινότητα βασισμένη σε τρία ,κυρίως , στοιχεία: την ιστορία, που «βιώθηκε ως ένα εξιδανικευμένο παρελθόν που χάνεται στα βάθη των αιώνων » τη γλώσσα ,της οποίας η υπεράσπιση και ο αγώνας για τη χρησιμοποίησή της απέναντι στον κατακτητή συνέβαλε στη σφυρηλάτηση του εθνικού συναισθήματος και τη θρησκεία ,η οποία αποκτά ιδιαίτερη σημασία, όπως στην περίπτωση των Βαλκανίων όπου ο κατακτητής είναι αλλόθρησκος, μουσουλμάνος.

Η παράθεση των δύο αυτών διαφορετικών απόψεων για τον τρόπο σύλληψης του έθνους είναι σύστοιχη με την εξεταζόμενη ιστορική εποχή ,οι αντιλήψεις

της οποίας αποτυπώνονται ανάγλυφα και με την αντιπαράθεση δύο ιστορικών πηγών , του ιταλού Ματσίνι που τονίζει το αίσθημα του συνακήκειν για τη δημιουργία του έθνους και του γερμανού Φίχτε που προασπίζεται την άποψη για την ύπαρξη φυσικών, εσωτερικών ,αόρατων συνόρων που επιτρέπουν την αλληλοκατανόηση των μελών της κοινότητας και ενισχύουν τη συνοχή της.

Η αναφορά , για πρώτη φορά τα τελευταία είκοσι χρόνια σε σχολικό βιβλίο ιστορίας γυμνασίου ,δύο θεωριών για τον εθνικισμό αποτελεί ένα πρώτο θετικό βήμα. Θα μπορούσε , όμως ,παράλληλα με την προτεινόμενη άσκηση άστρου που βασίζεται στη μελέτη των προαναφερθέντων πηγών να δίνονταν στοιχεία στους μαθητές τα οποία θα έδειχναν ότι η άρχουσα τάξη στο γερμανικό χώρο επέλεγε ως γλώσσα επικοινωνίας της τα γαλλικά ή θα παρουσίαζαν τις δυσκολίες κατανόησης ανάμεσα στους κατοίκους της γαλλικής επαρχίας και του Παρισιού.(Hobsbawh ,1994 :89) Ανάλογο παράδειγμα θα μπορούσε να ήταν η δημιουργία του ανεξάρτητου πολυθρησκευτικού κράτους της Αλβανίας. Με τα παραδείγματα αυτά θα μπορούσαν πράγματι να διαπιστώσουν οι μαθητές ότι οι απόψεις αυτές εκφράζουν τις αντιλήψεις συγκεκριμένων διανοητών , σε συγκεκριμένη ιστορική περίοδο και δεν θα πρέπει να εκλαμβάνονται ως απόλυτες και μοναδικές αλήθειες.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η ενότητα που αναφέρεται στις ενοποιήσεις της Ιταλίας και της Γερμανίας και στα νέα εθνικά κράτη στα Βαλκάνια , αν και η ενότητα αυτή προτείνεται ,σύμφωνα με τις οδηγίες του Υπουργείου Παιδείας, να διδάσκεται περιληπτικά. Με λεκτική καθαρότητα αποδίδεται η πολυδιάσπαση του ιταλικού χώρου ,η οποία αποτυπώνεται παράλληλα και παραστατικά στον απεικονιζόμενο χάρτη. Επιπρόσθετα στην παρατιθέμενη πηγή αποτυπώνονται και τα ρεύματα του ιταλικού εθνικού κινήματος ,ώστε οι μαθητές να συνειδητοποιήσουν ότι επιθυμίες και επιδιώξεις των συμμετεχόντων στο εθνικό κίνημα είναι αντικρουόμενες ,αν και συστεγαζόμενες κάτω από την ίδια εθνικιστική στέγη. Στην πηγή που αναφέρεται στη γερμανική ενοποίηση προβάλλεται ο πρωταγωνιστικός ρόλος του Μπίσμαρ σε αυτή την εκ των άνω πρωτοβουλία και υπογραμμίζεται ο επεκτατικός και κατακτητικός χαρακτήρας του γερμανικό εθνικισμού.

Στην παράγραφο που προτάσσεται των συγκεκριμένων αναφορών στην ανεξαρτησία των βαλκανικών χωρών γίνεται μια γενική αναφορά στα αίτια που συνέβαλαν στη δημιουργία εθνικιστικών κινημάτων. Αναφέρεται συγκεκριμένα ότι «Κύριο ρόλο σε αυτό έπαιξε η όλο και μεγαλύτερη οικονομική και πολιτισμική σύνδεση των Βαλκανίων με τη δυτική Ευρώπη ,που είχε ως αποτέλεσμα την εμφάνιση νέων αστικών στρωμάτων , τη διάδοση των ιδεών του διαφωτισμού και τη διαμόρφωση των εθνικών συνειδήσεων. Συνέβαλαν, επίσης, τα εσωτερικά προβλήματα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας ,οι ανταγωνισμοί των ευρωπαϊκών Δυνάμεων στην περιοχή και η γενικότερη ανάδυση των εθνικών ιδεών στον ευρωπαϊκό χώρο»..(σ.48) Θα περίμενε κανείς ότι , με βάση τις εξαγγελθείσες προθέσεις των συγγραφέων στο εισαγωγικό σημείωμα, που υπόσχονται ότι η ιστορία των Ελλήνων θα συνδεθεί με την ιστορική εξέλιξη των άλλων λαών ,ιδίως των Βαλκανίων ,η ανάπτυξη της ενότητας αυτής να ήταν διεισδυτικότερη και εμβριθέστερη . Η συνοπτική απόδοση των αιτίων δημιουργεί περισσότερα ερωτηματικά από αυτά που φωτίζει . Για παράδειγμα τα νεοεμφανιζόμενα αστικά στρώματα είναι ομοιογενή σε όλα τα βαλκάνια; Οι εθνικές συνειδήσεις διαμορφώνονται από τη διάδοση των ιδεών του διαφωτισμού ή υπάρχουν και άλλοι παράγοντες που συντείνουν; Κυρίως από ποια εσωτερικά προβλήματα ταλανίζεται η οθωμανική αυτοκρατορία και πώς αυτά επηρεάζουν τις εθνικές διεκδικήσεις; Οι καλές προθέσεις των συγγραφέων να ανιχνεύσουν τα αίτια της συγκρότησης εθνών-κρατών στα Βαλκάνια θα ήταν πιο γόνιμες και εποικοδομητικές ,εάν ο ιστορικός τους φακός φώτιζε πληρέστερα τις διεργασίες που συντελούνται την περίοδο αυτή την Οθωμανική αυτοκρατορία ,από την οποία άλλωστε αναδύονται τα εθνικά αυτά κινήματα. Χωρίς αυτή η προσέγγιση να επιδιώκει την υποτίμηση των εθνικών αγώνων θα καθιστούσε ευχερέστερη την κατανόηση της εμφάνισης των κινημάτων αυτών αλλά και του αντίστοιχου μετέπειτα τουρκικού κινήματος. Δέσμοι , πιθανόν, της ασφυκτικής πίεσης να καλύψουν μία μεγάλη χρονική περίοδο σε περιορισμένο αριθμό σελίδων , αρκούνται στην απλή απαρίθμηση των αιτίων χωρίς προσπάθεια για ουσιαστική εμβάθυνση.

Στην παράγραφο για το κίνημα ανεξαρτησίας των Βουλγάρων αναφέρεται ότι «επεδίωξαν την εθνική τους ανεξαρτησία στρεφόμενοι ,ταυτοχρόνως , εναντίον

τόσο της οθωμανικής πολιτικής κυριαρχίας όσο και της ελληνικής πνευματικής ηγεμονίας ,που θεωρούσαν ότι ασκούσαν μέσω του πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως ,το οποίο ελεγχόταν από Έλληνες .» (σ.48) Αν και λίγοι θα αντέκρουαν το ουσιαστικό περιεχόμενο της περιόδου αξίζει πρώτον να επισημανθεί ότι πολιτική εξουσία στην οθωμανική αυτοκρατορία ασκούσαν και μέσα από τους θρησκευτικούς θεσμούς και τη θρησκευτική ηγεσία ,αφού το διοικητικό σύστημα βασιζόταν στο μιλλέτ, δηλαδή στη θρησκευτική διαίρεση των υπηκόων της. Δεύτερον ,οι Βούλγαροι θεωρούσαν ότι η πνευματική ηγεμονία του Πατριαρχείου ελέγχονταν από Έλληνες ή πράγματι έτσι ήταν; Τα ερωτήματα αυτά γίνονται εντονότερα και πιο επίμονα καθώς από την παρατιθέμενη πηγή ,που αναφέρεται στα πρώτα βήματα διαμόρφωσης της βουλγαρικής εθνικής ιδέας και η οποία ζητείται να συγκριθεί με ανάλογη πηγή που αναφέρεται στην εθνική συνειδητοποίηση των Ελλήνων , παραλείπονται όλα τα στοιχεία που αναφέρονται στους Έλληνες. Έτσι ,λοιπόν , παραλείπεται από την πηγή το απόσπασμα « ..ότι η γειτνίαση της Κωνσταντινούπολης έκανε να βαραίνει πάνω τους ο οθωμανικός ζυγός πιο άμεσα απ' ό,τι αλλού και πως αυτός χειροτέρευε από έναν έλεγχο της πνευματικής ζωής από τον ελληνικό κλήρο. Κατάργηση του Πατριάρχη του Τιρνόβου ,καθώς και της βουλγαρικής λειτουργίας ,καταστροφή χειρογράφων τα οποία ρίχτηκαν στις φλόγες , ήταν μεταξύ άλλων τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν στην προσπάθεια εξελληνισμού της χώρας.» . Παραλείπεται και το απόσπασμα από την πηγή που αναφέρεται στο έργο του μοναχού Παΐσιου και συγκεκριμένα η επιλογή και η επίμονη του στη χρήση της βουλγαρικής γλώσσας αντί της ελληνικής. «Εγκαταλείποντας στα γραπτά του τη χρήση της ελληνικής ,απαραίτητης τότε, τόλμησε πρώτος να δώσει το παράδειγμα μιας επιθυμίας απελευθέρωσης από την ελληνική κουλτούρα. Όπως έγραψε ο L. Leger ,κάθε μορφωμένος Βούλγαρος θεωρούνταν Έλληνας , το ίδιο όπως άλλοτε ένας Τσέχος της υψηλής κοινωνίας σκεφτόταν γερμανικά . Η Βουλγαρική γλώσσα ,θεωρούμενη ως τότε διάλεκτος χωρικών ,εμφανίστηκε ξαφνικά χάρη σ' αυτόν να προάγεται στην τάξη μιας γλώσσας πολιτισμού άξιας να παρουσιάζεται σε λογοτεχνικά έργα ,και το βιβλίο του υπήρξε μια αποκάλυψη». (Ristelhueber R.,2000: 169,171) Θεμιτή και αξιέπαινη η προσπάθεια των συγγραφέων να αναδείξουν τις ομοιότητες ανάμεσα στα δύο

εθνικά κινήματα ,όχι ,όμως απαλείφοντας ό,τι θα μπορούσε να θεωρηθεί ως αντιδικία ή ακόμη και εθνικιστική σύγκρουση. Άλλωστε είναι καιρός πλέον η δράση του Πατριαρχείου, στο οποίο τα αξιώματα καταλαμβάνονταν μετά από χρηματική πλειοδοσία , να μην θεωρείται εθνική δράση και μην να θεωρείται ότι η ηγεσία εκφράζει τους πόθους του ελληνικού λαού. Επίσης δεν θα ήταν άστοχο να τονιστεί ότι, πριν τη δημιουργία εθνικών κρατών, η ελληνοφωνία δεν ταυτίζεται πάντα με την εθνική συνείδηση αλλά με τον καταμερισμό της εργασίας και την επαγγελματική ειδίκευση . (Καρακασίδου,2000)

Η ενότητα αυτή τελειώνει με την ανεξαρτησία του Μαυροβουνίου ,στο οποίο αφιερώνεται μόλις μια σειρά. Αν για τη Βουλγαρία καταβλήθηκε συνειδητή προσπάθεια για την ανάδειξη μιας κοινής με την Ελλάδα εθνικιστικής πορείας, για το Μαυροβούνιο δεν επιδείχθηκε η ανάλογη μέριμνα και εξαιτίας του γεωγραφικού του μεγέθους αλλά ίσως και της ισχνης πολιτικής τους εμβέλειας δεν κρίθηκε σκόπιμο να ανιχνευτεί και σε αυτό μια παρόμοια πνευματική διαδικασία που οδήγησε στη δημιουργία εθνικιστικού κινήματος.

Αν και συνειδητά οι συγγραφείς επιλέγουν να μην επιδοθούν σε μια ανούσια και κακόηχη εθνικιστική ρητορεία εντούτοις οικειοποιούνται το λεξιλόγιο και την ορολογία της ιστοριογραφικής παράδοσης. Χρησιμοποιούν, λοιπόν, σε όλες τις εξεταζόμενες ιστορικές περιόδους ,ακόμη και πριν τη δημιουργία των εθνικών κρατών ,τις εθνικές ονομασίες με τις οποίες οι πληθυσμοί τους επέλεξαν να χαρακτηρίζονται μετά τη συγκρότηση των εθνικών κρατών. Έτσι οι ελληνόφωνοι ονομάζονται Έλληνες και οι τουρκόφωνοι Τούρκοι αντί για Ρωμιοί (Μαζάουερ ,2003) ή Οθωμανοί αντίστοιχα ή όπως συνηθιζόταν στην εποχή τους με βάση το θρήσκευμά τους. Η χρήση της ονομασίας Έλληνες σε όλες τις ιστορικές περιόδους είναι μια έμμεση νομιμοποίηση του εθνικού ιδεολογήματος της αδιάσπαστης ιστορικής συνέχειας ,ακόμα και αν στις προθέσεις των συγγραφέων δεν είναι η πλήρης αποδοχή του. Ταυτόχρονα αποφεύγεται κάθε επεξήγηση για τον τρόπο ανάπτυξης και καλλιέργειας της εθνικής συνείδησης . Στην ενότητα που αναφέρεται στον ελληνισμό από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα έως τις αρχές του 19^{ου} ,με την οποία βασικά ξεκινά το εθνικό αφήγημα, χρησιμοποιούνται οι όροι Έλληνες και Τούρκοι , χωρίς περαιτέρω σύνδεσή τους με τις αντίστοιχες εθνοτικές κοινότητες του

παρελθόντος. Με ένα τεράστιο άλμα , σύνηθες στα περισσότερα σχολικά βιβλία, οι μαθητές μεταβαίνουν στην προεπαναστατική εποχή ,έχοντας ένα τεράστιο γνωστικό κενό. Το χρονικό και γνωστικό αυτό κενό δε θεωρείται αναγκαίο να καλυφθεί, μια που θεωρείται δεδομένη και αναμφισβήτητη η ύπαρξη της ελληνικής συνείδησης . Θεωρείται ως αδιαφιλονίκητη πραγματικότητα η συνέχεια του ελληνισμού στους αιώνες ,γι' αυτό δε γίνεται καμία μνεία στη συστηματική προσπάθεια ,που καταβλήθηκε κατά τον 19^ο αιώνα, η συνέχεια αυτή να κατασκευαστεί και να αποτελέσει το βασικό πυρήνα της εθνικιστικής ιδεολογίας. Αντιπαρερχόμενοι με τη σιωπή οι συγγραφείς τους σκοπέλους στη δημιουργία της εθνικής ταυτότητας , θεωρούν αναγκαίο να παραθέσουν μία πηγή στην οποία παρουσιάζεται η ελληνοφωνία των βαλκάνιων εμπόρων. Και ενώ ο καλοπροαίρετος αναγνώστης θα περίμενε να αξιοποιηθεί η εξόχως ενδιαφέρουσα αυτή πηγή για να αναδειχθεί ο ρευστός και ασταθής χαρακτήρας των εθνικών ταυτοτήτων ,στην ουσία χρησιμοποιείται ,με βάση την άσκηση που ακολουθεί, για να καταδειχθεί η υπεροχή και η κυριαρχία του ελληνισμού στο βαλκανικό χώρο.

Παραμένοντας στην ίδια ενότητα και άλλο ένα στοιχείο συνηγορεί στην αποδοχή από τους συγγραφείς της άποψης για τη σύμπλευση του ελληνικού πολιτισμού με το χριστιανικό από τον 18^ο αιώνα, αν και η ταύτιση των όρων αυτών στον νεολογισμό ελληνοχριστιανικός πολιτισμός είναι δημιούργημα του όψιμου 19^{ου} αιώνα. Γράφει συγκεκριμένα το βιβλίο « Η ορθόδοξη εκκλησία, που αναγνωριζόταν από την οθωμανική διοίκηση ως η ηγεσία όλων των υπόδουλων χριστιανών ,εναντιωνόταν στη διάδοση των διαφωτιστικών ιδεών επειδή θεωρούσε ότι μια επανάσταση θα έθετε σε κίνδυνο την ίδια αλλά και τον ελληνισμό.» .(σ.23) Αν η ηγεσία όλων των υπόδουλων χριστιανών είναι η ορθόδοξη εκκλησία γιατί η διάδοση των διαφωτιστικών ιδεών θα έθετε σε κίνδυνο μόνο τον ελληνισμό; Με την πετυχημένη αυτή διατύπωση οι συγγραφείς κατορθώνουν αφενός να πουν την αλήθεια ,ότι δηλαδή η Εκκλησία εκπροσωπούσε όλους τους χριστιανούς ανεξάρτητα από την εθνοτική τους ομάδα και αφετέρου να αναπαράγουν το ιδεολόγημα που ταυτίζει τον ελληνισμό με το χριστιανισμό. Η κυριαρχία των ελληνόφωνων στα ιερατικά αξιώματα ,οι οποίοι είχαν τη δυνατότητα εξαγοράς τους , αλλά και η χρήση της

ελληνικής στην εκκλησιαστική λειτουργία είναι γεγονότα αναμφισβήτητα ,χωρίς, όμως ,αυτό απαραίτητα να οδηγεί στο λογικό συμπέρασμα ότι η Εκκλησία ταυτίζει τα συμφέροντά της με τις επιδιώξεις του ελληνισμού ή συναρτά την επιβίωσή της με την δράση της συγκεκριμένης εθνοτικής ομάδας.

Ο νεοελληνικός διαφωτισμός συνδέεται με την ιδεολογική προετοιμασία του αγώνα της ανεξαρτησίας, χωρίς ,όμως, να αιτιολογείται η στροφή του προς τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό και η έμμεση αλλά καθοριστική επιρροή της Δύσης στην επιλογή αυτή. Ταυτόχρονα αποφεύγεται κάθε σύγκριση και παραλληλισμός με ανάλογες επιλογές των βαλκανικών λαών ,οι οποίοι αναζητούν αντίστοιχα στο μεσαιωνικό παρελθόν τους τα στοιχεία που τεκμηριώνουν το προγονικό κλέος και επιβεβαιώνουν την ιστορική τους συνέχεια. (Βερέμης,2005) Μέσα από μια τέτοια σύγκριση θα αναδεικνύονταν οι κοινές πορείες των βαλκανικών τους λαών προς την εθνική συγκρότηση.

Επιπρόσθετα οι διαφορές των εκπροσώπων του Διαφωτισμού με τους εκπροσώπους της Εκκλησίας παρουσιάζονται ως ήσσονος σημασίας για την ιδεολογική και εθνική ταυτότητα του νεοελληνισμού και οι επιλογές των δευτέρων δεν συνδέονται με την «εθελοδουλεία» ,κατηγορία την οποία τους προσήψε ο κύριος εκπρόσωπος του νεοελληνικού Διαφωτισμού ,ο Κοραής, για την αγαστή σύμπλευσή τους με τις επιταγές της οθωμανικής εξουσίας. Η παρουσίαση της ιδεολογικής σύγκρουσης των εκπροσώπων του νεοελληνικού διαφωτισμού με τους εκκλησιαστικούς εκπροσώπους με χαμηλούς και ήπιους τόνους και η αποσιώπηση της στάσης τους απέναντι στα έργα των διαφωτιστών, όπως για παράδειγμα η καταδίκη του Ρήγα από τον πατριάρχη Γρηγόριο τον Ε΄ και η κατάσχεση των φυλλαδίων της Πολιτικής Διοίκησης , (Κιτρομηλίδης,2000) επιτρέπει την παρουσίαση του σώματος του ελληνισμού ως αρραγούς ,το οποίο σύσσωμο είναι στρατευμένο στον αγώνα της ανεξαρτησίας.

Μερική αμφισβήτηση της άποψης αυτής αλλά και ευχάριστη έκπληξη αποτελεί η ενότητα που αναφέρεται στην πνευματική ζωή ,στα γράμματα και τις τέχνες στην Ελλάδα τον 19^ο αιώνα. Εκεί αναφέρεται ξεκάθαρα ότι «Το στοιχείο που δέσποσε στην ελληνική πνευματική ζωή τον 19^ο αιώνα ήταν η προσπάθεια οικοδόμησης μιας εθνικής ταυτότητας κοινής για ολόκληρο τον ελληνισμό».

(σ.77) Παράλληλα αναφέρεται η αμφισβήτηση της συνέχειας του ελληνισμού από τον Φαλμεράυερ και η προσπάθεια του Ζαμπέλιου και του Παπαρρηγόπουλου να ανασκευάσουν τη θεωρία του . Αναφέρεται ότι « υποστήριξαν ότι η συνέχεια του ελληνισμού από την αρχαιότητα υπήρξε αδιάκοπη και , για να ενισχύσουν αυτή τη θέση στράφηκαν στη μελέτη του Βυζαντίου. Έτσι ,θεμελιώθηκε το τριμερές σχήμα της ελληνικής ιστορίας : αρχαία , βυζαντινή ,νεότερη. Το σχήμα αυτό κυριαρχεί μέχρι σήμερα στην ελληνική ιστοριογραφία ,ιδίως τη σχολική.». (σ.77) Στη συνέχεια γίνεται αναφορά στο έργο του Ν. Πολίτη και στην αποστολή του πανεπιστημίου , η οποία ήταν να εμψύσει στους «αλύτρωτους» φοιτητές τις εθνικές αξίες. Η ενότητα αυτή, η οποία διδάσκεται σύμφωνα με τις οδηγίες του Υπουργείου Παιδείας περιληπτικά, αποτελεί ένα θετικό βήμα για να κατανοήσουν οι μαθητές έστω και αδρομερώς ότι η εθνική ταυτότητα οικοδομείται τον 19^ο αιώνα. Η προσπάθεια αυτή θα ήταν πιο εποικοδομητική και ουσιαστική , αν πρώτον παρουσιάζονταν συνοπτικά ,ακόμα και σε παρατιθέμενη πηγή, οι θέσεις του Φαλμεράυερ και δεύτερον αν παρουσιάζονταν οι θέσεις των προγενέστερων του Παπαρρηγόπουλου διανοητών ή και τα πρωιμότερα έργα του ιδίου για τον τρόπο με τον οποίο έβλεπαν οι σύγχρονοι τους το Βυζάντιο. Έτσι θα κατανοούσαν οι μαθητές γιατί προκρίνεται η ενσωμάτωση του Βυζαντίου στην ελληνική ιστοριογραφία και πώς οικοδομείται η εθνική ταυτότητα.

Αν και πράγματι σε γενικές γραμμές σε όλο το βιβλίο καταβάλλεται μια ουσιαστική προσπάθεια να ενταχθεί το εθνικό ελληνικό κίνημα στο ευρύτερο ευρωπαϊκό πλαίσιο και να μην προβληθεί ως παρθενογένεση, όπως στο αποσυρθέν βιβλίο, διατηρούνται παρ' όλα αυτά κάποια στερεότυπα της παραδοσιακής εθνικής ιστοριογραφίας, η ελληνοκεντρική εστίαση δεν εγκαταλείπεται εντελώς και η ερμηνεία της εμφάνισης του ελληνικού εθνικισμού δεν είναι ιδιαίτερα πειστική. Παράλληλα, ενώ απουσιάζουν οι εμπρηστικές και ακραίες εκφράσεις για τους γειτονικούς λαούς και χωρίς ίχνος μισαλλοδοξίας αναφέρεται το βιβλίο τόσο στο μακεδονικό ζήτημα όσο και στο μικρασιατικό πόλεμο, γράφοντας ότι ελληνικός εθνικισμός έρχεται αντιμέτωπος με τους βαλκανικούς και τον τούρκικο , δεν θα ήταν άτοπο να παραβληθεί η κοινή τους

πορεία , ώστε να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές τις ομοιότητες των βαλκανικών λαών ακόμα και σε θέματα που παραδοσιακά τους φέρνουν σε αντιπαράθεση.

Η διαιώνιση των μύθων

Στο εθνικό αφήγημα έχουν ενσωματωθεί κάποιοι μύθοι που δύσκολα αποβάλλονται από τα σχολικά βιβλία. Στο βιβλίο του Σφυρόερα ,αν και δε γινόταν ρητή αναφορά στο «κρυφό σχολειό» ,όλες οι λοιπές συνυποδηλώσεις οδηγούσαν στο συμπέρασμα ότι υπήρχε. Το καινούργιο βιβλίο προσπαθεί να τηρήσει κριτική στάση απέναντι στους μύθους αυτούς. Αποστασιοποιείται από την κυρίαρχη άποψη που θέλει η επανάσταση του 1821 να αρχίζει την 25^η Μαρτίου με την ύψωση του λαβάρου από τον Παλαιών Πατρών Γερμανό. Ο μύθος, όμως , των κλεφτών και αρματολών ,αν και έχει υποστεί κριτική επεξεργασία σε σύγκριση με το αποσυρθέν βιβλίο, συνεχίζει να υπάρχει. Οι κλέφτες παρουσιάζονται έστω και έμμεσα ως πρότυπα τόλμης και ανυπότακτης στάσης ,οι οποίοι συχνά έχουν την υποστήριξη των ντόπιων πληθυσμών. Οι συγγραφείς υιοθετούν την άποψη για το «ιδεώδες της κλεφτουριάς» που δημιουργήθηκε μετά την ελληνική επανάσταση από εθνικιστές διανοούμενους και ιστορικούς. Δεν αναφέρουν τα πορίσματα των νεότερων ιστοριογραφικών μελετών σύμφωνα με τα οποία οι κλέφτες ήταν φυγόδικοι ,οφειλότες εκτός νόμου ,κοινωνικά απροσάρμοστοι, άτομα που τα απέρριψε η κοινότητα ή τα ίδια με τη θέληση τους την εγκατέλειψαν. Δεν αναφέρεται επίσης ότι « Ως κλέφτες ,ζούσαν από διαρπαγές και εκβιασμούς ,ληστεύοντας χωρίς διάκριση πλούσιους και φτωχούς ,κατά προτίμηση εκείνους από τους οποίους είχαν να πάρουν περισσότερα ,αλλά και κατά κανόνα εκείνους τους οποίους φοβούνταν λιγότερο. Η υποστήριξη που οι κλέφτες κατάφερναν να εξασφαλίσουν από τον ντόπιο πληθυσμό ήταν αποτέλεσμα του φόβου αντιποίνων παρά συμπάθειας. Απέχοντας πολύ από το να αποκαθιστούν τις αβάστακτες κοινωνικές αδικίες ,οι παράνομοι του είδους αυτού επέσυραν με τις πράξεις τους μέτρα κολασμού ,που έπλητταν περισσότερο τους φτωχούς και αδύνατους παρά τους εύπορους και ισχυρούς» (Κολιόπουλος , 2003 :138,139) Το βιβλίο φαίνεται να συμμαρμύζεται ,επίσης, την «εθνοτική αλήθεια » ότι οι κλέφτες ήταν γνήσιοι

Έλληνες , ενώ οι ληστές ξένοι (Herzfeld,2002) και γι' αυτό πιθανόν δε συσχετίζει πρώτον την εμφάνιση των κλεφτών με ανάλογα φαινόμενα που εμφανίστηκαν στη βαλκανική ,όπως για παράδειγμα οι χαϊντούκοι στη Σερβία, τους οποίους ύμνησε και εκεί η λαϊκή μούσα (Καστελάν ,1991) και δεύτερον με τη ληστεία που έπληξε το νεοελληνικό κράτος για πολλά χρόνια μετά τη δημιουργία του.

Στο βιβλίο διαιωνίζεται και ο μύθος της πνευματικής ανωτερότητας των Φαναριωτών ,που χάρη σε αυτή καταλάμβαναν αξιώματα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και μάλιστα διορίζονταν ηγεμόνες στις παραδουνάβιες ηγεμονίες. Η κατάληψη των αξιωμάτων , αυτών αποσυνδεδεμένη από την καταβολή τεραστίων ποσών στην Υψηλή Πύλη, τα οποία προσπαθούσαν να επανακτήσουν και μάλιστα με κέρδος επιβάλλοντος βαριά φορολογία στους ρουμάνους χωρικούς , παρουσιάζεται ως αποτέλεσμα των ικανοτήτων τους. Σύμφωνα με το πνεύμα του έμμεσου εκθιασμού των ικανοτήτων τους είναι και η αποσιώπηση για πώς αντιμετώπιζαν και βίωναν τη διοίκησή τους τόσο οι Ρουμάνοι βογιάροι αλλά και χωρικοί. Για τους Ρουμάνους οι Φαναριώτες ήταν η ενσάρκωση της μισητής οθωμανικής εξουσίας και η δυσαρέσκεια απέναντί τους εντεινόταν από την επιβολή βαριάς φορολογίας. Η δυσαρέσκεια ιδιαίτερα των χωρικών από τις συνθήκες διαβίωσής τους και την καθημερινή εκμετάλλευσή τους ήταν αυτή που τους ώθησε να ενταχθούν στο κίνημα του Βλαντιμηρέσκου . Οι στόχοι του κινήματος αυτού ήταν αποκλειστικά κοινωνικοί και όχι εθνικοί ,όπως αυτών που συστρατεύθηκαν μαζί με τον Αλ. Υψηλάντη. Το κίνημα των χωρικών στρεφόταν κυρίως εναντίον των βογιάρων και δεν στρεφόταν ενάντια στην Υψηλή Πύλη. Οι ασύμβατοι στόχοι των δύο κινήματων, του εθνικού του Υψηλάντη και του κοινωνικού του Βλαντιμηρέσκου και οι διαπραγματεύσεις του δευτέρου με τις οθωμανικές αρχές οδήγησαν στη δολοφονία του από τη Φιλική Εταιρεία.(Jelavich,2006) Η εικόνα ,που αποκομίζουν οι μαθητές για τον ηγέτη των Ρουμάνων χωρικών ,είναι ότι ήταν προδότης ,αν και δεν αιτιολογείται ποιους και γιατί πρόδωσε , και δικαία εκτελέστηκε.

Τα δύο προαναφερθέντα παραδείγματα δείχνουν ότι και στο καινούργιο βιβλίο διατηρούνται κάποιοι μύθοι που ενισχύουν το αίσθημα της εθνικής περηφάνιας

και δεν επιδιώκεται η αποδόμηση των μύθων αυτών μέσα από τη συγκριτική παραβολή τους με τα αντίστοιχα ιστορικά γεγονότα στις βαλκανικές χώρες.

Ο εθνικός εαυτός και οι «Άλλοι»

Σε αντίθεση με το βιβλίο του Σφυρόερα ,το οποίο εκθειάζε σε υψηλούς τόνους τη συνεισφορά του ελληνισμού στον ευρωπαϊκό πολιτισμό και άφηνε έμμεσα να υπονοηθεί η αγνωμοσύνη από την πλευρά των Ευρωπαίων στο βιβλίο των Λούβη- Ξιφαρά δεν υπάρχουν τέτοιες ρητές ή άρρητες δηλώσεις. Μόνο σε μία πηγή ,απόσπασμα από την επιστολή του Αχαϊκού Διευθυντηρίου προς τους ξένους προξένους τονίζεται η συνεισφορά των ένδοξων προγόνων προς τους Ευρωπαίους και ζητείται ως έμπρακτη εκδήλωση της ευγνωμοσύνης τους η συμπαράστασή τους στον αγώνα της ανεξαρτησίας. (σ.35) Οι μαθητές στην άσκηση που ακολουθεί καλούνται να καταγράψουν τα επιχειρήματα των επαναστατημένων, χωρίς όμως να τους ζητείται να ελέγξουν την ορθότητά τους ή πειστικότητά τους ,να τα σχολιάσουν και να εικάσουν τις αναμενόμενες αντιδράσεις από τους Ευρωπαίους. Ουσιαστικά αυτό που τους ζητείται είναι να μεταγράψουν το περιεχόμενο της πηγής ,μετατρέποντας με τον τρόπο αυτό την πηγή σε επιβεβαίωση των γραφομένων .

Επιπρόσθετα , όσο κι αν οι συγγραφείς αποφεύγουν την στερεοτυπική παρουσίαση των «Άλλων» και κυρίως των Οθωμανών ως άξεστων ,βάρβαρων και βάνουσων υπάρχουν σημεία στο βιβλίο στο οποίο ενδίδουν στον πειρασμό να υιοθετήσουν τα στερεότυπα αυτά. Η ελληνική επανάσταση αποτελεί την κατάλληλη ευκαιρία για να επιβεβαιωθεί η βιαιότητα τους . Έτσι μετά το ξέσπασμα της επανάστασης « οι οθωμανικές αρχές απάντησαν με σκληρά αντίποινα σε βάρος Ελλήνων αμάχων στην Κωνσταντινούπολη , στη Σμύρνη , στη Θράκη στην Κύπρο και αλλού. Στη διάρκειά τους απαγχονίστηκε ο πατριάρχης Γρηγόριος Ε΄. » .(30-1) Στη συνέχεια γράφεται ,επίσης , ότι «οι Τούρκοι ,θέλοντας να σπείρουν τον πανικό ,κατέλαβαν τη Χίο και κατέσφαξαν τον ελληνικό πληθυσμό της». Αν και τα γεγονότα αυτά συνέβησαν πράγματι αποσιωπούνται οι αντίστοιχες βιαιότητες και αντίποινα των Ελλήνων εναντίον των αμάχων και των αλλόθρησκων (Dakin,1999) και περίτρανα επαληθεύεται η εύστοχη παρατήρηση του Κεχριώτη ότι «Όταν ένας χριστιανός φόνευε έναν

μουσουλμάνο ,τότε επρόκειτο για εθνοτική διαμάχη, ενώ, όταν συνέβαινε το αντίθετο, επρόκειτο για σφαγή .Η χριστιανική Ευρώπη είχε ήδη αποκρυσταλλώσει την «οριενταλιστική» της ρητορική » την οποία φυσικά εγκολπώνεται και η εθνική ιστοριογραφία. (Κεχριώτης, 2008:42)

Οι τουρκικές βιαιότητες διαπράττονται και κατά την εξέγερση του Ίλιντεν το 1903 ,ενώ ο μακροχρόνιος αγώνας Ελλήνων και Βουλγάρων στην περιοχή της Μακεδονίας παρουσιάζεται ως αναίμακτος και χωρίς θύματα .Ακόμα και ο Παύλος Μελάς απλά «άφησε την τελευταία πνοή του στη Μακεδονία». Ένα πέπλο αιδήμονος σιωπής καλύπτει τις βιαιοπραγίες και την τρομοκρατία που ασκήθηκε και από τις δύο πλευρές ,καθώς και τον αριθμό των θυμάτων ,όταν ο αριθμός των δολοφονηθέντων σε διάστημα 56 μηνών μετά την εξέγερση του Ίλιντεν ανερχόταν σε 3.300 ,σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του Γούναρη.(Γούναρης , <http://balkanologie.revues.org/index573.html>) Συνειδητά η μακεδονική διαμάχη αποχρωματίζεται από τις εθνικές και θρησκευτικές εντάσεις και τις θανατηφόρες συγκρούσεις και παρουσιάζεται ως απλή διένεξη μεταξύ γειτονικών λαών.

Παρόμοιο πέπλο σιωπής καλύπτει τα «εθνικά μυστικά » κατά τη διάρκεια της μικρασιατικής εκστρατείας. Κατ' αρχάς να σημειωθεί ότι σε όλο το κεφάλαιο του μικρασιατικού πολέμου εκλείπει κάθε διάθεση διεκτραγώδησης της μικρασιατικής καταστροφής ,αναζήτησης μαρτύρων και θυματοποίησης του ελληνικού έθνους. Στα θετικά του κεφαλαίου συγκαταλέγονται η προσπάθεια καταγραφής των τουρκικών αντιδράσεων και τα επεισόδια με νεκρούς και τραυματίες που προκλήθηκαν με την αποβίβαση του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη και η παράθεση δύο πηγών ,που, αν και προέρχονται από την ελληνική ιστοριογραφία , παρουσιάζουν τον ενθουσιασμό των Ελλήνων και την οργή των Τούρκων. Επίσης για πρώτη φορά αποσυνδέεται ο ελληνοισμός της Μικράς Ασίας από τους αποικισμούς από τον ελλαδικό χώρο τον 11ο π.Χ. και συνδέεται με το μεταναστευτικό ρεύμα που προκάλεσαν οι μεταρρυθμίσεις του Τανζιμάτ στην οθωμανική Αυτοκρατορία. Το μεταναστευτικό αυτό ρεύμα, όπως επισημαίνει και ο Σταματόπουλος, μετά την έκβαση του πολέμου μετατρέπεται σε προσφυγικό ρεύμα.(Σταματόπουλος,2011) Αξιοσημείωτο, επιπρόσθετα, είναι ότι τονίζεται και σε πηγή αλλά και στο κυρίως κείμενο της ενότητας που αφορά το τουρκικό εθνικό κίνημα η αλληλεξάρτηση του

ελληνικού εθνικισμού με τον τουρκικό , χωρίς να φτάνει βέβαια το βιβλίο να τονίζει ότι ο πόλεμος αυτός ήταν πόλεμος ανεξαρτησίας για τους Τούρκους και η ληξιαρχική πράξη γέννησης του δικούς τους εθνικού κράτους . Συγκεκριμένα η πηγή προέρχεται από βιβλίο της Σ. Αναγνωστοπούλου και γράφει ότι «Όμως, μέσα από διαδικασία αλληλεξάρτησης ,όσο η τουρκοποίηση της «οθωμανικής» εξουσίας νομιμοποιεί την πολιτική του ελληνικού κράτους ,άλλο τόσο και η ελληνοποίηση των Ρωμιών νομιμοποιεί την πολιτική των Νεότουρκων » (σ.103) Αν και η πηγή θέτει το θέμα στις σωστές του βάσεις η άσκηση που ακολουθεί ζητάει από τους μαθητές να απαντήσουν γιατί η κατάσταση του ελληνισμού της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στη δεκαετία του 1910 επιδεινώνεται ,ενώ δεν εξετάζει τις επιπτώσεις στον τουρκικό πληθυσμό από τη ακολουθούμενη πολιτική της «ελληνοποίησης»

Παράλληλα ως θετικό στο βιβλίο κρίνεται ότι δεν υιοθετείται και ο μύθος για την πληθυσμιακή υπεροχή των Ελλήνων στην ευρύτερη περιοχή της Μικράς Ασίας. Αριθμητικά στοιχεία ,όμως , για τον πληθυσμό δίνονται μόνο για την πόλη της Σμύρνης ,στην οποία οι Έλληνες αποτελούσαν την πλειονότητα, χωρίς ωστόσο να αναφέρονται στοιχεία για τις άλλες εθνότητες. Έτσι σύμφωνα με τα στοιχεία που παρέθεσε ο Βενιζέλος στο Συνέδριο Ειρήνης στο Παρίσι και βασιζονταν στην απογραφή του πατριαρχείου του 1912 στην περιοχή, που επιδικάστηκε στην Ελλάδα με τη συνθήκη των Σεβρών, κατοικούσαν περίπου 800.000 Έλληνες ,1.000.000 Τούρκοι και 100.000 Εβραίοι και άλλες εθνότητες. (Τσίλαγα ,2011) Η απογραφή του 1912 δίνει για την περιοχή της Σμύρνης τα εξής στοιχεία : Τούρκοι 92.000, Ρωμιοί 135.000 ,Εβραίοι 25.000, Αρμένιοι 9.000, Καθολικοί και Διαμαρτυρόμενοι 14.000 . Ο πληθυσμός των Ρωμιών μπορεί να ποικίλλει εξαιτίας της διαρκούς επικοινωνίας με τον τόπο προέλευσής τους. (Αναγνωστοπούλου Σ. παρατίθεται στο Μαργαρίτης,) Η σκόπιμη απόκρυψη των αριθμητικών στοιχείων για τις άλλες εθνότητες στο βιβλίο καλλιεργεί την εντύπωση της πληθυσμιακής υπεροχής των Ελλήνων, ενώ η παράθεση των στοιχείων θα αποδείκνυε ότι ο συνολικός αριθμός του πληθυσμού των άλλων εθνοτήτων είναι σχεδόν ισάριθμος ,εάν δεν τον υπερβαίνει ,με τον πληθυσμό των Ελλήνων. Τέλος , μια άλλη στατιστική του 1919-20 καταγράφει 2.000.000 ελληνορθόδοξους και 7.000.000 μουσουλμάνους. (Σταματόπουλος,2011) τα

στοιχεία των διαφορετικών απογραφών αφενός αποδεικνύουν ότι το βιβλίο επιλέγει να πει τη μισή αλήθεια ,για να μην τραυματίσει το εθνικό συναίσθημα και αφετέρου η μελέτη της κάθε απογραφής μπορεί να οδηγήσει τους αναγνώστες αλλά πρωτίστως τους ίδιους τους μαθητές σε διαφορετικά συμπεράσματα ακόμα και αντικρουόμενα. Το αποτέλεσμα που θα αποκόμιζαν οι ίδιοι οι μαθητές θα ήταν ουσιαστικότερο από την ανώφελη αποστήθιση του αριθμού των κατοίκων της Σμύρνης ,αφού θα συνειδητοποιούσαν ότι ακόμα και τα στατιστικά, αριθμητικά στοιχεία χρησιμοποιούνται κατά το δοκούν από τις πολιτικές ηγεσίες και μπορούν να στηρίξουν και αντικρουόμενες διεκδικήσεις.

Και σε αυτή την πολεμική αναμέτρηση αποσιωπούνται τα «ένοχα μυστικά», αφού δεν αναφέρονται οι λεηλασίες τουρκικών καταστημάτων από τους Έλληνες ,τα έκτροπα εναντίον των μουσουλμάνων , οι βομβαρδισμοί ανοχύρωτων χωριών (Λιάκος,2011) η πυρπόληση της Μαγνησίας από τους υποχωρούντες Έλληνες . (Νειζί ,2010) Και ενώ στο βιβλίο αναφέρονται οι λιποταξίες των Γάλλων κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ,ένα από τα ένοχα μυστικά των Γάλλων που για χρόνια το αποσιωπούσαν (Ferro,2002) δε γίνεται καμία αναφορά στις λιποταξίες των Ελλήνων στρατιωτών κάτω από την επίδραση των κομμουνιστικών ιδεών. (Σταματόπουλος, 2011) Η παρουσίαση των βίαιων πράξεων που διαπράχθηκαν από τους Έλληνες σε ένα σχολικό βιβλίο εθνικής ιστορίας είναι συνώνυμη για πολλούς με έγκλημα καθοσίωσης. Χωρίς να είναι ουσιαστική επιδίωξη να ρέει άφθονο αίμα στα σχολικά βιβλία και οι λαοί να αντιπαραβάλλονται σε βιαιότητες και αποτρόπαιες πράξεις θα μπορούσε, η λελογισμένη και μετρημένη αναφορά στις αξιόμεμπτες πράξεις και των Ελλήνων να αποτελέσει μια απτή απόδειξη ότι η βαναυσότητα και η αγριότητα δεν έχει εθνικά χρώματα αλλά είναι ενδημική στην κοινή ανθρώπινη φύση και να συμβάλλει με τον τρόπο αυτό και στην κατανόηση και της άλλης πλευράς.

Οι συγγραφείς, αν και είναι προσεκτικοί στη διατύπωση του λόγου τους και εν γνώσει τους αποφεύγουν τον ακραίο εθνικιστικό λόγο ,δεν κατορθώνουν να αποφύγουν τελείως την παγίδα του εθνοκεντρισμού. Έτσι αναπαράγουν το στερεότυπο του βάρβαρου Τούρκου, χωρίς ωστόσο να αναγνωρίζουν ανάλογα

χαρακτηριστικά στους Έλληνες ακόμα και κατά τη διάρκεια των πολεμικών αναμετρήσεων . Ο στερεοτυπικός αυτός λόγος δεν υιοθετείται και για άλλες εθνότητες με τις οποίες ήρθαν αντιμέτωποι οι Έλληνες ,όπως οι Βούλγαροι.

Εθνική ομοιογένεια και εθνοπολιτισμικές ομάδες

Η ταύτιση των εθνικών και των κρατικών συνόρων αποτελούσε την ουσία της αρχής των εθνοτήτων, η οποία υπαγόρευσε και την αυτρωτική πολιτική των βαλκανικών λαών αλλά και τις αποφάσεις για τη δημιουργία των νέων εθνικών κρατών μετά τη λήξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Η εθνική ομοιογένεια των νεοσύστατων εθνικών κρατών στην ουσία περισσότερο από πραγματικότητα ήταν ευσεβής πόθος ,αφού τα κράτη που αναδύθηκαν από τις πολυεθνικές αυτοκρατορίες συμπεριλάμβαναν και άλλες εθνότητες εκτός από την κυρίαρχη. Μέσα από την αντιπαράθεση άλλωστε με την πλειοψηφούσα ή κυρίαρχη εθνοτική ομάδα δομείται αντιθετικά και η έννοια της μειονότητας. Τα εθνικά κράτη ταυτόχρονα με τη διοικητική, οικονομική και πολιτική συγκρότηση τους έπρεπε να επιδοθούν σε έναν τιτάνιο αγώνα για να θέσουν υπό τον έλεγχό τους τις μειονότητες και να εξασφαλίσουν την εθνική ομοιογένεια. Η εθνική ομογένεια για το λόγο αυτό θα έπρεπε να κατασκευαστεί ,όπως ακριβώς και η εθνική συνείδηση. Μόνο ,που στην περίπτωση αυτή, όταν οι εκπαιδευτικοί, διοικητικοί και θρησκευτικοί θεσμοί αποδεικνύονται ανεπαρκείς στο έργο της αφομοίωσης και οι εθνοτικές ταυτότητες παραμένουν σταθερές , το εθνικό κράτος επιστρατεύει και άλλα μέσα για τις εξοβελίσει. Για την επίτευξη της εθνικής ομοιογένεια το εθνικό κράτος, όταν οι ένοπλες αναμετρήσεις δεν επιφέρουν το επιθυμητό αποτέλεσμα, καταφεύγει στις λύσεις της εθνοκάθαρσης, της εκούσιας ή αναγκαστικής ανταλλαγής πληθυσμών , σε καταπατήσεις και παραβιάσεις των δικαιωμάτων των μειονοτικών ομάδων ,ενώ ,όταν αναγκάζεται από διεθνείς συνθήκες παραχωρεί μειονοτικά δικαιώματα. Προσφιλής τακτική είναι να παραδίδονται οι μειονότητες στη λήθη και να ανασύρονται από αυτήν, μόνο όταν είναι πλέον σίγουρο ότι το έργο της αφομοίωσης έχει ολοκληρωθεί. Όσο οι μειονότητες είναι ενεργές και διεκδικούσες τόσο η επίσημη πολιτική ηγεσία

κωφεύει επιδεικτικά στα αιτήματά τους και θεωρεί τις διεκδικήσεις του ανεδαφικές και υπερβολικές.

Το βιβλίο του Σφυρόερα ,συμβαδίζοντας με την επίσημη πολιτική , δεν έκανε καμία απολύτως αναφορά στις μειονότητες ,αλλά απεναντίας προσπαθούσε με λεκτικά πυροτεχνήματα να αποδείξει την ελληνικότητα των γεωγραφικών περιοχών ,που σταδιακά ενσωματώθηκαν στο ελληνικό κράτος. Το βιβλίο των Λούβη- Ξιφαρά ,αν και δεν μνημονεύει εθνοτικές ομάδες που συμμετείχαν στον αγώνα της ανεξαρτησίας ,όπως οι αλβανόφωνοι , κάνει σύντομη αναφορά στις μειονότητες που ενσωματώθηκαν στο ελληνικό κράτος ,μετά τους βαλκανικούς πολέμους. Στην ενότητα που αναφέρεται στη συνθήκη του Βουκουρεστίου το 1913 γράφει ότι « Παράλληλα , το ελληνικό κράτος βρέθηκε αντιμέτωπο με το έργο της αφομοίωσης των Νέων Χωρών .Οι μουσουλμανικοί και σλαβικοί πληθυσμοί ,που κατείχαν τις περισσότερες καλλιεργήσιμες γαίες, και η εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης ,που έλεγχε ,σε μεγάλο βαθμό την οικονομική ζωή της πόλης ,αντιμετώπισαν τις ελληνικές αρχές ,τουλάχιστον στην αρχή ,με κάποια δυσπιστία.».(σ. 88) Η προσεγμένη διατύπωση στο απόσπασμα αυτό, που χωρίς να αποκρύπτει την ύπαρξη των μειονοτήτων , κατορθώνει έμμεσα να αφήσει να υπονοηθεί ότι το πρόβλημα των μειονοτήτων λύθηκε στο μέλλον με τον πιο συμφέροντα τρόπο και για τις δύο πλευρές.

Με την προσεγμένη αυτή διατύπωση αποσιωπείται πρώτον η πληθυσμιακή υπεροχή των Εβραίων στη Θεσσαλονίκη και δεύτερον και ουσιαστικότερο ο τρόπος με τον οποίο το επίσημο ελληνικό κράτος τους αντιμετώπισε τόσο κατά τη διάρκεια της επανάστασης όσο και μετέπειτα. Το βιβλίο επανέρχεται στους Εβραίους ,όταν αναφέρεται στο ξεκλήρισμα των εβραϊκών κοινοτήτων από τους ναζί. (σ.132) Στο σημείο αυτό αναφέρει την ύπαρξη ,αν και εντός παρένθεσης ,και άλλων εβραϊκών κοινοτήτων εκτός απ' αυτές στις Νέες Χώρες. Η απουσία οποιασδήποτε αναφοράς στον τρόπο με τον οποίο το ελληνικό κράτος μεταχειρίστηκε το εβραϊκό ζήτημα και στα αντισημιτικά συναισθήματα και ενέργειες μεγάλης μερίδας του ελληνικού πληθυσμού αποενοχοποιεί την ελληνική κοινωνία από την κατά τω μάλλον ή ήττον ιδεολογική στοίχισή της με τις ναζιστικές θεωρίες και πρακτικές.

Παρόμοια σιωπή καλύπτει και τις πρακτικές «ελληνοποίησης» που εφαρμόστηκαν απέναντι στους «σλαβικούς πληθυσμούς», οι οποίοι μετά το σύντομο πέρασμά τους από το βιβλίο παραδίδονται ανεπιστρεπτί στη λήθη. Αν αυτοί οι πληθυσμοί κατείχαν τις περισσότερες καλλιεργήσιμες γαίες, όπως αναφέρεται στο βιβλίο, πώς αντιδρούν όταν οι γαίες αυτές διεκδικούνται από τους ρακένδυτους ελληνόφωνους ή ακόμα και τουρκόφωνους πρόσφυγες; Θα άξιζε μέσα από την αντιπαράθεση γηγενών αλλά μη ελληνόφωνων εθνοτικών ομάδων με τους επήλυδες ελληνόφωνους και μη και την κοινή διεκδίκηση των γαιών να αναδειχθεί ότι η συγκρότηση της ταυτότητας συναρτάται με τις εκάστοτε διεκδικήσεις καθώς και ο ρόλος της πολιτικής ηγεσίας στην ψηφοθηρική εκμετάλλευση της αντιπαλότητας, η οποία υποσχόταν στη σλαβόφωνη μειονότητα δικαιώματα, που δεν προτίθετο να παραχωρήσει, για να περιχαράκώσει τον βενιζελισμό των προσφύγων. (Μαυρογορδάτος, 2001, Διβάνη, 1999) Θα άξιζε, επίσης, να επισημανθούν οι κοινές πρακτικές με τις οποίες οι νικήτριες χώρες αλλά και ιδιαίτερα οι βαλκανικές αντιμετώπισαν τις μειονότητες στα εδάφη τους, που κυμαίνονται από τις αλλαγές τοπωνυμίων, οικογενειακών ονομάτων, απαγόρευση χρήσης της εθνοτικής γλώσσας στους δημόσιους χώρους, κολασμούς σε περίπτωση μη εφαρμογής της απαγόρευσης μέχρι τη βίωση της κρατικής δυσμένειας και καταπίεσης. (Μαζάουερ, 2003, Καρακασίδου, 2000)

Η εθνική ομοιογένεια στις Νέες Χώρες και στη Θράκη αναφέρεται στο βιβλίο ότι επιτυγχάνεται με την εγκατάσταση των προσφύγων χωρίς, όμως, να αιτιολογείται με βάση τα ποσοστά των εθνοτικών ομάδων που ήταν εγκαταστημένες στις περιοχές αυτές. Σύμφωνα με τα στοιχεία για το 1912 το ποσοστό των Ελλήνων στην περιοχή της Μακεδονίας ήταν 43%. Το ποσοστό αυτό ανέρχεται το 1923 σε 89% (Μαζάουερ, 2003), «δικαιώνοντας» την πολιτική της «συμπεφωνημένης εθνοκάθαρσης», που ακολούθησαν τα εθνικά κράτη της Ελλάδας και της Τουρκίας.

Ως ομοιογενείς αντιμετωπίζονται τόσο οι πρόσφυγες που έρχονται στην Ελλάδα όσο και οι εναπομείναντες εδώ μουσουλμάνοι. Οι πρόσφυγες δεν ήρθαν στην Ελλάδα όλοι την ίδια χρονική στιγμή, αλλά σε διαφορετικές χρονικές περιόδους πριν, κατά τη διάρκεια και μετά την κατάρρευση του

μικρασιατικού μετώπου. Η χρονική στιγμή της άφιξής τους επηρέασε σε μεγάλο βαθμό και τον τρόπο εγκατάστασής τους. Δεν είναι, επίσης, όλοι οι πρόσφυγες ελληνόφωνοι, όπως και οι μουσουλμάνοι, που έφυγαν από την Ελλάδα και κυρίως από την Κρήτη, δεν ήταν όλοι τουρκόφωνοι. Η ομογενοποίηση των προσφύγων λειτούργησε διττά: από τη μια πλευρά ενίσχυσε την εθνική κυριαρχία έναντι των μειονοτήτων και από την άλλη θωράκισε τους ίδιους από τις ουκ ολίγες αμφισβητήσεις της ελληνικότητάς τους.

Αν η αντιμετώπιση των προσφύγων ως ενιαίας και ομοιογενούς ομάδας ευκόλυνε τη διαδικασία ένταξής τους στην ελληνική κοινωνία, η ομογενοποίηση της μουσουλμανικής μειονότητας επέτρεψε την τουρκοποίησή της. Η μουσουλμανική κοινότητα, η μόνη επίσημα αναγνωρισμένη μειονότητα, αποτελείται εκτός από τους τουρκόφωνους, τους Πομάκους και του Ρομά. Οι δύο τελευταίες εθνοτικές ομάδες δεν απολαμβάνουν ξεχωριστά δικαιώματα, όπως δικά τους μειονοτικά σχολεία, γραπτή γλώσσα αλλά στεγάζονται κάτω από την προστασία της τουρκόφωνης μειονότητας. Για τις μειονότητες αυτές δε γίνεται καμία αναφορά στο βιβλίο, όπως δε γίνεται αναφορά και στην αλβανόφωνη μειονότητα των μουσουλμάνων Τσάμηδων, που μετά από πολλές παλινδρομήσεις απαλλάχτηκε από το καθεστώς της ανταλλαγής των πληθυσμών που προέβλεπε η συνθήκη της Λωζάννης. Το βιβλίο εκτός από την επιγραμματική αναφορά που κάνει στη μουσουλμανική μειονότητα, χωρίς άλλες διασαφηνίσεις γύρω από αυτήν, αποφεύγει να αναφερθεί σ' αυτήν, αν και η στάση της ελληνικής κυβέρνησης απέναντι στην τουρκόφωνη μειονότητα αποτέλεσε συχνά αγκάθι στις ελληνοτουρκικές σχέσεις και η μεταχείρισή της επιλήψιμο στοιχείο για το ελληνικό κράτος στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Η αναφορά στη μειονότητα αυτή είναι χαρακτηριστική περίπτωση εθελουφλίας και στρουθοκαμηλισμού απέναντι σε ένα υπαρκτό πρόβλημα, στο οποίο ως μόνη ενδεδειγμένη λύση προκρίνεται η αποσιώπησή του.

Σίγουρα οι ελάχιστες γραμμές που αφιερώνονται στις μειονότητες δεν επαρκούν για να ευαισθητοποιήσουν τους μαθητές σε θέματα σεβασμού και αναγνώρισης των δικαιωμάτων των μειονοτήτων. Είναι, όμως, ένα ενθαρρυντικό και ελπιδοφόρο βήμα, αν και δειλό, προς την κατεύθυνση ανάδειξης παρόμοιων θεμάτων και κυρίως μία πρώτη ρωγμή, αν και τελείως

ανεπαίσθητη , στην εθνοκεντρική προσέγγιση της ιστορίας. Άλλωστε μια πιο εκτενής προσέγγιση των ζητημάτων αυτών θα άγγιζε τις ευαίσθητες χορδές των εθνοπατέρων και το βιβλίο αυτό ή δεν θα επιλεγόταν ή θα ακολουθούσε το δρόμο της απόσυρσης.

Οι «εξέχουσες προσωπικότητες» και τα συλλογικά κοινωνικά υποκείμενα.

Σημαντική είναι η αλλαγή που έχει επέλθει στον τρόπο παρουσίασης των ιστορικών υποκειμένων . Η εστίαση της ιστορικής αφήγησης γύρω από τη δράση των επιφανών ,κυρίως ανδρικών , προσωπικοτήτων , εμπλουτίζεται και από ενδιαφέρουσες αναφορές στη δράση των συλλογικών κοινωνικών υποκειμένων .

Αρχικά στο βιβλίο καταβάλλεται μια συστηματική προσπάθεια για να προβληθεί και η συμμετοχή των γυναικών στις ιστορικές εξελίξεις. Ακόμα και σε κεφάλαια ,όπως η Φιλική Εταιρεία και η ελληνική επανάσταση, στα οποία θεωρείται ότι κατ' εξοχήν πρωταγωνιστούν οι άνδρες , το βιβλίο αναφέρει ότι στη Φιλική Εταιρεία «Γυναίκες γίνονταν δεκτές κατ' εξαίρεση. » (σ.28) και ότι στον αγώνα της ανεξαρτησίας « Ηγετικό ρόλο έπαιξαν και δύο γυναίκες, η Λασκαρίνα Μπουμπουλίνα και η Μαντώ Μαυρογένους .». (σ.30) Στη συνέχεια το βιβλίο ,αν και δεν διευκρινίζει ότι το εκπαιδευτικό σύστημα του Καποδίστρια απευθυνόταν αποκλειστικά στα αγόρια, αναφέρει στην ενότητα για το εκπαιδευτικό έργο της Αντιβασιλείας ότι «Ωστόσο η εκπαίδευση των κοριτσιών παρέμενε παραμελημένη » .(σ.58) Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται και στο ευρωπαϊκό γυναικείο κίνημα αλλά ελληνικό ,το οποίο είχε ως κύριο αίτημά του την εκπαίδευση των γυναικών . Ξεχωριστή αναφορά γίνεται στις γυναίκες στην ενότητα που αναφέρεται στο προσφυγικό ζήτημα και σε αυτή που αναφέρεται στην κατοχή και την αντίσταση, στην οποία δεν αναφέρεται μόνο η συμμετοχή των γυναικών για πρώτη φορά στις εκλογές αλλά και η εκλογή τους στο Εθνικό Συμβούλιο και ονόματα γυναικών που συμμετείχαν ενεργά στην αντίσταση. Τέλος αναφέρεται τότε ψήφισαν για πρώτη φορά οι γυναίκες και ποια μέτρα πήρε η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ την πρώτη τετραετία διακυβέρνησής της για την επίτευξη της ισότητας των δύο φύλων.

Στο βιβλίο γίνεται παράλληλα αναφορά στο εργατικό κίνημα τόσο το ευρωπαϊκό όσο και το ελληνικό, στις συνθήκες ζωής των εργατών και αγροτών, ιδίως κατά τον 19^ο αιώνα , σε μεγάλες απεργίες και διαδηλώσεις και στα κινήματα αμφισβήτησης της δεκαετίας του '60 , χωρίς πάντα να αναφέρεται και η βίαιη καταστολή των κινήματων αυτών από την πολιτική ηγεσία ή να σχετίζονται με παρόμοια γεγονότα στα Βαλκάνια. Για παράδειγμα η αγροτική εξέγερση στο Κιλελέρ θα μπορούσε να αντιπαραβληθεί με ανάλογες αγροτικές εξεγέρσεις στη βαλκανική (1907 στη Ρουμανία,1883 στη Σερβία , 1889 στη Βουλγαρία , 1914 στην Αλβανία) (Jelavich ,2006 τ.2) τη στιγμή μάλιστα που τα αίτια που τις προκαλούν είναι λίγο πολύ κοινά και δείχνουν την αδυναμία των νεοδημιουργηθέντων εθνικών κρατών να αντιμετωπίσουν με τρόπο ικανοποιητικό τα προβλήματα του αγροτικού πληθυσμού ,ο οποίος αποτελεί και τη μεγάλη πλειοψηφία στις χώρες αυτές. Οι συνθήκες ζωής των αγροτών θα μπορούσαν να συνδυαστούν και σε βαλκανικό επίπεδο με το μεταναστευτικό ρεύμα στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20^{ου} και να μην ιδωθούν μόνο ως ελληνικό φαινόμενο ,που προκλήθηκε από τη σταφιδική κρίση. Η διεύρυνση του πρίσματος μέσα από το οποίο αντιμετωπίζεται το φαινόμενο της μετανάστευσης θα επέτρεπε στους μαθητές να κατανοήσουν καλύτερα τη μετανάστευση των γειτονικών βαλκανικών λαών προς την Ελλάδα. Για αυτούς τους οικονομικούς μετανάστες από τις βαλκανικές χώρες στο βιβλίο γίνεται συγκεκριμένη μνεία , γράφοντας ότι στην αρχή εργάζονταν με εξευτελιστικές αμοιβές αλλά « Με το πέρασμα των χρόνων, όμως ,πολλοί μετανάστες ενσωματώθηκαν στην ελληνική κοινωνία ,απέκτησαν μόνιμη εργασία και αξιοπρεπείς αμοιβές. Αποτελούν το 8-10% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού της Ελλάδας ,ενώ η αύξηση του πληθυσμού ,την περίοδο 2000-01 ,οφειλόταν αποκλειστικά σε αυτούς.». (σ.163) Στη συνέχεια γράφεται στο βιβλίο ότι «κατά καιρούς» ότι το ελληνικό κράτος νομιμοποίησε τους μετανάστες ,αίτημα και των εργατικών οργανώσεων ,οι οποίες απαίτησαν τη σταθεροποίηση του αριθμού τους και την παροχή και σε αυτούς των ίδιων εργασιακών δικαιωμάτων. Το απόσπασμα αυτό για τη μετανάστευση στην Ελλάδα οι συγγραφείς επιδιώκουν να καταπιαστούν με ένα φλέγον της νεοελληνικής κοινωνίας ,χωρίς ,όμως να δυσαρεστήσουν κανέναν. Έτσι οι εξευτελιστικές

αμοιβές των μεταναστών γίνονται, με το πέρασμα του χρόνου, αξιοπρεπείς μισθοί. Η μαύρη και ανασφάλιστη εργασία των μεταναστών, η οποία συνέτεινε στην αύξηση του ρυθμού ανάπτυξης της Ελλάδας, με έναν μαγικό τρόπο εξαφανίζεται. Οι μετανάστες « ενσωματώνονται » στην ελληνική κοινωνία, σαν να πρόκειται για τη δική τους, εκούσια επιλογή και όχι αναγκαστική κατάσταση που προκαλείται από την παντελή αδιαφορία της πολιτείας να αναγνωρίσει τις πολιτιστικές, θρησκευτικές, γλωσσικές και εκπαιδευτικές ανάγκες των μεταναστών. Η απουσία μεταναστευτικής πολιτικής αποτυπώνεται παραστατικά στη φράση «κατά καιρούς», η οποία αποδίδει την ευκαιριακή και χωρίς συγκεκριμένο σχέδιο αντιμετώπιση του μεταναστευτικού ζητήματος. Η αξιόλογη πρωτοβουλία των συγγραφέων να ασχοληθούν με το θέμα της σύγχρονης μετανάστευσης υπονομεύεται από την προσπάθεια ωραιοποίησης της ζωής των μεταναστών και από την επιφανειακή και επιδερμική ενασχόληση με τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι μετανάστες.

Αν και οι συγγραφείς σε όλη την εξεταζόμενη ιστορική περίοδο προσπαθούν να αναδείξουν τη δράση και των συλλογικών υποκειμένων, τις συνθήκες ζωής των «αφανών ηρώων», ο φακός της ιστορίας μένει σταθερά προσηλωμένος στη δράση και στο έργο των «μεγάλων ανδρών», οι οποίοι κινούν τα νήματα της ιστορίας. Στο βιβλίο αυτό δεν παρατηρείται κάποια φανερή τάση εξύμνησης και εκθειασμού ενός συγκεκριμένου πολιτικού άντρα. Δεν παρατηρείται, όμως και το αντίθετο, δηλαδή να παρουσιαστούν τα στοιχεία που επιβεβαιώνουν την ανθρώπινη υπόστασή τους. Με εξαίρεση όσους θεωρήθηκαν υπαίτιοι για τη Μικρασιατική Καταστροφή οι πολιτικοί ηγέτες δεν διαπράττουν σφάλματα, είναι πρωτοπόροι και διορατικοί, οξύνους και οραματιστές, αφουγκράζονται τα λαϊκά αιτήματα και συγχρονίζονται με τις διεθνείς εξελίξεις. Δεν έχουν ανθρώπινες αδυναμίες, δεν είναι καιροσκόποι και ωφελιμιστές, θέτουν το κοινό καλό πάνω από το ίδιο όφελος και ακόμα και τα ακραία μέτρα που λαμβάνουν στοχεύουν στην κοινωνική ευημερία.

Ακολουθώντας το πρότυπο αυτό για τους πολιτικούς ηγέτες οι συγγραφείς δεν επιδιώκουν να απομυθοποιήσουν τις ιστορικές ηγετικές φυσιογνωμίες ή να επισημάνουν ψεγάδια στην πολιτική τους δράση. Έτσι ακόμα και για το επαχθές «Ιδιώνυμο» που ψηφίστηκε κατά τη δεύτερη περίοδο διακυβέρνησης του

Βενιζέλου υπάρχει το άλλοθι της σύμπλευσης με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες. Η αντικομμουνιστική ρητορεία και πρακτική ήταν κοινός τόπος στην Ευρώπη την εποχή του μεσοπολέμου ,όμως ,αξίζει να αναρωτηθεί κανείς από ποιων τα χείλη προερχόταν η ρητορεία αυτή , την οποία με χαρακτηριστική ευκολία υιοθέτησε ένα δημοκρατικό κόμμα. Ο Βενιζέλος , ο οποίος ήταν ο εμπνευστής και ο ενσαρκωτής της Μεγάλης Ιδέας ,βρίσκεται πάντα στο απυρόβλητο της κριτικής σε αντίθεση με τους έξι καταδικασθέντες ,οι πλήρωσαν βαρύ το τίμημα της ήττας. Σε άρθρο της η συγγραφέας του βιβλίου, Λούβη , γράφει ότι οι κατηγορούμενοι παραπέμφθηκαν στο στρατοδικείο για λόγους «εθνικής σκοπιμότητας» και ότι το κατηγορητήριο ήταν τυπικά αστήρικτο. Η καταδίκη τους σε θάνατο επειδή βαρύνονταν με την κατηγορία της προδοσίας ήταν ο καλύτερος τρόπος για να ικανοποιηθεί η κοινή γνώμη με την εξεύρεση εξιλαστήριων θυμάτων και όπως σημειώνει και η ίδια « η «προδοσία» ήταν ο καλύτερος τρόπος για να βιώσουν οι Έλληνες πιο ανώδυνα τη μεγάλη τους ήττα.». (Λούβη, 2010: 49). Ίσως σε μία εποχή στην οποία η αναζήτηση υπευθύνων και εξιλαστήριων θυμάτων μπορεί να είναι η ανέξοδη και η «ανώδυνη» λύση ή μπορεί να προσφέρει τη δυνατότητα σε πολλούς να αποσεισουν από τις πλάτες τους τις πολιτικές ευθύνες ,η παράθεση και των επιχειρημάτων των κατηγορούμενων θα ήταν μια πράξη, έστω και ετεροχρονισμένη, δικαιοσύνης . Και πιθανόν δεν θα ήταν άστοχο να μπορούν οι μαθητές να συγκρίνουν μέσα από τους λόγους του Βενιζέλου και του Γούναρη ποιος χρησιμοποιεί και πώς την έννοια του «έθνους» και του «λαού» και γιατί . (Mazawer στο

http://www.arts.yorku.ca/hist/tgallant/documents/mazowervenizelos_001.pdf

προσπελάστηκε στις 30-4- 2012) Μια τέτοια προσέγγιση των ιστορικών γεγονότων θα δημιουργούσε στους μαθητές «γνωστική ανισορροπία» και η γνωστική ισορροπία θα επιτυχανόταν μετά από τη δική τους κριτική ανάλυση των γεγονότων και το σχηματισμό της προσωπική τους γνώμης για αυτά και όχι μέσα από τη μηχανική απομνημόνευση των ονομάτων των έξι καταδικασθέντων και την επαναφορά στο λόγο της καθημερινής ομιλίας της δίκης αυτής ως παράδειγμα προς μίμηση.

Οι σύγχρονες τάσεις της ιστοριογραφίας ,που αναδεικνύουν το ρόλο των συλλογικών κοινωνικών υποκειμένων , εισάγονται με το συγκεκριμένο βιβλίο και στη σχολική εκπαίδευση. Συνευρίσκονται, βέβαια ,με τις ιστοριογραφικές προσεγγίσεις που θεωρούν την ιστορική εξέλιξη ως το αποτέλεσμα της δράσης των «επιφανών προσωπικοτήτων» και τα διπλωματικά, στρατιωτικά και πολιτικά γεγονότα στα οποία αυτές οι προσωπικότητες πρωταγωνιστούν ως τα μόνα αξιομνημόνευτα.

Ο ευρωκεντρισμός της ιστορίας .

Οι συγγραφείς στο εισαγωγικό σημείωμα του βιβλίου διακηρύσσοντας τους στόχους τους υποστήριξαν ότι θα επιχειρήσουν να συνδέσουν την ιστορία των Ελλήνων με την ιστορική εξέλιξη των βαλκανικών και ευρωπαϊκών λαών. Προς την κατεύθυνση της σύνδεσης με τη βαλκανική ιστορία οι προσπάθειες ήταν άτονες ,ανεπαρκείς και αποσπασματικές. Οι βαλκανικοί λαοί εμφανίζονταν στις σελίδες του σχολικού βιβλίου ,όταν συγκρούονται για τα ίδια εδάφη με τους Έλληνες και οι προσπάθειες ανάδειξης του κοινού ιστορικού παρελθόντος και των κοινών πολιτιστικών καταβολών ήταν πενιχρές και ελλιπείς. Ακόμα και οι αναφορές στα σύγχρονα προβλήματα των Βαλκανίων δεν συνδέονται με το κοινό οθωμανικό παρελθόν τους αλλά με τα γενικότερα προβλήματα της καπιταλιστικής επέκτασης. Στο πλαίσιο αυτό προβάλλεται ο αναβαθμισμένος ρόλος της Ελλάδας στην περιοχή , που συναρτάται άμεσα με την ένταξή της στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Η προσπάθεια των συγγραφέων να επεκτείνουν τόσο πολύ την εξεταζόμενη χρονική περίοδο ,αντιπαρερχόμενοι πολύ περιληπτικά γεγονότα της σύγχρονης ιστορίας ,ώστε να συμπεριλάβουν και τη διαδικασία οικοδόμησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς και την ένταξη της Ελλάδας και της Κύπρου σε αυτήν, εναρμονίζεται με άλλες ανάλογες προσπάθειες ,έκδηλες και στα άλλα σχολικά βιβλία, δημιουργίας και καλλιέργειας μιας ευρωπαϊκής συνείδησης. Συνάμα η επιδίωξη αυτή υλοποιείται από τη μια μεριά μέσα από την παράθεση κειμένων που τονίζουν τον ρόλο της Ευρώπης στην προάσπιση της ειρήνης , της δημοκρατίας, της δικαιοσύνης και της και της κοινωνικής ευημερίας. Από την άλλη πλευρά υλοποιείται με την αποσιώπηση των

διαφωνιών που υπήρχαν στα πολιτικά κόμματα σχετικά με την ενταξιακή πορεία της χώρας αλλά και των αντιθέσεων ,αντιπαραθέσεων και των αντικρουόμενων συμφερόντων που υπάρχουν μέσα στην Ένωση. Η ευρωπαϊκή πορεία παρουσιάζεται ως μονόδρομος ,ως μία ευθύγραμμη πορεία που υπαγορεύεται από το κοινό πολιτισμικό παρελθόν και η συμπίεση της Ελλάδας με τους Ευρωπαίους εταίρους ως αναβάθμιση του διεθνούς της ρόλου. Η πορεία αυτή δεν παρουσιάζει πιασχυρίσματα ,στασιμότητα και παρεκκλίσεις και γι' αυτό μη ενταγμένες στην Ευρωπαϊκή Ένωση χώρες προσβλέπουν στην ένταξή τους.

Εύλογα μπορεί κανείς να συμπεράνει ότι παρουσιάζεται μια εξιδανικευμένη εικόνα της Ευρώπης , η οποία ενισχύεται περισσότερο από την εξέταση των ιστορικών γεγονότων μέσα από το ευρωκεντρικό πρίσμα. Ο βασικός άξονας της ιστορικής αφήγησης του βιβλίου δομείται γύρω από την ευρωπαϊκή ιστορία, αναπόσπαστο και οργανικό μέρος της οποίας αποτελεί και η Ελλάδα. Τα ιστορικά γεγονότα της ελληνικής ιστορίας συνδέονται με τα αντίστοιχα ευρωπαϊκά και όχι με τα βαλκανικά ή πολύ περισσότερο με αυτά που συντελούνται στην Οθωμανική αυτοκρατορία. Υπόρρητα ο ευρωπαϊκός αυτός προσανατολισμός συμβάλλει την σιωπηρή υιοθέτηση του ιεραρχικού σχήματος, που τοποθετεί τον ευρωπαϊκό πολιτισμό σε υψηλότερο σημείο από το βαλκανικό. Διεκδικώντας σθεναρά η Ελλάδα τη θέση της στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα επιβεβαιώνει την ανωτερότητάς της έναντι των γειτονικών λαών και πιστώνει στο ενεργητικό της τον κυριαρχικό της ρόλο στα Βαλκάνια.

Ο παραδοσιακός εθνοκεντρισμός των σχολικών βιβλίων εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο του ευρωκεντρισμού ,γεγονός που χωρίς να ατονεί το εθνικό συναίσθημα το αναβαθμίζει καθώς το επενδύει με τις γενικότερες επιδιώξεις της ευρωπαϊκής πορείας και σύγκλισης.

Γενική αποτίμηση του βιβλίου.

Τα σχολικά βιβλία ιστορίας υπάγονται φύσει και θέσει στη λογική της εθνικής ιστοριογραφίας , η οποία αντιμετωπίζει το έθνος ως μία υποστασιοποιημένη οντότητα και επιδιώκει με τη διδασκαλία και τη διδαχή τη συναισθηματική ταύτιση με αυτήν. Οι ανάγκες ,όμως, από την άλλη πλευρά του νέου

διεθνοποιημένου περιβάλλοντος και της ευρωπαϊκής ένωσης υπαγορεύουν την άρση των ιδεολογικών προσκομμάτων που δυσχεραίνουν την ανταλλαγή κεφαλαίων, ιδεών και ανθρώπων και αναπαράγουν τις αυστηρά περιχαρακωμένες εθνικές ταυτότητες. Οι απαιτήσεις του εκσυγχρονισμού και της πολυπολιτισμικότητας αντιστρατεύονται τις αγκυλώσεις στα εθνικά πάθη και συστρατεύονται με έναν λόγο συναινετικό και συνδιαλλακτικό, απογυμνωμένο από εθνικιστικές εξάρσεις και κενές ρητορείες.

Κινούμενοι οι συγγραφείς ανάμεσα στις απαιτήσεις της εθνικής ιστοριογραφίας και συγκεκριμένα της σχολικής, τους άξονες της οποίας με αυστηρότητα καθορίζει το Υπουργείο Παιδείας και της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης για την επίτευξη της οποίας οι διαφορές των ευρωπαϊκών χωρών θα πρέπει να εξομαλυνθούν και να εξωραϊστούν, προσπάθησαν να συνδυάσουν και τα δύο. Προσπάθησαν να συνδυάσουν τα πορίσματα της νεότερης ιστοριογραφίας με τους κάποιους από τους μύθους της παραδοσιακής. Προσπάθησαν, όπως εύστοχα σχολιάζει ο Τσουκαλάς, «και η εθνική πίτα να παραμείνει ακέραιη και ο ακόρεστα εξορθολογιστικός σκύλος να είναι χορτάτος». (Τσουκαλάς στο <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=180038&wordsinarticle=>) Όμως, όλοι γνωρίζουν ότι και τα δύο είναι αδύνατον να γίνουν και μάλιστα σε σχολικά εγχειρίδια που, εκτός από την καλλιέργεια της ιστορικής συνείδησης και της άσκησης του κριτικού στοχασμού, επιδιώκουν να εμφυσήσουν το εθνικό φρόνημα στους νεαρούς μαθητές, να διαπλάσσουν την εθνική τους συνείδηση και συνάμα να προβάλλουν τα σημεία σύγκλισης των ευρωπαϊκών χωρών, αποσιωπώντας τις μεταξύ τους αντιθέσεις. Η Ευρώπη αποτελεί το ευρύτερο πλαίσιο μέσα στο οποίο εντάσσεται η εθνική ιστορία, λειτουργώντας ως πυξίδα προσανατολισμού αλλά και μέσο δικαίωσης των πολιτικών και εθνικών επιλογών.

Οι συγγραφείς άλλοτε συγκλίνουν με τους εθνικούς μύθους και άλλοτε αποκλίνουν απ' αυτούς. Η σύγκλιση υπαγορεύεται από τις εκάστοτε κατευθυντήριες γραμμές του Υπουργείου Παιδείας και την απουσία πολλαπλών συγγραμμάτων, που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν εναλλακτικά στη διδασκαλία και θα έδιναν τη δυνατότητα για συγκρίσεις και αντιπαραβολές αλλά και την κριτική εξέταση των μύθων. Η απόκλιση από τα αποτελέσματα

των νεότερων μελετών της ιστοριογραφίας, που αν και έχουν εμπεδωθεί στον επιστημονικό χώρο, για πρώτη φορά εισάγονται στα σχολικά βιβλία. Άλλωστε ένα σχολικό βιβλίο που θα βασιζόταν μόνο στα πορίσματα της νεότερης ιστοριογραφίας θα προκαλούσε το μένος πολλών εθνοαμυντόρων και πάραυτα θα αποσυρόταν από τις σχολικές αίθουσες, προκαλώντας μια οπισθοδρόμηση σε βιβλία, όπως το βιβλίο του Σφυρόερα, με εμφανείς απαρχαιωμένες εθνικιστικές απόψεις.

Συνοψίζοντας το βιβλίο των Λούβη- Ξιφαρά με όλες τις αντινομίες και τις αντιφάσεις του ανοίγει έναν καινούργιο δρόμο στη σχολική ιστορία σε σύγκριση με το βιβλίο του Σφυρόερα, καινοτομώντας όχι μόνο στον τρόπο παρουσίασης των ιστορικών γεγονότων αλλά και στην ουσία των γεγονότων αυτών. Ο δρόμος, όμως, που πρέπει να διανυθεί για να καλλιεργεί η διδασκαλία της ιστορίας την κριτική σκέψη είναι ακόμα μακρύς.

ΕΡΕΥΝΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΡΟΠΟ ΠΡΟΣΛΗΨΗΣ ΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΓΝΩΣΕΩΝ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΜΑΘΗΤΕΣ/ΤΡΙΕΣ .

Σκοπός της έρευνας

Στα πλαίσια της μελέτης που ερευνούσε τη σχέση εθνικισμού και εκπαίδευσης και συγκεκριμένα τον τρόπο που αυτή αποτυπώνεται στα σχολικά εγχειρίδια ιστορίας θεωρήθηκε καλό να εξεταστούν και οι στάσεις και οι αντιλήψεις των μαθητών/τριών ,ο τρόπος με τον οποίο προσλαμβάνουν τις ιστορικές γνώσεις και τις επεξεργάζονται.

Η υπόθεση της έρευνας ήταν ότι το περιεχόμενο των σχολικών βιβλίων της ιστορίας επηρεάζει ανάλογα την ιστορική συνείδηση των μαθητών/τριών και διαμορφώνει τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται το δικό τους έθνος καθώς και τις σχέσεις τους με τους όμορους κυρίως λαούς. Η απουσία αναφορών σε παρόμοιες με την ελληνική πολιτισμικές, κοινωνικές και οικονομικές εξελίξεις στους γειτονικούς λαούς δεν θα επέτρεπε στους μαθητές/τριες να συμπεράνουν ότι παραπλήσιες διαδικασίες ακολούθησαν και τα βαλκανικά κράτη για την εθνική τους συγκρότηση . Η εικόνα της ομοιογένειας και της ομοιομορφίας του ελληνικού έθνους ,την οποία σθεναρά υπερασπίζει ο εθνικισμός ,αποσιωπώντας την ύπαρξη οποιωνδήποτε θρησκευτικών ή εθνοτικών μειονοτήτων , θα δημιουργούσε ανάλογες εικόνες και στη σκέψη των μαθητών/τριών ,οι οποίοι δεν θα αναγνώριζαν την ύπαρξή τους εντός της εδαφικής επικράτειας του ελληνικού κράτους από τη στιγμή της σύστασή τους και στη συνέχεια.

Μεθοδολογία της έρευνας

Για το σκοπό της παρούσης έρευνας επιλέχτηκε ως ερευνητική μέθοδος το ερωτηματολόγιο, γιατί απευθύνεται σε παιδιά εφηβικής ηλικίας, τα οποία ευκολότερα μπορούν να συμπληρώσουν το ερωτηματολόγιο, το οποίο συχνά το θεωρούν διασκεδαστικό . Το ερωτηματολόγιο αποτελείται από 11 ερωτήσεις, κλειστού τύπου. Σε τρεις από αυτές περιέχονται υποερωτήματα ανοικτού τύπου, στα δύο οι μαθητές /τριες καλούνται να απαντήσουν με βάση τις ευρύτερες ιστορικές γνώσεις τους , ενώ στο τρίτο τους ζητείται να αιτιολογήσουν την

απάντησή τους με βάση την προσωπική τους γνώμη.(βλ. ερωτηματολόγιο στο παράθεμα)

Αρχικά το ερωτηματολόγιο διερευνά το φύλο αλλά κυρίως εστιάζει στην εθνικότητα των γονέων , ώστε να διαπιστωθεί εάν οι απόψεις των ερωτώμενων με διαφορετική εθνική καταγωγή διαφοροποιούνταν αισθητά από τις απόψεις των συμμαθητών τους με ελληνική καταγωγή.

Παράλληλα η έρευνα επιδίωκε να εξετάσει εάν οι μαθητές/τριες θα μπορούσαν να εικάσουν ή να συμπεράνουν με βάσεις τις ιστορικές τους εθνικές γνώσεις την ύπαρξη παρόμοιων διαδικασιών στη δημιουργία και στη συγκρότηση έθνους –κράτους. Έτσι η έρευνα εστίασε τόσο στην ιδεολογική προετοιμασία του αγώνα της ανεξαρτησίας όσο στη δημιουργία ανάλογων εθνικών –απελευθερωτικών κινήματων, εξετάζοντας εάν οι μαθητές/τριες πίστευαν, γιατί το να γνωρίζουν ήταν σχεδόν απίθανο, ότι παρόμοια πνευματικά κινήματα, όπως ο νεοελληνικός διαφωτισμός εμφανίστηκαν και στις άλλες βαλκανικές χώρες .(ερώτηση 4) Εξέτασε ,επίσης, σε ποια άλλα κράτη, σε παγκόσμιο επίπεδο ,πίστευαν οι μαθητές/τριες ότι έλαβαν χώρα παρόμοιες με την ελληνική διαδικασίες για τη συγκρότηση εθνικών κρατών.(ερώτηση 6) Η χρήση του ρήματος πιστεύετε και σε αυτή την ερώτηση δεν έχει την έννοια της εικοτολογίας ,αφού για τις συγκεκριμένες ενότητες γίνεται αναφορά στο σχολικό βιβλίο. Επιλέχτηκε σκόπιμα αντί του ρήματος γνωρίζω ,ώστε οι μαθητές /τριες να μην έχουν την αίσθηση ότι εξετάζονται και βαθμολογούνται οι ιστορικές τους γνώσεις. Οι μαθητές/τριες έχουν διδαχθεί για την προσπάθεια δημιουργίας ανεξάρτητων κρατών στη Λατινική Αμερική , για την επανάσταση των Ούγγρων το 1848 και για τη δημιουργία βουλγαρικής Εξαρχίας το 1870. Τα αντίστοιχα κεφάλαια τα έχουν διδαχθεί περιληπτικά, σύμφωνα με τις οδηγίες του Υπουργείου Παιδείας , ενώ οι μαθητές/τριες δεν έχουν διδαχτεί τίποτα για την Αλβανία .Στο ίδιο πνεύμα κινείται και η ερώτηση που εξετάζει εάν οι γειτονικοί λαοί θα μπορούσαν να προβάλλουν εδαφικές αξιώσεις στα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ,αντλώντας επιχειρήματα από ένα ιδεολογικό οπλοστάσιο παρόμοιο με αυτό που καλλιέργησε την Μεγάλη Ιδέα στην Ελλάδα. (ερώτηση 10) Η ομάδα των ερωτήσεων αυτών αποσκοπούσε να εξετάσει κατά πόσο οι μαθητές/τριες έχουν την κριτική ικανότητα και την

ιστορική σκέψη, όχι πάντα το αναγκαίο ιστορικό υπόβαθρο, να αντιληφθούν ότι παρόμοιες διαδικασίες εθνικών κρατών συνέβαιναν την ίδια χρονική περίοδο και σε άλλες εθνοτικές ομάδες.

Επιπρόσθετα συντάχθηκαν δύο ερωτήσεις που ερευνούσαν εάν οι μαθητές/τριες γνώριζαν την ύπαρξη ή μη εθνοτικών και θρησκευτικών μειονοτήτων και αν μπορούσαν να κατονομάσουν κάποιες από αυτές.(ερώτηση 8,9).Οι ερωτήσεις αυτές επεδίωκαν να διερευνήσουν εάν το θεμελιώδες δόγμα του εθνικισμού, η εθνική ομοιομορφία και ομοιογένεια , είναι μια βαθιά εμπειρωμένη αντίληψη και στους μαθητές/τριες ,οι οποίοι θα αδυνατούσαν να αναγνωρίσουν την ύπαρξη εθνοτικών ή θρησκευτικών μειονοτήτων στο ελληνικό κράτος.

Ιδιαίτερα για τη συγκρότηση του ελληνικού έθνους -κράτους θεωρήθηκε βασικό να εξεταστεί και ο ρόλος των τριών « προστάτιδων δυνάμεων » ,της Αγγλίας, της Γαλλίας και της Ρωσίας. Η ερώτηση αυτή κρίθηκε αναγκαία για να διερευνηθεί εάν οι μαθητές/τριες μπορούν να συνεκτιμήσουν και τους εξωτερικούς παράγοντες που συνέδραμαν στη δημιουργία του ανεξαρτήτου ελληνικού κράτους ή απλώς ασπάζονται την κυρίαρχη άποψη ότι η επιτυχία του ελληνικού αγώνα ανεξαρτησίας ήταν αποκλειστικά και μόνο αποτέλεσμα του ηρωισμού και των ανδραγαθημάτων των Ελλήνων.(ερώτηση 7)

Μια ερώτηση που κρίθηκε ουσιαστική είναι τα κριτήρια με βάση τα οποία θα μπορούσε ένας υπήκοος της οθωμανικής Αυτοκρατορίας να χαρακτηριστεί Έλληνας. Στα κριτήρια συμπεριλήφθηκε η γλώσσα, η οποία είναι ,με βάση τις απόψεις των γερμανών ρομαντικών εθνικιστών , το κύριο διαφοροποιητικό γνώρισμα των εθνών αλλά και ένα από τα βασικά επιχειρήματα του ελληνικού εθνικισμού, που αποδεικνύει την ιστορική συνέχεια των Ελλήνων. Συμπεριλήφθηκε και το άλλο βασικό κριτήριο του ελληνικού εθνικισμού η θρησκεία , η οποία θεωρείται ότι διαφύλαξε κατά την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας την εθνική ταυτότητα και σφυρηλάτησε την εθνική ενότητα. Η καταγωγή από τους αρχαίους Έλληνες ,την οποία προσπάθησε να αποδείξει και να καλλιεργήσει ποικιλοτρόπως ο νεοελληνικός διαφωτισμός και την υιοθέτησαν ως αδιαμφισβήτητη αλήθεια όλοι οι επερχόμενοι διανοητές και πολιτικοί, θεωρήθηκε αναγκαίο να συμπεριληφθεί στα κριτήρια. Τέλος , στα

κριτήρια συμπεριλήφθησαν τα ήθη και έθιμα αλλά και η ευρύτερη έννοια του πολιτισμού , που περιλαμβάνει κάθε κοινωνική ,οικονομική και πολιτιστική εκδήλωση της ανθρώπινης δραστηριότητας .(ερώτηση 4)

Στο τέλος συμπεριλήφθηκε και μια ερώτηση που εξέταζε τις επιθυμίες των μαθητών/τριών για το περιεχόμενο της ιστορίας της Γ' γυμνασίου ,συγκεκριμένα εάν επιθυμούσαν να διδάσκονται την ελληνική, τη βαλκανική ,την ευρωπαϊκή ή την παγκόσμια. Η ερώτηση αυτή δεν επεδίωκε να καταγράψει μόνο τις επιθυμίες των ερωτώμενων ως προς τη διδακτέα ύλη αλλά έμμεσα να ανιχνεύσει , βασιζόμενη σε αυτές , σε ποια γεωγραφική διάσταση τοποθετούν οι ίδιοι τον εαυτό τους και ποια από τις διαστάσεις αυτές απορρέουσα ταυτότητα θα μπορούσαν να υιοθετήσουν ως επιπρόσθετο προσδιορισμό στην εθνική τους ταυτότητα. (ερώτηση 11)

Αποτελέσματα έρευνας

Η έρευνα διεξήχθη σε σχολείο του Κιάτου Κορινθίας το Δεκέμβριο του 2011. Στην έρευνα συμμετείχαν μαθητές της Γ ' Γυμνασίου ,ηλικίας 14/ 15 χρόνων. Συμμετείχαν συνολικά 45 παιδιά εκ των οποίων 24 ήταν αγόρια και 21 κορίτσια. Στην πλειοψηφία τους οι μαθητές/τριες είχαν γονείς Έλληνες , ενώ σε 6 παιδιά οι γονείς τους κατάγονταν από την Αλβανία. Σε τέσσερις περιπτώσεις οι μαθητές/τριες είχαν τον ένα γονέα Έλληνα και ο άλλος είτε είχε άλλη ιθαγένεια ,όπως Αλβανική ή Γερμανική είτε είχε γεννηθεί σε χώρα του εξωτερικού ,όπως Αυστραλία ή σε χώρα της Αφρικής ,χωρίς όμως να διευκρινίζεται εάν είχε και την αντίστοιχη ιθαγένεια. Το ποσοστό των μαθητών/τριών με διαφορετική από την ελληνική εθνική καταγωγή είναι 14%, κοντά στο γενικό μέσο όρο που κυμαίνεται γύρω στο 15% και προέρχονται κυρίως από την αλβανική μειονότητα, όπως επιβεβαιώνουν και άλλες έρευνες. ((Τρανταφυλλίδου ,2010) (βλ. σχεδ . 1)

Η πλειοψηφία των μαθητών/τριών , 30 συνολικά μαθητές/τριες , πίστευε ότι παρόμοια πνευματικά κινήματα ,όπως ο νεοελληνικός διαφωτισμός εμφανίστηκαν και στις γειτονικές βαλκανικές χώρες. Μόνο 6 μαθητές/τριες δεν θεώρησαν ότι μπορεί να υπάρξει κοινή πνευματική πορεία με τους Βαλκάνιους γείτονες και 9 μαθητές/τριες απάντησαν δεν γνωρίζω.(βλ. σχεδ 2) Το κριτήριο , το οποίο οι

περισσότεροι μαθητές/τριες ,(18) έθεσαν ως πρώτο για να χαρακτηριστεί ένας Έλληνας κατά την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν η καταγωγή από τους αρχαίους Έλληνες. Στην πρώτη θέση με ισοψηφία ,7 μαθητές/τριες , έθεταν τα κριτήρια της γλώσσας ,της θρησκείας και του πολιτισμού. Τα ήθη και έθιμα μόνο 3 ερωτώμενοι/ες επέλεξαν να τα θέσουν ως το πρωταρχικό κριτήριο για το χαρακτηρισμό κάποιου τη συγκεκριμένη περίοδο ως Έλληνα. Στη δεύτερη αξιολογική θέση την πρώτη θέση καταλαμβάνει το κριτήριο της γλώσσας ,14 μαθητές/τριες και ακολουθεί με ισοψηφία η θρησκεία και ο πολιτισμός ,6 μαθητές/τριες . 5 μαθητές/τριες τοποθέτησαν στη δεύτερη θέση τα ήθη και έθιμα και 2 την καταγωγή από τους αρχαίους Έλληνες. (για τις υπόλοιπες θέσεις βλέπε σχεδιάγραμμα 3)

Η πλειοψηφία των μαθητών/τριών , (14), πίστευε ότι οι Βούλγαροι διεκδίκησαν την εθνική τους ανεξαρτησία , όπως και οι Έλληνες. Στη δεύτερη θέση βρίσκονται οι Ούγγροι ,με 12 μαθητές/τριες να πιστεύουν ότι και αυτοί έχουν κοινούς με τους Έλληνες εθνικο-απελευθερωτικούς αγώνες. 10 μαθητές/τριες θεώρησαν ότι και οι Αργεντινοί είχαν παρόμοιους αγώνες . Ο αριθμός των μαθητών/τριών αυτών ισοψηφεί με τον αριθμό των μαθητών/τριών που πίστευαν ότι όλες οι αναφερόμενες χώρες διεκδίκησαν την εθνική τους ανεξαρτησία. Λίγο μεγαλύτερος είναι ο αριθμός ,11 μαθητές/τριες , που θεώρησε ότι καμία χώρα δεν διεκδίκησε , όπως και οι Έλληνες, την ανεξαρτησία τους. 4 μόνο μαθητές/τριες απάντησαν ότι η Αλβανία αγωνίστηκε και αυτή για την ανεξαρτησία της και αυτά είναι μαθητές/τριες που δεν έχουν Αλβανική εθνική καταγωγή. (βλ. σχεδ 4)

Οι απόψεις των μαθητών/τριών ισομοιράζονται , ανάμεσα σε αυτά που πιστεύουν ότι ο ρόλος των Μεγάλων Δυνάμεων ήταν θετικός για τη δημιουργία του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους , και σε αυτά που πιστεύουν ότι δεν ήταν ούτε θετικός ούτε αρνητικός., Επίσης 18/% των μαθητών/τριών θεώρησε το ρόλο τους αρνητικό και μόνο το 2% παιδί απάντησε ότι δεν γνωρίζει. (βλ. σχεδ. 5)

Η πλειοψηφία των μαθητών/τριών ,(24) θεώρησε ότι το νεοσύστατο κράτος συμπεριλάμβανε και άλλες εθνότητες εκτός από την ελληνική. 9 μαθητές/τριες δεν συμφωνούσαν με την άποψη αυτή, ενώ 13 απάντησαν δεν γνωρίζω.

Ανάμεσα στις εθνικότητες που πίστευαν ότι κατοικούσαν μέσα στα σύνορα του ελληνικού κράτους τέσσερις (4) ανέφεραν τους Αλβανούς , πέντε (5) τους Τούρκους , δύο (2)τους Βούλγαρους , δύο (2) επίσης τους Άγγλους , και ένας τους Αρμένιους .Επίσης ένα παιδί ανέφερε και μουσουλμάνοι , ταυτίζοντας το θρήσκευμα με την εθνότητα. (βλ. σχεδ. 6)

Αντίθετα η πλειοψηφία των μαθητών/τριών , (23) , απάντησε ότι δεν γνωρίζει εάν τη χρονική περίοδο 1830-1922 κατοικούσαν εντός της ελληνικής επικράτειας και αλλόθρησκοι. 16 μαθητές /τριες απάντησαν ότι υπήρχαν και άλλες θρησκευτικές ομάδες ,ενώ 6 μαθητές/τριες απάντησαν ότι δεν υπήρχαν. Ένα παιδί ανέφερε ότι η θρησκευτική μειονότητα ήταν προτεστάντες και ένα άλλο καθολικοί. 5 μαθητές/τριες ανέφεραν το μουσουλμανικό θρήσκευμα και επίσης σε αυτή την ερώτηση υπήρχε απάντηση που ταύτιζε το θρήσκευμα με την εθνότητα ,αφού ένα παιδί απάντησε Τούρκος. (βλ. σχεδ.7)

Η πλειοψηφία των μαθητών/τριών ,(24) ,επίσης θεώρησε ότι και άλλοι γειτονικοί μας λαοί ,επικαλούμενοι τα ίδια με τους Έλληνες επιχειρήματα , μπορούσαν να προβάλουν εδαφικές διεκδικήσεις στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. 16 μαθητές/τριες απάντησαν αρνητικά, ενώ 5 απάντησαν δεν γνωρίζω. (βλ. σχεδ. 8)

Τέλος , η πλειοψηφία των μαθητών/τριών ,(22) απάντησαν ότι θα ήθελαν να διδαχθούν την παγκόσμια ιστορία . 16 μαθητές/τριες θα ήθελαν να διδαχτούν την ελληνική, 4 μαθητές/τριες τη βαλκανική και μόνο 3 μαθητές/τριες την ευρωπαϊκή. Οι μαθητές/τριες που προτιμούν τη διδασκαλία της παγκόσμιας ιστορίας υποστηρίζουν ότι η ιστορία αυτή είναι ενδιαφέρουσα αλλά και αναγκαία, αφού ζουν μέσα σε μια διεθνή κοινωνία και « δεν θα πρέπει να υψώσουμε ένα τοίχος απέναντι στην παγκοσμιοποιημένη κοινωνία» , όπως ανέφερε μια μαθήτρια. Οι μαθητές/τριες αναφέρουν ,επίσης ,ότι θα διεύρυνε τους ορίζοντες τους η γνώση των πολιτισμικών επιτευγμάτων και των άλλων λαών. Η γνώση αυτή θα συνέβαλε στην αναγνώριση της πολιτισμική συνεισφοράς τους και θα αποτελούσε ένα ουσιαστικό μέτρο σύγκρισης. Οι μαθητές/τριες που προτιμούν την ελληνική ιστορία τονίζουν την σημασία του ελληνικού πολιτισμού, την ιστορική συνέχεια του ελληνισμού, τις ηρωικές προσπάθειες των προγόνων τους και τον αγώνα τους για ελευθερία. Πιστεύουν

,όπως λακωνικά έγραψε μια μαθήτρια ότι «είναι η καλύτερη !!!» και ότι δεν θα ωφεληθούν ιδιαίτερα από τη διδασκαλία της βαλκανικής ιστορίας. Οι μαθητές/τριες ,επίσης, επισημαίνουν ότι νιώθουν περήφανα για την ιστορία των προγόνων τους. Ενδιαφέρον είναι ότι και δύο παιδιά με αλβανική καταγωγή επιλέγουν τη διδασκαλία της ελληνικής ιστορίας και θεωρούν ότι τα κατορθώματα και τα επιτεύγματα των αρχαίων Ελλήνων είναι κατορθώματα των δικών τους προγόνων. Οι μαθητές/τριες που ενδιαφέρονται για τη βαλκανική ιστορία ισχυρίζονται ότι οι βαλκανικοί λαοί ήταν σύμμαχοί μας σε πολεμικές αναμετρήσεις και γι' αυτό στα πλαίσια των καλών σχέσεων θα πρέπει να γνωρίζουμε την ιστορία τους , όπως και αυτοί τη δική μας. Αναφέρουν ότι η βαλκανική ιστορία είναι η πιο παραμελημένη ιστορία. Τέλος, ένα από τα παιδιά που επέλεξε τη διδασκαλία τη διδασκαλία της ευρωπαϊκής ιστορίας ανέφερε ότι η εκμάθηση της ιστορίας αυτής είναι απαραίτητη γιατί ανήκουμε στην ευρωπαϊκή κοινότητα.(βλ. σχεδ. 9)

Συμπεράσματα της έρευνας

Τα συμπεράσματα της έρευνας δεν συγκλίνουν απόλυτα με τις αρχικές υποθέσεις εργασίας, ότι η στάση των μαθητών/τριών θα ήταν αμιγώς εθνοκεντρική και ελληνοκεντρική και ότι αυτοί που θα διαφοροποιούνταν θα ήταν οι μαθητές/τριες με διαφορετική εθνική καταγωγή.

Εντυπωσιακό είναι το εύρημα της έρευνας , το οποίο βασίζεται περισσότερο σε λογική συλλογιστική παρά στο περιεχόμενο του σχολικού βιβλίου, ότι οι γειτονικοί λαοί εμφάνισαν παρόμοια πνευματικά κινήματα με τον νεοελληνικό Διαφωτισμό. (ερώτηση 4) Η απουσία πληροφόρησης δεν καταργεί τη λογική σκέψη , η οποία μπορεί να εικάσει ότι η επίδραση του ευρωπαϊκού διαφωτισμού δεν θα αντιμετώπιζε στεγανά στη διάδοσή της στις υπόλοιπες βαλκανικές χώρες και μόνο στον ελλαδικό χώρο θα έβρισκε πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξή της. Η φαντασία των μαθητών/τριών και η κριτική τους σκέψη υπερσκελίζουν τις έντεχνες αποσιωπήσεις και τα οδηγούν στην εξαγωγή ορθών συμπερασμάτων. Ενδιαφέρουσες και μη αναμενόμενες ήταν οι απαντήσεις των μαθητών/τριών στις ερωτήσεις που διερευνούσαν εάν οι μαθητές/τριες γνώριζαν την ύπαρξη εθνοτικών ή θρησκευτικών μειονοτήτων

στην ελληνική επικράτεια από τη σύσταση του ελληνικού κράτους έως τη Μικρασιατική καταστροφή (ερώτηση 8,9). Το βιβλίο, μέχρι το κεφάλαιο που έχουν διδαχθεί, δεν κάνει καμία αναφορά σε μειονότητες τόσο όσο ως προς τη συμμετοχή τους στον αγώνα της ανεξαρτησίας όσο και τη μετέπειτα ή μη πολιτική συμμετοχή τους. Οι μαθητές/τριες στη μεγάλη τους πλειοψηφία απαντούν ότι υπήρχαν εθνοτικές μειονότητες, αν και αναφέρουν εθνοτικές ομάδες που δεν υπήρξαν στο ελληνικό κράτος, όπως οι Άγγλοι, οι Αρμένιοι και οι Ούγγροι. Αν και οδηγούνται σε λογικό συμπέρασμα, ότι μετά τη διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας τα νέα εθνικά κράτη δεν ήταν δυνατό να είναι απόλυτα ομοιογενή, τους λείπει εντούτοις το αναγκαίο ιστορικό υπόβαθρο για να δώσουν σωστά παραδείγματα. Συγχέουν, επίσης, την εθνοτική ταυτότητα με την θρησκευτική, δηλαδή τους Τούρκους με τους μουσουλμάνους. Η εννοιολογική, όμως αυτή σύγχυση είναι ευρύτατα διαδεδομένη και η διδασκαλία της εθνικής ιστορίας στο παρελθόν έχει συμβάλει στην ταύτιση των δύο αυτών εννοιών και στην χωρίς διάκριση εναλλαγή τους στο λόγο της καθημερινής ομιλίας. Παρ' όλα αυτά οι μαθητές/τριες αναφέρουν δύο εθνοτικές ομάδες που κατοικούσαν την συγκεκριμένη περίοδο εντός των Ελληνικών συνόρων, τους Αλβανούς και τους Βούλγαρους. Οι σταχυολογημένες από το ευρύτερο κοινωνικό τους και οικογενειακό τους περιβάλλον πληροφορίες ερμηνεύουν την αναφορά στην αλβανική ομάδα, αφού πολλά χωριά της περιοχής και πιθανόν χωριά από τα οποία κατάγονταν οι μαθητές/τριες, κατοικούνταν από Αρβανίτες. Η εθνοτική αυτή ομάδα δε σχετίζεται στη σκέψη των μαθητών/τριών με τους Αλβανούς μετανάστες των τελευταίων δεκαετιών και συχνά στον προφορικό τους λόγο προσπαθούν να διαφοροποιήσουν τις δύο ομάδες. Η αναφορά στους Βούλγαρους ερμηνεύεται πιθανόν από τις προηγούμενες γνώσεις τους για το Μακεδονικό ζήτημα, αν και οι μαθητές/τριες δεν έχουν διδαχθεί ακόμα τους Βαλκανικούς πολέμους και τα αποτελέσματά τους. Ίσως η αναφορά στην ομάδα αυτή να ερμηνεύεται, επειδή στο σχολείο φοιτούν μαθητές/τριες με εθνική προέλευση από τη Βουλγαρία και γι' αυτό θεωρούνται περισσότερο οικείοι από τους επίσης γειτονικούς Σέρβους ή Σλαβομακεδόνες. Ιδιαίτερα για τους δεύτερους δεν υπάρχει καμιά αναφορά, αν και εμπλέκονται ενεργά στη Μακεδονική διαμάχη μέχρι σήμερα.

Το ζήτημα περιπλέκεται στην ερώτηση για τη θρησκευτική μειονότητα , αφού η πλειοψηφία των μαθητών/τριών απαντά με ειλικρίνεια ότι δεν γνωρίζει, αφού πρώτον το σχολικό βιβλίο μόνο στα κεφάλαια που θα διδαχθούν μετέπειτα κάνει μια σύντομη αναφορά στους Εβραίους και τους Μουσουλμάνους των Νέων Χωρών. Δεύτερον η έννοια του Έλληνα και του χριστιανού είναι απόλυτα ταυτισμένες , όπως και οι έννοιες του Τούρκου και του μουσουλμάνου και είναι δύσκολο να νοηθεί ένας αλλόθρησκος ως Έλληνας και αντίστροφα, αφού οποιαδήποτε διάρρηξη στην ταυτότητα αυτή αντιστρατεύεται το ιδεολόγημα του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού. Παρ' όλα αυτά το ένα τρίτο περίπου του δείγματος δέχεται ότι υπάρχουν θρησκευτικές μειονότητες ,τις οποίες τις κατονομάζει σωστά , προτεστάντες ,καθολικοί και μουσουλμάνοι και δε λείπει βέβαια και εδώ η αντίστροφη ταύτιση με την ερώτηση 8, η ταύτιση του Τούρκου με το μουσουλμάνο. Οι μαθητές/τριες εύλογα εικάζουν ότι οι μουσουλμάνοι δεν θα μπορούσαν εν ριπή οφθαλμού να εξαφανιστούν από την ελληνική επικράτεια. Η αναφορά στις άλλες δύο ομάδες είναι δυσερμήνευτη και ίσως βασίζεται στις ιστορικές γνώσεις της προηγούμενης τάξης στην οποία διδάχτηκαν το σχίσμα των εκκλησιών και τη θρησκευτική μεταρρύθμιση.

Και στην ερώτηση 10 η μεγάλη πλειοψηφία των μαθητών/τριών, ο ίδιος αριθμός όπως και στην ερώτηση 8 , απαντά ότι και άλλοι γειτονικοί μας λαοί θα μπορούσαν να εγείρουν εδαφικές αξιώσεις στα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, χρησιμοποιώντας ανάλογα με τους Έλληνες επιχειρήματα. Και οι απαντήσεις στην ερώτηση αυτή , καθώς και στην ερώτηση 8 ,εξάγονται ως λογικό συμπέρασμα ,αφού στα ίδια εδάφη της πολυεθνικής οθωμανικής αυτοκρατορίας κατοικούσαν μαζί διαφορετικές εθνότητες . Σε αντίθεση , όμως , με την ερώτηση 8 που σχετικά μικρός αριθμός αρνείται την ύπαρξη εθνοτικών μειονοτήτων , το ένα τρίτο των ερωτώμενων πιστεύει ότι οι γειτονικοί λαοί δεν θα μπορούσαν να επικαλεστούν δικαιώματα στις περιοχές που σήμερα ανήκουν στην Ελλάδα. Στο βιβλίο δεν υπάρχουν επαρκή στοιχεία που να συνηγορούν υπέρ της μιας ή της άλλης απάντησης ,εκτός από τις ασαφείς αλλά και σπάνιες αναφορές στον πολυεθνικό χαρακτήρα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Οι αρνητικές απαντήσεις πιθανόν οφείλονται στη γερά

εδραιωμένη αντίληψη ότι τα σημερινά εδάφη του ελληνικού κράτους ήταν ανέκαθεν ελληνικά και κατοικούνταν επί σειρά χιλιετιών από τους Έλληνες. Ο διάχυτος στο εκπαιδευτικό σύστημα ελληνοκεντρισμός και εθνοκεντρισμός καθώς και οι σκόρπιες και συχνά ατεκμηρίωτες αναφορές από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης για την καπήλευση της εθνικής μας ιστορίας από τη Δημοκρατία της Μακεδονίας ,έχουν επηρεάσει τους μαθητές/τριες που θεωρούν τα υπάρχοντα σύνορα αυτονόητα ανήκουν στους Έλληνες και ότι δεν είναι αποτέλεσμα ιστορικών διαδικασιών.

Οι μαθητές/τριες αναγνωρίζουν ότι ανάλογες διαδικασίες εθνικής συγκρότησης συντελέστηκαν και σε άλλες περιοχές της Ευρώπης ή και σε άλλες ακόμη ηπείρους . Οι απαντήσεις στις ερωτήσεις αυτές απορρέουν εν μέρει από τις ιστορικές τους γνώσεις ,αφού οι μαθητές/τριες έχουν διδαχθεί έστω και περιληπτικά την ουγγρική επανάσταση του 1848 και τις προσπάθειες για τη δημιουργία ανεξάρτητων κρατών στη λατινική Αμερική. Ενδιαφέρουσες είναι οι απαντήσεις , που συγκεντρώνουν μάλιστα και το μεγαλύτερο ποσοστό , σύμφωνα με τις οποίες και οι Βούλγαροι διεκδίκησαν με παρόμοιο τρόπο με τους Έλληνες την ανεξαρτησία τους. Στο σχολικό βιβλίο οι αναφορές στο βουλγαρικό εθνικισμό γίνονται κατά αντιπαράθεση με τον ελληνικό και εστιάζουν τα διεκδικούμενα εδάφη . Καμιά αναφορά δε γίνεται στην προσπάθεια των Βουλγάρων να διεκδικήσουν την εθνική τους ταυτότητα αρχικά με την πνευματική τους αναγέννηση και στη συνέχεια με ένοπλα κινήματα , ούτε επίσης στη μακρά ειρηνική συνύπαρξη των δύο λαών στα ίδια εδάφη της οθωμανικής αυτοκρατορίας , στην κοινή θρησκεία , ώστε οι μαθητές/τριες να μπορούν αβίαστα και φυσικά να εντοπίσουν την κοινή πορεία των δύο λαών. Μάλιστα μέχρι τη στιγμή της διεξαγωγής της έρευνας οι μαθητές/τριες περιληπτικά και αμυδρά είχαν μάθει για τη δημιουργία της βουλγαρικής Εξαρχίας. Οδηγήθηκαν εντούτοις σε σωστά συμπεράσματα σχετικά με τη Βουλγαρία ,αν και οι γνώσεις τους ήταν ελλιπείς αλλά δεν οδηγήθηκαν στο ίδιο συμπέρασμα σχετικά με την Αλβανία. Το ενδιαφέρον είναι ότι και οι μαθητές/τριες με αλβανική καταγωγή δε θεώρησαν ότι μπορεί στην εθνική συγκρότηση της Ελλάδας και της Αλβανίας να υπάρχουν όμοιες διαδικασίες. Η Αλβανία πιθανόν στα μάτια των μαθητών/τριών κατέχει

υποδεέστερη θέση συγκριτικά ακόμη και με τη μακρινή Αργεντινή ή την κοντινή Βουλγαρία ,αφού πρώτον σε κανένα από τα προηγούμενα βιβλία ιστορίας δεν γίνεται καμία αναφορά ούτε θετική ούτε αρνητική στη συγκεκριμένη εθνική ομάδα , ούτε και στο βιβλίο της ιστορίας της Γ΄ Γυμνασίου έχουν οι μαθητές/τριες διδαχθεί κάτι για αυτήν. Παράλληλα ο μεγάλος αριθμός μεταναστών από τη συγκεκριμένη χώρα και η απασχόλησή τους σε εργασίες που στην κοινή συνείδηση θεωρούνται υποτιμημένες καθώς οι πλείστες περιγραφές διαφόρων «ειδημόνων » για την υπανάπτυξη της χώρας δημιουργούν στο συλλογικό φαντασιακό μια αρνητική εικόνα για τους Αλβανούς ,που είναι συνώνυμη της ανέχειας ,της εξαθλίωσης και της στασιμότητας. Την εικόνα αυτή οικειοποιούνται και οι μαθητές και γι' αυτό, ενώ αναγνωρίζουν ομοιότητες με τους Βούλγαρους ,δεν αναγνωρίζουν με τους Αλβανούς. Το δυσάρεστο είναι ότι την εικόνα αυτή ενστερνίζονται και τα παιδιά με αλβανική καταγωγή , αφού έχουν από νωρίς συνειδητοποιήσει αυτό που εύστοχα παρατηρεί ο Παπαταξιάρχης ότι η αποδοχή του ξένου είναι εφικτή μόνο όταν αναστέλλεται η προβολή της πολιτιστικής του ταυτότητας και ετερότητας (Παπαταξιάρχης,2006). Αναφέρει ,επίσης ότι «ο άλλος τιμάται γιατί μπορεί να γίνει όμοιος, η αξία της ταυτότητάς του έγκειται στη μεταστρέψιμότητά της» και ότι «η πολιτισμική ετερότητα είναι άχθος από την οποία πρέπει να απαλλαγεί το άτομο ,πληρώνοντας ένα πράγματι υψηλό τίμημα για μια αβέβαιη και συχνά ατελή ενσωμάτωση. » (Παπαταξιάρχης,2006 :39) Οι μαθητές/τριες στην προσπάθειά του να ενσωματωθούν στην ελληνική κοινωνία και στο σχολικό περιβάλλον αποδέχονται τον κυρίαρχο τρόπο σκέψης στην χώρα υποδοχής, ακόμη και να αυτός αντιστρατεύεται την ιδιαιτερότητα της ταυτότητάς τους ,συμπέρασμα το οποίο επιβεβαιώνεται και από την ανάλυση των απαντήσεων στην ερώτηση 11.

Αν και το σχολικό βιβλίο αφιερώνει ένα ολόκληρο κεφάλαιο στην ανάμειξη των μεγάλων Δυνάμεων στο ελληνικό ζήτημα με τον τίτλο Ελλάδα και Ευρώπη και στις ενέργειες που ανέλαβαν για την επίλυσή του, οι απαντήσεις των μαθητών δίδονται , αφού το ίδιο ποσοστό 40% που απαντά ότι ο ρόλος είναι θετικός απαντά ότι ο ρόλος τους δεν ήταν ούτε θετικός ούτε αρνητικός. Η διάσταση αυτή των απόψεων ερμηνεύεται από τη διαφορά που υπάρχει ανάμεσα στα

ιστορικά γεγονότα και στις βαθιά ριζωμένες αντιλήψεις ,όπως αυτές αναπαράγονται από το εκπαιδευτικό σύστημα με τις εκτός διδασκαλίας λειτουργίες του ,όπως οι σχολικές εκδηλώσεις ,οι παραινετικοί ή διθυραμβικοί λόγοι για το ένδοξο ελληνικό παρελθόν και οι θρησκευτικές εκδηλώσεις ,που ουσιαστικά παρουσιάζουν τη δημιουργία του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους ως το αποτέλεσμα του ηρωισμού , της ανδρείας , της αυτοθυσίας και της αγάπης για την πατρίδα. Οι απόψεις αυτές που δεσπόζουν στον εκπαιδευτικό χώρο παραγνωρίζουν τη σημασία των διπλωματικών γεγονότων ,των διεθνών εξελίξεων και το διεθνή αλληλοσυσχετισμό δυνάμεων και ερμηνεύουν τα γεγονότα από μια ελληνοκεντρική σκοπιά ,σύμφωνα με την οποία οι ίδιοι οι Έλληνες «γράφουν την ιστορία τους» .Έμμεσα επιβεβαιώνει την άποψη αυτή και το ποσοστό 18% όσων απάντησαν ότι ο ρόλος των μεγάλων δυνάμεων ήταν αρνητικός για την επίλυσή του. Στην απάντηση αυτή υποφώσκει η αντίληψη ότι οι Ευρωπαίοι είναι πρόξενοι δεινών στους Έλληνες , ότι η εκάστοτε πολιτική τους υπαγορεύεται από το συμφέρον τους και όχι από το χρέος που έχουν απέναντί τους ,αφού οι Έλληνες διέδωσαν τον πολιτισμό στην Ευρώπη. Οι αντιλήψεις αυτές συνεπικουρούνται από την τρέχουσα πολιτική και κυρίως οικονομική κατάσταση της χώρας και τα πλείστα σχόλια των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης για τα ρόλο των ευρωπαϊκών δυνάμεων.

Σύμφωνες με τις ευρέως διαδεδομένες αντιλήψεις για το ποιος θα μπορούσε να οριστεί Έλληνας την περίοδο της οθωμανικής αυτοκρατορίας αλλά και μεταγενέστερα είναι οι απαντήσεις στην ερώτηση 5. Η πλειοψηφία των μαθητών/τριών θέτει ως πρώτο κριτήριο για την αναγνώριση ενός υπηκόου της οθωμανικής αυτοκρατορίας ως Έλληνα την καταγωγή από τους αρχαίους Έλληνες. Η άποψη αυτή που υιοθετεί την θέση του Κ. Παπαρρηγόπουλου για την αδιάσπαστη και συνεχή και παρουσία του ελληνικού έθνους , είναι η κυρίαρχη στα σχολικά βιβλία ,ακόμα και όταν δεν υπάρχει μια σαφής ή ρητή αναφορά σε αυτή. Η χρήση του όρου Έλληνα αδιαφοροποίητα σε όλες τις ιστορικές περιόδους επιτείνει την έννοια της ιστορικής συνέχειας και έμμεσα και έντεχνα καλλιεργεί την εντύπωση ότι οι σύγχρονοι Έλληνες είναι άμεσοι απόγονοι των αρχαίων Ελλήνων. Την αντίληψη αυτή ,που , κατά τη διάρκεια της σχολικής τους ζωής , επαναλαμβάνεται συχνά και σε κάθε περίπτωση και

ευκαιρία, αναπαρήγαγαν στις απαντήσεις τους ,θεωρώντας την ως σωστή και μη επιδεχόμενη αμφισβήτησης. Στη δεύτερη αξιολογική θέση την πρώτη θέση καταλαμβάνει το κριτήριο της γλώσσας. Και αυτή η επιλογή βρίσκεται σε αντιστοιχία με παγιωμένες και γερά εδραιωμένες αντιλήψεις που ταυτίζουν το έθνος με τη γλώσσα και παραγνωρίζουν την ύπαρξη τοπικών διαλέκτων ή τις γλώσσες των μειονοτικών ομάδων που εκούσια ή ακούσια συρρικνώθηκαν ή χάθηκαν. Σημαντικό είναι το στοιχείο που δείχνει μια τάση διαφοροποίησης είναι ότι η θρησκεία δεν καταλαμβάνει κάποιες από τις πρώτες αξιολογικές θέσεις. Το εύρημα αυτό θα μπορούσε να ιδωθεί ως ένα μικρό ρήγμα στον «ελληνοχριστιανικό » πολιτισμό .Ίσως , όμως, ένα τέτοιο συμπέρασμα να είναι βεβιασμένο και βιαστικό και η τάση αυτή να εκφράζει την υποχώρηση του θρησκευτικού συναισθήματος σε εφήβους ,που διακρίνονται για την αμφισβήτησή τους απέναντι στις καθιερωμένες αρχές και αξίες. Για την ερώτηση αυτή πιθανόν να διατυπωθούν ενστάσεις ,αφού δεν έδινε την επιλογή στους μαθητές /τριες να αρνηθούν κάποια από τα κριτήρια αυτά ή ανάμεσα στα κριτήρια αυτά δεν αναφερόταν και κάποιο κριτήριο διαφορετικό από αυτά τα βασικά κριτήρια , τα οποία αποδέχεται ο εθνικισμός.

Η τελευταία ερώτηση αναδεικνύει τις επιθυμίες και τα ενδιαφέροντα των μαθητών/τριών και τις σκέψεις όσων τις κατέγραψαν. Σχεδόν το μισό δείγμα προτιμά τη διδασκαλία της παγκόσμιας ιστορίας. Η προτίμηση αυτή δεν άσχετη με τα βιώματα των μαθητών/τριών. Όπως ανέφεραν και τα ίδια , ζώντας στην παγκοσμιοποιημένη κοινωνία ,στο «πλανητικό χωριό », στην οποία οι πληροφορίες μεταδίδονται ταχύτατα και η επικοινωνία ακόμα και με τα πιο απόμακρα μέρη του πλανήτη είναι εφικτή μέσα σε ελάχιστο χρόνο είναι λογικό να θέλουν να μάθουν περισσότερα για τον κόσμο στον οποίο ζουν . Ο κόσμος αυτός που τους είναι προσιτός μέσα από πολλούς διαύλους επικοινωνίας ,τους είναι απρόσιτος στο σχολικό περιβάλλον. Η εκμάθηση της παγκόσμιας ιστορίας θα επέτρεπε τον καλύτερο προσανατολισμό τους στο διεθνοποιημένο περιβάλλον της σύγχρονης ζωής και θα τους πρόσφερε περισσότερες ευκαιρίες ερμηνείας και κατανόησης του. Η δεύτερη επιλογή των μαθητών/τριών, η ελληνική ιστορία ,είναι ερμηνεύσιμη με βάση τον εθνοκεντρικό χαρακτήρα του εκπαιδευτικού συστήματος και τη συστηματική

προσπάθεια να πείσει τους μαθητές για την αξία της και την ανωτερότητα του ελληνικού πολιτισμού και να καλλιεργήσει σε αυτούς αισθήματα περηφάνιας. Ο ελληνοκεντρικός χαρακτήρας της εκπαίδευσης αποτυπώνεται και στα σχόλια των μαθητών/τριών που αναφέρουν ότι «είναι η καλύτερη!!!» ,ότι οι αρχαίοι πρόγονοι «έκαναν σημαντικά πράγματα», ότι « η Ελλάδα πέρασε από πολλές φουρτούνες και κατόρθωσε να επιβιώσει» και ότι « μου αρέσει να είμαι περήφανος για το ότι είμαι Έλληνας λόγω της παλιάς μας ιστορίας». Το αξιοσημείωτο είναι ότι δύο ερωτώμενοι με αλβανική καταγωγή επιθυμούν να διδαχθούν την ελληνική ιστορία «για να μάθουν τον πολιτισμό και την ιστορία όπου ζούμε». Η επιλογή αυτή επιβεβαιώνει την άποψη ότι το «άχθος της ετερότητας » είναι ιδιαίτερα βαρύ για τους ώμους των δεκαπεντάχρονων μαθητών/τριών, από το οποίο προσπαθούν να απαλλαγούν ακολουθώντας το δρόμο της πλήρους και ολοσχερούς αφομοίωσης , προσδοκώντας για τα καλύτερα αποτελέσματα. Διαφεύγει ,βέβαια ,των μαθητών/τριών ότι τα αποτελέσματα της στάσης αυτής μπορεί να είναι αβέβαια , παροδικά και αμφισβητούμενα και ότι δύσκολα απαλλάσσεται κανείς από το άχθος αυτό. Η επιλογή τους ,ανεξάρτητα από τα κίνητρα που τους ωθούν, είναι σεβαστή. Αναμενόμενο ήταν ότι η βαλκανική ιστορία θα καταλάμβανε χαμηλή θέση στις προτιμήσεις των μαθητών. Οι βαλκανικοί λαοί στη φαντασιακή αξιολογική και ιεραρχική κλίμακα των πολιτισμών κατέχουν χαμηλότερη θέση από τους Ευρωπαίους και φυσικά από τους Έλληνες ,γι' αυτό και δεν πιστεύουν ότι έχουν να κερδίσουν κάτι από τη διδασκαλία της , όπως έγραψε ένα αγόρι « δεν θα ωφεληθούμε τίποτα αν ξέρουμε τη βαλκανική ιστορία και δεν ξέρουμε την ιστορία του τόπου μας». Απέναντι στις απόψεις αυτές αντιπαρατίθενται και πιο νηφάλιες απόψεις που θεωρούν τη βαλκανική ιστορία ενδιαφέρουσα, αφού αναφέρεται σε γειτονικούς και συχνά συμμαχικούς λαούς. Το εύρημα της έρευνας που είναι απρόσμενα παράξενο είναι ότι τη διδασκαλία της ευρωπαϊκής ιστορίας επιλέγουν μόνο τρεις ερωτώμενοι. Το εύρημα αυτό παρουσιάζει ενδιαφέρον γιατί την τελευταία δεκαετία έχει καταβληθεί, κυρίως μέσα από τα σχολικά βιβλία ,έντονη και επίμονη προσπάθεια για την καλλιέργεια της ευρωπαϊκής συνείδησης. Οι απαντήσεις των μαθητών/τριών δείχνουν ότι το έδαφος δεν ήταν πρόσφορο για να καλλιεργηθεί και ότι οι

μαθητές/τριες αισθάνονται περισσότερο πολίτες του κόσμου παρά ευρωπαίοι πολίτες. Η επιλογή αυτή ίσως να σχετίζεται και με τις τρέχουσες οικονομικές εξελίξεις και τη μη επίδειξη της αναμενόμενης, από την πλειοψηφία του ελληνικού λαού, στάσης των Ευρωπαίων.

Η παρείσφρηση σχολίων για την τρέχουσα πολιτική κατάσταση καταδεικνύει και τις περιορισμένες δυνατότητες της έρευνας, αφού με το παρόν ερωτηματολόγιο δεν είναι εύκολο να αποκλεισθούν οι εξωτερικοί με το σχολικό βιβλίο παράγοντες που επηρεάζουν λάθρα ή φανερά τις σκέψεις και τις απόψεις των μαθητών/τριών. Θα ήταν ορθότερο να είχε δοθεί το ίδιο ερωτηματολόγιο στην αρχή της χρονιάς, ώστε να καταγράφονταν προϋπάρχουσες στάσεις και απόψεις τους. Το ίδιο ερωτηματολόγιο θα δινόταν στο τέλος της σχολικής χρονιάς για συμπλήρωση στους μαθητές/τριες, ώστε να διαπιστωθεί εάν το βιβλίο συντέλεσε στην αλλαγή των απόψεων τους. Με τον τρόπο αυτό θα μπορούσαν να αποκλεισθούν οι εξωτερικοί παρόντες όχι, όμως και ο καθοριστικός ρόλος του διδάσκοντος που μπορεί, συχνά και χωρίς τη συνδρομή του βιβλίου, να εμπνεύσει την εθνική νομιμοφροσύνη στους μαθητές/τριες ή να ασκήσει την ιστορική και κριτική τους σκέψη. Δεν θα μπορούσε, επίσης, οποιοδήποτε ερωτηματολόγιο, που στοχεύει στην αξιολόγηση των σχολικών βιβλίων να αποκλείσει τη «φρονηματιστική» λειτουργία του σχολικού συστήματος, που δεν περιορίζεται μόνο στη διδασκαλία αλλά επεκτείνεται σε όλες τις σχολικές εκδηλώσεις και με έναν υποδόριο αλλά πείσμονα τρόπο επηρεάζει τις συνειδήσεις των μαθητών και όχι λίγες φορές και την κρίση τους.

Συμπερασματικά τα πορίσματα της έρευνας αναδεικνύουν δύο τάσεις, αντιφατικές μεταξύ τους, που αντιπαλεύουν στο μυαλό και στη συνείδηση των μαθητών/τριών. Η μία τάση βασίζεται γερά στις ρητές, άρρητες ή υπόρρητες ιδεολογικές συνιστώσες του εκπαιδευτικού συστήματος, οι οποίες αναπαράγουν τις ηγεμονικές αντιλήψεις για τον τρόπο συγκρότησης του ελληνικού κράτους και για την άχρονη οντότητα του ελληνικού έθνους. Η δεύτερη τάση βασίζεται στη δροσιά, τον αυθορμητισμό της νεανικής σκέψης, που δεν γνωρίζει στεγανά και οριοθετήσεις και μπορεί να οδηγηθεί στην εξαγωγή λογικών συμπερασμάτων, χρησιμοποιώντας την κριτική ικανότητα. Η κατάργηση των

χωροχρονικών συνόρων στο παγκόσμιο επίπεδο ενισχύει τη δεύτερη τάση. Ποια από τις δύο , όμως, θα επικρατήσει δεν εξαρτάται μόνο από τους συντάκτες των σχολικών ωρολογίων προγραμμάτων αλλά και από τους μάχιμους εκπαιδευτικούς.

ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η συγκριτική αξιολόγηση των βιβλίων αποδεικνύει ότι ,αν και τα τελευταία χρόνια έχουν επέλθει ουσιαστικές αλλαγές στα σχολικά βιβλία, υπάρχει εντούτοις ένας κοινός πυρήνας με βάση τον οποίο δομείται η εθνική αφήγηση.

Και τα δύο βιβλία που εξετάστηκαν δεν αμφισβητούν τη μακρά και αδιάκοπη πορεία του ελληνισμού καθώς και την ελληνική ομοιογένεια και συνοχή. Στο βιβλίο του Σφυρόερα η προσπάθεια ανάδειξης της συνέχειας του ελληνικού έθνους είναι εξόφθαλμη, ενώ στο βιβλίο των Λούβη- Ξιφαρά η συνέχεια αυτή υποδηλώνεται κυρίως μέσα από την επιλογή όρων και φράσεων. Ολοφάνερη είναι ,επίσης ,στο βιβλίο του Σφυρόερα η κατ' αντιπαράθεση με τον εκάστοτε «Άλλο» οικοδόμηση της εθνικής αυτοεικόνας. Στο βιβλίο των Λούβη- Ξιφαρά παραμένει σε μικρότερο ,όμως ,βαθμό το πρότυπο του βάρβαρου Τούρκου ,χωρίς να επεκτείνεται και στους Βούλγαρους. Στο βιβλίο τους απεναντίας καταβάλλεται κάθε προσπάθεια για να αποφευχθούν υποτιμητικοί χαρακτηρισμοί για τους γειτονικούς λαούς και να παρουσιαστούν τα γεγονότα με έναν «ουδέτερο» τρόπο. Με έναν τρόπο ,που στην ουσία, αποσιωπά τις αιματηρές συγκρούσεις , τα εθνικά μίσση και την εθνικιστική έξαρση προς όφελος μιας αποχρωματισμένης , αφυδατωμένης και «αναίμακτης» εθνικής ιστορίας. Η επιλογή αυτού του τρόπου αφήγησης της εθνικής ιστορίας, αν και εναρμονίζεται με τα ευρωπαϊκά πρότυπα , βασίζεται, επίσης, σε αποσιωπήσεις, σε εξιδανικεύσεις και ωραιοποιήσεις του παρελθόντος, χωρίς ωστόσο να είναι σίγουρο ότι καλλιεργεί την ανοχή προς τα γειτονικά κράτη ,ότι συμβάλλει στην συμφιλίωση με το παρελθόν και στην κατανόηση των ιστορικών διαδικασιών που προκαλούν τα εθνικιστικά πάθη.

Η θυματοποίηση του έθνους, φανερή στο βιβλίο του Σφυρόερα ,είναι σχεδόν ανύπαρκτη στο νεότερο βιβλίο, αφού πλέον οι Μεγάλες Δυνάμεις είναι οι Ευρωπαίοι εταίροι μας με τους οποίους συνεργαζόμαστε σε ισότιμη βάση .Ο ευρωπαϊκός προσανατολισμός ενυπάρχει και στα δύο βιβλία. Στο μεν βιβλίο του Σφυρόερα τονίζεται η συνεισφορά του ελληνικού πολιτισμού στον ευρωπαϊκό , επιδιώκοντας με τον τρόπο αυτό να επιβεβαιωθεί η ανωτερότητά του. Στο δε βιβλίο των Λούβη- Ξιφαρά απουσιάζουν παρόμοιες αναφορές ,αφού

η οικονομική σύγκλιση της Ελλάδας με τις ευρωπαϊκές χώρες αποτελεί μια απτή απόδειξη της υπεροχής του και μία έμμεση επιβεβαίωση της ανωτερότητάς του απέναντι στους βαλκανικούς λαούς.

Και στα δύο βιβλία η αφήγηση βασίζεται στα πολιτικά, διπλωματικά και στρατιωτικά γεγονότα, στα οποία πρωταγωνιστούν οι ηγετικές φυσιογνωμίες, οι οποίες αντιμετωπίζονται ως οι καταλύτες των ιστορικών εξελίξεων. Στο καινούριο βιβλίο, αν και εμφανίζονται και άλλα κοινωνικά υποκείμενα, η δράση τους δεν παρουσιάζεται ως καίριας και καθοριστικής σημασίας για τις ιστορικές εξελίξεις. Η εστίαση σε όσα θεωρούνται ως «αξιομνημόνευτα» γεγονότα, τα οποία υπόκεινται σε γοργές αλλαγές, επιβάλλεται πιθανόν και από το εύρος της χρονικής περιόδου που καλείται να καλύψει το σχολικό βιβλίο. Η πιστή τήρηση της τρίσημης διαίρεσης της ιστορίας, σύμφωνα με το πρότυπο του Παπαρηγόπουλου, οδηγεί αναγκαστικά στην εξιστόρηση γεγονότων στα βιβλία της Γ' γυμνασίου μιας χρονική περιόδου διακοσίων χρόνων. Η μακρά αυτή εξεταζόμενη ιστορική περίοδος φέρει και ένα μεγάλο μέρος της ευθύνης για την περιληπτική, σχεδόν τηλεγραφική, αλλά κυρίως μεροληπτική παρουσίαση των ιστορικών γεγονότων.

Τα σχολικά βιβλία ιστορίας, εκτός από τους άλλους στόχους που υπηρετούν και καθορίζονται από τους αρμόδιους του Υπουργείου Παιδείας, επιδιώκουν να εγχαράξουν στους μαθητές την εθνική συνείδηση και να καλλιεργήσουν την εικόνα της εθνικής ομοιογένειας. Όμως, αν και στην ελληνική εκπαίδευση κυριαρχεί η μονοκρατορία του ενός συγγράμματος, οι ιστορικές γνώσεις των μαθητών δεν αποκτώνται μόνο από το ένα και μοναδικό εγχειρίδιο ιστορίας. Οι καιροί στους οποίους θεωρούνταν ότι το σχολικό βιβλίο ήταν ένας θαυμαστός θησαυρός γνώσεων, στον οποίο μπορούσαν να ανατρέξουν οι μαθητές για αξιόπιστες και ακριβείς πληροφορίες έχει παρέλθει ανεπιστρεπτή. Οι ιστορικές γνώσεις, όπως επιβεβαιώνουν και τα αποτελέσματα της έρευνας, αποκτώνται και από το «παράλληλο σχολείο», ο ρόλος του οποίου καθημερινά αναβαθμίζεται. Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης αλλά κυρίως για τα νεότερα παιδιά το διαδίκτυο αποτελούν συχνά ανταγωνιστικές με το σχολείο πηγές πληροφόρησης. Η επιβεβαίωση ή διάψευση όσων λέγονται από καθ' έδρας είναι σήμερα εφικτή με ένα κλικ στον ηλεκτρονικό υπολογιστή. Αν και η

παρεχόμενη στο διαδίκτυο πληροφόρηση δεν είναι πάντα έγκυρη και αξιόπιστη, προσλαμβάνεται συχνά από τους μαθητές ως εξίσου αντικειμενική με τις γνώσεις που περιέχονται στα σχολικά βιβλία. Παράλληλα ανταγωνιστικά με την παρεχόμενη σχολική γνώση μπορούν να λειτουργήσουν οι βαθιά εμπεδωμένες ιστορικές αντιλήψεις του στενού κοινωνικού περιγύρου αλλά και του τοπικού περιβάλλοντος. Οι αντιλήψεις αυτές εμμένουν με πείσμονα τρόπο σε ιστορικές αλήθειες που θεωρούνται ότι έχουν κληροδοτηθεί από το παρελθόν ή επανέρχονται επανειλημμένα στο λόγο άλλων θεσμοθετημένων φορέων, όπως η εκκλησία. Έτσι ακόμα και η προσπάθεια των σχολικών βιβλίων να αντιμετωπίσει τις συγκρούσεις με τους γειτονικούς λαούς με νηφαλιότητα, αποφεύγοντας εμπρηστικούς και ακραίους χαρακτηρισμούς, προσκρούει στα παγιωμένα στερεότυπα που αναπαράγονται στη νεοελληνική κοινωνία και από άλλους εξωγενείς με το σχολείο θεσμούς. Δεν πρέπει, επιπρόσθετα, να παραγνωρίζεται τόσο στην πρόσκτηση των ιστορικών γνώσεων όσο και στην καλλιέργεια της εθνικής συνείδησης ο ρόλος της επανάληψης. Η ονοματοθεσία δρόμων, πλατειών εμπνεόμενη από τους εθνικούς ήρωες, τα διάσπαρτα στον ελληνικό χώρο ιστορικά μνημεία ή οι ανεγερθέντες ανδριάντες, οι σχολικές εορτές και παρελάσεις και η ανύψωση της ελληνικής σημαίας με κάθε ευκαιρία στις πολιτικές και αθλητικές εκδηλώσεις συμβάλλουν ίσως πολύ περισσότερο στην καλλιέργεια της εθνικής συνείδησης από τα σχολικά βιβλία, των οποίων οι γνώσεις αποστηθίζονται για να ξεχαστούν μετά το πέρας των σχολικών εξετάσεων.

Στα σχολικά βιβλία ιστορίας, ανεξάρτητα από τη χρονική περίοδο συγγραφής τους, ενυπάρχει άλλοτε με έκδηλη και άλλοτε με άδηλη μορφή, ένας εθνικιστικός πυρήνας. Ακόμα και στην υποθετική περίπτωση που ο πυρήνας αυτός εξαλειφόταν πλήρως, αν και είναι αδύνατον να εξοβελιστεί από ένα εκπαιδευτικό σύστημα που χρηματοδοτείται από ένα εθνικό κράτος και σχεδιάζεται για να εξυπηρετεί τις ανάγκες του, η σχολική ιστορία δεν θα γινόταν αυτομάτως πιο αντικειμενική και αμερόληπτη. Αυτό που πρέπει να τονίζεται σε κάθε βιβλίο ιστορίας είναι ότι η επιλογή των γεγονότων, ακόμα και όταν δεν υποτάσσεται σε στενές πολιτικές επιδιώξεις και συμφέροντα, είναι υποκειμενική. Με αυτούς τους υποκειμενικούς και πολλαπλούς τρόπους

θέασης του παρελθόντος πρέπει να εξοικειωθούν οι μαθητές καθώς και με την ιστορική σκευή που θα τους καθιστά ικανούς να διερευνούν με τρόπο κριτικό το ιστορικό παρελθόν. Άλλωστε στόχος των βιβλίων δεν θα πρέπει να είναι η καλλιέργεια του εθνικού φρονήματος ή έστω ακόμα του δημοκρατικού αλλά η δυνατότητα να επιλέξουν και να διαμορφώσουν τις εθνικές και πολιτικές τους πεποιθήσεις και στάσεις ,φέροντας στο ακέραιο την ευθύνη της επιλογής τους.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

1.Φύλο

αγόρι

κορίτσι

2. Ποιας εθνικότητας είναι ο πατέρας σας ;

3. Ποιας εθνικότητας είναι η μητέρα σας ;

4. Ο νεοελληνικός διαφωτισμός , σύμφωνα με το βιβλίο της ιστορίας σας , προετοίμασε ιδεολογικά τον αγώνα της ανεξαρτησίας. Πιστεύετε ότι ανάλογα πνευματικά κινήματα εμφανίστηκαν και στις γειτονικές βαλκανικές χώρες;

Ναι

Όχι

Δεν γνωρίζω

5. Ιεραρχήστε , με βάση την προσωπική σας εκτίμηση , τα παρακάτω κριτήρια , με βάση τα οποία θα χαρακτηρίζατε ως Έλληνα έναν υπήκοο της οθωμανικής αυτοκρατορίας .

α. Τη γλώσσα β. τη θρησκεία γ. τα ήθη – έθιμα δ. τον κοινό πολιτισμό ε. την καταγωγή από τους αρχαίους Έλληνες

6. Ποιες από τις παρακάτω εθνότητες πιστεύετε ότι διεκδίκησαν την εθνική τους ανεξαρτησία , όπως και οι Έλληνες ;

Βούλγαροι

Ούγγροι

Αλβανοί

Αργεντινοί

Καμία

όλες

7. Από τις μέχρι τώρα ιστορικές σας γνώσεις πιστεύετε ότι ο ρόλος των Μεγάλων Δυνάμεων (Αγγλίας , Γαλλίας και Ρωσίας) ήταν θετικός για τη δημιουργία ανεξάρτητου ελληνικού κράτους ;

Ναι

Όχι

δεν γνωρίζω

ούτε θετικός , ούτε αρνητικός

8. Στα εδάφη που περιελάμβανε το νεοσύστατο ελληνικό κράτος , από τη στιγμή της ίδρυσής του (1830) έως τη μικρασιατική καταστροφή (1922) κατοικούσαν και άλλες εθνότητες εκτός από την ελληνική;

Ναι

Όχι

δεν γνωρίζω

Αν ναι , μπορείτε να κατονομάσετε κάποια ;

9. Υπήρχαν υπήκοοι του ελληνικού κράτους , την ίδια χρονική περίοδο (1830-1922) που είχαν διαφορετική θρησκεία από την ορθόδοξη χριστιανική ;

Ναι

Όχι

δεν γνωρίζω

Αν ναι , μπορείτε να κατονομάσετε κάποια ;

10. Πιστεύετε ότι μπορούσαν και άλλοι γειτονικοί μας λαοί, τη χρονική περίοδο 1830-1922 , με βάση ιστορικά και πολιτιστικά επιχειρήματα , να επικαλεστούν μια ανάλογη για τους ίδιους Μεγάλη Ιδέα και να διεκδικήσουν εδάφη της οθωμανικής αυτοκρατορίας , τα οποία σήμερα ανήκουν στην Ελλάδα;

Ναι

Όχι

δεν γνωρίζω

11 .Σε ποιες από τις παρακάτω ιστορίες θα θέλατε να έδινε ιδιαίτερη έμφαση η διδασκαλία της νεότερης ιστορίας της Γ' Γυμνασίου;

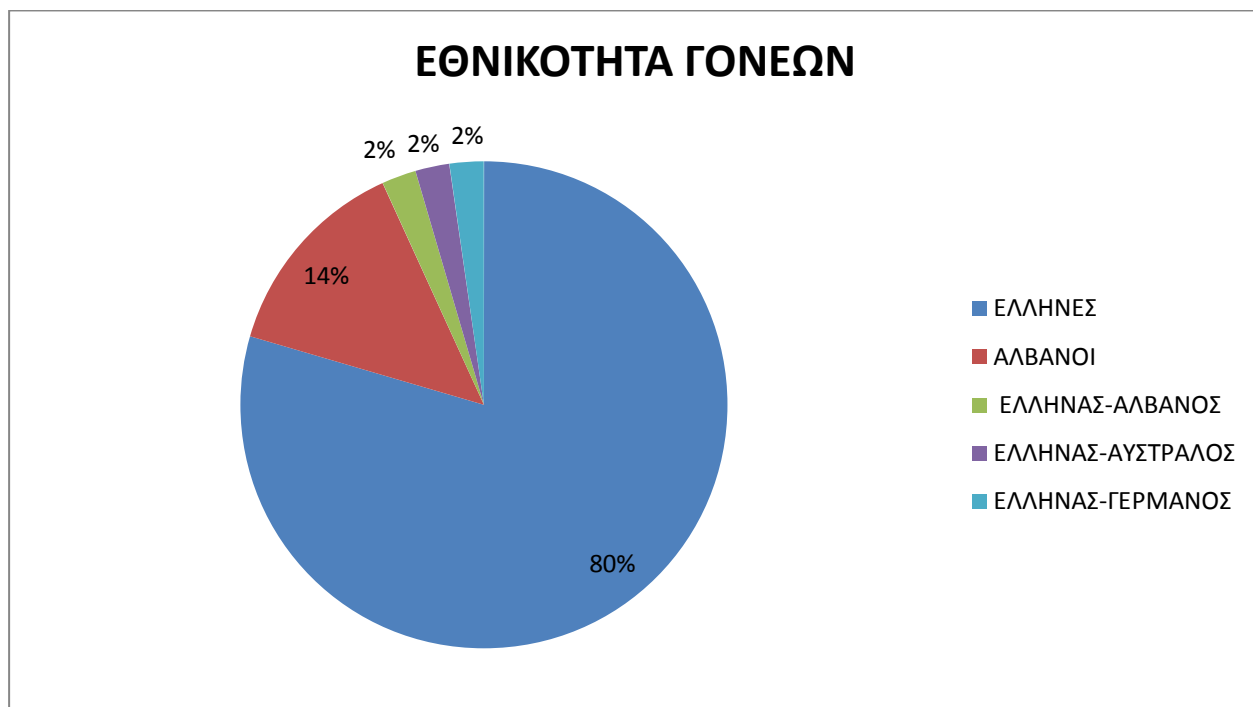
ελληνική βαλκανική ευρωπαϊκή

παγκόσμια

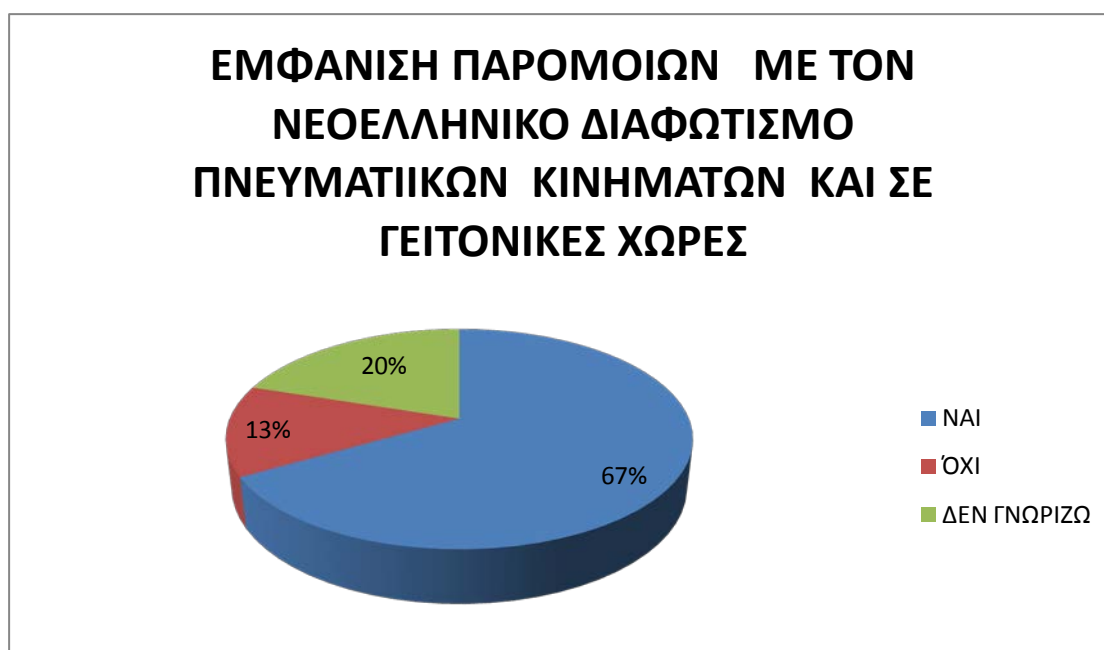
Μπορείτε να αιτιολογήσετε την απάντησή σας;

ΕΥΧΑΡΙΣΤΩ

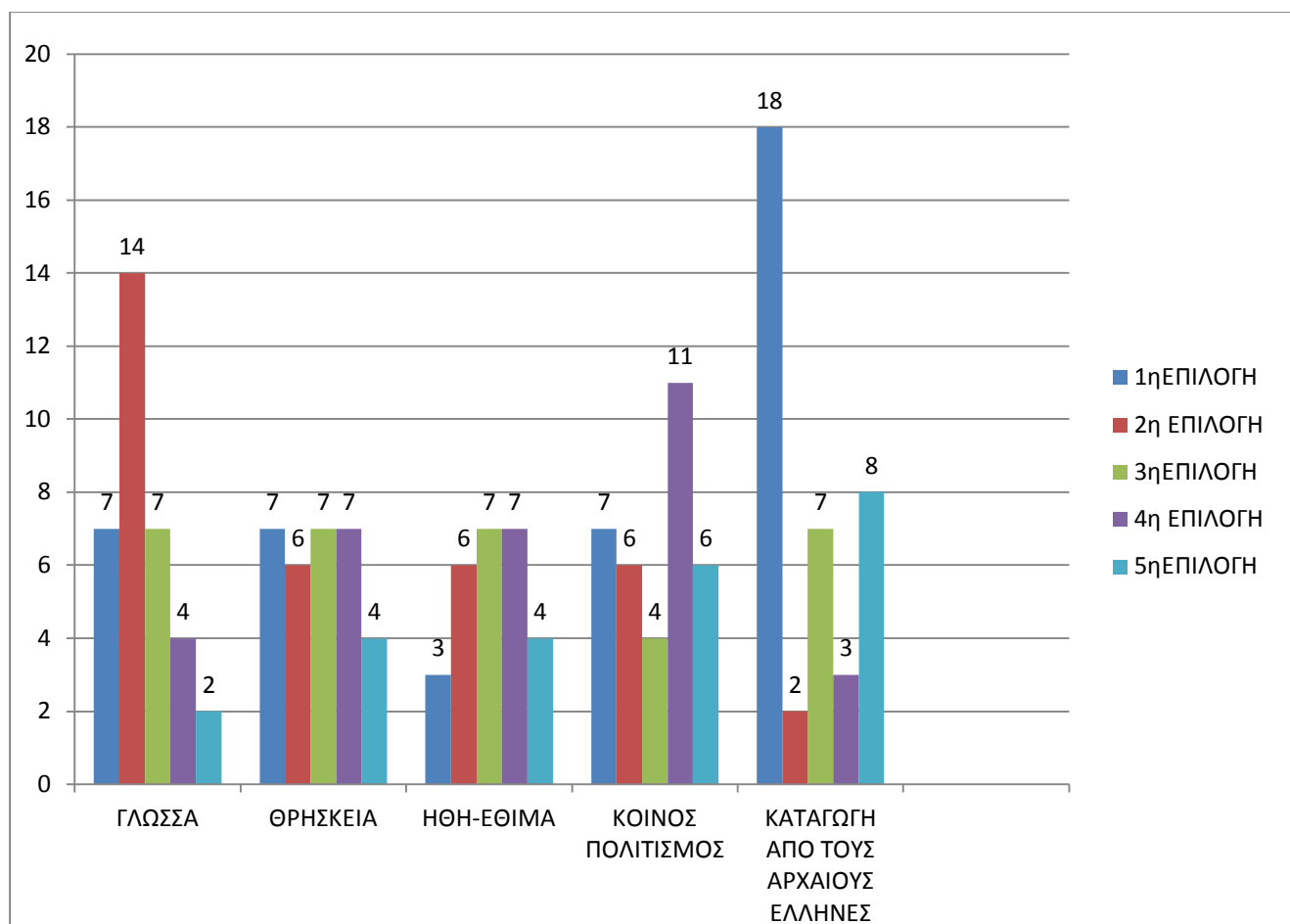
ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1

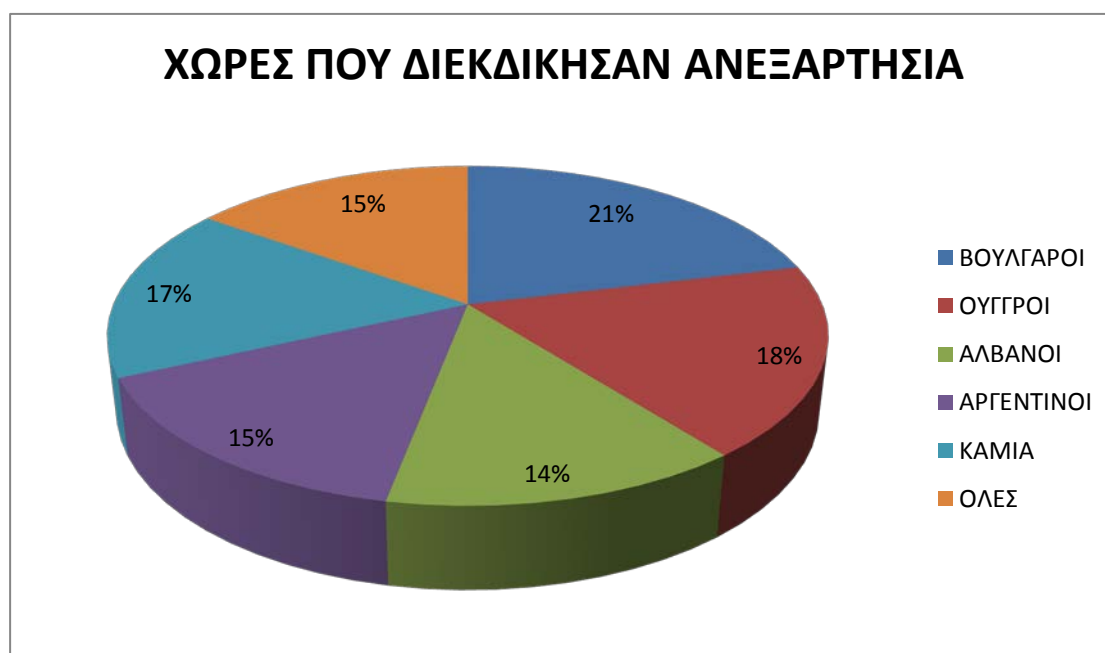
ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2

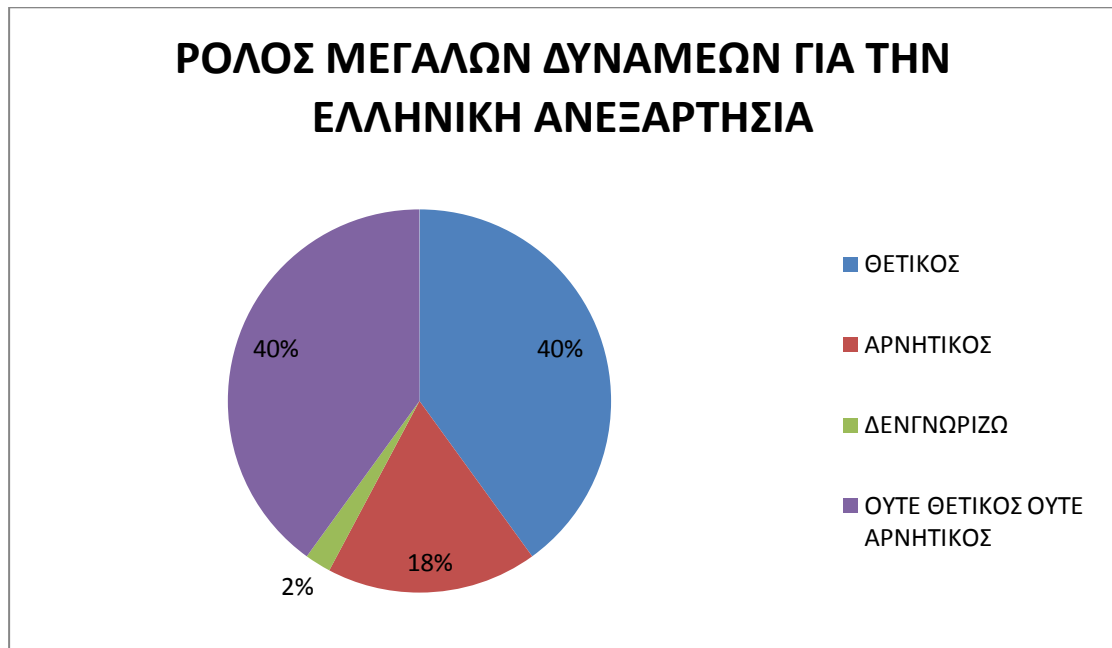
ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5

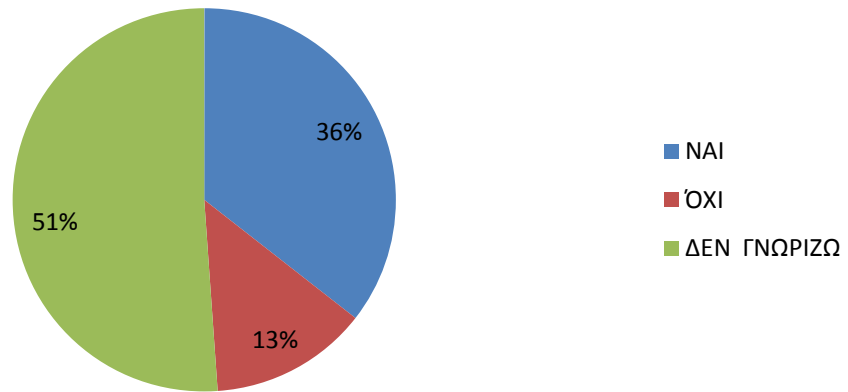

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6

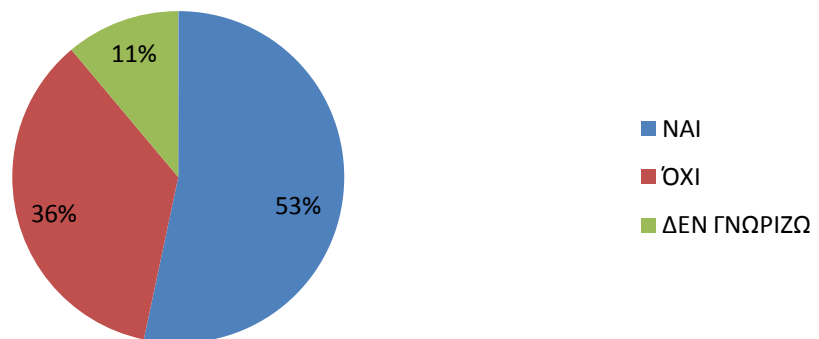
ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 7

ΥΠΑΡΞΗ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΩΝ ΣΤΟ ΝΕΟΣΥΣΤΑΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 8

ΔΙΕΚΔΙΚΗΣΑΝ ΚΑΙ ΑΛΛΟΙ ΓΕΙΤΟΝΙΚΟΙ ΛΑΟΙ ΕΔΑΦΗ ΠΟΥ ΣΗΜΕΡΑ ΑΝΗΚΟΥΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ;

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 9

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αβδελά Έφ.,(1997) « Χρόνος ,ιστορία και εθνική ταυτότητα στο ελληνικό σχολείο» στο Φραγκουδάκη Αν. - Δραγώνα Θ., (επιμέλεια) «*Τι είν' η πατρίδα μας;*» *Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια
- Αβδελά Έφη ,(1998) *Ιστορία και σχολείο* , Αθήνα, Νήσος
- Αδάμου Μ., (2002),*Το εκπαιδευτικό σύστημα στην υπηρεσία του εθνικού κράτους Η ελληνική περίπτωση «1950-1976»* ,Αθήνα ,Εκδόσεις Παπαζήση
- Αλτουσέρ Λ., (1983) *Θέσεις* ,Αθήνα, Θεμέλιο
- Άντερσον Μπ.,(1997) *Φαντασιακές κοινότητες , Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού* , Αθήνα, Νεφέλη
- Βερέμης Θ. (επιμ.), (2003) *Εθνική ταυτότητα και εθνικισμός στη νεότερη Ελλάδα*, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης
- Βερέμης Θ., (2005) *Βαλκάνια από τον 19^ο ως τον 21^ο αιώνα .Δόμηση και αποδόμηση κρατών* , Αθήνα, Πατάκη
- Βερέμης Θ., Κολιόπουλος Γ., (2006) *Ελλάς Η σύγχρονη συνέχεια Από το 1821 μέχρι σήμερα*, Αθήνα, Καστανιώτη
- Βόγλη Ελ., (2007) « Έλληνες το γένος» *Η Ιθαγένεια και η ταυτότητα στο εθνικό κράτος των Ελλήνων (1821 -1844)* , Ηράκλειο , Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης
- Βουρνάς Τ.,(2005) *Σύντομη Ιστορία της ελληνικής επανάστασης* ,Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη
- Γαρδίκια Κ., (2008) « Η Ελλάδα και το Ανατολικό ζήτημα (1821-1923)» στο Λιάκος Αντ., Γαζή Έφ. (επιμέλεια) , *Η συγκρότηση του ελληνικού κράτους*, Αθήνα, Νεφέλη (σ.119-145)
- Γιανουλόπουλος Γ., (2003) «*Η ευγενής μας τύφλωση* » *Εξωτερική πολιτική και «Εθνικά Θέματα* » από την ήττα του 1897 έως τη Μικρασιατική καταστροφή , Βιβλιόραμα ,Αθήνα
- Γούναρης Β. ,(1997), « Οι Σλαβόφωνοι της Μακεδονίας . Η Πορεία της ενσωμάτωσης στο ελληνικό έθνος 1870-1940 » στο Τσιτσελίκης Κ., Χριστόπουλος Δ., *Το μειονοτικό φαινόμενο .Μια συμβολή των κοινωνικών επιστημών*, Αθήνα, Κριτική (σ. 73-118)

Δεμερτζής Ν.(1994) *Ο Εθνικισμός ως ιδεολογία* στο Επιστημονικό συμπόσιο , Έθνος –Κράτος - Εθνικισμός ,Αθήνα ,Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και γενικής Παιδείας, (σ.67-116)

Δημάση Μ. ,(1996) *Τα ελληνόγλωσσα αναγνωστικά βιβλία του δημοτικού σχολείου της Κωνσταντινούπολης και η θρησκευτική και εθνική ταυτότητα των ελληνοπαίδων* ,Θεσσαλονίκη , Εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη Α. Ε.

Διβάνη Λ. ,(1999) *Ελλάδα και Μειονότητες* ,Αθήνα, Καστανιώτης

Clogg R., (2003) *Συνοπτική ιστορία της Ελλάδας 1770-2000*, Αθήνα, Κάτοπρο

Dakin D., (1999), *Ο αγώνας των Ελλήνων για την Ανεξαρτησία 1821-1833* Αθήνα, ,Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης

Halfdanarson - Isaacs An. K.(2006)(επιμέλεια) *Τα έθνη κράτη σ την Ευρωπαϊκή ιστορία* ,Αθήνα, Επίκεντρο

Herzfeld M.,(2002) *Πάλι δικά μας ,Λαογραφία Ιδεολογία και η Διαμόρφωση της Σύγχρονης Ελλάδας* , Αθήνα, Αλεξάνδρεια

Hobsbawn Er., Ranger T. (επιμέλεια) ,(2004) *Η επινόηση της παράδοσης*, Αθήνα, Θεμέλιο ,

Hobsbawn Er.,(1994) *Έθνη και Εθνικισμός από το 1870 μέχρι σήμερα . Πρόγραμμα ,μύθος πραγματικότητα* , Αθήνα ,Καρδαμίτσα

Hroch M. Τοντόροβα Μ.,(1996) *Εθνικό κίνημα και Βαλκάνια*, Αθήνα Θεμέλιο

Gellner Er. (1992) *Έθνη και Εθνικισμός*,Αθήνα, Αλεξάνδρεια

Gellner Er. (2002) *Εθνικισμός, Πολιτισμός, Πίστη και Εξουσία* , Αθήνα

Ιωσηφίδης Θ., Σπυριδάκης Μ., (επιμέλεια) ,(2006) *Ποιοτική κοινωνική έρευνα , μεθοδολογικές προσεγγίσεις και ανάλυση δεδομένων* , Αθήνα, Κριτική

Κάββουρα Θ. (2004) , «Οι γυναικείες φωνές στα προγραμματικά κείμενα » στο Κόκκινος Γ., Νάκου Ειρ. (επιμέλεια) *Προσεγγίζοντας την ιστορική εκπαίδευση στις αρχές του 21^{ου} αιώνα* ,Αθήνα, Μεταίχιμο (σ. 375-392)

Καρακασίδου Αν., (2000) *Μακεδονικές ιστορίες και πάθη 1870- 1990*, Αθήνα, Οδυσσέας

Καστελάν Ζ., (1991) *Η ιστορία των Βαλκανίων* , Αθήνα, Γκοβόστης

Κεχριώτης Β. , (2008) , «Ρέκβιεμ για την Οθωμανική Αυτοκρατορία » στο Λιάκος Αντ., Γαζή Έφ. (επιμέλεια) *Η συγκρότηση του ελληνικού κράτους* , Αθήνα, Νεφέλη, (σ17-51)

Κιτρομηλίδης Π.,(2000) , *Νεοελληνικός διαφωτισμός* , Αθήνα , Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης

Κιτρομηλίδης Π., (2003) «*Νοερές Κοινότητες* » και οι απαρχές του εθνικού ζητήματος στα Βαλκάνια » στο Βερέμης Θ. (επιμ.) *Εθνική ταυτότητα και εθνικισμός στη νεότερη Ελλάδα*, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης ,
Κιτρομηλίδης Π.,(2001) «*Το ελληνικό κράτος ως εθνικό κέντρο* » στο Τσαούσης Δ.Γ. (επιμέλεια), *Ελληνισμός ελληνικότητα, Ιδεολογικοί και Βιωματικοί Άξονες της Νεοελληνικής Κοινωνίας* ,Αθήνα, Εστία

Κόκκινος Γ. ,(1998) ,*Διδακτικές προσεγγίσεις στο μάθημα της ιστορίας : για μια νέα διδακτική μεθοδολογία στην υπηρεσία της κριτικής ιστορικής σκέψης*, Αθήνα ,Μεταίχμιο

Κόκκινος Γ. , (1998),*Από την ιστορία στις ιστορίες : Προσεγγίσεις στην ιστορία της ιστοριογραφίας , την επιστημολογία και τη διδακτική της ιστορίας* , Αθήνα, Ελληνικά γράμματα

Κόκκινος Γ. ,(2003) ,*Επιστήμη , Ιδεολογία , Ταυτότητα Το μάθημα της Ιστορίας στον αστερισμό της υπερεθνικότητας και της παγκοσμιοποίησης* ,Αθήνα, Μεταίχμιο

Κόκκινος Γ., Νάκου Ειρ. (επιμέλεια) (2004) , *Προσεγγίζοντας την ιστορική εκπαίδευση στις αρχές του 21^{ου} αιώνα* , Αθήνα, Μεταίχμιο

Κολλιόπουλος Ι., (2003) *Η «πέραν » Ελλάς και οι «άλλοι » «Έλληνες : Το σύγχρονο ελληνικό έθνος και οι ετερόγλωσσοι σύνοικοι χριστιανοί (1800- 1912)* Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Βάνιας

Κολιόπουλος Ι. , (2003) , « *Ληστεία και αλυτρωτισμός στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα*» (σ133-197) στο Βερέμης (επιμέλεια) *Εθνική Ταυτότητα και Εθνικισμός στη Νεότερη Ελλάδα* , Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης

Κουλούρη Χρ. ,(1988) ,*Ιστορία και Γεωγραφία στα ελληνικά σχολεία (1834-1914) .Γνωστικό αντικείμενο και ιδεολογικές προεκτάσεις* ,Αθήνα, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας ,Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς

Κουλούρη Χρ. (επιμέλεια)(2010) , *Η Μικρασιατική καταστροφή* , Αθήνα, Τα Νέα/ Ιστορία

Κωστόπουλος Τ., Εμπειρικός Λ., Λιθοξόου Δ.,(1992) , *Ελληνικός Εθνικισμός Μακεδονικό Ζήτημα Η ιδεολογική χρήση της Ιστορίας*, Κίνηση Αριστερών Ιστορικού-Αρχ/κού, Αθήνα

Lee P, (2004) « Προσεγγίζοντας την έννοια της ιστορικής παιδείας» στο Κόκκινος Γ., Νάκου Ειρ. (επιμέλεια) (2004) , *Προσεγγίζοντας την ιστορική εκπαίδευση στις αρχές του 21^{ου} αιώνα* , Αθήνα, Μεταίχμιο (σ.37-72)

Λέκκας Π.Ε. , (2006)*Η εθνικιστική ιδεολογία, Πέντε υποθέσεις εργασίας στην ιστορική κοινωνιολογία*, Αθήνα, Κατάρτι,

Λέκκας Π.Ε.,(2001) *Το παιχνίδι με το χρόνο, Εθνικισμός και νεοτερικότητα*, Αθήνα Ελληνικά Γράμματα

Λεοντή Άρτεμις ,(1998), *Τοπογραφίες ελληνισμού χαρτογραφώντας την πατρίδα*, Αθήνα, Scripta

Λιάκος Αντ., (2005) *Πώς στοχάστηκαν το έθνος αυτοί που ήθελαν να αλλάξουν τον κόσμο;*, Αθήνα, Πόλις

Λιάκος Αντ., Γαζή Έφ. (επιμέλεια) , (2008), *Η συγκρότηση του ελληνικού κράτους*, 2008, Αθήνα, Νεφέλη

Λιάκος Αντ., Γαζή Έφη, (επιμέλεια) ,(2011) ,*Το 1922 και οι πρόσφυγες μια νέα ματιά*, Αθήνα ,Νεφέλη

Λούβη Ευ.- Ξιφαράς Δ, (2007) ,*Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία ,Γ΄ Γυμνασίου* , Αθήνα, ΟΕΔΒ

Λούβη Λ., (2010) , « Το τέλος της μεγάλης Ιδέας », στο Κουλούρη Χρ. (επιμέλεια), *Η Μικρασιατική Καταστροφή* , Αθήνα, Τα Νέα /Ιστορία

Μαζάουερ Μ, ,(2003) , *Τα Βαλκάνια* , Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη

Μαργαρίτης Γ. , « Ο πόλεμος στη Μικρά Ασία (174-235) » στο *Ιστορία των Ελλήνων*. τ.15, Αθήνα

Μαργαρίτης Γ., (2005) , *Ανεπιθύμητοι συμπατριώτες, Στοιχεία για την καταστροφή των μειονοτήτων στην Ελλάδα* , Αθήνα, Βιβλιόραμα

Μαρκέτος Σπ., « Η Ελλάδα των παθών και των πραξικοπηματιών », στο *Ιστορία των Ελλήνων*. τ.15 , Αθήνα, Δομή

Ματάλας Π. , (2003) , *Έθνος και Ορθοδοξία ,Οι περιπέτειες μιας σχέσης* , Από το «ελλαδικό» στο βουλγαρικό σχίσμα, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης

Mattozzi Ivo ,(2006) *Εκπαιδευοντας αναγνώστες ιστορίας* ,Αθήνα, Μεταίχμιο

Μαυρογορδάτος Γ. Θ.(2001), « Ο Διχασμός ως κρίση Εθνικής ολοκλήρωσης στο Ελληνισμό και Ελληνικότητα » ,στο Τσαούσης (επιμέλεια), *Ελληνισμός ελληνικότητα, Ιδεολογικοί και Βιωματικοί Άξονες της Νεοελληνικής Κοινωνίας*, Αθήνα, Εστία

Μαυροσκούφης Δ. ,(1997) *Η σχολική ιστορία στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (1975-1995) Η μεταπολιτευτική εκδοχή του σισύφειου μύθου*, Θεσσαλονίκη Εκδοτικός οίκος Αδελφών Κυριακίδη α.ε.

Μήλλας Ηρ.,(2001) ,*Εικόνες Ελλήνων και Τούρκων Σχολικά βιβλία • Ιστοριογραφία Λογοτεχνία και εθνικά στερεότυπα* ,Αθήνα, Αλεξάνδρεια

Νάκου Ειρ.,(2000) *Τα παιδιά και η ιστορία. Ιστορική σκέψη, γνώση και ερμηνεία* , Αθήνα, Μεταίχμιο

Οζκιριμλί Ουζ., Σοφός Σπ., (2008) *Το βάσανο της ιστορίας , Ο εθνικισμός στην Ελλάδα και στην Τουρκία* ,Αθήνα, Καστανιώτης

Παπαταξιάρχης Ευθ, (επιμέλεια)(2006) , *Περιπέτειες της ετερότητας , Η παραγωγή της πολιτισμικής διαφοράς στη σημερινή Ελλάδα*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια

Παπαταξιάρχης Ευθ.,(2006) «Τα άχθη της ετερότητας . Διαστάσεις της πολιτισμικής διαφοροποίησης στην Ελλάδα του πρώιμου 21^{ου} αιώνα » στο Παπαταξιάρχης Ευθ, (επιμέλεια) *Περιπέτειες της ετερότητας , Η παραγωγή της πολιτισμικής διαφοράς στη σημερινή Ελλάδα*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια (1-85)

Peckham R. Sh. ,(2008), *Εθνικές ιστορίες ,Φυσικά κράτη , Εθνικισμός και πολιτική του τόπου στην Ελλάδα*, Αθήνα, Ενάλιος

Πετρόπουλος Ι. Α. , Κουμαριανού Αικ. ,(1982), *Η θεμελίωση του ελληνικού κράτους Οθωνική περίοδος 1833- 1843*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση

Reyrot J. ,(επιμέλεια)(2002) *Η διδασκαλία της ιστορίας στην Ευρώπη* , Αθήνα, Μεταίχμιο

Pierron B., (2004) ,*Εβραίοι και χριστιανοί στη νεότερη Ελλάδα*, Αθήνα, Πόλις

Ristelhueber R., (2000) *Ιστορία των Βαλκανικών λαών* , Αθήνα, Παπαδήμα

Plumb J. H. , (2004) , *Ο θάνατος του παρελθόντος* ,Αθήνα, Μεταίχμιο

Sebba J., (2000), *Ιστορία για όλους Διδακτικές προσεγγίσεις για τι μάθημα της Ιστορίας στο Δημοτικό και στο Γυμνάσιο* ,Αθήνα, Μεταίχμιο

Σκοπετέα Έλ. ,(1988) ,*Το « Πρότυπο Βασίλειο » και η Μεγάλη Ιδέα .Όψεις του εθνικού προβλήματος στην Ελλάδα (1830-1880)* ,Αθήνα, Πολύτροπο

Smith Ant.,(2000) *Η Εθνική Ταυτότητα* , Αθήνα , Οδυσσέας

Σταματόπουλος Δ.,(2011) , « Η μικρασιατική εκστρατεία . Η ανθρωπογεωγραφία της καταστροφής » στο, Λιάκος Αντ., Γαζή Έφ. (επιμέλεια) *Το 1922 και οι πρόσφυγες μια νέα ματιά* , Αθήνα, Νεφέλη

Σφυρόερας Β, (2003) ,*Ιστορία νεότερη και Σύγχρονη* ,Γ΄ Γυμνασίου, Αθήνα
ΟΕΔΒ

Τζανάκη Δ. ,(2007) , *Δούλα και κυρά . Όψεις Εθνικισμού :Ρόλοι και συμπεριφορές στην Ελλάδα των ρομαντικών χρόνων 1836-1897*,Αθήνα,
Σαββάλας ,2007 ,Αθήνα

Τριανταφυλλίδου Αν.(2010) « Διαστάσεις και χαρακτηριστικά της μετανάστευσης προς την Ελλάδα», στο Τριανταφυλλίδου- Μαρούκης (επιμέλεια) *Η μετανάστευση στην Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα* , Αθήνα, Κριτική σ. 57- 96

Τσίλαγα Φλ. ,(2011), «Η ελληνική κυριαρχία στη Σμύρνη . Η βιογραφία του Α. Στεργιάδη » στο *Ιστορία της Μικράς Ασίας, Εκστρατεία και Καταστροφή, 1919-1929* ,τ.6 , Αθήνα, Εθνική Τράπεζα (σ.45-76)

Τσοκόπουλου Β., *Η κορύφωση του αντιδυναστικού αγώνα , στο Ιστορία των Ελλήνων* .τ.12 , Αθήνα, Δομή

Τσουκαλάς Κ.,(1994) «Ιστορία, μύθοι και χρησμοί . Η αφήγηση της ελληνικής συνέχειας » στο Επιστημονικό συμπόσιο : *Έθνος – Κράτος – Εθνικισμός* ,Αθήνα, Εταιρεία σπουδών νεοελληνικού πολιτισμού και γενικής παιδείας (σ. 287-303)

Τσαούσης Δ.Γ. (επιμέλεια)(2001) , *Ελληνισμός ελληνικότητα, Ιδεολογικοί και Βιωματικοί Άξονες της Νεοελληνικής Κοινωνίας* ,Αθήνα ,Εστία

Τσιτσελίκης Κ., Χριστόπουλος Δ., (1997) , *Το μειονοτικό φαινόμενο .Μια συμβολή των κοινωνικών επιστημών* , Αθήνα, Κριτική

Φερρό Μ., (1997) , *Ο πρώτος Παγκόσμιος πόλεμος 1914-1918* , Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα

Φερρό Μ. , (1999) ,*Η Ιστορία υπό επιτήρηση ,Επιστήμη και συνείδηση της ιστορίας* ,Αθήνα, Νησίδες

Ferro M.,(2002) , *Τα ταμπού της ιστορίας* ,Αθήνα, Μεταίχμιο

Φραγκουδάκη Αν. - Δραγώνα Θ., (επιμέλεια) (1997), «Τι είν' η πατρίδα μας»
Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση, Αθήνα, Αλεξάνδρεια

Φραγκουδάκη Αν., (1997) «Οι πολιτικές συνέπειες της ανιστορικής παρουσίασης
του ελληνικού έθνους» στο «Τι είν' η πατρίδα μας;» *Εθνοκεντρισμός στην
εκπαίδευση*, Φραγκουδάκη Αν. - Δραγώνα Θ., (επιμέλεια) Αθήνα, Αλεξάνδρεια

Woolf St., (1999) *Ο εθνικισμός στην Ευρώπη*, Αθήνα, Θεμέλιο

Bell J., (2005) *Doing your research project, A guide for first time researchers in
education, health and social science*, Berkshire, Open University Press.

Balibar Et., « Fictive Ethnicity » στο Hutchinson J., Smith Ant., (1996) (επιμέλεια),
Ethnicity, Oxford -New York, Oxford Readers (164-168)

Billig M., (1995) *Banal Nationalism*, London, Sage Publication

Brian J., Sofos Sp. (επιμέλεια) (2006) *Nation and Identity in Contemporary
Europe*, London –New York, Routledge,

Brubaker R., (2004) *Ethnicity without groups*, Cambridge, Massachusetts and
London, England, Harvard University Press

Brubaker R., (1992) *Citizenship and national in France and Germany*, Harvard
University Press

Dragonas th., Frangoudaki An., (2001), «The persistence of Ethnocentric School
History» στο, *Teaching the history of Southeastern Europe*, Thessaloniki, Center
for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe, Thessaloniki

Eller J., Coughlan R., (1996) « The Poverty of Promordialism » στο Hutchinson J.,
Smith Ant., (επιμέλεια), *Ethnicity*, Oxford -New York, Oxford Readers (σ.45-51)

Eriksen T., (1996) «Ethnicity, Race, Class and Nation» στο Hutchinson J., Smith
Ant., (επιμέλεια), *Ethnicity*, Oxford -New York, Oxford Readers (σ.28-31)

Koulouri Chr., (επιμ.), (2001), *Teaching the history of Southeastern Europe*,
Thessaloniki, Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe

Koulouri Chr., (2002), *Clio in the Balkans, The Politics of History Education*,
Thessaloniki, Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe

Delanty G., Kumar Kr, (επιμέλεια) (2006), *The Sage Handbook of Nation and
Nationalism*, Sage Publication, London, Thousand Oaks, New Delhi

Eley G., R. Gr. Suny (επιμέλεια) (1996) *Becoming National, A reader*, New York, Oxford University Press

Hall J., (2006) « Structural Approaches to nation and Nationalism» στο Delanty G., Kumar Kr, (επιμέλεια) *The Sage Handbook of Nation and Nationalism*, Sage Publication, London, Thousand Oaks, New Delhi (σ.33-43)

Hroch M., (2006) « Modernization and the Communication as factors of nation Formation» στο *The Sage Handbook of Nation and Nationalism*, Delanty G., Kumar Kr, (επιμέλεια) Sage Publication, London, Thousand Oaks, New Delhi (σ.21-32)

Hutchinson J., Smith Ant., (1996) (επιμέλεια) *Ethnicity*, Oxford -New York, Oxford Readers

Grosby St., (2005) *Nationalism, A very short Introduction*, Oxford, New York Oxford University Press

Mc Clintock An., (1996) «No longer in a Future Heaven, Nationalism, Gender and Race», στο *Becoming National, A reader*, Eley G., R. Gr. Suny (επιμέλεια) New York, Oxford University Press (σ. 260-284)

Oomen T.K (1997)(επιμέλεια) *Citizenship and national identity, from Colonialism to Globalism*, New Delhi, Thousand Oaks, London Sage Publication

Puri J., (2004) *Encountering Nationalism*, Malden, Oxford, Victoria, Blackwell Publishing

Schopflin G., (2000) *Nations Identity power, The Politics of Europe*, London, Hurst and Company

Smith Ant., (2000) *The nation in History, Historiographical Debates about Ethnicity and Nationanism*, Hanover, University Press of New England

Smith Ant., (1996) « The origins of the nations » στο *Becoming national, A reader*, Eley G., Grigor Suny (επιμέλεια), New York, Oxford, Oxford University Press (σ. 106- 130)

Smith Ant., (1996) « Chosen People », στο *Ethnicity*, Hutchinson J., Smith Ant. (επιμέλεια), New York, Oxford Readers, σελ.189-197

Smith Ant., (2006) « Ethnicity and Nationalism », στο *The Sage Handbook of Nation and Nationalism*, Delanty G., Kumar Kr, (επιμέλεια) Sage Publication, London, Thousand Oaks, New Delhi, (σελ. 169-181)

Soysal Y. N. , Antoniou V. L.,(2002) , «A common Regional Past””? Portrayals of the Byzantine and Ottoman Heritages From Within and Without » στο Coulouri (επιμέλεια), *Clio in the Balkans* , Thessaloniki ,The Politics of History Education, Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe.(σελ. 53-72)

Tonkin Er.,Mc Donald ,Chapman M., «History and Ethnicity» στο Hutchinson J., Smith Ant. , (1996) (επιμέλεια) , *Ethnicity, Oxford , New York , Oxford Readers* (σ. 18-24)

Triandafyllidou An. , (2001) , *Immigrants and national Identity in Europe*, London, Routledge

Vlassidis Vl. , (2002) , «School Celebrations in Greek Macedonia » στο Coulouri (επιμέλεια) *Clio in the Balkans* , *The Politics of History Education*, Thessaloniki, Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe (σελ.285-288)

Walby S.,(2006) « Gender Approaches to Nation and Nationalism » στο *The Sage Handbook of Nation and Nationalism*, Delanty G., Kumar Kr, (επιμέλεια) Sage Publication, London, Thousand Oaks ,New Delhi (σελ. 118-129)

Westwood S. ,Phizacklea An. (2000), *Trans –nationalism and the Politics of Belonging* , London Routledge , London

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

Αβδελά Έφη , Διδάσκοντας ιστορία στο <http://repository.edulll.gr/edulll/bitstream/10795/809/3/809.pdf> , προσπελάστηκε στις 8 -1-2012

Bieber Fl., Muslim Identity in the Balkans before the Establishment of Nation States στο <http://www.freewebs.com/ovsiste/muslim%20identity%20in%20balkans%20before%20national%20states.pdf> προσπελάστηκε 11-1-2012

Γαζή Έφ., Οι βιομηχανίες του παρελθόντος και της μνήμης ,στο Βήμα 16-12-2001

Γαζή Έφ., Τι μας δίδαξε το βιβλίο της Στ’ Δημοτικού , στο Βήμα 30-9-2007

Γαζή Έφ., Τότε υπήρχε ένα όρμα για το μέλλον. Εμείς έχουμε; Στο Βήμα 10-7-2011

<http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=183865&wordsinarticle=%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%bf%cf%81%ce%af%ce%b1>

προσπελάστηκε στις 10-3-2012

Gounaris B., National Claims , Conflictis and Denelopments in Macedonia ,1870-1912 στο [http://www.macedonian-](http://www.macedonian-heritage.gr/HistoryOfMacedonia/Downloads/History%20Of%20Macedonia_EN-09.pdf)

[heritage.gr/HistoryOfMacedonia/Downloads/History%20Of%20Macedonia_EN-09.pdf](http://www.macedonian-heritage.gr/HistoryOfMacedonia/Downloads/History%20Of%20Macedonia_EN-09.pdf) , προσπελάστηκε 18-1-2012

Gounaris B., Preachers of God and martyrs of the Nation στο

<http://balkanologie.revues.org/index573.html> προσπελάστηκε στις 25-3-2012

Coulouri Chr. , History Teaching and Peace Education in Southeast Europe στο

<http://hermes-ir.lib.hit-u.ac.jp/rs/bitstream/10086/16837/2/070inv01101.pdf>

προσπελάστηκε στις 23-3-2012

Κουλούρη Χρ., Πώς γράφεται η ιστορία; Στο Βήμα 28-01-2007

Κουλούρη Χρ., Βίοι παράλληλοι αντίπαλες ιστορίες στο Βήμα 31-12-2000

Κουλούρη Χρ., Οι αντίθετοι μύθοι μιας κοινής ιστορίας στο Βήμα 12-11-2000

Κουλούρη Χρ., Συναίνεση στην Ιστορία ; στο Βήμα 12-6-2011

Κουλούρη Χρ., Μοιάζουμε στην εποχή μας παρά στους γονείς μας στο Βήμα 17/7/2011

<http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=178630&wordsinarticle=%ce%bf%ce%b9%3b%ce%b1%ce%bd%ce%af%ce%b8%ce%b5%cf%84%ce%bf%ce%b9%3b%ce%bc%cf%8d%ce%b8%ce%bf%ce%b9%3b%ce%bc%ce%b9%ce%b1%cf%82%3b%ce%ba%ce%bf%ce%b9%ce%bd%ce%ae%cf%82%3b%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%bf%cf%81%ce%af%ce%b1%cf%82> προσπελάστηκε στις 5-3-2012

Karakasidou An, Politicizing Culture : Negating Ethnic Identity in Greek

Macedonia στο <http://www.hellasontheweb.org/7017000.pdf> , προσπελάστηκε

στις 6-12-2011

Kitromilides P. , On the Intellectual Content of Greek Nationalism

Paparrigopoulos, Byzantium and the Great Idea στο

http://helios-eie.ekt.gr/EIE/bitstream/10442/8689/1/kitromilides_byzantium.pdf

, προσπελάστηκε στις 6-12-2011

Kitromilides P. The dialectic of Intolerance : Ideological Dimensions of Ethnic Conflict στο

http://triceratops.brynmawr.edu/dspace/bitstream/handle/10066/5243/Kitromilides_6_4.pdf?sequence=1, προσπελάστηκε στις 8-12-2011

Kitromilides P., The enlightenment in Southeast Europe , Introductory considerations στο http://www.btk.ppke.hu/uploads/files/Kontler_and_Kitromilides.pdf , πρόσβαση στις 21-11-2011

Kofos Ev., Dilemmas and orientations of greek policy in Macedonia : 1878-1866 , στο <http://www2.hyper.gr/macher/VirtualLibrary/downloads/Kofos01.pdf> , προσπελάστηκε στις 23-3-2012

Λιάκος Αν. , Προς επισκευήν ολομέλειας και ενότητας , Η δόμηση του εθνικού χρόνου.

στο <http://helios-eie.ekt.gr/EIE/bitstream/10442/7689/3/N03.009.19.pdf> , προσπελάστηκε στις 7-12-2011

Λιθοξόου Δ., Αλβανία , από την οθωμανική διοίκηση στο εθνικό κράτος 1880-1922 στο <http://lithoksou.net/albania.html> , προσπελάστηκε στις 9-2-2012

Livanios D. , The quest for Hellenism : religion , nationalism and collective identities in Greece (1453 -1913) στο <http://www.historicalreview.org/index.php/historicalReview/article/viewFile/198/94> , προσπελάστηκε στις 7-12-2011

Mazawer M., The Messiah and the Bourgeoisie :Venizelos and Politics in Greece, 1909- 1912 , στο http://www.arts.yorku.ca/hist/tgallant/documents/mazowervenizelos_001.pdf προσπελάστηκε στις 30-4- 2012

Michailidis Iak., Frontiers and Identities in Modern Greece στο <http://www.cliothes.net/books/5/10.pdf> προσπελάστηκε 18-1-2012

Renan Er., What is a nation ? στο <http://ig.cs.tu-berlin.de/oldstatic/w2001/eu1/dokumente/Basistexte/Renan1882EN-Nation.pdf> , προσπελάστηκε στις 15-11-2011

Σειρηνίδου Β. Βαλκάνιοι έμποροι στην Αψβουργική Μοναρχία (18^{ος} –μέσα 19^{ου} αιώνα) Εθνοτικές ταυτότητες και ερευνητικές αμηχανίες στο <http://www.inenotebooks.org/index.php/te/article/viewArticle/70> προσπελάστηκε στις 12-12-2011

Σιφναίου Ειρ. , Εθνικός αυτοπροσδιορισμός σε ένα οικονομικά μεταβαλλόμενο περιβάλλον , Η μαρτυρία ενός έλληνα εμποροϋπαλλήλου από το ρωσικό

εμπόριο σιτηρών στο <http://ine-notebooks.org/index.php/te/article/view/74/135>

στις 12-12-20

Τζιαμπιρίσ Αρ., Greece and the Balkans in the twentieth –Century στο

<http://209.200.80.89/doc/File%2012%20-%20Greece%20Balkans.pdf>

προσπελάστηκε 18-1-2012

Τσακίρης Θ., Το «έθνος» ως φαντασιακή κοινότητα στο

<http://www.epohi.gr/portal/arxio/3445EΣ> ,πρόσβαση στις 9-11-2011

Τσουκαλάς Κ., Η εθνική πίτα και ο εξορθολογιστικός σκύλος , στο

<http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=180038&wordsinarticle=%ce%b7%3b%ce%b5%ce%b8%ce%bd%ce%b9%ce%ba%ce%ae%3b%cf%80%ce%af%cf%84%ce%b1%3b%ce%ba%ce%b1%ce%b9%3b%ce%bf%3b%ce%b5%ce%be%ce%bf%cf%81%ce%b8%ce%bf%ce%bb%ce%bf%ce%b3%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b9%ce%ba%cf%8c%cf%82%3b%cf%83%ce%ba%cf%8d%ce%bb%ce%bf%cf%82> ,προσπελάστηκε στις 10-

5-2012